L. Feuchtwanger VALE-NERO

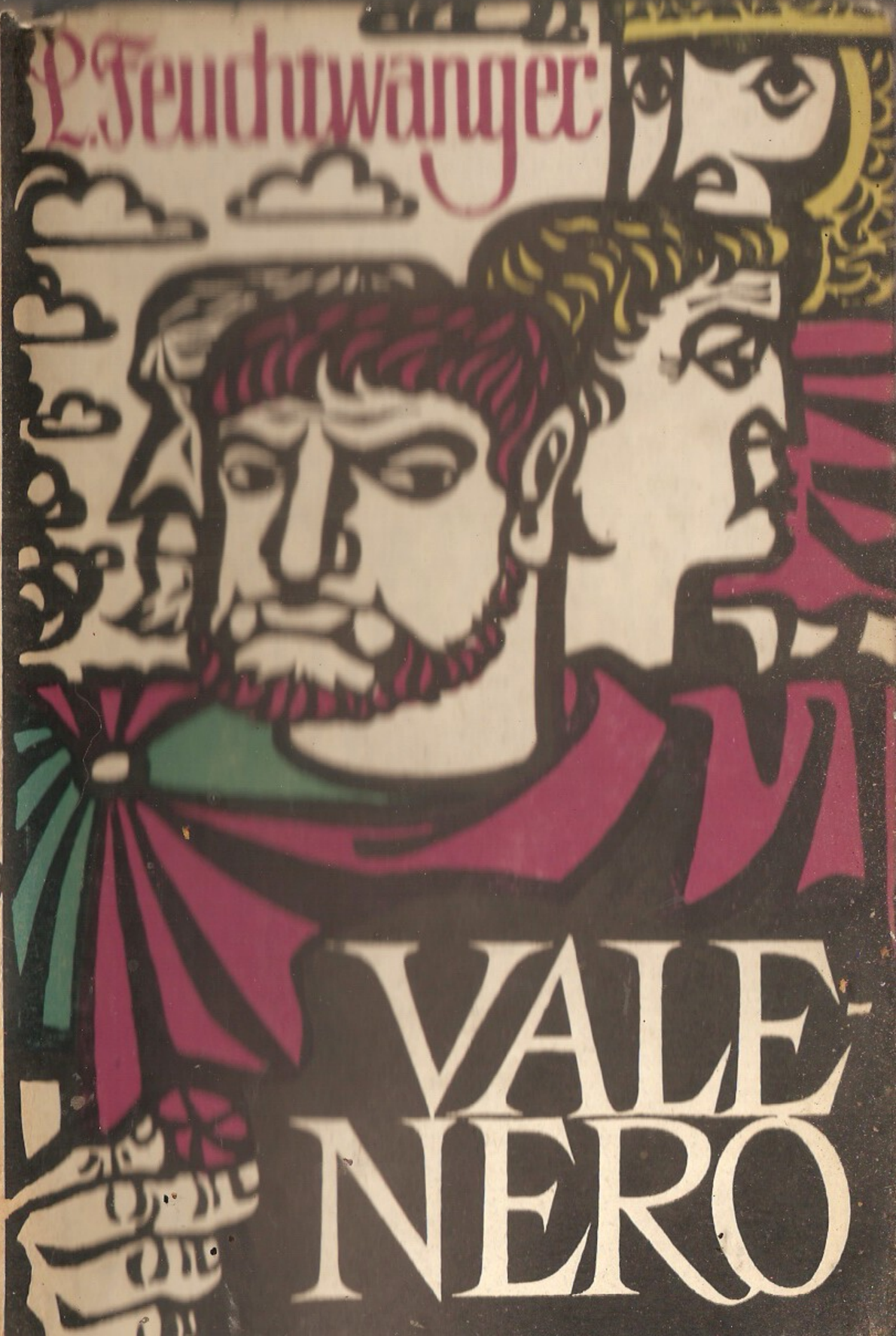

VALE-NERO

Lion Feuchtwanger, ajaloolise romaani meister, on meie lugejatele varem tuttav eesti keelde tõlgitud raamatute „Juudi sõda", „Juut Süß", „Goya" ja „Simone" kaudu.

Lion Feuchtwanger sündis 1884. aastal Münchenis kodanlikus juudi perekonnas. Kirjanduslikku tegevust alustas 1903. aastal. Aastatel 1914–1918 võttis osa Esimesest maailmasõjast. 1933. aastal emigreerus Hitleri režiimi eest Prantsusmaale. 1937. aastal käis Nõukogude Liidus ja kirjutas pärast seda raamatu „Moskva 1937. aastal". 1939. aastal oli ta Prantsusmaal lühemat aega vangistatud, järgmisel aastal aga saadeti koos teiste saksa antifašistidega koonduslaagrisse, kust teda kavatseti pealetungivatele saksa vägedele välja anda. Ainult põgenemine koonduslaagrist päästis ta gestaapo kätte sattumisest. 1940. aastast kuni surmani aastal 1958 elas Feuchtwanger Kalifornias.

Lion Feuchtwanger

VALE-NERO

ROMAAN

KIRJASTUS „EESTI RAAMAT" TALLINN 1966

T
F 31

Originaali tiitel:
Lion Feuchtwanger
DER FALSCHE NERO
Roman
Aufbau-Verlag Berlin
1954

Tõlkinud *A. Tungal*
Kunstiliselt kujundanud *H. Laretei*

Mis iial olnud, on seesama, mis peab saama; ja mis iial tehtud, on seesama, mis veel saab teha; ja pole mingisugust uut asja päikese all. On ehk asi, mis keegi võiks ütelda: Vaata seda, see on uus; juba see on olnud vanast ajast, mis enne meid olnud. Ei ole endisist asjust mälestust, ja nõnda ei ole ka mälestust tulevaist asjust, mis peavad sündima nende juures, kes pärast tulevad.

Koguja 1, 9–11

ESIMENE RAAMAT

TÕUS

1

KAKS POLIITIKAMEEST

Kui senaator Varro tol kuuendal märtsil keiserliku Rooma Süüria provintsi valitsushoonesse suundus, vaatasid möödaminejad tema kandetoolile kaua järele. Kaks päeva tagasi oli uus kuberner Cejonius oma ameti insigniad, kirved ja vitsakimbud, pidulikult vastu võtnud, ja sealjuures oli silma torganud, et provintsi vägevaim mees, senaator Varro, tseremoonialt puudus. Kui ta nüüd kuberneri juurde hilinenud visiidile tuli, arutas kogu Antiookia linn, kuidas küll Varro ja uus ametimees omavahel hakkama saavad.

Oli ilus kevadine aeg, üsna jahe, mägedelt puhus värske tuul. Kandjad keerasid pikale toredale peatänavale. Senaator Varro, kerge naeratus täidlasil huulil, märkas kogenud pilguga, et paljude ametiasutuste ja suurte kaubakontorite ees on näha uue kuberneri rinnakujusid, mis agarad ametnikud ja kodanikud juba üles olid seadnud. Oma kiiresti liikuvast kandetoolist silmitses ta neid rinnakujusid. Kramplikult tagasipainutatud õlgadel nägi ta pisikest karmi kondist pead. Kui kaua ta küll polnud seda pead enam ihusilmaga näinud? Kaksteist, ei, kolmteist aastat. Tookord oli see silmnägu teda heatahtliku põlgusega täitnud. Tookord oli tema, Varro, ise päikesepaistes mõnulenud. Keiser Nero oli teda hellitanud, aga too teine, Cejonius, kes ei osanud end keisriga sõbraks teha, oli oma kõrgele soole ja tiitlile vaatamata ilma igasuguse mõjuvõimuta mees ja pidi alatasa kartma, kas mitte mõni keisri tuju teda minema ei pühi. Nüüd oli geniaalne Nero kõdunenud. Tema asemel istus Palatinuses keiser Titus, kitsarinnalised ametnikud ja sõjaväelased valitsesid riiki ning väike armetu põlastusväärne Cejonius oli teinud tubli karjääri, milleks ta oma sünnilt oli määratud. Nüüd siis valitses ta keiserliku kubernerina selles rikkas võimsas Süüria provintsis, kus tema, Varro, ise eraisikuna elas. Eraisikuna, sest teda oli juba ammu

senati kirjast maha tõmmatud, ja kui inimesed ümberringi karjuvad: „Elagu Tema Hiilgus senaator Varro!“, siis oli see tühipaljas viisakus.

Sellest hoolimata tundis Varro nüüdki, uue kuberneri rinnakujusid silmitsedes, sedasama kerget, heatahtlikkusega segatud halvakspanu, mida ta juba poisikesena omavanuse Cejoniuse vastu oli tundnud. Lucius Cejonius pärines rikkast põlisest aadliperekonnast ja oli küllalt arukas. Kuid tema suguvõsale heitis varju üks vana rumal lugu. Keegi Cejonius, Luciuse vaarisa, oli seitsekümmend üks aastat tagasi lahingus kellegi Arminiuse vastu esimeste hulgas relva maha visanud, ja Luciusel oli juba varajasest lapsepõlvest saadik tunne, nagu oleks tema kohus seda plekki oma perekonnanimelt maha pesta. Juba kümne-kaheteistkümneaastase kuivetu ja veretu poisikesena oli ta püüdnud kõigest väest oma näole ja hoiakule suursugusust ja väärikust anda, ja oli teiste hulgas oma nigelale kujule vaatamata kramplikult sirge seljaga ringi käinud. See sunnitud uljus aga ainult õrritas seltsilisi teda veelgi innukamalt pilkama. Mis hüüdnimi tal küll koolis oli olnud? Senaator Varro kortsutas kulmu, pingutades mälu, aga seda nime ei tulnud talle meelde.

Ei ole sugugi lihtne, pärast paljusid aastaid, niivõrd muutunud olukorras armsa Cejoniusega silm silma vastu seista. Varro suhted Süüria provintsi valitsusega olid äärmiselt keerukad. Kubernerilossis peeti teda, roomlast Varrot, juba ammust ajast praeguse Rooma režiimi üheks ohtlikumaks vastaseks Süürias. Kuidas küll kujuneb olukord Cejoniuse ajal, kel on Varro tookordne kaastundlik, kuid vaenulik põlgus kindlasti veel meeles.

„Elagu Tema Hiilgus senaator Varro!“ hüüti igalt poolt. Varro käskis kandetooli eesriided rohkem lahti lükata ja sirutas end, et tema lihav päevitunud nägu kõrge lauba, suure kotkanina ja täidlaste huultega oleks rahvale paremini näha. Rahulolevalt nautis ta üldist austust. Ta tundis enda üleolekut keisririigi uuest esindajast. Siin, Antiookias, läbi lüüa oli kaalukam kui Roomas Palatinuses lemmikuks olla. Tänapäeva Roomas, Flaviuste, Tituse Roomas, oli tarvis head päritolu ja raha, muud midagi. Siin, Antiookias, umbuskliku ja tundliku kreeklastest, süürlastest ja juutidest segarahva hulgas oli tarvis alalisi tegusid ja isiksust, et sadade tuhandete vastuvõtlike inimeste usaldust iga päev uuesti võita. See idamaa oli ohtlik, just sellepärast Varro teda armastaski. Ta oli suutnud Süürias läbi lüüa. Nüüd võib ta Rooma keisri esindajale vastu astuda kui üpris reaalne võim, ehkki see ei tugine mingitele lepingutele ega privileegidele.

Nõnda jõuti kuberneri paleesse. Eeskojas oli konsuli eraldus-

märkide ja uue isanda võimusümbolite – vitsakimpude – vahel välja pandud laekad tema esivanemate vahakujudega; üks nende hulgas, tolle vaarisa oma, kes oli häbistanud oma suguvõsa, oli kinni kaetud. Kuberner Cejonius ei julgenud nähtavasti Varrole kätte maksta selle eest, et too võimu üleandmise tseremooniast ei olnud osa võtnud. Cejonius tuli isiklikult inimestest tulvil saali. Kõigi nähes embas ja suudles ta Varrot; väike kõhn mehike rippus selle embuse juures pisut groteskselt esindusliku senaatori küljes; kõik kuulsid, kuidas ta peenikese kimeda häälega oma rõõmu väljendas noorpõlvekaaslase nii õitsva väljanägemise puhul. Seejärel viis ta Varro südamlikult oma erakabinetti.

Seal võtsid mõlemad isandad teineteise vastas istet. Väike ja kleenuke kuberner Cejonius hoidis end laial idamaa järil väga sirgelt, võttes enda alla ainult poole istmest, hõõrus ühe käe küüntega teise käe peopesa ja vahtis viisakalt-uurivalt Varrole näkku.

„Selles täitanud Antiookias,“ mõtles ta, „peetakse meie vanast Varrost nähtavasti veel palju lugu. Aga kes ta on? Degradeeritu, deklasseerunu. Roomas ei haugu enam ükski koer tema järele. Nimeta tema nime, siis tuletatakse ähmaselt meelde: „Ah Varro, kas see pole seesama, kelle keiser Vespasianus mingi skandaali pärast senati nimekirjast maha tõmbas? Ta olevat Süürias hea varanduse kokku ajanud.“ Vara tal muidugi on, ja andmetest nähtub, et tal on mõju ka võimumeeste juures teisel pool piiri. Aga mis see ära ei ole? Milline langus roomlase kohta, kes kunagi senatis istus, ringi luusida nende pärismaalastest pealikute naeruväärsetes õukondades, nende haledate kuningatiitlitega preestrite ja šeikide juures! Küllap me ka seal tema eest hoolt kanname! Minu eelkäija oli liiga hädine. Muidu too seikleja Varro nii ülbelt minu ees ei lösutaks.“

Varro istus diivanil, jalad idamaa kombel ristis, muretus poosis, heatahtlik, peaaegu südamlik ilme näol. Ta luges täpselt teise mõtteid. Teadis, et too teda halvustas ja ometi salajas kartis. See valmistas Varrole õelat rahuldust. Jah, siin ta oli ja lubas endale praeguste valitsejate, Flaviuste kiuste jätkata idamaaga leppimise poliitikat, mida oli alustanud keiser Nero. Nad olid Varro kõrvaldanud. Vespasianus oli ta mingil häbistaval naeruväärsel ettekäändel senati nimekirjast maha tõmmanud. Aga sellega ei saavutanud nad midagi. Rooma asemel oli ta lihtsalt oma Süüria valdustes vana leppepoliitikat edasi ajanud, ja uutel peremeestel ei õnnestunud oma tarmukate, roomalikult militaristlike meetoditega temast jagu saada. Rooma ja Partia riigi piiride vahel asuvate riigikeste väikesed kuningad, linnapead ja vaimulikud isandad ei pidanud Rooma esindajaks mitte kuberneri

Antiookias, vaid teda. Temale avaldasid nad austust ja armastust, mis oli siin idamaal varem kuulunud kõrvaldatud keiser Nerole. Võim, mille Varro siin kätte oli võitnud, oli nähtamatu, kuid kindel ja püsiv. Rooma Süüria provintsi valitsus oleks Varrost hea meelega lahti tahtnud saada, ent kuigi ta oli valitsusel pinnuks silmas, vajati ometi tema abi ja vahetalitust, muidu oleks tulnud piiririikidega alalisi pisisõdu pidada.

Varro naeratas endamisi, nähes teist kangelt ja sirgelt istumas purpuriga ääristatud kubernerirõivais. Uutele alluvatele võis see Rooma esindaja ju käskivana ja võimsana paista, kuid tema, Varro, luges mehe kahvatult, tükati palavikulaikudega kaetud näolt ebakindlust. Ta märkas, missuguse vaevaga Cejonius oma väärikust säilitas, märkas, et too napilt viiekümne aastane mees oli juba vanaks jäänud, kurnatud alatisest pingutusest esinduslik olla, omā õnnetu esivanema häbi kustutada. Varrot haaras seda nägu nähes lausa lõbus kaastunne. „Vaene Cejonius," mõtles ta, „vaene koolivend. Minus sa aukartust ei ärata, minuga sa nii kergesti toime ei tule." Cejonius aga mõtles: „Mis Varrol viga. Elab oma lõbuks sellel pehkinud idamaal, meiesugune aga ronigu või nahast välja, et riiki koos hoida."

Sellal kui nad neid mõtteid mõlgutasid, ajas Varro juba ammu soravalt juttu. Tal on hea meel, seletas Varro sõnaohtralt, et Cejonius on saanud nii tuluka ametikoha, mis toob au ja rõõmu. Kahju ainult, et teda just sellesse põrgulikult raskesse provintsi on määratud. Süüria võib ka üsna tugeva mehe välja kurnata. „Õigupoolest," lõpetas ta ja naeratas kergelt ning familiaarselt, otsekui patsutaks ta teisele õlale, „õigupoolest on mul hea meel, et mina olen eraisik ja teie kuberner."

„Ta pole niisiis unustanud, et teda senatist välja visati," mõtles Cejonius heatujuliselt. „Kuulsin," ütles ta rõõmsalt, „et te siin just käed rüpes pole istunud."

„Muidugi mitte," kostis Varro leebelt. „Nii vanad me veel ei ole, et niisama vahtida. Kui seda natukest kultuuripoliitikat ei oleks, siis ei teaks tõesti, mis oma vaba ajaga peale hakata. Liiatigi pole ju mingi saladus, et minu süda idamaale kuulub." Ning ta lisas järelemõtlikult, peaaegu murelikult: „Teile, Cejonius, kes te olete pealaest jalatallani roomlane, peaks see segane, keeruline idamaa üpris vastumeelt olema. Kui temaga sisemist kontakti ei leita . . ." Ta kehitas õlgu ega lõpetanud.

Sirgelt, jäigalt istudes hõõrus Cejonius jälle ühe käe küüntega teise peopesa. Punased laigud kahvatutel kondistel põskedel olid löönud hõõguma, ta vaatas Varrole kõõrdi ja hakkas kuival, käriseval häälel rääkima.

„Kindlad piirid tõmmata, rooma vaimu kuni Eufratini levitada ja teiselt kaldalt mitte mingit võõrast mõju sisse lasta. Kui inimesel on silme ees nii selge ülesanne kui minul, siis peaks ta ometi siinsete inimeste ja asjadega sisemise kontakti leidma." Oma tooni teravust pehmendada püüdes lisas ta otsekui möödaminnes: „Mul on kahju, mu Varro, et ma meie idamaa romaniseerimisel pean teie toetusest loobuma."

„Kuidas nii?" imestas Varro. „Kas ma pole mehe kohta, kelle seljataga mingit armeed ei seisa, ses suhtes küllaltki ära teinud?"

„Ei vaidle vastu," nõustus kuberner viisakalt. „Te olete palju kaasa aidanud, et selles provintsis kreeka-rooma vaimu maksma panna. Aga te olete kahjuks ka rohkem idamaist sisse vedanud kui ükski roomlane enne teid."

„See on õige," möönis Varro rahulolevalt.

„Ja vaadake, mu armas," jätkas Cejonius, „see paneb meid mõtlema. See meile ei meeldi. Pealegi," jätkas ta mitte ilma tigeduseta, „satuksite te vastuollu oma südametunnistusega, kui ma teilt teatud puhkudel nõu küsiksin. Sest kuidas saaks meie igavestes tülides idamaaga head roomalikku nõu anda mees, kes on mitte üksnes Rooma kodanik, vaid samaaegselt ka Partia suurkuninga alam ja Edessa riigi kodanik."

„Ta on hästi ette valmistunud," pidi Varro endale tunnistama, „minu kohta käivaid materjale on ta hästi uurinud. Ta on ikka veel minu hea vana vaenlane. Küllap ta just sellepärast taotleski Süüriat, mitte aga mõnd teist provintsi, et mina siin istun."

Cejonius oli end oma viimaste sõnade ajal veel rohkem sirgu ajanud. Varro silmitses teda. „Temaga tulen ma kergesti toime," rõõmustas Varro endamisi. „Tossike ta oli ja tossikeseks jääb. Tõsi küll, vahel lasevad just säärased tossikesed end oma teeseldud uljuses meelitada ootamatutele vägivallategudele, mille ohtlikke tagajärgi on võimatu ette näha." Ja siis tuli talle korraga meelde hüüdnimi, mida ta kogu aeg asjata oli meenutanud. Hüpiknukk! Muidugi, Hüpiknukk! Nii olid nad koolis Cejoniust hüüdnud! Seda nime kandsid saturnaalidel kasutatavad liikuvate liikmetega puunukud, mida sai naljaks väikese vinnaku abil kükkasendist sirgu ajada ja jälle kükki lasta. Sellepärast nad Cejoniust nii hüüdsidki, et pilgata tema ponnistusi end pikemaks upitada, kui ta oli.

Varro sattus lõbusasse tujju, kui talle Cejoniuse hüüdnimi uuesti meelde tuli. Ta jättis poliitika sinnapaika. Päris agaralt kuberneri eraelu, tema meeleolu järele. Nagu selgus, kartis Cejonius, et tal ei ole just kerge selle idamaa linna kõlvatusse maailma sisse elada. Antiookia eeslinn Daphne, kus asusid enamiku

aristokraatide ja rikaste villad, paik, mis oli kogu maailmas kurikuulus oma häbitu luksusega, polnud just meeldiv naabrus rooma ametnikule, kes pooldas stoikute vaateid.

Õigupoolest oli endise senaatori visiit kubernerile tema ametisseastumise puhul juba küllalt kaua kestnud. Kuid Cejonius ei lasknud Varrot ära ja hakkas uuesti poliitikast rääkima.

„Öelge, mu Varro," küsis ta, „kas te tõesti tahate nüüd, kus valitsushoones ei istu mõni võõras, vaid mina, ikka veel raskusi valmistada Edessa vägede ülevaatuseks võetava maksu suhtes?"

Nimelt pidi Rooma garnisoni ülalpidamise kulud Edessa linnas, samanimelise, formaalselt sõltumatu, sealpool Eufrati jõge asuva kuningriigi pealinnas, leppekohaselt kandma seesama Edessa kuningriik. Rooma kuberner aga võttis peale selle Süürias erimaksu oma väeosade iga-aastaseks ülevaatuseks sealpool piiri. Antiookia riigikassa asus nüüd seisukohal, et Varro kui keiserliku Rooma Süüria provintsi kodanik on kohustatud seda „inspektsioonimaksu" õiendama; Varro aga oli arvamusel, et kuna ta Edessa kodanikuna seda maksu juba maksab, siis on see kahekordne maksustamine. Asi ei seisnud mitte neis kuues tuhandes sestertsis, mis olid tühised nii Varrole kui riigikassale, vaid põhimõttes. Antiookia valitsust vihastas, et see suur isand Varro, kes oli Rooma põlu all ja veel vaid Rooma kodaniku õigusi kasutas, oma äranägemise järgi kas Rooma või mõne Mesopotaamia vürstiriigi alamat mängis. Sellepärast oligi Süüria valitsuse ja Varro vahel tolle maksu pärast käimas kestev viisakas, kuid äge vaidlus.

Nüüdki tõi Varro uuesti esile vanad põhjendused, mida kuberner juba dokumentide põhjal tundis. Selline kahekordne maksustamine olevat mitte üksnes juriidiliselt lubamatu, vaid ka poliitiliselt ohtlik, sest ta rõhutaks sealse garnisoni kahemõttelist, Edessale vaenulikku iseloomu.

Kuberner kuulas need paljusõnalised arutlused kannatlikult ära.

„Heakene küll," tähendas ta lõpuks, kaasvestlejat sõbralikult veenda püüdes. „Aga teie asemel mõtleksin ma nüüd, kui selles majas sõber istub, siiski tõsiselt järele, kas mitte loobuda Mesopotaamia ja Partia kodakondsusest. Võib-olla õnnestuks teil siis oma endist seisundit Roomas taastada."

Varro muutus valvsaks. See, kuidas too mees kohe esimesel kohtumisel asja kallale asus, oli igatahes tähelepanuväärne!

„Mis te sellega öelda tahate?" küsis ta pikema jututa. „Kas see tähendab, et mind tahetakse uuesti senatisse võtta?"

Cejonius leidis, et on teisele ülearu ruttu vastu tulnud, ja taandus kiiresti kuiva, ametliku tooni taha.

„Ma igatahes mainisin seda Palatinuses," vastas ta, „ja mulle jäi mulje, et sellesse suhtuti üsna heatahtlikult. Kindlaid lubadusi ma muidugi anda ei saa," ruttas ta lisama. „Aga ma soovitan teil minu sõnu tõsiselt kaaluda."

Varro suutis vaevu oma rõõmu varjata. Niisiis on nood Flaviused, nood vihatud tõusikud, märganud, et nad ilma temata idamaal kaugele ei jõua. Nad tahavad teda jälle senati kirja panna. See on neist kena. Aga nii labase nõksuga nad Varro-sugust õnge ei võta. Kui nad ta õnnelikult Rooma on meelitanud, heidavad nad tema kolme kuu pärast uuesti senatist välja, ja sedapuhku on nad kavalamad ning klaarivad temaga lõplikult arved. Senaator Roomas! Liiga odav peibutis! Ja selle heaks peaks ta loobuma kõigest, mis ta siin higi ja vaevaga üles on ehitanud, loobuma oma püüetest Ida ja Läänt ühte sulatada ja kaasa aitama uute isandate fantaasiavaesele poliitikale, kes tahavad keisririigi raskuspunkti Läände nihutada ja Ida vastu kaitsemüüri rajada? Tänan, mu härrased! Mina eelistan „Edessa kuninga nõbuks" jääda. Pigem olen ma „Partia suurkuninga sõber" kui „hiilgav isand" Roomas.

Ta tänas kuberneri vaeva eest, mida too Roomas tema pärast oli näinud.

„Ma loodan," vastas Cejonius ametlikust, külmast toonist loobudes, „et me sel viisil peagi kokkuleppele jõuame."

„Mina loodan samuti," lausus Varro, kuid ütles seda nüüd nii kuival toonil, et see kõlas nagu äraütlemine.

Cejonius pidas seetõttu kohaseks probleemi teist külge puudutada.

„Me peame tingimata oma tülile lõpu tegema," seletas ta. „Mõtelge, mu Varro, kui ebameeldiv see oleks, kui mul kunagi tuleks teie vastu mõningaid abinõusid rakendada."

„Jah, mu Cejonius," vastas Varro, peites oma halvakspanu selle tühja ähvarduse üle erilise viisakuse taha, „see oleks meile mõlemale ebameeldiv. Sest tähtsus, mida Mesopotaamia riikides, kas õigusega või mitte, minu tühisele isikule omistatakse, lubab vaevalt selliseid abinõusid ilma kuluka sõjalise ekspeditsioonita ellu viia. Ja mis sellega parimal juhul võidetaks? Prestiiži. Aga niipalju kui ma Palatinuse isandaid tunnen, ei ole neil just erilist tahtmist prestiiži eest raha välja anda."

Varro tõusis, astus kubernerile ligi ja pani talle familiaarselt käe õlale.

„Või pean ma teie sõnu ultimaatumina võtma?" küsis ta niivõrd väljakutsuva naeratusega, et teine pidi tundma, mida ta sealjuures mõtles, nimelt: „Hüpiknukk!" Sest kui Cejonius juba

nii visalt teda värvata oli püüdnud, uskus Varro, et ta võib endale lubada selles mehes mitte enam Rooma ja kindla idee esindajat näha, vaid kõigest Hüpiknukku, koolivenda.

Aeg näitab, et see oli eksitus, ja et Varro seda endale lubada ei võinud. Esialgu aga piirdus kuberner Cejonius sellega, et vabastas end vaevu märgatava liigutusega sellest nii intiimsest puudutusest ja vastas viisakalt, et tema sõnu tuleb võtta sõbraliku ettepanekuna, aga ei mingil juhul ultimaatumina. Olles veel paar tähtsusetut armastusväärset lauset vahetanud, jätsid nad lõpuks hüvasti.

Varro lahkus valitsushoonest kergel kindlal sammul, saatis kandetooli ja saatjad minema ning läks jala läbi Antiookia kaunite tänavate koju. Viimastel aastatel oli ta mõnikord märganud, et ta pole enam oma esimeses nooruses; nüüd aga tundis ta end poisikeselikult reipana. Tema vaenlased, nood Flaviused, olid talle sellega suure heateo teinud, et nad talle Cejoniuse kaela saatsid. Varro rõõmustas, et tänane kaine, militaristlik ja patriootiliselt kitsarinnaline Rooma, keda ta nii väga vihkas, talle nüüd Cejoniuse näol vastu astus. „Sellest tuleb lõbus heitlus," mõtles ta. „Mu hea vana Hüpiknukk!" Ja ta tundis end juba ette võitjana.

2

EDESSA LINN

Valgena ja toretsevana lebas oma küngastel Edessa linn, samanimelise kuningriigi pealinn, Mesopotaamia suurtest asulatest kõige põhjapoolsem. Eemalt paistis ta läbinisti kreekalikuna oma templite ja sammaskodade, oma tsirkuse, teatrite, saunade ja võimlemiskoolidega. Tema müüride vahel aga oli kreeka silte üsna vähe näha ja kreekakeelset juttu võis kuulda harva. Tema elanikkond oli pigem süürlaste, babüloonlaste, armeenlaste, juutide, pärslaste ja araablaste kirju segu, kreeka-rooma stiilis olid üksnes nende majad.

Edessast lõunas laius stepp. Linn ise, veerohke ja õitsev, paiknes jõe ääres, mille nimi Skirtos tähendab „hüppaja". Armeenia piiri äärsetelt mägedelt puhuvad tuuled muutsid linna õhu värskeks ja puhtaks.

Edessa asus paljude teede ristumiskohal. See oli rikas linn. Tema kaudu kulges Araabia ja India vürtsi- ja lõhnaõlikaubandus, samuti käis siit läbi suur osa pärlitest ja hinnalisest siidriidest. Edessa oli kuulus ka oma ilusate ehitustega. Kaugetest maadest tuldi vaatama Tarate igivana templit, jumalanna mustunud pronkskujutise ja tema kummaliste priaapiliste sümbolitega, Mithrase templit, ülikooli ja eelkõige Labürinti, tohutut kaljukoobast Skirtose vasakul kaldal, sadade kitsaste, looklevate, lõputult hargnevate käikude, galeriide, ruumide ja astangutega.

Edessa linn oli rajatud kunagi hallil ajal. Esmalt oli ta nimeks olnud Osroëne, Lõvilinn. Siin olid valitsenud hetiidid, assüürlased, babüloonlased, armeenlased ja makedoonlased. Viimati, kolmsada aastat tagasi, olid sinna tunginud araablased ja tänaseni püsima jäänud. Nüüd oli Edessa – kui väike puhverriik Rooma ja Partia vahel – pidevas ohus. Ent linn sai oma neutraliteedist ka palju kasu; ta müütas seda mõlema suurriigi alalistes sõdades edukalt kord ühele, kord teisele.

Edessa araabia vürstid, ehkki nad oma südames alati araablasteks jäid, edendasid jõudumööda aramea kultuuri, mida selles maailmajaos kõige kõrgemaks peeti. Edessa ülikool oli Mesopotaamias vaidlematult parimas kuulsuses ja võis ajuti isegi Antiookia ülikooliga võistelda.

Linnas säilitati palju pühadusi ja austati paljusid jumalaid. Nende eesotsas seisis jumalanna Tarate, keda nimetati ka „Süüria jumalannaks"; temale olid pühendatud linna allikatiik ja sealsed punased kalad. Tarate kõrval austati ka poolsõnni Labyrit, Labürindi jumalat, ja teisi assüüria igivanu jumalaid, lõvijumalat mäel, suurt Baali ja Nebut. Edasi tulid pärsia jumal Mithras, araabia tähejumalad Aumu, Aziz ja Dusaris, samuti ka kreeka ja rooma jumalused. Ka juutide jumalal Jahvel oli Edessas mõningaid poolehoidjaid, isegi tema Kristuse-nimeline ainusündinud poeg, „salvitu", oli siin juba tunnustajaid leidnud.

Selles ilusas linnas elas kümneid tuhandeid inimesi, valgeid ja pruune: araabia vürste ja nende nõuandjaid, kreeka ja süüria kaupmehi ning maaomanikke, pärsia astrolooge, juudi käsitöölisi ja õpetlasi, peale selle Rooma garnisoni ohvitsere ja sõdureid. Peaaegu alati venisid läbi linna beduiinide karavanid, ja selle rahvaste segapudru tegid veel kirevamaks loendamatud orjad. Kõik need inimesed, valged, mustad ja pruunid, oma veiste, kaamelite, lammaste, kitsede ja koertega, elasid, hingasid, sagisid läbisegi, rääkisid kõiksugu keeli, kummardasid mitmeti mitmesuguseid jumalaid, sõid, jõid ja magasid koos, äritsesid, abiellusid, tülitsesid ja leppisid; ükski ei oleks suutnud elada ilma teiseta, igaüks oli õigupoolest rõõmus, et ka teised olid olemas, ja

kõik nad olid uhked oma Edessale, kõige kallimale ja ilusamale linnale maailmas.

Edessa valitseja oli kuningas Mallukh, viies samanimeline kuningas; tema kantsleriks oli Tarate ülempreester Šarbil; Rooma garnisoni komandant oli kolonel Fronto. Edessa tõeline käskija oli aga senaator Varro.

3

POTTSEPP TERENTIUS

Paljude ettevõtete hulgas, mis Varro oli Edessas rajanud, oli ka keraamikavabrik, mille ta oli sisse seadnud ühele oma „kaitsealusele", pottsepp Terentiusele Punases tänavas. Et see Terentius end ikka veel Varro „kaitsealuseks" nimetas, tulenes muidugi üksnes kiindumusest, sest Terentius oli ammu juba tehtud mees, kes kellegi teise kaitset ei vajanud. Jah, ta oli juba Edessa pottseppade tsunfti meistriks tõusnud.

Seejuures ei olnud tema vabrik sugugi linna suurim, ja ka Terentius ei paistnud just erilise asjatundlikkusega silma. Töökodades juhatas tööd pigem tema naine ja äriasjade eest hoolitses Knopsi-nimeline kiliikia ori. Terentiust ennast nähti oma vabrikus harva, seevastu aga võis teda tihti kohata tänaval või kõrtsis. Pottseppade tsunfti meistrina tuli tal palju ringi joosta ja paljude inimestega rääkida. Vahel tuli tal oma ameti huvides linnavalitsuses või kuningas Mallukhi nõupidamistel käia, vahel mõnel linnatseremoonial tsunfti esindada või sellele mõnd pidu korraldada.

Sel mehel võis olla aastaid natuke üle neljakümne. Tal olid punakad juuksed, kahvaturoosa nahk, lai nägu paksu alahuulega ja lühinägelikud hallid silmad. Kehalt pisut paksuvõitu Terentius oli igati elegantne ja väga roomaliku moega. Pottseppade tsunft oli oma tsunftimeistrile uhke. Mitte ainult sellepärast, et too oli sündinud Rooma linnas, vaid peamiselt sellepärast, et ta suurepuudunud mõningad vaimsed huvid. Ladina keelt rääkis ta kõlava rooma aktsendiga, valdas vabalt ka kreeka ja aramea keelt, ehkki talle häälik „th", mis on oluline mõlema keele juures, raskusi valmistas. Tõsi küll, mõned leidsid, et ta armastab sõnu teha, ja tõepoolest, kui ta kord oma päratule jutuvoolule voli andis, polnud seda enam kerge peatada. Kuid muljet ta jät-

tis – selles polnud kahtlust. Ta oskas väärikat poosi võtta ja suurte isandatega sundimatult ümber käia; tema nägu väljendas vahel niisugust ülbust ja rahulolematust, mis tema kaasvestleja äraks tegi. Terentius oskas ka esinduslik olla. Kui pottseppade tsunft käsitööliste pidudel, eelkõige suurel märtsipeol eriti menukalt esines, siis oli see tema teene. Seejuures kulus talle marjaks ära tema haridus. Ta oskas peast pikki katkendeid kreeka ja rooma klassikutest, puistas tsitaate nagu käisest, tundis huvi teatri vastu ja pottseppade iga-aastased pidumängud, mille organiseerimine tema kohustuste hulka kuulus, tõmbasid palju rahvast kokku. Kõik, kel tuli Edessas pottsepatööga tegemist teha, olid sellele esinduslikule meistrile uhked. Isegi õpipoisid, ehkki nad Terentiuse töökodades küllaltki kolkida said, eelistasid teda pehmematele isandatele.

Terentiuse tähtsust suurendas ka see, et tema isikut ja saatust mingi tume saladus looritas. Edessasse oli ta saabunud üksteist aastat tagasi, närudes ja armetu, punaka sassis habemega. Tollal oleks võidud temast uskuda, et ta, nagu kreeka kõnekäänd käsitöölistest väitis, nina käevangu nuuskas. Keegi ei oleks tookordses Terentiuses osanud tulevast tsunftimeistrit näha. Inimesed, kes Roomat hästi tundsid, rääkisid, et Terentiuse töökojad olevat olnud seal heas kuulsuses, isegi keiserlik õukond olevat temalt ostnud! Oli isegi kuulda, et Terentiusel olevat Nero õukonnaga olnud mingid salapärased, isiklikud sidemed.

Terentius ise ja tema inimesed, naine Caja ja ori Knops, vaikisid tema Rooma minevikust. Üksnes siis, kui Terentius ülevas tujus oli, pärast õnnestunud kõnet või kordaläinud tsunftipidu, vihjas ta, kui tühine talle see edu paistvat, võrreldes ajaga, kus ta veel keiserlikus residentsis ringi käis. Kuid peale selle ähmase vihje ei kuuldud temalt enam midagi.

Mis aga pottsepp Terentiusega Roomas tõepoolest juhtus, oli järgmine.

Tema isa oli olnud veel ori Varro perekonnas. Vana Varro oli osava mehe vabaks lasknud ja talle pottsepatöökoja sisse seadnud. Pojale aga ei valmistanud pottsepaamet mingit rõõmu. Terentiusel olid kõrgemad huvid: teater ja poliitika. Kui ta riigiasjadest või kunstist rääkis, kiitsid sõbrad tema mõistust ja teravat pilku ning leidsid, et ta on pottsepaks liiga hea. Seega tundis Terentius juba isa eluajal töökoja vastu vähe huvi, pärast isa surma aga jättis selle hoopiski hooletusse. Töökoda hakkas ruttu kiratsema. Sedamööda kuidas varandus kokku sulas, kaotasid ta sõbrad oma endise entusiasmi ja keegi ei tahtnud teda enam ta osavate kõnede ja pikkade tsitaatide eest kiita, ammugi mitte

nende eest raha välja anda. Polnud ime, et Terentiusel, kes kahekümne kahe aastaselt oli olnud täissöönud, turske ning sugugi mitte tähtsa välimusega mees, nüüd, ligi kolmekümnesena, oli pundunud, rahulolematu ning kibestumisest lausa hingestatud nägu.

Ja siis ilmnes midagi hämmastavat. Nagu teada, oli keiser Nerol kaua aega kõhn nägu, mida eriti rõhutas seda raamistav punakas habe; kuid aastatega ta rasvus, ning kui ta kahekümne kaheksa aastaselt endal habeme maha ajada laskis, oli see paljas nägu muutunud: pundunud, tüdinud ja peaaegu alati tusane. Ja ühel päeval, kui Terentius oma patroonile igahommikust lugupidamist avaldama tuli, märkas Varro hämmastuses, et kurblik pottsepp ning rasvunud ja rahulolematu keiser on sarnased nagu kaks tilka vett. Täpselt niisamuti kortsutas Nero kulme lühinägelike silmade kohal, täpselt niisamuti pungitas ta oma paksu alahuult. Senaator Varrole turgatas pähe hea mõte. Nõudlikule Nerole tuli alatasa uusi meelelahutusi välja mõtelda, seepärast käskis ta pottsepal ilmuda Palatinusesse, et teda keisrile esitleda.

Terentiusele oli see väga riskantne. Kui keiser oleks halvas meeleolus olnud, võinuks tema teisikule see kummaline looduse tuju üsna kalliks maksma minna.

Ent eksperiment õnnestus. Nero küll ei tahtnud, et teised teaksid kahe keiserliku näo olemasolust, ja ta käskis Terentiusel soengut muuta ning Palatinusesse jääda, end võõraste pilkude eest varjates, kuni talle habe kasvab. Muidu aga valmistas see harukordne sarnasus keisrile nalja. Ühest külastusest ei olnud talle küllalt. Ta kutsus pottsepa Palatinusesse teistkordselt, seejärel aga ikka ja jälle. Seal aeti tal uuesti habe maha. Nero juuksur korrastas ta soengu ja keisrile tegi lõbu, kui Terentius tema kõnnakut, žeste ja hääletooni järele aimas. Kui midagi ei klappinud, siis Nero parandas teda. Mitu korda käskis ta oma lemmikahvi tuua, ja kui seegi mängust osa võttis ning pottsepp ja ahv teda järele aimasid, rõkkas saal keisri naerust.

Terentiust erutasid need kohtumised Neroga sügavasti. Nüüd mängles ta näol sageli kaval, õnnis naeratus. Ta oli alati teadnud, et saatuse kuri kapriis, mis tema andekusest hoolimata ei lasknud tal kõrgele tõusta, ükskord mööda läheb. Tihtipeale mõtles ta unenäole, mida oli näinud tema ema, kandes Terentiust oma üsas. Ema oli näinud und, et ronis kõrgele mäkke. Teekond oli raske, naisel olid tulemas tuhud ning ta tahtis pikali heita. Ent mingi hääl käsutas: „Roni kõrgemale!“ Naine kuuletus, aga kui ta peagi uuesti jõu kaotas ja välja puhata tahtis, kostis hääl jälle, ning alles päris tipu eel tohtis ta poja sünnitada. Ennustaja

tõlgitses seda und nii, et laps, keda ta kannab, saab tähtsaks meheks. Sellepärast oligi talle antud pretensioonikas nimi Maximus.

Palatinuses oli talle surmaähvardusel rangelt kästud vaikida kokkusaamistest keisriga. Sellegipoolest oli tõenäoline, et ori Knops midagi aimas või teadis; igatahes pidid talle silma paistma peremehe mitmenädalased salapärased äraolekud, seda enam aga tellimused, mida Palatinus äkki hakkas andma väikesele laostuvale vabrikule. Oma resoluutse ja intelligentse naise Caja ees aga oli Terentiusel hoopis võimatu saladust varjata. Naise pealekäimisel tunnistas Terentius, mis temaga Palatinuses oli juhtunud. Kuid isegi naisega rääkis Terentius sellest harva, vastu tahtmist, salapäraselt ja mitte iialgi päris siiralt. Eales ei ütelnud ta naisele ja ka iseendale tunnistas ta harva, et need käigud keisri residentsi talle meeldivad. Vastupidi, kui naine kibedasti kaebas mehe inimväärikuse solvamise üle nende kaabakate poolt seal üleval, ta otsekui kinnitas seda oma sünge vaikimisega. Tegelikult aga muutus talle see mäng Palatinuses lausa vajaduseks. Sarnasus keisriga tegi ta õnnelikuks ja oma sisimas elas ta oma ossa üha rohkem sisse.

Siis aga tuli järsk pööre. Tol kurval päeval, mil kaardivägi mässama hakkas, oli keiser sügavasse letargiasse vajunud ning tema lähikondlased olid pottsepp Terentiuse Palatinusesse kutsunud, et Nero meelt lahutada. Juuksur oli tal habeme maha ajanud ning teda kombekohaselt kamminud, kui keiser äkki otsustas paleest lahkuda ja Servilianuse parki üle kolida. Pottsepp Terentiusele, kes ühes teenijatoas ootas, ei mõtelnud keegi; ta unustati tühjaksjäänud paleesse. Hilja öösel, nähes, et tema vastu enam keegi huvi ei tunne, katsus hirmunud mees, et ta residentsist minema sai, ning hiilis kodu poole. Tänavad olid tühjad, keegi ei julgenud kodunt väljuda, et mitte endale õnnetust kaela tuua. Äkitselt kostis läheduses relvatärinat. Terentius tõmbus varju, kuid liiga hilja: relvastatud mehed olid ta juba kinni nabinud. See oli senati patrull, kes põgenenud Nerot jälitas. Halisev mees püüdis kinnitada, et ta pole keiser Nero, vaid pottsepp Terentius. Kuid sõdurid ei tahtnud seda uskuda; raevununa mehe argusest, keda nad nii kaua olid austanud kui jumalust, läksid nad talle kallale ja oleksid ta äärepealt surnuks löönud. Suure vaevaga sai Terentius nad niikaugele, et nad ta koju viisid. Seal tõestas Caja, et too lõdisev ja poolsurnud kogu on tema mees.

Cajale olid nood audientsid Palatinuses alati hirmuäratavad olnud. Nüüd, kartes Nero soosikute jälitamist senati poolt, õhutas ta surmani ärahirmutatud Terentiust viibimata põgenema.

Hommikuhämaruses hiilisid nad oma patrooni Varro majja. Senaator oli juba öösel linnast Ittä põgenenud, nagu neile öeldi. Paanikas ruttasid nad talle järele, said ta kätte ning ületasid koos temaga idapiiri.

Nüüd oli see kõik ammu möödas ning nende elu kulges rahulikult ja võrdlemisi jõukalt selles valges, kirevas Edessa linnas. Caja oli uhke, et oli suutnud tollal oma Terentiust nii energiliselt käsile võtta ja ohtlikust Roomast välja viia. Naine ise ei tundnud end muidugi nende barbarite hulgas teab kui hästi. Selle rumala ning enamalt jaolt tumepruuni, tõmmunahkse rahva burnused ja valged räpased riided ei meeldinud talle, söök aga ei maitsnud. Ta leidis, et süürlased ja kreeklased on petised, araablased ja juudid haisvad ning ebausklikud, pärslased hullud. Eales ei õpi ta ära nende barbarite veidrat murret, süürlaste susisevat kiirkõnet, araablaste suulaest ja kõrist tulevat lalisemist, mitte kunagi ei harju ta terve selle barbarite miljööga, nende värvilistega, nende pühade kaladega, Tarate altari ja tema siivututе sümbolitega, ahvide ja kaamelitega, jubeda stepiga, mis laiub lõunas.

Terentius seevastu näis kiiresti ja hästi idamaaga harjuvat. Äriasjade vastu tundis ta veelgi vähem huvi kui Roomas: asjaajamisega tegelesid Caja ja ori Knops. Terentius ise kõndis tähendusrikka ja salapärase näoga ringi, organiseeris tsunftipidusid ja pidas poliitilisi kõnesid. Siin pandi vähe rõhku tema ebakindlale „th“ tähe hääldamisele ja tal oli tänulik ning tähelepanelik publik. Tõsi küll, Caja ees kirus ta küll meeleldi seda neetud idamaad, ent kui naine nägi, kui tähtsalt ta läbi Edessa künklike tänavate kõndis ja kui paljud teda tervitasid, siis jäi Cajale mulje, et hoolimata mehe kõrgist ja rahulolematust ilmest tunneb too end hästi nagu kala jumalanna Tarate pühas tiigis, ning Terentiuse hea enesetunne sundis naist unustama ebamugavused, mis elu idamaal talle endale valmistas.

Kuid Terentiuse tusatuju taga peitus rohkem ehtsat meelepaha, kui naine seda arvata võis. Terentius tundis, et jääb vanaks, ilma et tema suuri andeid väärilisel hinnataks. Mis kasu on siin barbarite hulgas mõne räpase ja harimatu käsitöölise ees suurt meest mängida? Oo, tookord Roomas oli olnud tema õitseaeg. Palava igatsusega mõtles ta neile tundidele Palatinuses. Iseäranis üks sündmus tollest ajast muutus tema mälestustes üha kirkamaks. Nimelt oli Nero ühel päeval lasknud naljaviluks pottsepp Terentiusel enda asemel senatile läkituse ette lugeda. Nõnda oli siis pottsepp Terentius „kutsutud isade“ ees keiserlikus purpurmantlis seisnud ja inimestele, kes sõnatult, alandlikult ning alistunult paigale olid tardunud, keiserlikku läkitust lugenud. Nüüd,

Edessas, tundus talle tema tookordne esinemine senati ees kogu elu kõrgpunktina. Ta unustas, kuidas ta, põlved nõrgad, südame all õõnes tunne ja kõhus pitsitus, vähemalt algul, koledat hirmu oli tundnud. Ta mäletas ainult, kuidas kõnet pidades tema enesekindlus kasvas. Ta nägi enda ees senaatorite sügavalt aupaklikke nägusid, kõik pidasid teda tõeliseks Neroks. Ja õigusega: ta oli tõepoolest Nero olnud.

Ei olnud kerge seda tohutut elamust üksnes endale hoida, ent ta sai endast jagu, isegi Cajale ei usaldanud ta seda. Mitte üksi sellepärast, et taoline väljalobisemine oleks surma tähendanud, vaid eelkõige sellepärast, et ta kartis, kas ei kaota see suur tund oma sära ega tuhmu, kui ta sellest nii proosalisele inimesele jutustab nagu ta oma naine. Caja ei oleks tema elamust kindlasti teisiti hinnanud kui jõhkrat vingerpussi, mille keiser senatile oli mänginud, ja ohtu Terentiusele, selle vingerpussi viletsale tööriistale. Naine oleks mehes näinud ainult Nerot jäljendavat ahvi ega poleks iial taibanud, et tol tunnil senati ees oli mees olnud tõeline Nero. Sellepärast ei andnud Terentius kiusatusele järele, ei jutustanud Cajale midagi ning vaikis visalt.

Ka Edessas vaikis ta. Mõnikord aga piinas teda igatsus kaotatud õnne järele liiga valusasti. Siis tõmbus ta üksindusse ja etendas iseendale veel kord oma esinemist senati ees. Kõige rohkem armastas ta Labürinti, hiiglaslikku kaljugrotti Skirtose jõe kaldal, arvutute käänuliste käikude ja treppide, galeriide ning koobaste kaosega. Räägiti, et Labürindis olevat kolm tuhat niisugust koobast, kõige viimases ja salajasemas aga elanud muiste härgjumala Labyri soerdlik poeg, samuti pooleldi jumal, pooleldi härg, kes õgis rahvalt sunniviisil võetud poisse ja tüdrukuid. Hiljem olid võimsad võlvialused vanade kuningate matusepaigaks olnud ning veel nüüdki elasid seal nende varjud. Labürinti ümbritsesid salapära ja õudus, ning kes ettevaatamatult, tema keerukat süsteemi tundmata, liiga kaugele tungida julges, võis seal tõepoolest ära eksida ja surra. Terentius armastas seda paika, ta käis üha sügavamal, sellest sügavusest õhkus vägevust ja salapära ning pikapeale hakkas ta selles kaoses paremini orienteeruma kui enamik teisi. Siin, kus vanade suurte kuningate varjud ringi luusisid, julges ta jälle Nero olla, pidas nähtamatule senatile kõnesid, ning kui tema sõnad kumedalt ja õõnsalt vastu kajasid, tundis ta jumalate lähedust.

Kord olid mängivad poisikesed kaugemale koopasse tunginud kui harilikult. Nad kuulsid sügavalt alt kumedat häält ning põgenesid hirmunult. Pelglikult ja põnevusega ootasid nad sissekäigu ees. Kui nad aga pottsepp Terentiust koopast tulemas nägid, val-

landus nende ootamishirm naerulaginas, nad ahvisid teda, jäljendasid tema suurelist poosi, tema majesteetlikku kõnnakut, jooksid talle järele, pilkasid teda bassihäält tehes. Siis valdas Terentiust häbi, vastikus, tühjustunne ning praeguse elu lootusetus sedavõrd, et ta oleks parema meelega koopasse tagasi põgenenud ja seal surnud.

Pärast seda sündmust otsustas ta Palatinuse jäädavalt unustada. Kahekordse virkusega õppis ta pähe klassikuid, ajas sapise energiaga tsunfti asju ning jõudis selleni, et mälestus Roomast teda üha harvemini kollitas.

4

HÜPIKNUKK AJAB END SIRGU

Aprilli lõpul, oma tavalisel inspektsioonireisil, otsustas kuberner Cejonius Edessasse sõita, et üle vaadata Rooma garnison, kellele linn oli pidanud Rooma keisriga sõlmitud „sõpruslepingu" tõttu peavarju andma.

Cejoniuse suhtumine idamaasse oli selle lühikese ametiaja jooksul veelgi jäigemaks muutunud. Talle oli öeldud, et sellest idamaast traditsioonilisel karmil rooma kombel jagu ei saa; see maa, pehme ja libe nagu angerjas, libiseb igasugusest haardest välja. Oli õige, et head roomlased – Pompeius, Crassus ja mitmed teised – olid selle pehme idamaa kallal oma hambaid murdnud. Kuid rooma meetodid olid liiga sirgjoonelised üksnes tolle aja kohta; nüüd, kus seljataga seisis rahustatud Süüria provints ja seitse leegioni, võis sellele neetud idamaisele rämpsule rooma rusikat näidata.

„Oleks huvitav teada, mu Cejonius," oli keiser Titus talle Palatinuses lahkumisvastuvõtul skeptiliselt naeratades ütelnud, „kuidas nüüd teie meie armsa idamaaga hakkama saate?"

Cejonius ajas enese sirgu.

„Vannun Jupiteri nimel, majesteet: Cejonius saab hakkama."

Edessa linn võttis keisri asetäitja vastu korrektselt ja aupaklikult. Kuningas Mallukh läkitas kingitusi: vaipu, pärle, valitud orje ja orjatare. Väike, jäiksirge seljaga Cejonius võttis vastu võimude viisakusavaldusi. Oma kanges kreeka keeles põristas ta etiketikohaseid viisakaid vastuseid.

Varro, kes pärast tutvumisvisiiti kubernerile jälle oma Edessalähedastesse valdustesse oli taandunud, ootas rõõmsa põnevusega

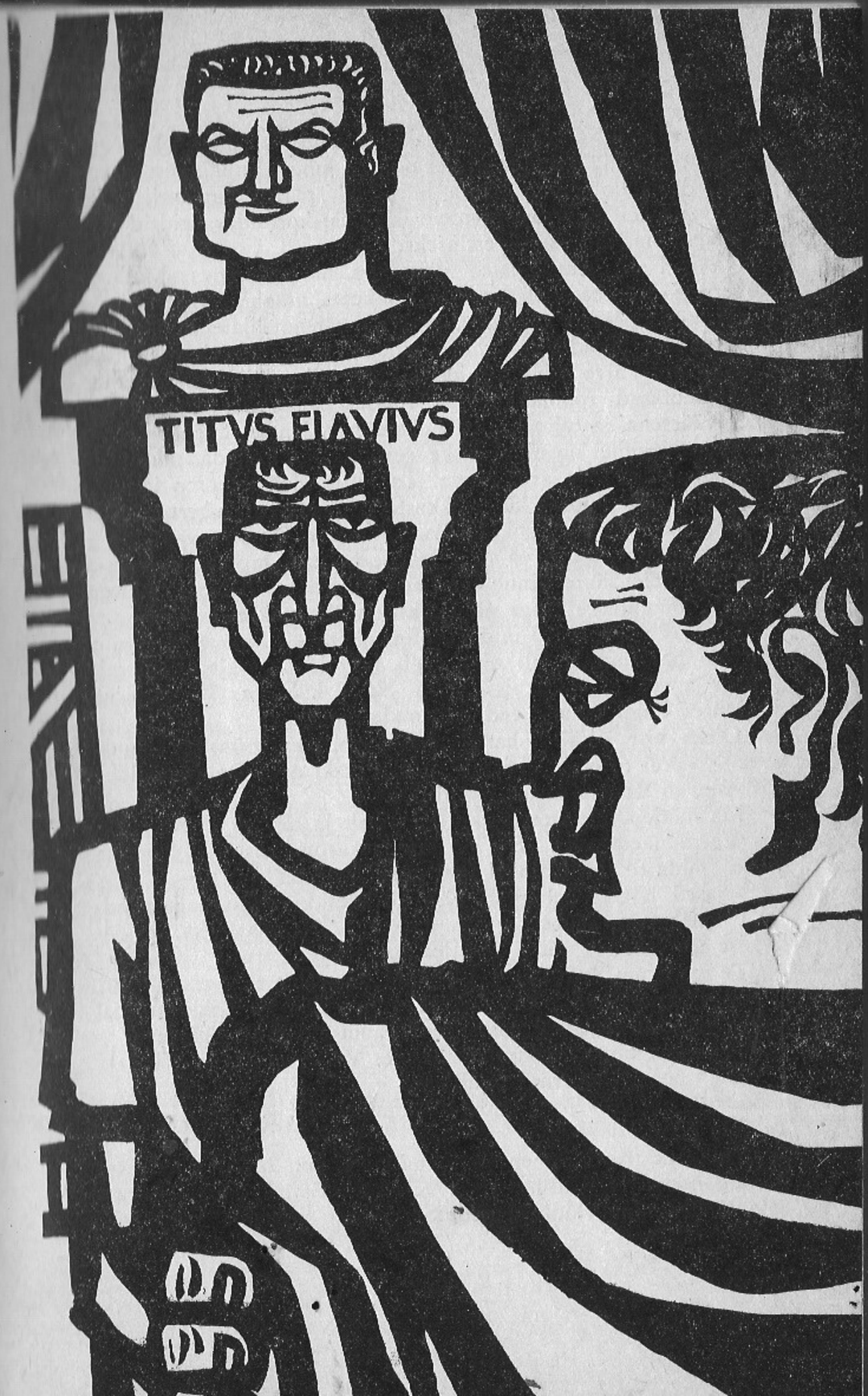

kohtumist vana sõbra ja vaenlasega; kuid ei ametlikel vastuvõttudel ega vägede ülevaatusel polnud juhust jutuajamist uuendada. Alles kolmanda päeva hilisõhtul, pärast banketti, mille Cejonius Edessa silmapaistvatele isikutele korraldas, leidsid nad tunnikese omavaheliseks vestluseks.

Nii nad siis istusid palee tiibhoones, mille kuningas Mallukh kuberneri käsutusse oli andnud, väikeses araabiapäraselt sisustatud, kunstipäraste vaipade, imeliste tähejumalate raidkujude, võõrkeelsete kirjade ja ornamentidega toas, kus lehvis raske viirukilõhn. Varro sobis siia hästi, kuid väike, jäiksirge kuberner oma rõhutatud roomalikkusega tundus siin võõrana, peaaegu naeruväärsena, ja tal oli ilmselt ebamugav. Varro tähendas lohutavalt, et igaühel on algul raske Antiookiaga harjuda, pikapeale aga hakatakse teda armastama. Ta kiitis idamaa, oma idamaa eeliseid: elu kergust ja külluslikkust. Ta meenutas kuberneri ägedat väljaastumist Antiookia villade linnaosa Daphne vastu.

„Olen nõus," kaitses ta oma linna, „et meie Daphne on häbitu. Aga kas pole suurepärane just see sõltumatu häbitus, millega siinseid loomulikke tunge näidatakse ja ülistatakse?"

Cejonius ei vastanud midagi. Silmanähtavalt kannatas ta tuba täitvate parfüümide all ning tegi korralduse vaibad kõrvale lükata ja värsket õhku sisse lasta. Nüüd külmetas Varro pisut, kusjuures Cejonius aga end reipamalt tundis.

„Oleks vist siiski kohane, mu Varro," katkestas ta lõpuks vaikuse, „kui te end vähemalt natukesekski oma Daphnest lahti kisuksite ja Rooma tagasi pöörduksite."

„Ma mõtlen teie ettepaneku üle pikalt ja tõsiselt järele," vastas Varro naeratades. „See on muide vastus," lisas ta heatujuliselt, „mida te siin idamaal veel sageli kuulete."

Punased laigud kuberneri näol süvenesid, Varro nali paistis teda vihastavat. Kuberner sirutas end, oli lausa näha, kuidas ta sisemiselt hoogu võttis, ja ütles kuivalt:

„Te teate, mu Varro, et ma homme Antiookiasse tagasi sõidan. Oleksin väga tänulik, kui me veel minu Edessas viibimise ajal teisse puutuva inspektsioonimaksu küsimuse ära õiendaksime."

„See tähendab, täna õhtul?" naeratas Varro vastu.

„Jah," lausus kuberner asjalikult.

Varro, kes istus oma talumatul idamaisel viisil, võttis veelgi laisema poosi.

„Seda küsimust," tähendas ta mõnuga, „on nüüd juba palju aastaid mitut kanti arutatud ja keiserliku Süüria provintsi kassale ei ole minu vaidlusalused kuus tuhat sugugi ainuke sissetulek."

„Sellegipoolest oleksin ma teile tänulik," jäi Cejonius visalt oma arvamuse juurde, „kui te nüüdsama otsuse teeksite."

Varro kõigutas oma suurt lihavat pead ning seiras oma piklike pruunide silmadega pikkamisi ja uurivalt Cejoniust ülalt alla. Kes see küll tema ees istub? Hüpiknukk, tema koolivend, või keiserlik kuberner, praeguse kitsalt natsionalistliku režiimi esindaja, idamaa vaenlane?

Kergel vestlustoonil vastas ta:

„Kartes teid, minu heategijat ja sõpra pahandada, pean ma keelduma teile koheselt vastamast. Selles Idas," lisas ta vaigistavalt ja naljatoonil, „olen ma pooleldi idamaalaseks, see tähendab läbinisti puiklejaks muutunud."

Kuid Cejonius käis puiselt ja kangekaelselt peale:

„Sellest hoolimata pean ma teid paluma mulle roomlase kombel selgelt ja viivitamatult vastata. Ma lasksin sellest juhtumist endale veel kord ette kanda ja uurisin ise dokumente. Kõik, mida selle kohta öelda saab, on juba kümneid kordi öeldud. Ma tegin oma nõunikele selgeks, et ma ilma teie lõpliku vastuseta Antiookiasse tagasi ei tule."

Nüüd kahvatas Varro pisut. See polnud enam Hüpiknukk, vaid uus Rooma, kes seal rääkis. Veel istusid mõlemad. Pisike Cejonius hoidis end sirgelt madalal araabia polsteristmel.

„Aga mis te teeksite, mu Cejonius," küsis Varro, ikka veel sõbralikult, peaaegu naeratades, „kui ma ära ütleksin?"

Kuberner pigistas huuled kokku. Siis vastas ta sõjaväeliselt raiudes, kuid mitte valjusti:

„Siis pean teid kahjuks kohtu ette kutsuma."

Murdosa sekundist valdas Varrot lausa piiritu üllatus, mis tõrjus tagaplaanile isegi viha. Kuid ta võttis end otsekohe kokku, et olla mõistlik ja mõtelda loogiliselt. „Säh sulle nüüd!" mõtles ta. „See polnud siiski Rooma, kes seal rääkis, see oli Hüpiknukk. Ja juhtus siiski nii, nagu ma Antiookias kartsin. Hüpiknukk, see tossike, on lasknud end rumalusele ahvatleda. Ta on läinud kaugemale, kui ise tahtis. Nüüd on tal raske taganeda. Nüüd kutsub ta mu tõepoolest kohtu ette, ja kui ma ei tule, saadab sõdurid järele. See oleks hullumeelsus, kuid Hüpiknukk teeb seda. Nii laskutakse kõige meeletumatesse avantüüridesse. Aga mina tema järel seda teed ei käi. Mina mõtlen. Ja jään mõistlikuks. Mõistus tahab, et ma järele annaksin. Ja annangi. Seks korraks."

„Kui see teile, mu sõber ja heategija, tähtsana tundub," ütles ta iroonilise alistuvusega, „siis saadan ma teile need kuus tuhat. Laske, palun, kviitung valmis panna."

Mõlemad isandad rääkisid veel mõne minuti tühjast-tähjast, soovisid siis teineteisele head ööd ja läksid lahku.

„Nende kuue tuhande pealt maksad sa mulle veel intresse, Hüpiknukk, või kes sa ka oleksid," otsustas Varro endamisi, kui teda läbi künklike Edessa tänavate koju kanti.

5

VARRO PEAB PLAANI

Järgmisel hommikul, õige varakult, saatis ta kubernerile kuus tuhat sestertsi. Kannatamatult ootas ta käskjala tagasitulekut. Cejonius oli tõepoolest nood kuus tuhat vastu võtnud ja mees tõi kviitungi. Varro silmitses dokumenti ahnelt, mingi erilise rahuldusega. Kurjalt muiates luges ta teksti valjusti: „L. Cejonius, keiserliku Süüria proyintsi kuberner, tõendab, et ta on L. T. Varrolt kuus tuhat sestertsi inspektsioonimaksu kätte saanud." Seejärel, ikka veel voodis lebades, dikteeris ta sekretärile kirja, kus ta kaebas Rooma senatile ebaõiglase kahekordse maksustamise pärast. Veel enne, kui ta allkiri oli kuivada jõudnud, läkitas ta selle protesti erikäskjalaga Rooma.

Seejärel käskis ta sisse lasta trobikonna kaitsealuseid, kes ootasid luba tema ülestõusmise juures viibida. Ta lehvitas nende ees Cejoniuse kviitungit, andis seda kord ühele, kord teisele lugeda ning luges siis selle ise valjusti ette.

„Uus kuberner," naeris ta, „on ikka tõesti asjamees. Ta oleks tõepoolest saatnud sõdurid mulle järele, kui oleksin maksmata jätnud."

Varro silmitses uurivalt oma inimeste nägusid, et näha nende reageerimist. Nad seisid hämmeldunult, taipamata, mida neilt oodatakse. Mõned naersid sunnitult, teised ilmutasid nördimust, kõik olid kimpus. Varro kõndis nende seas ringi, patsutades mõnele õlale, öeldes otse näkku vaadates: „Uus kuberner ei mõista nalja." Ja ta uuris nägusid.

Ta pidi inimesed juba ära laskma, kui ta pilk peatus mehel, keda ta seniajani polnud märganud. Mehe näol oli kinnine, kõrk ilme, pigem imestunud kui nördinud, kulmud lühinägelike hallide silmade kohal kõrgele tõstetud, suu pisut kõverdatud. Nagu tol hommikul neljateistkümne aasta eest, hämmastas Varrot see uhke tusane nägu kahvaturoosa naha ning punakate juustega. Jah, just niisugune oli olnud keiser Nero, tema keiser, kui ta iseendasse

sulgus. Täpselt niiviisi oleks ta võtnud solvamist, kui ta oleks veel elanud ja Varro talle seda jutustada võinud. Just säherduse mossis, väljakutsuva näoga oli ta lükanud ette paksu alahuule: tehke mis tahate, mind see ei liiguta.

Varrole meenus, kuidas Nerot oli lõbustanud selle inimese järeleaimamiskunst, kuidas keiser oli lasknud teda ja ahvi karelda. Varro muheles endamisi. Aga enne, kui see sisemine muhelus näole ilmus, pühkis ta selle ära, ning murdosa sekundist oli ta elav nägu maskitaoliseks kivinenud.

See hetk ilmutas talle paljugi.

Siis pöördus ta uuesti oma kaitsealuste poole. Nüüd tõmbas ta märkamatult ka selle lühinägeliku hallisilmse mehe jutuajamisse. Hakkas tema vastu huvi ilmutama. Suurt huvi. Lõpuks laotas ta selle väikese pottseppmeistri ette, kes tema armust elas, kogu oma kunstipärase võlu, mida ta muidu ainult idamaa kuningate ja ülempreestrite või siis naiste ees käiku oli lasknud.

Kavalalt uuris ta temalt kõiksugu saladusi välja. Ta õhutas meelitatud Terentiust sedavõrd, et too hakkas talle nagu võrdsele selgitama oma vaateid elule, poliitikale ja kunstile. Terentiuse süda kuulus teatrile. Ta hakkas rääkima näitlejast Patmose Johannesest, kes juba ammu oli teatrilavalt lahkunud ning Edessas vaikselt eraelu elas. Terentius oli Johannest aastate eest Antiookias Oidipust mängimas näinud. Tema, Terentius, teatas ta avameelselt, on selle mehe paljukiidetud kunstis pettunud. Ta tegeleb ise kirjanduse ja teatrikunstiga, nagu tema heategija, senaator ehk teab, ta oskab peast pikki katkendeid klassikutest, on Oidipuse üle palju järele mõelnud ning kujutleb täpselt, kuidas tuleks näiteks ette kanda Oidipuse suurt monoloogi, mis algab sõnadega: „Mis siin juhtus, oli väga õiglane. Ja iial ei veena sa mind vastupidises." Kui ta oli lobisemishoogu sattunud, ehmus ta äkki oma julguse üle ning lõi kartma, kas senaator ei hakka ehk naerma või vähemalt muigama. Kuid midagi niisugust ei juhtunud. Varro kuulas teda üpris tõsise näoga ning kutsus teda lähemail päevil enda juurde, lõunastama ja põhjalikumalt esitama oma ideid, eelkõige Oidipuse äsja mainitud värsside õige ettekande kohta.

Terentius, kes oli nii suurest õnnest lausa uimane, tundis samas ka pisut hirmu. Mitte sellepärast, et teda oleks imestama pannud huvi tema vastu, sest ta oli haritud mees iseseisva silmaringi ning huvitavate ideedega. Aga kui senaatori seisusest isand temaga rääkis, siis tundis ta ikka, vastu oma tahtmist, austust, alandlikkust ja natuke pelglikkust; oli ju tema isa ikkagi olnud Varro perekonna ori. Ja kui nüüd Varro teda koguni lähemal ajal enda

juurde lõunale kutsus, et Terentiuse vaateid üksikasjalikumalt tundma õppida, lisandus tema vaimustusele hingemattev hirm, peaaegu nagu tollal, kui Nero teda enda juurde käskis tulla.

Kui kaitsealused olid lahkunud, võttis Varro veel kord välja kviitungi kuue tuhande sestertsi suuruse inspektsioonimaksu kohta, hoidis seda silmadest parajal kaugusel, üsna kaugel, sest ta hakkas kaugelenägijaks muutuma, ning õppis teksti tähthaaval pähe. Lehe tagakülje jagas ta kahte ossa ning kirjutas tillukeste tähtedega „Kasu", „Kahju". Lahtrisse „Kasu" kirjutas ta „Üks idee". Siis avas ta seinas hoolikalt peidetud väikese ukse ja võttis panipaigast laeka. See polnud küll suur, kuid väga hinnaline, Myroni töö, argonautide tegude kujutistega. Varro vedas teda igal pool endaga kaasa. Ta avas laeka, võttis välja seal sisalduvad dokumendid ning silitas neid õrnalt. Seal olid Nero ebaharilikult sõbralik kiri ning värsid, mis keiser talle oli pühendanud, siis Partia surnud suurkuninga Vologasese kiri, milles valitseja Varrole oma imetlust ja tänu väljendas tarkuse eest, mida Varro oli üles näidanud, et lõpetada sõda Rooma ja Partia vahel. Seal oli ka paar sõbralikku rida feldmarssal Corbulolt, kes oli selles sõjas roomlasi juhtinud ning võidule vaatamata kurva lõpu leidnud. Kastis oli veel muudki. Nende, Varrole väga kallite dokumentide juurde pani ta nüüd Hüpiknuku kviitungi, sulges naeratades laeka ja pistis selle uuesti luku taha.

Terentius jõudis vahepeal tagasi oma majja Punases tänavas. Ta püüdis niihästi oma vaimustust kui ängistust Caja ning orja Knopsi ees varjata. Rahuldus sellega, et jutustas mõlemale hästi teeseldud ülbe ükskõiksusega, kuidas Varro oli imestanud tema poliitilisi ja kirjanduslikke teadmisi; ka lõunale oli ta teda kutsunud, et temaga põhjalikumalt vestelda. Caja, karm ja skeptiline nagu alati, arvas, et Terentiusel tuleks ettevaatlik olla, et mitte sisse kukkuda. Ta oli kuulnud, et Varro ja kuberner olevat tülitsenud ja sellepärast oleks Terentiuse-taolisel tähtsusetul mehikesel parem võimalikult kaugemale hoiduda. Terentius kuulas meelepahaga, kuidas tema enda naine teda tähtsusetuks mehikeseks nimetab.

Muidugi polnud naisel õigus. Lõuna Varro juures oli väga meeldiv. Senaator kuulas osavõtlikult oma kaitsealuse poliitilisi vaateid, laskis tal pimeda Oidipuse värsse deklameerida, kiitis asjatundlikult, ning Terentius lahkus temast väga rahulolevana.

6

TERENTIUS MUUDAB END

Edessas levisid üha enam kuuldused, et Rooma valitsushoonest Antiookias puhuvat nüüd uus, kuri tuul. See, et Varro, Edessa riigi väljapaistvaim kodanik, oli sunnitud kahekordset maksu maksma, tekitas muret ja pahameelt. Mis saaks Edessa kaubavahetusest Süüria provintsiga, kui selline kahekordne maksustamine põhimõtteks muutub? Räägiti veel, et uus kuberner tahtvat Rooma garnisone Edessas, Samosatas, Karrais ja Palmüüras tugevdada ja seega nõrgestada veelgi Mesopotaamia väikeriikide suveräniteeti, ehkki sellega olid lood juba niigi halvad.

Sellises olukorras ei tarvitsenud Varro vabakslastutel ega teistel agentidel erilist vaeva näha, et Mesopotaamia elanikkond hakkaks kurjasti võrdlema praegusi isandaid, keiser Titust ja tema ametnikke, hea ja senini taganutetava keiser Neroga. Kuidas oli küll õnnis keiser idamaad soosinud, kuidas oli ta igasuguste investeeringute ja privileegide kaudu Mesopotaamia ja Süüria kaubandussidemeid arendanud! See oli olnud tõeline keiser, ja teda armastati juba selle hiilguse pärast, mis teda, tema ministreid, kindraleid ja kubernere ümbritses. Tema vaatemängude toredus, see tõsiasi, et ta isiklikult kogu rahva ees laval esines, oli talle ka Mesopotaamias palju poolehoidjaid toonud. Kõik, isegi Partia elanikud olid vaimustatud, kui ta lubas ühel ilusal päeval oma kunsti ka idamaal näidata. Temas nähti tõepoolest teist Aleksandrit, kes ei tulnud idamaad orjastama, vaid hommiku- ja õhtumaad ühte sulatama.

Uued isandad, Flaviused, aga vastupidi, ei olnud algusest peale varjanud, et idamaalased on nende arust barbarid, kõlblikud ainult selleks, et neid igati ekspluateerida. See, et Rooma nüüd tolle vastiku Cejoniuse Süüriasse oli saatnud, näitas liigne kord valitsuse kuritahtlikkust. Jälle hakati igatsema kadunud keisri järele.

„Jah, kui Nero veel elaks!" ohkasid unistavalt linlased, kes õhtuti kaevude ümber ja hilisõhtuti kõrtsidesse kogunesid.

Sellal kui need jutud Eufrati ja Tigrise vahel levisid, kutsus senaator Varro Terentiuse teistkordselt lõunale. Seekord olid nad kahekesi. Varro oli sõnaaher ja mõtteisse süvenenud. Terentiust kohtles ta suure austusega, peaaegu nagu kõrgemalseisvat isikut, katkestas jutuajamist pikkade rõhuvate pausidega. Ehkki Teren-

tius pidulikkusest lugu pidas ja end meelitatuna tundis, ei suutnud ta siiski vabaneda piinlikkusetundest.

Pärast sööki, veini juures, lausus Varro järsku pelgliku, usaldduslikult kavala naeratusega:

„Ma näen, et te ikka veel oma segu mistahes veinile eelistate."

Ta oli aga lasknud segada veini viisil, mille oli leiutanud keiser Nero; see segu ja selle nimi oli üks väheseid keisrist jäänud asju, mida tema järglased pärast Nero kukutamist ei olnud puudutanud; seda jooki tundis igaüks, muidugi ka Terentius. Ta vaatas hämmeldunult üles. Võimsa isanda kummalised sõnad ja nende aupaklikult sõbralik toon tegid ta segaseks ja araks. Varro aga jätkas endisel alandlikul toonil:

„Võib-olla luban ma endale liiga suurt intiimsust, aga ma pean lõpuks välja ütlema selle, mis mind juba nädalaid on rõhunud ning innustanud ja mis mulle nüüd selgeks on saanud: nimelt tean ma, kes tookord, pärast keiser Nero näilist surma minu juurde, minu kaitse alla põgenes."

Selle ootamatu lause tagamõtte mõistmiseks oli tarvis kiire ja terase mõistusega inimest, aga pottsepp Terentius ei olnud seda. Kuid Varro sõnad liigutasid tema hingepõhjas kõige salajasemaid keeli, tema põletavat auahnust, tema igatsust nonde temale suurte aegade järele Palatinuses. Kui Varro rääkis, kerkis Terentiuse vaimusilma ette vägivaldselt mahasurutud mälestus oma ülevast esinemisest senati ees, ja temas elustus meeletu lootus, et nood suured ajad võiksid tagasi tulla. Sellepärast sai ta senaatori tumedast mõistaandmisest palju kiiremini aru, kui too seda oleks oodanud, ta võttis selle vastu iga oma hingeraasukesega ja nautis selle õnnestavat mõtet viimse piisani. Üks oli ta ära tundnud, üks oli mõistnud: kelles on nii palju Nero liha ja verd, peab tõepoolest Nero olema.

Ehkki veel tulvil hetke ääretut õndsust, oli temas juba ärganud kogu kaasasündinud kavalus, mis ütles, et on parem, kui ta teeskleks ja oma õige mina alles viimasel hetkel paljastaks. Selleks mängis ta edasi tobukest, tähendas, et ta ei mõistvat, kuhu tema suur patroon sihib, ja pani lõpuks Varro juba kartma, et tema plaan nurjub. Senaator tegi veel viimase katse. Ta paluvat alandlikult vabandust, ütles ta, kui on oma külalise suhtes liiga intiimne olnud. Juhul, kui too arvab, et on veel vara end roomlastele kogu hiilguses näidata, või kui too tahab jäädavalt selja pöörata maailmale, karistuseks, et see ei ole teda ära tundnud, siis palub tema, Varro, andestust, kui on liiga julgesti saladuskatet kergitanud.

Nüüd aga lõi Terentius kartma, et kui ta kohe pihta ei hakka,

on juba hilja, ning siis on see ainus võimalus talle igavesti kadunud. Korrapealt loobus ta narri mängimast, naeratas poisikeselikult, heatahtlikult ja kavalalt, nagu ta oli vahel näinud Nerot tegevat, astus Nero kõnnakul senaatori juurde, patsutas talle Nero žestiga õlale ning lausus Nero ainulaadsel, muretult kõrgil toonil:

„Miks ei peaks ma sulle andestama, mu Varro?"

Nii ei oleks ehtne Nero – seda Varro teadis – taolises olukorras kunagi rääkinud. Ta oleks pigem mõnd kreekakeelset tsitaati kasutanud, saates seda kindla, eitava, tõrjuva käeliigutusega. Ent selle mehe eneseavaldus tuli talle niisuguse üllatusena, surnud Nero, tema hääl, toon ja kõnnak täitsid äkki ruumi niisuguse jõuga, et Varro kohkus ja teda ängistas mõte: kas ei ole tema idee äkki liiga hea ja selle tagajärjed liiga äraarvamatud? Ta võttis end kokku ning ütles äkki kainenenult lõpetuseks:

„Jah, kulla Terentius, nii on lood."

Ja kogu ülejäänud õhtu oli ta jälle endine tähtis isand ning jutles Terentiusega nagu kaitsealusega, armuliselt ja asjalikult.

Pottsepp Terentius aga oli näinud, mis ta nägi, ja kuulnud, mis ta kuulis. Ta oli oma edus sedavõrd kindel, et Varro äkiline taandumine tema õnnetunnet enam häirida ei võinud.

7

VARRO LUBAB ENDALE NALJA

Kui senaator Varro asja niikaugele oli viinud, leidis ta olevat aja tõsiselt järele kaaluda, kas ta peab plaani tõesti täide viima. Enneköike tuli läbi mõtelda, kas tema Nerol on väljavaateid läbi lüüa.

Väljavaateid oli. Rahvas ei olnud iial uskunud, et Nero tõesti võiks hukkunud olla. Nad pidasid keisrit selleks liiga targaks, et vastaste küüsi langeda. Eriti idamaal oldi veendunud, et Nero end seni kusagil varjab, kuni ühel ilusal päeval uuesti kogu hiilguses välja ilmub. Kui praegusel soodsal hetkel üles kerkiks Nero välimusega mees, juhituna kellestki, kes Nero vaimu niisama täpselt tunneks nagu Varro ise, kui see mees ilmuks sõltumatul pinnal, kus Rooma talle naljalt ligi ei pääseks, siis püsiks selline Nero kindlasti kaua, ja valmistaks piiriäärse provintsi kubernerile, võib-olla isegi Palatinusele palju peavalu.

Öö kaldus juba hommikusse, aga Varro mõtiskles ikka veel. Ta lamas voodis, ringutas, naeratas ja sulges uuesti silmad.

Kui tema Nero teisel pool Eufratti lagedale ilmuks, mida saaks Hüpiknukk tema vastu ette võtta? Endastmõistetavalt on Nero küllalt arukas, et end võimalikult harva Süüria piires näidata. Ta külvaks provintsis rahutust, kuid pöörduks õigel ajal tagasi sõltumatule territooriumile, kus teda salaja või isegi avalikult toetataks. Mida võiks Antiookia tema vastu korda saata? Sõjaväge võõrale maa-alale toimetada? Isegi Hüpiknukk mõtleks enne mitu korda järele. Omal ajal tingiti iga üksiku rooma ja partia sõduri pärast, kel oleks õigus end nende puhverriikide territooriumil näidata. Eufratist Tigriseni ei ole palju maad. Kui Rooma oma sõjaväed üle Eufrati saadaks, varitseks neid oht kohata vägesid, kes sealtpoolt Tigrist tulevad.

Varro tõusis üles. Paljajalu läks ta seina juurde, tõi esile peidetud laeka ja võttis sealt tolle dokumendi. Sametise häälega luges ta sajandat korda: „L. Cejonius, keiserliku Süüria provintsi kuberner, tõendab, et ta on L. T. Varrolt kuus tuhat sestertsi inspektsioonimaksu kätte saanud." Varro silitas dokumenti, naeratas, pani selle uuesti laekasse, peitis laeka ja läks voodisse tagasi.

Kas lubada endale seda nalja? See oleks hea, kaugeleulatuv ja paljulubav nali, kuid põrgulikult ohtlik. See ei ole üldse nali. On siis asi kviitungis? On siis asi Hüpiknukus? Asi ei ole isegi temas, Varros. Asi on idamaas, selles suurepärases, häbitus, targas, kaootilises idamaas, kes ei tohi brutaalsete ja kitsarinnaliste Palatinuse veltveeblite saabaste alla sattuda.

Varro meenutas aega, mil ta esmakordselt oli tulnud Süüriasse noore ohvitserina feldmarssal Corbulo armees. Tollal oli ta pidevalt kuulsa väejuhi vahetus läheduses viibinud. Corbulo oli üldiselt kõlupea, tal ei olnud õiget instinkti ega terast mõistust, kuid ta oli oma andekuses sügavalt veendunud, ta oskas käsutada paremini kui keegi teine ja valitses endastmõistetava härrandliku käitumise kunsti. Varro oli temalt palju õppinud. Muus suhtes nägi ta seda Corbulot peagi läbi. Pani tähele, et seda meest võis kõige kiiremini võita tema isiku piiramatu imetlemisega. Ja ta võitis tema. Peagi oli asi niikaugel, et Varro, verinoor algaja, kuulsale ja kogenud feldmarssalile oma ideid sisendas ja tegelikult Süüria poliitikat ajas. Noil aastail oli ärganud temas kirg idamaa vastu, tema iha siin valitseda. Talle valmistas pöörast rõõmu nende idamaa kuningate, preestrite, kaubahärradega nende lillelisel pikalisel kombel jutelda, nende kõveraid võtteid veel kõveramatega üle trumbata, nii et nad lõpuks tema nõusse

jäid. Õieti oli ta Corbulo ajast saadik alati siinmail valitsenud.

Varro sirutas end voodis ja tõmbus siis uuesti kerra. Ta meenutas, kuidas need Flaviused olid üksteist aastat tagasi teda kõrvaldada katsunud. Ettekäändel, et ta kord Paabulinnu lõbumajas suure tsirkuse taga joobnud päi oli ühele lõbunaisele senaatori purpurmantli selga ning kõrge tallaga kingad jalga tõmmanud, oli kuulutanud keiser Vespasianus, et Varro ei olevat vääriline kauem senatisse kuuluma. See rumal, irooniline ettekääne oli rohmakateks naljadeks alati valmis oleva matsliku Vespasianuse temp. Noh, igatahes on Flaviustel, nii surnud Vespasianusel kui ka tema pojal Titusel tulnud selle tembu eest maksta. Vahepeal olid need isandad tunda saanud, et leidlik mees võib mõnikord Edessas istudes rohkem korda saata kui Roomas. Nüüd siis saatsid nad siia selle lollpea Hüpiknuku, et too tema idapoliitika peene põimingu purustaks. Noh, Hüpiknukk peab praegu kõigeks valmis olema. Kui Varro Nerot kord Mesopotaamias tunnustatakse, märkab Hüpiknukk, et oleks olnud vahest ehk targem vanalt Varrolt need kuus tuhat välja pressimata jätta. Hüpiknukk peab möönma, et sellel idamaal „võimu maksma panemise" ja „rooma distsipliiniga" midagi peale ei ole hakata, et parem olnuks vana Varro kombel kokkulepet taotleda.

Mis padrikusse ta küll satub? On siis asi Hüpiknukus? Mitte temale, vaid tervele jultunud, uuele ja rumalale Roomale tahab ta pihta anda, kui ta talle tagasi võlub vana Nero, kelle mälestust Rooma sugugi ei talu.

Äkki kerkis ta vaimusilma ette Terentiuse nägu. Temale ei olnud ta kummalisel kombel kordagi mõelnud. Varrole meenus, kuidas see asjamees oli teiseks muutudes Nero sammul tema juurde astunud ja Nero ainulaadsel, muretult kõrgil toonil talle ütelnud: „Miks ei peaks ma sulle andestama, mu Varro?" Ja jälle haaras teda too ängistus, mida ta oli tundnud tookord, kui selle viletsa lihtinimese näol korraga tuppa ilmus Nero. Ent siis turgatas talle pähe, et Nerole endale oleks lõbu valmistanud see temp, mida ta oma vaenlasele Titusele selle õige pähe esitatud Neroga mängida tahtis, ja tema ängistus haihtus.

Ta sirutas end rahulolevalt viimast korda ja käskis sekretäri enda juurde saata. Andis talle korralduse, et lepitaks kokku tema, kuningas Mallukhi ja ülempreester Šarbili vahelise kohtumise suhtes.

8

IDAMAINE KUNINGAS

Kuningas Mallukh võttis Varro ja ülempreester Šarbili vastu oma avaras, araabialikult sisustatud kambris, kus ta kõige meelsamini nõupidamisi korraldas. Seintel olid vaibad, sulises purskkaev, istuti madalatel patjadel. Niihästi nobedal Varrol kui kärmel vanal ülempreestril Šarbilil ei olnud kerge väärikaks ja rahulikuks jääda. Kuid nad teadsid, et kuningas Mallukh oleks meelsamini oma rahva kombel põrandal istunud, jalad risti, purskkaevu aeglast sulinat kuulanud ja küsimuste ning vastuste vahel veelgi pikemaid mõtlikke pause pidanud. Juba kolmandat korda oli teener vaipa kergitanud ning uut tundi kuulutanud, kuid ikka veel ei olnud nad jõudnud jutu tuumani.

„Kahju," oli ülempreester Šarbil parajasti lausunud, „et Partia riik on oma troonitülide tõttu nõrgestatud. Niikaua kui osa kuningas Artabani sõjavägesid on seotud võitlusega troonipretendendi vastu, annab Rooma meile tunda, et meie taga ei seisa enam mingit suurriiki, kellele võiksime toetuda."

Varro vaatas tähelepanelikult kuningas Mallukhile otsa. See ilus mees sametpruunide silmade, lihava kongnina ning hoolikalt kähardatud ja palmitud habemega istus liikumatult nagu raidkuju, suur ja pisut paksuvõitu, ning ei olnud näha, kas ta ülempreestri sõnu üldse kuulis. Võib-olla unistas ta, nagu seda temaga tihti juhtus. Juba kolmsada aastat olid need araabia vürstid Edessa linna valitsenud, nad olid omaks võtnud kreeka-rooma ja partia kultuuri, kuid kuningas Mallukhi süda oli jäänud araabialikuks – seda teadsid kõik. Ta ei armastanud riigiasju ajada, pisut rohkem armastas ta oma sõjaväge, veel rohkem oma naisi, veelgi rohkem oma hobuseid, kõige rohkem aga armastas ta kõrbeavarusi. Mõnikord ratsutas ta väheste saatjatega välja kaugele lõunasse, kõrbe. Oma hingepõhjas pärines ta neist hobustega kokkukasvanud suguharudest, kellele oli teotav külvata või istutada, onni ehitada või muidu paikseks jääda; sest kes sellistest mugavustest sõltuma hakkab, peab, kui ta ei taha neist jälle ilma jääda, enda üle isandat sallima, järelikult ka oma vabaduse kaotama. Vabadus aga on araablase ülim vara, ja kuna vabadus ainult üksinduses peitub, siis on vaba araablase kodumaa kõrb.

Kes võis järelikult teada, kas ei mõtelnud kuningas Mallukh, kes nii liikumatult istus, juustes tuhmilt läikiv kuninglik peaehe, oma kõrbele või oma naistele ja hobustele poliitika asemel, mille

vastu Varro ja ülempreester Šarbil tema huvi äratada püüdsid. Selgus aga, et ta oli hoolikalt kuulanud. Mõõduka pausi järel avas ta suu, mis tema kunstipärase musta habeme taustal väga punasena näis, ja ütles ilusal sügaval häälel:

„See on tähejumal Dusaris, kes Itta tülinooli saadab. Sellepärast valitseb partlaste kodus vaen ja sellepärast on prints Pakor suureline ega tunnista oma kuningat Artabani."

Rõõmsana, et Mallukh kuulab, julges Varro kaugemale minna.

„Võib-olla kahetseb nii mõnigi, et ka Lääne tähed ei seisa tüli märgi all. Nii mõnedki peaksid kasulikuks, kui ka Rooma riigis keegi üles tõuseks ja ütleks, et ta ei tunnista selle Tituse nõudlusi, kes praegu Palatinuses istub."

Miski ei liikunud pruunjas näos kuningliku peaehte all. Ülempreester Šarbil seevastu pööras järsu liigutusega oma igivana kondise ja kavala linnupea Varro poole, kuid ka tema vaikis. Sellest vaikimisest hoolimata sai Varro väga hästi aru, mis mõlema mehe peas toimus. Mõlemad vihkasid roomlasi, mõlemad tervitaksid rõõmuga, kui keisri teele raskusi veeretataks. Araablane Mallukh, kirglik vabaduse sõber, kannatab oma maskitaolisele ükskõiksusele vaatamata kibedasti sõltuvuse tõttu, millesse Rooma teda üha enam mässib. Šarbil, kaval ja pilkehimuline süürlane, iidse kultuurrahva preester, vihkab noori Lääne barbareid, kes oma jultunud toored käed tema maa järele sirutavad. Varro võis endale lubada kaugemale minna: tema ettepaneku peaksid mõlemad vastu võtma nagu vihma põuases stepis.

„Võib-olla," ütles ta, „on isegi olemas keegi, kel on sääraseid nõudlusi. Võib-olla on ka tähed juba määranud, et see, kel need nõudlused on, varsti esile astuks."

Ootusrikkalt vaatas ta Šarbilile, teadmises, et tark ülempreester teda täpselt mõistab, ilma et tal tarvitseks rohkem öelda. Šarbil, süürlane, aramealane kogu hingest, peaks palavasti igatsema tagasi Nerot, kes niisuguse tähelepanuga oli soosinud iidset kohalikku süüria kultuuri, vanimat maailmas. Pealegi on Šarbil ahne, ja roomlaste ülbed pretensioonid tema templi varale puresid ta südant.

Kuid Šarbilil ei paistnud olevat tahtmist vastata. Teravatipuline preestrimüts näis olevat kollase, pärgamentkuiva, kurrulise laubaga lausa kokku kasvanud, mustaks värvitud kolmnurkne habe tolknes kuidagi elutult kuivade huulte ümber, mis paljastasid kullatud hambaid. Ta pilgutas kortsunud lauge. Pärast piinarikast vaikust hakkas ta lõpuks pead vangutama, sirutas kaela ette ja vigises oma kõrge, kurja raugahäälega:

„Aga kui see, kel need nõudlused on, on petis?"

Enne kui Varro vastata jõudis, käskis kuningas Mallukh, kuna teener neljandat korda aega kuulutas, veini ja kompvekke tuua; ta pidas nähtavasti ebasündsaks vahetpidamata poliitikast rääkida, ja sellal kui tseremoniaalselt maitsti ja rüübati, hakkas ta jahist rääkima. Kui see jutt oli otsas, võttis ta niisama ootamatult poliitilise jutulõnga uuesti üles.

„Kas minu nõbu ja isand Varro võiks mulle ütelda," küsis ta, „mis juhtuks, kui see mees, kel on nõudlusi, petis ei ole?"

„Selles suhtes," vastas senaator, „võib teie ustav teener Varro Teie Majesteedile vastata niihästi täpselt kui alandlikult. Siis oleksid kõik ediktid, mis Rooma on andnud pärast keiser Nero näilist surma, kehtetud ning kehtiksid ainult nood lepingud, mis olid olemas enne seda, kui keiser Nero varju läks ja kadus."

Nüüd silmitsesid idamaa kuningas ja idamaa ülempreester roomlast sõnatult ja üksisilmi nii kaua, et tollel, kes küll idamaa kommetega oli harjunud, lausa paha hakkas.

„Väike isand," ütles lõpuks Šarbil oma heledal raugahäälel, „kelle Rooma Antiookiasse on saatnud, on kangekaelne nagu mägisikk. Tõenäoliselt ei taluks ta Palatinuse võistlejat sugugi, olgu too siis ehtne või petis."

Rohkem ta ei rääkinud, ka kuningas Mallukhil ei olnud enam midagi ütelda. Kuid Varro teadis, et tal ei tarvitse kummalegi seletada, kuipalju eeliseid saaks Edessa Rooma pretendendi väljaastumisest, kes too mees ka ei oleks, kui ta ainult veidikenegi aega võimul oskaks püsida. Selliselt pretendendilt võiks tema tunnustamise tasuks igasuguseid privileege nõuda; Roomalt võiks nõuda seevastu veel kõrgemat hinda tema mittetunnustamise eest. Kuna need meelitavad võimalused olid silmanähtavad, ei pruukinud neist rääkida.

Jälle libises jutt Partia riigi troonitülidele. Neist kahest pretendendist on Artaban tugevam ja andekam ning ta on Partia riigi lääneosas, mis Mesopotaamiaga piirneb, igasugusest vastupanust jagu saanud. Oleks hullumeelsus toetada teist, kaugel asuvat Pakorit, ehkki tema poolel oleks rohkem seaduslikkust, rohkem „oreooli", rohkem „sünnipärast majesteetlikkust".

Edessale on väga tähtis, kumba Partia pretendenti Rooma valitsus tunnustab, Rooma kaubalepingud Partia riigiga kaotavad varsti kehtivuse ja Antiookia kuberneril tuleb kiiresti otsustada, kellega ta lepingute uuendamiseks läbirääkimistesse astub, kas Pakori või Artabaniga. Edessale oleks ebameeldiv, kui Rooma tunnustab Pakorit ja mitte Artabani, Edessa võimsat ja armastatud idanaabrit. Neist küsimustest kõneldi mõõdukate, lilleliste

väljenditega, kuni teener viiendat tundi kuulutas. Siis andis kuningas Mallukh märku, et peab audientsi lõpetatuks.

Enne Varro lahkumist võttis ülempreester Šarbil kokku oma arvamuse, mis oli ilmselt ka kuninga oma:

„Kui Rooma meie Artabani tunnustab, siis ei ole meil mingit põhjust tema Tituse seaduslikkuses kahelda. Kui aga Rooma Pakori kasuks ja meie Artabani vastu välja astub, oleks Edessale suur rõõm, kui keiser Nero jälle üles kerkiks."

Šarbil aga kõneles sellisel idamaale ebakohasel lühidal, selgel ja arusaadaval viisil ainult sellepärast, et ta oli väga vana ja tal ei olnud enam palju aega jäänud.

9

ERAPOOLETU NÕUANNE

Kohe pärast seda jutuajamist lahkus Varro Edessa linnast. Terentiust ta teist korda enam enda juurde ei kutsunud.

Varro pöördus Antiookiasse tagasi. Ta viis kaasa laeka dokumentidega, mis olid talle kallid. Ent kui ta sealpool Eufratti oli kõigile näidanud tasutud inspektsioonimaksu kviitungit, siis Antiookias näis ta täiesti unustanud olevat alanduse, mille Hüpiknukk talle oli valmistanud. Ta ei tegelnud ei äriasjade ega poliitikaga, vaid sukeldus häbitu suurlinna lodevasse ellu. Aega veetis ta elegantses eeslinnas Daphnes, kus luksusvillades elasid Aasia kõige kallimad lõbunaised, paigas, mille järele kogu maailma väikekodanlased oma pahelistes unenägudes igatsesid.

Varro tütrel, valgetverd rangel Marcial oli häbi oma isa pärast, keda ta armastas ja imetles.

Oma harvadel kohtumistel Cejoniusega teeskles senaator ilmsüütut, vana koolivenda, kellel on kahju sõbrast, kuna tollel on kinnisideeks oma koormavas ametis kurja vaeva näha, sellal kui tema, Varro, veel kord elu naudib, enne kui lõplikult vananeda. Tundus, et ta ei ole enam Cejoniusele pahane tolle inspektsioonimaksu pärast. Varro ise rääkis kubernerile, et oli Rooma kaebuse saatnud. Nagu ta puhtsüdamlikult seletas, olevat ta teinud seda sellepärast, et oleks muidu kogu oma autoriteedi idamaal kaotanud. Sellega aga olevat asi lõpetatud. Võitlus kuue tuhande sestertsi pärast ei olevat mehe vääriline, kel on viiskümmend üks aastat turjal, kes on paljust ilma jäänud ja kellel on veel nii mõndagi ees.

Cejonius seda laadi naiivsust hästi ei uskunud. Ta kahetses isegi mõnikord, et oli nii kaugele läinud; aga ta mõtles, et varem või hiljem oleks ta ikkagi pidanud sellele idamaa sohu vajunud Varrole näitama, mida tähendab Rooma kuberner. Ent siiski ei saanud ta lahti ebamugavustundest koolivenna ees. Talle kanti ette, et Varro leidvat oma lodevale elule vaatamata aega suuri äritehinguid sõlmida ning konjunktuuri kasutades soodsalt maha müüa laialdasi tükke oma Süüria maavaldusest. Cejonius ei saanud keelduda salajas imetlemast meest, kes oma jõudu mõttetult tühistele naudingutele raiskas ja samal ajal nii ettenägelikult oma keerukaid äriasju ajas. See mees oli kardetav.

Poleks paha Varroga ära leppida. Niisuguse püsimatu inimese suhtes tuleks kasutada piitsa ja prääniku. Cejonius otsustas oma ranguse maksuasjas erilise usaldustõendi läbi heaks teha. Ta kutsus Varro jutuajamisele.

Varro tuli. Cejonius sai endast võitu ja tegi oma vestluskaaslasele selgeks, miks ta oli selles maksuasjas nõnda käitunud. Olnuks tegemist ainult nende kahega, tema ja Varroga, seletas Cejonius – ja oli näha, kui raske tal oli sellest rääkida –, siis oleks ta loomulikult järele andnud. Nüüd aga oli kaalul olnud Rooma prestiiž, ja selle ees peab üksikisiku prestiiž taanduma.

„Te peate sellest aru saama, mu Varro," tähendas ta. „Ehkki te olete „Partia suurkuninga" sõber," püüdis ta lõpetuseks hapu näoga naljatada.

Varro ei kavatsenudki sellest välja teha. Ta vaatas Cejoniusele sõbralikult ja ootusrikkalt otsa. Kuna too liiga lähedal istus, nihutas kaugelenägelik Varro oma raske tugitooli pisut tahapoole, et teise nägu paremini näha. Salamisi lootis ta, et Cejonius teeb talle ettepaneku, ütleb, et on ümber mõelnud ja tahab talle nood kuus tuhat tagasi maksta. Varro teadis väga hästi, kui fantastiline tema alustatud ettevõtmine oli, ja kui teine oleks talle käe ulatanud, oleks ta selle vastu võtnud ja oma plaanist loobunud. Ta ootas. Kuid Cejonius leidis, et on küllalt kaugele läinud. See, mis ta oli ütelnud, oli tegelikult vabandus, ja kui keisri kindralkuberner selle kahepalgelise seikleja Varro ees vabandas, siis pidi sellest piisama. Ka tema ootas. Hetke ja veel teisegi. Ning kuna Varro vaikis ja tema ise ka, otsustati neil hetkil mõlema mehe ja teistegi saatus.

Cejonius otsustas siiski bürokraadi pedantsusega lõpuni viia selle, mis ta kord oli ette võtnud, ja anda Varrole „usaldustõend", et teda enda poole võita.

„Te pakkusite mulle, mu Varro," alustas ta niisiis, „hea sõpruse

poolest oma asjatundlikku nõu idamaa asjades. Kas ma tohin nüüd seda pakkumist ära kasutada?"

Varro, kes oli meeldivalt üllatatud, vastas:

„Olen kogu hingest teie teenistuses."

„Leping Partiaga," tõi kuberner oma mure lagedale, „on lõppemas. Kumma pretendendiga pean ma läbirääkimisi pidama? Kumba pean ma tunnustama? Pakorit või Artabani? Meie huvides on ilmselt tegutseda nii, et troonitülid nõrgestaksid Partiat nii kaua kui võimalik. Kuid ma ei saa lepingu uuendamist enam edasi lükata. Kumma kasuks peaksin ma otsustama?" Cejonius tegi uuesti katse kergele toonile üle minna ning lisas sunnitult naljatades: „Kes on suurkuningas, kelle „sõber" te olete, mu Varro?"

Varro oli sisimas väga rõõmus. Just selles asjas oli ta tahtnud teist pihku saada. Selleks, et Cejonius talle niisuguse küsimuse esitaks, oligi ta Antiookiasse tulnud, ja kui kuberner oleks veel nädala viivitanud, oleks tema, Varro, pidanud tahes-tahtmata hakkama Cejoniusega poliitikast rääkima. Paremini ei oleks võinudki minna.

Kiiruga kaalus ta veel kord järele. Kui Cejonius Artabani poolt oleks, siis ei oldaks sealpool Eufratti – selles oli Edessa meestel õigus – enam huvitatud inimese toetamisest, kes ennast Neroks nimetas. Siis saaks pottsepast jälle pottsepp ja Cejonius jääks keiserlikuks kindralkuberneriks, kellele alluvad seitse armeekorpust ning riigi tähtsaim provints, ja ta ei muutuks enam iialgi Hüpiknukuks. Varro pidi järelikult viima kuberneri selleni, et too tunnistaks Pakorit, mitte Artabani. Mitmel korral oli ta ükshaaval läbi mõelnud väited, mille abil ta Cejoniuse seda valikut tegema sunniks. Nüüd aga otsustas ta julgelt loobuda neist hoolega varutud argumentidest. Mõnesekundilise ootamise ja vaikimise jooksul oli ta oma vana noorpõlvekaaslast Cejoniust paremini mõistnud kui eales varem. Ta nägi, kui väga too teda vihkas, nägi, kui sügav oli tolle umbusk. Cejonius talitab just vastupidiselt tema nõuandele. Varro annab talle nõu Artabani tunnustada ja Pakor tagasi lükata.

Nii ta tegigi.

Seniajani oli Cejonius kõhelnud, kas otsustada Artabani või Pakori kasuks. Oli küllalt alust tunnustada nii üht kui teist. Ta nägi Varro lihavat nägu, tema täidlasi meelaid huuli, julget võimsat laupa, ülbet poosi. Ta vihkas seda meest, ja – Jupiteri nimel – see mees vihkas teda. Pakor? Artaban? See mees soovitas Artabani. See mees ütles, et tema „sõber" olevat Artaban. Cejonius otsustab Pakori kasuks.

10

KANNATUST PEAB OLEMA

Pottsepp Terentiusel oli kange tahtmine rääkida oma naisele Cajale, kes oli teda tähtsusetuks mehikeseks nimetanud, oma jutuajamisest Varroga, tõenduseks, et teised teda sugugi selleks ei pea. Kuid Terentius teadis, et oleks riskantne oma võidurõõmu liiga vara näidata. Sellepärast võttis ta end kokku ning elas endist viisi edasi, tegeldes ainult tsunfti asjadega.

Kuid Caja tundis oma Terentiust läbi ja läbi. Mees võis kõndida ringi väärikalt ja toimekalt, võis teha näo, et mõtleb ainult oma igapäevastele askeldustele, ent vaevu tajutavate märkide järgi pani naine siiski tähele, et Terentiust oli vallanud midagi muud ja väga tähtsat. Midagi pidi olema juhtunud. See, kuidas ta mõttesse vajus, kui ta uskus end üksi olevat, kuidas ta puhuti unistavalt ja õndsalikult ohkas, kuidas ta unes vähkres, kuidas tema nägu kord säras, kord süngeks muutus, kõik see meenutas mehe käitumist tollal, kui teda Palatinusesse oli kutsutud.

Muide, Terentiusel ei kestnud see ülev tunne kaua. Tõsi küll, Edessas ja ka mujal Mesopotaamias kõneldi järjest rohkem õnnelikust keiser Nero ajast. Ohati ja kaevati üle jõu käivate maksude üle, millega uus kuberner Mesopotaamia elanikkonda koormab, järjest rohkem inimesi sosistas paljutähendavalt ja üha sagedamini, et nii ei või see enam edasi minna ja sellele tulebki üsna pea lõpp. Keiser Nero on veel elus ja küllap ilmub ta peagi täies hiilguses, et Mesopotaamia rahvastele jälle vabadust ja leiba anda. Ka Terentius imes endasse ahnelt neid kuuldusi, kuid tema ootuspiinu leevendasid nad üpris vähe. Oli ju sellest nädalaid ja kuid möödas, kui Varro viimati elumärki andis. Senaator pidas nimelt kohaseks Terentiust vaos hoida. Kui mees on juba kord õnge hakanud, tuleb teda lasta veidi sipelda, et ta liiga iseteadvaks ei muutuks. Sellepärast viibis Varro kaugel Antiookias suure isandana, kes on pottsepp Terentiusest väga kaugel ja talle kättesaamatu. Senaator Varro ei läkitanud pottsepp Terentiusele ühtki teadet.

Terentiusele ei olnud see kerge aeg. Tihti kahtles ta, kas pole ta ehk und näinud, kas tõesti rääkis suur senaator Varro temaga nagu võrdne võrdsega, peaaegu alandlikult nagu tõelise keiser Neroga? Ta tahtis kangesti seda sündmust Cajaga arutada. Kuid ta teadis, et naine ütleks, et see kõik on mehe mõttekujutuse vili, paremal juhul aga, et Varro kavatseb temaga mõnd uut,

jõledat ja alandavat mängu mängida. Ja just seda ei tahtnud Terentius kuulda, sest kui see nii oleks, kaoks Terentiusel eluisu.

Niisiis peitis ta oma hämmeldust naise selgete valvsate silmade eest nii hästi kui sai. Üha ahnemalt otsis ta märke, mis tõendaksid, et Varro pole ainus, kes temas tõelise keiser Nero ära tundis. Kuid neid märke ei olnud, ja mehel oli aina raskem jäädа esinduslikuks, tööd rühkivaks, enesekindlaks tsunftimeister Terentiuseks, kes ta mõned nädalad tagasi oli olnud.

Oma unistustele tegi ta üheainsa välise järeleandmise. Keiser Nero oli vahel, kui ta paremini näha tahtis, smaragdi oma lühinägelike silmade, tavaliselt vasaku ette tõstnud. Terentius ostis endale smaragdi. Ei olnud lihtne Caja eest varjata, et ta oli võtnud ostuks vajaliku summa äri kassast, ja see ei õnnestunudki tal päriselt. Smaragdi ennast ei lasknud ta muidugi kellelgi näha. Ta proovis seda üksi olles, tõstis selle kord vasaku, kord parema silma ette ja rõõmustas selle roheka sära üle.

Kui ka see enam ei aidanud, põgenes ta oma kahtlustega Labürinti. Seal, salajase koopa pimeduses, kuulatas ta iseennast, kuni tema sisemine hääl, tema „deemon" temaga rääkima hakkas ja talle kinnitas, et ta on Nero ja kõik tunnistavad seda ükskord.

Esiotsa aga ei tunnistanud nad seda ja ka Varro vaikis endist viisi. Lõpuks ei pidanud Terentius enam vastu ja saatis talle Antiookiasse kirja. Kiri oli alandlik, nagu seda kaitsealune oma patroonile läkitab. Terentius jutustas oma keraamikavabriku ja tsunfti asjadest ning Edessa linna pisisündmustest. Lõpupoole aga, ja see oli ainus vihje tollele jutuajamisele, mis ta endale lubas, põimis ta sisse uduse fraasi: võib-olla leiavad jumalad sobiliku olevat, et ta oma heategijat peatselt enam seda laadi pisiasjadega tülitada ei tarvitse, kui jumalad talle tagasi annavad kõik endise, millest ta vahel unistab. Terentius luges kirja üle ning leidis selle hea olevat. Nüüd peab Varro oma sõna ütlema. Kui Varro tahab jätkata seda, mis ta tookord oli alustanud, vastab ta sellele udusele fraasile, kui mitte, siis võtab ta seda nende tähendusrikaste lilleliste fraaside pähe, mida idamaa armastab, ja läheb sellest mööda. Siis tuleb Terentiusel uuesti sukelduda Edessa argiellu. Aga see on võimatu. Varro saab aru ja vastab.

Koletult pikkamisi venisid järgnevad päevad. Antiookiast tuli palju kirju, mõned ka Terentiusele, aga Varrolt ei ühtki. Terentius arvutas aja, mille jooksul peaks Varrolt vastus tulema. Alguses kuus päeva, siis kümme, seejärel kakskümmend. Ühtelugu kinnitas ta endale, et kannatust peab olema. Enda rahustuseks tsiteeris ta palju klassikute värsse selles vaimus. Tsiteeris neid oma orja Knopsi ees, keda ta nii ei häbenenud kui oma naist.

Kord ütles ta Knopsile, et varsti seisab ees muudatus – seda laadi asju oli ta Knopsile tihtipeale ütelnud –, ja deklameeris raevukalt ning kirglikult oma lootuse külge klammerdudes, lühinägelikud silmad sünged ja kissis, rohkem endale kui Knopsile, Homerose värsi algust: „Ükskord tuleb see päev . . .“ Ja kui Knops talle otsa jõllitas, ei suutnud ta end enam valitseda, tõmbas oma salataskust smaragdi, silmitses Knopsi veel terasemalt ja kordas paljutähendavalt: „Ükskord tuleb see päev . . .“

Ori Knops põrkas rohelise sädeluse ees tagasi, kuid ta oli tark ega pärinud midagi; ta pani ahnelt tähele oma isanda kummalist žesti ja sõnu ning mõtles kaua nende üle järele.

Nimi „Knops“ tähendab „metslooma“ või „metslast“ ja Knops pani rõhku sellele, et tema nime õigesti hääldataks, pika kreeka „o-ga“. Knops oli sale ja nägi märksa noorem välja kui ta tegelikult oli. Juba lapsena oli ta Terentiuse perekonda sattunud; üks parandamatu võlgnik oli ta vanale Terentiusele võla katteks andnud. Knops oli sündinud Kiliikias ning tundis end oma idamaal nagu kala vees. Sel vilkate silmadega Knopsil oli kaval ja libitsev iseloom. Kadedalt imetles ta Terentiust, kellele ta oli pidanud olema alandlikuks nooremaks mängukaaslaseks. Knops imetles temas peremehelikku despotismi ja Terentiuse pimedat usku iseendasse, kuid samal ajal vihkas ta teda nende läänelike omaduste pärast. Tema, Knops, juhtis kogu ettevõtet Punasel tänaval, ja kui Terentiuse vabrik Edessas nii kiiresti haljale oksale oli jõudnud, siis oli see Knopsi teene. Tõenäoliselt oskas ta Caja valvsatest silmadest hoolimata endale üsna hulga raha kõrvale panna, kuid tema tööd ei saanud rahaga kinni maksta. Õieti oleks Terentius pidanud talle kombe kohaselt juba ammu vabaduse kinkima; paljud imestasid, miks Knops, kui peremees talle ärateenitud vabadust ei anna, seda juba ammu ise ei ole võtnud. Näiteks tookord, kui Terentius oli pärast Nero langemist sunnitud põgenema, oleks osav ja tark Knops võinud kergesti pakku minna, ilma et tal oleks tarvitsenud karta jälitamist oma isanda poolt, kel oli endalgi küllalt põhjust redus olla. Et Knops tookord ja hiljemgi tema juurde jäi, siis oli põhjuseks tema ebausklik lootus, et tema isand kord kõrgele tõuseb ja siis ka Knopsile tema truuduse eest tasutakse.

Kui nüüd Terentius vaikse sünge veendumusega tsiteeris Homerose värssi: „Ükskord tuleb see päev . . .“, ei pidanud ori neid sõnu sugugi tühjaks lobaks. Vastupidi, ta seostas need otsekohe kuuldustega, et keiser Nero olevat elus. Eelseisvast pöördest oli Terentius rääkinud juba oma salapäraste käikude ajal Roomas ja oli lisaks lubanud, et niipea, kui see pööre aset leiab,

kingib ta Knopsile vabaduse. Ehkki Knops seda päeva kaua pidi ootama, ei väsinud ta ometi ootamast, ja nüüd soojendas tema südant mõte, et see pööre tõesti lõpuks aset leiab ja siis tema lemmikunelm täitub: ta hakkab iseseisvalt kusagil idamaal ärimeheks, tüssab sõpru, peksab nende üle kurjalt keelt ja heidab ülbet nalja.

Selle päeva õhtul läks Knops ühe niisuguse sõbra, kõige lähedasema – pottsepp Gorioni juurde. Tema juures armastas ta veeta enamiku oma vabast ajast. Gorion oli kohalikku päritolu, rasvunud, ümariku pea ja tillukeste kavalate silmadega mees, kes meeleldi oma sõnaohtrat juttu elavate žestidega saatis, nagu Knops isegi. Kuid vastupidiselt Knopsile ei rakendanud ta oma energiat töösse, vaid täitis päeva sellega, et püüdis ahnelt igat kuuldust, istus mõnusasti ja agaralt oma arvukate tuttavate juures, kirus ja peksis keelt. Ta oli kaval ja kergeusklik ning põles huvist oma linna paljude poliitiliste muudatuste vastu. Ta oli iga muudatust järjekordse vaimustusega tervitanud, et siis seda suurema pettumusega möödunut tagasi igatseda.

Selle Gorioni isad ja isaisad olid juba igivanast ajast sellel maal elanud, olid näinud tulemas ja minemas babüloonia, assüüria, kreeka, rooma, pärsia ja araabia valitsejaid, olid uusi isandaid vastu võtnud nagu päikest või rahet või üleujutust. Nad olid ohanud ja kannatanud. Olid oma maa külge klammerdunud, söönud, joonud ja lapsi sigitanud, jumalanna Taratet ja tema kalu austanud ning nii palju töötanud, kui oli tarvis enda ülalpidamiseks ning selleks, et anda vallutajaile seda, mis nood neilt peksmise ja piinamise läbi välja pressisid. Võõrad valitsejad ja isandad kadusid, Gorioni suguvõsa aga jäi. Nüüd kirus ja kannatas Gorion niisamuti, kui olid kirunud ja kannatanud tema esivanemad.

Selle Gorioniga pidaski Knops ausat sõprust, osalt sellepärast, et see tõstis tema enesetunnet, kui Gorion, vaba mees, meeleldi temaga juttu vestis, osalt sellepärast, et ta oli kindlalt temast üle oma asjatundlikkuse, elutundmise ja mõistuse poolest. Huviga ja asjatundlikult silmitses Knops Gorioni kaheteistkümneaastast tütart, väikest Jaltat, ja ta oli nõutanud Gorionilt lubaduse, et too talle selle Jalta naiseks annab, kui kord suur pööre aset leiab ja Knops ei ole enam ori. Täna, kus ta oli veendunud, et see päev peagi saabub, arutas ta valjusti, nautlevalt rõvedalt, mida ta kõike väikese Jaltaga esimesel ööl ette võtab. Jalta isa Gorion aga tõstis kelmikalt ähvardades sõrme ning meenutas Kiliikia orjale Knopsile uuesti vanasõna: „Kaaria, Kiliikia ja Kapadookia on, Zeusi nimel, kolm öökimapanevat K-d.“ Selle peale vastas

Knops, kelle patriotismi oli riivatud, ebatavalise tulisusega, et olgu see Gorionile meeltmööda või mitte, aga tema Jaltaga ta magab. Seda ei võinud Gorion välja kannatada ja ta ütles pilkavalt:

„Vaadake seda Kiliikia Knopsi, seda öökimapanevat K-d!"

Seejuures hääldas ta Knopsi nime lühikese, põgusa „o-ga". Knops aga, uskudes oma isanda ütlust, muutus veel rõvedamaks ja andis vastu, et magab mitte üksnes Gorioni tütre Jaltaga, vaid ka Gorioni jumalanna Taratega. See viimane tohutu teotus, mis orja poolt tema lemmikjumalannale osaks sai, viis Gorioni niivõrd endast välja, et ta Knopsile karikatäie veini näkku viskas; kahju ei olnud sealjuures siiski suur, sest vein oli juba natuke hapu.

Gorion ootas, et Knops vastab solvamisele vägeva sõimuvalinguga, kuid midagi niisugust ei juhtunud. Vastupidi, ori pühkis rahulikult näo puhtaks ja ütles tasa:

„Vaata ette, Gorion! Võib juhtuda, et see öökimapanev K ühel ilusal päeval väga võimsa isanda heaks sõbraks osutub."

Ta lausus seda nii tõsiselt ja külmavereliselt, et pottsepp Gorion tummaks jäi.

Ja kui Knops õhtu jooksul veel kord ütles, et see pööre võib peagi tulla, ei võtnud Gorion neid sõnu enam palja sõnakõlksuna, vaid vaagis neid mõttes veel kaua.

11

TEINEKORD ON KÕVER TEE KÕIGE SIRGEM

Kui Varro Terentiust sipelda laskis, pidi ta ka ise kannatlik olema. Jätkates oma tormilist elu Daphne linnaosas, ootas ta üha kasvava pingega, millal Cejonius ometi Pakori kasuks otsustab. Kuid Cejonius viivitas valiku langetamisega.

Varro otsustas teda kannustada. Ta jutustas, kus vähegi sai, kui tähtis olevat Roomale Partiaga korralikud suhted sisse seada ja Artabani tunnustada; ta teadis, et need jutud Cejoniusele ette kantakse. Samuti võttis ta laekast jälle inspektsioonimaksu kviitungi välja ning näitas seda kogu Antiookias, heites kuberneri põikpäisuse ja suurushullustuse üle kurja nalja.

Eelkõige aga püüdis ta Daphnes elades Cejoniuse uut nime, oma vanade koolivendade leiutatud toredat hüüdnime „Hüpiknukk" lendu lasta. Nimi meeldis pilkehimulisele Süüria rahvale, see omandas kähku nilbe kõrvaltähenduse, levis tuulekiirusel üle

kogu idamaa, ja nimi „Hüpiknukk" tõrjus peagi „Cejoniuse" välja. Kui valitsus ise selle hüüdnime kasutamise kohmaka määrusega ära keelas, asendas rahvahuumor selle vaimukate sünonüümidega, ja niihästi kõrtsides kui tänavail lauldi kupleesid pausidega, mida ei saanud täita millegi muuga kui sõnaga „Hüpiknukk". Nüüd oli kõikjal müügil ka kümneid tuhandeid liikuvate käte ja jalgadega puunukke, mida sai kangikese abil kükkasendist sirgu ajada ja jälle kükki lasta. Neile nukkudele joosti lausa tormi. Varro ei kartnud neid puunukke ühel oma peol külalistele jaotada. Cejonius pidi Pakori kasuks otsustama.

Kuberner oli tulivihane: tema poisikesepõlve hüüdnimi, mis Roomas juba ammu oli unustatud, torkis ja piinas teda nüüd idamaal uuesti. Hinge tegi täis ka see, et ta oli seda pahandust oma ediktiga veelgi süvendanud. Tema kaaskondsed olid talle soovitanud seda mitte välja anda, püüdnud teda veenda, et taiplik ja vigureid täis idamaa leiab tuhandeid viise, kuidas keelust mööda minna. Ta ei tahtnud seda uskuda. Nüüd nägi ta tagajärge: ta oli ise oma lüüasaamisele üksnes kaasa aidanud.

Kui ta Varroga kohtus, hakkas ta ennekõike õigustama edikti, tegema teisele selgeks, et ta ei talitanud paljast edevusest. Kui inimesed, seletas ta Varrole, oleksid selle rumala hüüdnimega ainult teda isiklikult solvata tahtnud, oleks ta seda rahulikult sündida lasknud. Kuid see jultunud, mässuline rahvarämps tahtvat selle sõimusõnaga terve keisririigi üle irvitada. Asi seisvat Rooma prestiižis, sellepärast peab ta kõiki vahendeid neist kaabakatest jagusaamiseks kasutama.

Varro kuulas teda viisakalt ja osavõtlikult. Ta tunnistas, et asi on halb; selliste abinõudega, nagu see edikt, ei saavuta Cejonius siin idamaal iial midagi. Antiookia rahvas on jaganud pilkenimesid igale oma valitsejale, näitlejale, võidusõitjale ja atleedile, on pidanud seda oma privileegiks, ja seda privileegi ei ole keegi eales puudutanud. Targem on lasta koertel haukuda kui hammustada. Kui ta tohiks Cejoniusele nõu anda, siis soovitaks ta kuberneril rahvast niiviisi kohelda, et see hüüdnimi pikkamisi oma kurja tähenduse kaotaks ja hellitava tähenduse omandaks. Varro taandus pisut, et kaasvestlejat oma kaugelenägevate silmadega paremini näha, võttis selle sõna nautlevalt suhu, lausus seda paar-kolm korda, kuni see keelel meeldivalt sulama hakkas: „Hüpiknukk, Hüpiknukk."

Cejonius istus tusaselt, silitas ühe käe sõrmeotstega teise käe peopesa ning vaatas Varrole oma karmide silmadega viivuks tigedalt otsa. Muidugi teadis ta, kes selle hüüdnime käiku oli lasknud. Ja rumalus oli olnud tema püüe leida mõistmist inime-

selt, kel ei olnud muud eesmärki, kui temaga just niisugust labast nalja teha. Varro nägi, mis Cejoniusega toimus. Ta võidutses. Hüpiknukk ei tunnusta Artabani. Hüpiknukk kutsub ise välja oma saatuse, vana Nero.

Varro asus julgelt rünnakule. Päris murelikult, kas Cejonius ei ole ikka veel otsustanud, kumba Partia troonipretendenti ta tunnustab. Tungivalt andis ta uuesti nõu Artabani kasuks otsustada.

Cejonius vastas jahedalt, et ta kord juba andis Varrole võimaluse oma arvamust avaldada, ja tema, Cejonius, kaalus sõbra argumendid põhjalikult läbi. Ta hindab Varro asjatundlikkust, kuid on olemas ka niisuguseid asjatundjaid, pealegi üsna usaldusväärseid, kes on vastupidisel arvamusel. Ta ei kahtle Varro heas tahtes, kuid võib-olla annab tema puhul vastu tema tahtmist nõu mitte üksnes roomlane, vaid ka „suurkuninga sõber", suurkuningas Artabani sõber, lisas ta vagura pilkega. Otsus, mis tal tuleb vastu võtta, toob kaasa olulisi tagajärgi, pealegi ei tegutse ta enda huvides, vaid kannab vastutust keisri ees, lõpetas ta tähtsalt.

Varro teeskles imestunut, rusutut. Võiduröömsalt lahkus ta paleest.

Kolm päeva hiljem teatas kuberner ametlikult, et ta peab lepingu uuendamise suhtes läbirääkimisi Pakoriga kui Partia suurkuningaga.

12

TERENTIUS MUUDAB END TEISTKORDSELT

Tähtaeg, mille Terentius endale määras, enne kui igasugusest lootusest loobuda, oli möödas. Kuid oma lootusest ta ei loobunud. Möödus nädal, teine. Lõpuks tuli Varrolt teade.

See oli pikk kiri. Kartlikult ja põnevusega laskis Terentius sellest pilgu üle lennata. Varro ei kirjutanud ise, vaid oli lasknud sekretäril vastata. Too arutas üksikasjaliselt ja kainelt iga ärilist detaili, mida Terentius oli maininud, ja Terentiusel läks süda raskeks. Aga ennäe, kui kiri juba lõppenud oli, tuli veel järelmärkus ja selle oli Varro ise kirjutanud. Ta loodab, nii seisis seal, et jumalad peagi teevad selle muudatuse, millest Terentius kirjutab.

Terentiust valdas suur õndsalik uhkus. Kuid ta oli õppinud kannatama, oli õppinud ennast valitsema. Seekord ei reetnud ta end kellegi, isegi orja Knopsi ees mitte. Varro kirjast ta aga ei

lahkunud, vaid kandis seda alati kaasas. Mõnikord, kui ta üksi oli, võttis ta kirja välja ning luges lõpulauset ikka ja jälle, palju kordi. Teinekord põgenes ta oma õnnega Labürindi üksindusse. Seal, ühes varjatud pimedas koopas, kus teda keegi peale nahkhiirte ei näinud, ajas ta end sirgu, laotas käed, manas näole totra, õndsa naeratuse ja jäljendas – nagu kord senaator Varro ees – pisiasjadeni keisri kõnnakut, žeste ja häält.

Kogu Rooma riigi territooriumil olid omal ajal senati korraldusel maha võetud ja viimseni hävitatud põlatud ja häbistavat surma surnud keiser Nero mälestussambad ja rinnakujud. Kuid väljaspool keisririigi piire, eelkõige Mesopotaamias, olid paljud büstid ja raidkujud säilinud. Senaator Varro oli lasknud neid terve hulga Edessasse toimetada. Need seisid ja lamasid tema linnalähedases mõisas suures kuuris ja selle ees asuvas hooletusse jäetud õues, pooleldi idioodi, millekski muuks kõlbmatu alaealisest orja järelevalve all. Nii mõnedki kujud olid juba lagunemas.

Ühel päeval ilmus Terentius sellesse Varro mõisa. Ta tuli siia kui tundmatu ringiuitav jalakäija. Orjapoiss, kes oli järelevaatajaks, laskis esindusliku ja enesekindlalt käituva rooma isanda ilma pikemata sisse. Terentius käis ringi kivide ja plokkide vahel, mis olid jäädvustanud Nero näo ja oleku. Siin lamas, seisis ja istus surnud keiser sajas poosis. Lai nägu lühinägelike silmade ja paksu ettesirutatud alahuulega vaatas kord kõrgilt ja igavledes lamava, rühika, pisut paksuvõitu keha kohal, kord põrnitses see majesteetlikult üle Medusaga kaunistatud soomusrüü, teisal aga jälle oli ta raamistatud ilusasti kähardatud habemega. Vahel olid kujurid talle silmad pähe pannud – hallid siravad kalliskividest või poolkalliskividest silmad. Mõningad rinnakujud aga olid värvilised, nad näitasid keisri kahvaturoosat nahka, punakaid juukseid ja väga punaseid huuli. Terentius kõndis ja kõndis nende raidkujude vahel. Ta vaatas neid kõiki, peatus paljude ees, vajutas nad endale mällu, ahmis nad endasse, toitis neid oma elavate mälestustega, tundis end nendega niivõrd seotuna, et ta lõpuks ei teadnud isegi, kas need kujutavad teda või toda teist. Iseäranis kaua seisis ta ühe vahakuju ees. Ta võttis välja oma smaragdi. Jah, see oli tema, Nero-Terentius, nagu ta neliteist aastat tagasi oli olnud. Terentius seisis rinnakuju ees, vajutas selle endale peensusteni mällu, vahtis teda oma lühinägelike silmadega, kulmud kortsus, pea kõrgilt püsti ja veidi viltu kallutatud, alahuul ja lõug ette lükatud, suu kinni pigistatud, rahulolematu, kannatamatu ja väga uhke. Niiviisi seisis ta tükk aega.

Noor valvur oli vahepeal õuenurka tõmbunud. Sealt uudistas ta areldi võõrast isandat ja tema veidrat käitumist. Kui aga Terentius vahakuju ees peatus, moondus korraga poisi nägu ning ta puges hirmuga veel kaugemale nurka. Ja kui võõras lõpuks kujule selja pööras ja eemaldus, pisut vankuval sammul pärast pikka süvenemist, sööstis poiss äkki tema juurde ja langes kummargil tema ette põlvili, laup vastu maad, nagu need idamaalased tavaliselt jumalate või suurkuninga ees tegid.

Terentius läks ruttu minema, olles südamepõhjas hirmunud ja õnnelik. Nüüd siis oli asi nii kaugel. Isegi alaealised, nõrgamõistuslikud tundsid juba ära, kes ta on ja mis on tema jumalik kutsumus. Tohutu vaimustus pani tal hinge kinni, peaaegu lämmatas ta. Nagu joobnu rändas ta edasi, üha kaugemale, sinna, kus ümbrus stepiks muutus. Ta peatus väikesel kõrgendikul. Õlgu kõrgele tõstes laskis ta käe langeda Nero hooletu ülikõrgi žestiga ning tsiteeris peaaegu pilkavalt kreeka traagiku sõnu: „Nüüd peatu, Maa! Millal oled sina oma pinnal suuremat surelikku kandnud?"

Nüüd ei suutnud ta enam Caja või Knopsi argipäevast nägu näha. Ta laskus oma Labürinti. Kuulas oma deemonit. Ja kostis hääl, mis talle ütles: „Ole tervitatud, Caesar! Üles! Üha kõrgemale! Tähtede juurde, Caesar!"

13

MASKEERITUD VALITSEJA

Sellal oli Edessas üha sagedamini Nerost rääkima hakatud: kui hea oli olnud tema valitsuse all, ning kas ta tegelikult siiski ei pääsenud ja varsti uuesti päevavalgele ei ilmu. Kui siis teatavaks sai, et Hüpiknukk on tunnustanud Partia suurkuningana mitte Artabani, vaid Pakorit, paisus igatsus surnud keisri järele ning viha Tituse ja tema asetäitja vastu üha suuremaks. Rooma poolt tunnustatud Pakor valitses kaugel Partia riigi idaosas, Edessaga piirnevad maa-alad aga allusid Artabanile. Kui Rooma ja Artabani vahel peaks vaenutegevus puhkema, pidi see kõigepealt Edessa aladel aset leidma. Edessa elanikud ei tahtnud sõda. Kas ei olnud küllalt sellest, et Rooma oma tohutute maksude ja andamitega nende tulusid vähendas? Kelle jaoks siis niisuguse vaevaga õli, veini ja leivavilja koguti? Võõramaalaste, õhtumaa ülbe vallutaja, Rooma jaoks. Oh, kui hea keiser Nero jälle tagasi

oleks! Tema all oli Roomaga kerge läbi saada, Roomaga käubeldi ja kummalgi olid kasud sees, nii Roomal kui Edessal. Nero lubas ka austada idamaa vanu jumalaid, Taratet, ratsanikku Mithrast, araabia tähejumalaid. Miks peaksid siis nüüd Capitoliumi Jupiter ja Rooma jumalanna paremad olema kui Mithras ja jumalanna Tarate – Süüria jumalanna? Mis jumal see on, kes vaevatud inimestelt aina rohkem tööd, aina rohkem makse nõuab? Jumalanna Tarate kalad on palju vähem ahned kui Jupiteri kotkas. Rooma garnisoni sõdurid said üha süngemate pilkude osaliseks. Neid sõimati ja pilgati seljataga „Hüpiknuku kannupoisteks", ja kui mõnel neist tuli öösel üksi läbi linna minna, oli olukord tähtis. Hiiglasuuri, naljakaid, liikuvate jäsemetega puunukke põletati avalikel väljakutel rahvahulga ässitushüüete saatel. Ja üha valjemini räägiti kõikjal, et Hüpiknukk ei jää enam kauaks valitsema, et keiser Nero on elus, siin Edessas, varsti ilmub ta välja ning lööb Hüpiknuku maha.

Nüüd kahetsesid paljud, et senaator Varrot kohal ei olnud: temalt oleks kuulnud kindlasti nii mõnegi targa sõna Rooma ja poliitilise olukorra kohta. Kuid Varro jäi üldiseks kurvastuseks Antiookiasse, oli kättesaamatu ja nautis eeslinna Daphne võlusid. Kui sel ajal Mesopotaamias igasugused kummalised kuuldused levisid, siis pidi sellel, kes nende tagant senaator Varrot võis haista, tõesti väga peen nina olema.

Kui Varro end näole ei andnud, siis avaldas elumärki teine roomlane, keegi salapärane mees. Nimelt toimetas kuller, kes lähematest seletustest keeldus, jumalanna Tarate templisse maksukorralduse väga suurele summale kui keiser Nero pühendkingi tänutäheks suurest ohust päästmise eest. Naiseliku ilu suhtes väga tundlikule kuningas Mallukhile aga tõi seesama salapärane kuller sellesama nähtamatu Nero kingitusena kaks valitud orjaneitsit. Kuningas ja ülempreester kõhklesid, kas võtta kingitused vastu. Kuna aga rahasumma oli väga suur ja mõlemad tütarlapsed väga ilusad, siis võeti nad lõpuks vastu.

Kuningas Mallukh ja ülempreester Šarbil kasutasid poliitikast rääkides isegi omavahel olles ainult lillelisi, ettevaatlikke väljendusi. Samasuguseid kaudseid teid kasutades kõnelesid nad jäljetult kadunud keisri uuesti ilmumisest.

„Huvitav oleks teada," lausus kuningas, „mida mõtleb teatud roomlane oma südames nüüd sellest keisrist, ja kui kindel on alus, millele tema mõtted toetuvad."

„See teatud roomlane," vastas ülempreester, „kulutab oma südame- ja nimmejõudu ühe läänepoolse linna lõbumajades."

„Jumalad on andnud talle kaugelenägeva pilgu," vaidles kunin-

gas vastu, „ja kindlasti võib ta isegi Läänes asuvast lõbumajast meie idamaad näha."

„Võimalik," kostis ülempreester. „Aga kui tema juurde kuller saata, võidakse see kinni püüda või kuidagi teisiti rääkima sundida. Ainult muld võib vaikida."

„Edessa on vana," konstateeris kuningas, „ja elab üle veel mõnegi riigi, kannatus aga on hea asi."

„Mina ise olen vana," torises ülempreester rahulolematult läbi kullatud hammaste, „ja mina ei ole tehtud mullast ega kividest nagu Edessa."

Olid nüüd keiser Nero salapärased kingitused või mõned teised tundemärgid rahva fantaasia äratanud, aga kuuldused, et Nero olevat elus, muutusid üha visamaks, ja üha kindlamini väideti teda Edessas viibivat.

Pottsepp Terentius imes ahnelt endasse neid kuuldusi. Kuid ta ei lasknud oma kärsitust välja paista. Nüüd, kus ta oli oma asjas kindel, polnud tal enam raske läbelik olla. Eksimatu instinkt ütles talle, et on parem, kui ta end vaikselt ülal peab ja sündmustel segamatult küpseks saada laseb.

Kuid ka ilma tema vahelesegamiseta juhtus tõepoolest paljugi, mis tema tõusu ette valmistas. Üha tihedamaks muutus ring, kust keisrit otsida tuli, ja see tõmbus üha selgemini Punase tänava ümber kokku. Järjest kindlamini väideti, et pottsepp Terentius pole see, kellena ta esineb.

Terentiuse tuttavad ilmutasid nüüd teda tervitades mõningast pelgust, võõrad inimesed näitasid teda tänaval üksteisele, tema selja taga hakati sosistama, ja kui ta ootamatult mõnele möödujale otsa vaatas, märkas ta selle näol hämmeldust ja aukartust. Seda täheldas ta sügava rahuldustundega, kuid tegi näo, nagu ei märkaks ta midagi, ja käitus sundimatult aupaistes, mida tema ümber kooti. Kui teda usutleti, kergitas ta imestunult kulme ja pilgutas küsijale otsa vaadates oma lühinägelikke silmi.

Ka ori Knops sai oma jao sellest pelgusest ja salajasest austusest, mis tema isandat ümbritses. Knopsi sõber julges teda nüüd tõgada ainult teatud aupaklikkusega, ja kui kord tema huultelt libises Knopsi nimi edessamurdelise lühikese o-ga, soovitud pika asemel, siis parandas ta end kähku. Knops oli õnnelik, et päev, mida ta nii kaua oli oodanud ja millele ta oli rajanud kogu oma elu, nüüd lõpuks silmanähtavalt koitma hakkab. Nutikas mees nägi ette, missugust taktikat edaspidi kasutatakse: hakatakse väitma, et oma viimasel salajasel kohtumisel pottsepp Terentiusega Palatinuses on keiser Nero ettenägelikult tollega osad vahetanud. Aga just sellepärast, et Knops seda mõistis, oskas ta oma

isandale just sellist nägu näidata, nagu see tahtis. Oma käitumist tä ei muutnud. Kaval Knops pidas end salajase keisri suhtes ülal nägu ennegi – oli familiaarne, alandlik, aupaklik ja jultunud, nagu väbriku asendamatu juhataja, ainult selle vahega, et nüüd oli ta terake alandlikum ja terake vähem jultunud.

Knopsi säärase käitumise tõttu muutus muide pikkamisi ka Terentiuse käitumine, õigupoolest vastupidi tema kavatsustele ja vastu tahtmist. Ta püüdis ka edaspidi mitte välja näidata seda iseäralikku, mis teda ümbritses, kuid sättis nii, et kõik pidid nägema: ta ise ei taha midagi välja näidata. Ta ei olnud nüüd enam pottsepp Terentius, vaid salapärane mees, kellele meeldis pottsepp Terentiust mängida.

Kui kõik seda pottsepp Terentiuse mängu kaasa mängisid, ei teinud seda ometi üks inimene: Caja. Naine otsustas mehele mõistuse pähe panna, teda albi suurusehullustuse pärast läbi noomida.

Veel mõni nädal tagasi valmistas Terentiusele naudingut end kaua ja põhjalikult mõnes avalikus saunas pesta. Seal tavatses ta oma tuttavatega kohtuda ning pidada neile pikki ja mõjuvaid kõnesid oma poliitilistest ja kirjanduslikest vaadetest. Viimasel ajal oli ta sellest loobunud ja eelistas end pesta Punase tänava maja kitsas, ebamugavas vannitoas, ilma võõra abita. Seal soojas vees üksi mõnuledes andus ta unistustele, rääkis endamisi, laulis, deklameeris ja harjutas siis alasti või supelmantlis olles majesteetlikkust, mida tulevik temalt nõudis. Sellisena, supelmantlis, smaragd silma ees, lõug ja alahuul ülikõrgilt ette lükatud, leidis teda Caja, kui ta kord veeauruga täidetud vannituppa astus, et oma kavatsust täide viia. Rässakana ja väga lihalikuna seisis ta mehe ees. Kahekesi täitsid nad terve kitsa ruumi. Naine ütles Terentiusele otseselt välja, millist mängu siin mängitakse, et inimesed, kes seda mängu mängivad, ei tee seda kindlasti tema heledate juuste ega hallide silmade pärast, vaid tumedatel ja ohtlikel eesmärkidel, et ta hakkab jälle väga ebavääriikal viisil töötama teiste jaoks, kes ta kindlasti hätta jätavad, kui miski viltu läheb. Ja miks ei peakski viltu minema, kui keegi Edessa pottsepp Rooma riigi vastu üles tõuseb?

Terentius keeras selja ja laskis supelmantli maha langeda. Alasti, selg naise poole, istus ta vanniservale ja sulistas vees jalgu. Vaikis. Caja keelitas meest. Tuletas talle meelde toda koledat ööd, mil mehe valmisolek võõrastest plaanidest osa võtta talle peaaegu elu oleks maksnud. Tuletas talle meelde, kuidas mees üleni higisena ja hädisena oma viimaselt Palatinuse-käigult tagasi oli tulnud. Terentius vaikis. Kuna naine ei lakanud, hakkas mees vilet lastes riietuma.

14

KAKS NÄITLEJAT

Edessa lõunapoolse eeslinna ühe lagunenud maja viletsas toakeses istus käsikirja taga Patmose Johannes, mees, kelle Oidipuse osatäitmine pottsepp Terentiusele ei meeldinud. Oli südaöö, kogu tänav oli juba ammu pimedusse vajunud, ainult Johannese toas põles suitsev lamp.

Johannes oli pärastlõunal käsikirja põgusalt läbi vaadanud. Selle oli toonud tema lapseohtu poeg Alexai; temale oli selle pihku pistnud üks kristlasest usuvendi. See oli kreekakeelne tõlge tragöödiast, mis mõne aasta eest oli paljude kõneaineks olnud; selle autoriks oli oletatavasti suur luuletajast filosoof Seneca, ja see käsitles Nero esimese abikaasa, türanni poolt pagendatud ja tapetud Octavia ütlemata kurba ja kõigi kaastunnet äratanud saatust. Johannes oli seda lugu omal ajal ladinakeelses originaalis lugenud ja see oli teda sügavalt liigutanud. Juba kaua aega, sestsaadik kui ta kristlastega seltsis, pidas ta patuks ilmalike raamatutega tegelda. Ent kui poiss täna selle tragöödia kreeka variandi majja tõi, ei suutnud ta vastu panna kiusatusele sinna pilk heita. Ta oli tahtnud käsikirja ainult põgusalt lehitseda, seda lugemata, ja oligi selle endast võitu saades peagi kõrvale pannud. Õhtul aga, et oma mõtteid pühadele radadele juhtida, oli ta võtnud ühe sibülla prohvetlikest raamatutest, mida tema ja ta usuvennad pühaks pidasid. Kuid sibülla raamat vihjas paljudes kohtades uduselt Nerole, Antikristusele, kelle valitsemine pidi olema eelmänguks maailma lõpule ja viimsepäevakohtule, ja need sünged ettekuulutused ei juhtinud tema mõtteid „Octavialt" ära, vaid tema juurde tagasi. Niisiis võttis ta „Octavia" uuesti kätte, ehkki see oli laiduväärne, ja nüüd, kuigi oli juba südaöö, ei suutnud ta ikka veel end neist ilusatest hoogsatest värssidest lahti rebida.

Kes kõiki Johannese saatuse keerdkäike ei tundnud, oleks küll kõige vähem oodanud näha kuulsat näitlejat sellises miljöös Edessa linnas, selles viletsas toauberikus. Asi oli selles, et suurt kunstnikku Johannest ei rahuldanud üksnes tema kunst. Ta oli Väike-Aasia linnades palju häda näinud, ja samavõrra kui tema kunst erutas teda ka küsimus: kust tuleb kannatus, ja kuidas seda maailmast kõrvaldada? Johannes oli sünnipäralt juut, ent vastused, mis juudi õpetlased sellele küsimusele andsid, rahuldasid teda niisama vähe kui kreeka filosoofide või stoikute õpetused. Üha enam hakkasid talle meeldima parajasti leviva usu, nõndanimetatud kristluse usudogmad. Nende õpetus vaesuse õndsusest ja maapealse elu ohverdamisest taevase elu kasuks, nende uduseid ennustused eelseisvast maailma lõpust, hauatagusest elust ja viimsepäevakohtust, nende sibülla ja apokalüptiliste raamatute sünge lõõm täitsid teda erutusega, mis oli ühtaegu magus ja hirmutav. Ta hakkas uskuma, pani end proovile, kahtles, uskus tugevamini, eitas ja uskus jälle. Pärast pikki võitlusi keeldus ta aust ja rikkusest, mis tema kunst talle sisse tõi, ja elas juba mõnd aastat Edessa linnas, tsivilisatsiooni ääremaal, tahtlikus vaesuses ja alanduses.

Tema uus usk oli talt nõudnud veel suurema ohvri – oma kunstist loobumise. Kreeka draamad näitasid inimest võitluses jumaluse ja saatuse vastu, nad ülistasid seda võitlust, nende kangelased kiitlesid: „Ei ole midagi võimsamat inimesest." Kas võis tunnistada alandlikkuse püha läkitust ja samal ajal teenida nende ülbete kreeka luuletajate ideid? Johannes pidi hambaid kiristades möönma, et see on võimatu, ja et tema usuvendadel on õigus, kui nad kogu oma sallivuse juures tema elukutset pahaks panid. Sellepärast loobus ta mitte üksnes hiilgusest ja rahast, mis teater talle tõi, vaid ka kunstist enesest. Kuid kreeklaste draamad, eriti Sophoklese omad, olid talle liiga sügavale verre tunginud, ta ei suutnud neist täielikult lahku lüüa. Oma lemmikraamatud oli ta vaesusse kaasa võtnud. Seal nad seisid, hinnalised rullid oma luksuslikes ümbristes, veidras vastuolus viletsa ruumiga. Ja endale ägedaid etteheiteid tehes võttis Johannes nad ikka jälle välja, et rõõmustada oma silmi, kõrvu ja südant nende värsside ülevusega.

Sel ööl konutas ta oma kõledas toakeses „Octavia" käsikirja taga. Suitseva, hädise õlilambi hubisev leek valgustas kord üht, kord teist osa tema näost. Mees ei olnud oma välimuse eest enam hoolitsenud, kuid ta suur, kortsudest küntud nägu võlvja lauba, süngete silmade, suure nina ja metsistunud kräsuhabemega, mis oli talle neil üksilduseaastail ette kasvanud, oleks silma paistnud tuhandete teiste nägude seast. Kipitavate silmadega luges ta kasina tule valgel.

Ja äkki juhtus midagi. Äkki saatis tema jumal talle mõtte, mis pani ta käsikirja tagant üles hüppama ja mööda kõledat tuba edasi-tagasi tõttama. See, et tema poeg Alexai talle selle teose koju tõi, et sibülla raamatute ennustused teda jälle „Octaviat" lugema sundisid, kõik see oli märguanne. Kordagi varem ei olnud ta lugenud nii kirglikku süüdistust Nero vastu kui selles „Octavias". Ei olnud juhus, et see raamat tema majja sattus just nüüd, kus inimesed uskusid, et see antikristus Nero, see suur ohjeldamatu elukas olevat veel elus, et ta varsti end ilmutab ja maa-

ilma uuesti verre ning porri uputab. Jumal tahab, et tema, Johannes, Nero vastu tunnistaks. Kui ta seda tükki mängib või deklameerib, ei ole see uhkeldamine ega patt, vaid jumalale meelepärane asi.

Ta kõndis sünges, kõledas toauberikus edasi-tagasi. Tema poeg Alexai ärkas ja jäi uniste hirmunud silmadega oma isa vahtima. Johannese huuled liikusid. Ta kuulas oma hinges kõlavaid „Octavia" värsse ja tegi esimese tagasihoidliku katse neid valjusti deklameerida. Hääl ja sõna kujunesid otsekui iseenesest. Värsid kandsid teda oma lainetel – kord kajastasid nad Seneca tarkust, mõõdukust ja mõtlikkust, kord Nero metsikust, üliuhkust ja julmust, kord Poppaea õudust, Agrippina raevukust ja koori kaastundlikkust. Tema tahtmine jumala kasuks tunnistada, tema viha türann Nero vastu, tema vastupandamatu igatsus kord lõpuks ometi jälle oma kunstist joobuda, kõik see sulas temas ühte, tulvas värssides. Jah, seda „Octaviat" võib ta ilma süümepiinadeta avalikult ette lugeda. See on jumala tahtmine.

Ta kuulutas, et deklameerib Edessa Odeonis Seneca „Octavia" kreekakeelset varianti.

Teade viis linna ärevusse. Suur näitleja Johannes, keda ei oldud aastaid kuuldud, deklameerib siin Edessas, pealegi veel nii meelipiitsutavat lugu nagu „Octavia"!

Odeoni ilus hoone oli tulvil põnevil rahvast, kui Johannes poodiumile astus. Siin olid Rooma garnisoni ohvitserid ja kõik Edessa roomameelsed. Kuid keiser Tituse lojaalsed pooldajad märkasid rahutuse ja pahameelega, et kuulajate hulgas on ka palju Flaviuste tuntud vaenlasi. Varro vabakslastud ja kaitsealused, eesotsas tema valitseja Lenaeusega, isegi teatud Terentius ja hulk tema sõpru pottseppade tsunftist.

Johannes oli oma habeme maha ajanud ja pidurõivad selga pannud, nagu komme ette nägi. Kummalise mulje jättis tema oliivivärvi pea võimsa lauba ja nukrate mandlisilmadega pika voogava valge rüü kohal. Ta deklameeris peast. Oma madala, kõlava ja paindliku häälega luges ta „Octavia" kirglikke, mässulisi värsse, millega tragöödia keiser Nero jõledaid tegusid kirjeldab. Tema hääl võis olla niihästi sulavalt õrn kui kristalselt tugev, võis edasi anda pisimaidki viha, kaastunde, uhkuse, julmuse ja hirmu varjundeid. Inimesed sealpool Eufratti, kes ei olnud suure kunstiga harjunud, olid tänulikud kuulajad. Patmose Johannes pani imestama isegi „Octavia" vaenlasi. Kuni ta kõneles, oli saal haudvaikne. Ainult aeg-ajalt võis kuulda summutatud, pingelist hingamist; inimesed vahtisid erutatult kõneleja suhu või langetasid ennastunustavalt pea rinnale. Kui Johan-

nes oli lõpetanud, enamiku jaoks liigagi vara, tulid nad teadvusele ja tõmbasid sügavasti hinge. Siis mürises tohutu aplaus.

„Ole tervitatud, Patmose Johannes, sa suur ja võimas kunstnik!" kostis kõigilt pinkidelt.

Ent seda koori katkestasid ootamatult teised hüüded, üha valjemini ja selgemini. Need, kes näitlejale juubeldasid, muutusid rahutuks. Esiotsa uskusid nad, et on valesti kuulnud. Pikkamööda aga taipasid, et olid kuulnud õigesti. Jah, tõepoolest, siin, nende lojaalsete, Roomale ja tema keisrile Titusele ustavate Edessa poliitikute, sõjaväelaste, maaomanike ja kaupmeeste hulgas julgesid sajad, lõpuks isegi tuhanded inimesed lihtrahva arvamist väljendada, hüüdes:

„Ole tervitatud, sa suur ja võimas keiser Nero!"

Keegi ei osanud hiljem ütelda, kuidas õieti tekkis see demonstratsioon, mis kindlasti suuremale osale publikust ei meeldinud. Võib-olla oli lugu nii, et rahvahulk oli suure näitleja kunstist erutatud, nende tunded pidid leidma väljapääsu, pidid kuuldavaks saama, inimesed tahtsid karjuda. Ja kuna näitlejale mõeldud kiiduavaldused pikapeale vaibusid, hüüded „Ole tervitatud, sa suur ja võimas keiser Nero" aga aina tormilisemaks ja fanaatilisemaks muutusid, laskis üha enam inimesi end kaasa kiskuda ja vastavalt meelestada.

Poodiumile ei vaadanud enam keegi. Kõik vahtisid üksisilmi, ühed vaimustusega, suu ammuli, teised imestusega, kolmandad kahtlevalt ja ilmse nõutusega, neljandad hirmunult ja pahaselt meest, kellele need hüüded ilmselt olid määratud, lihtsalt rõivastatud meest, kes silmapaistmatult tagasihoidlikul kohal istus. Ja kõik inimesed suures hoones nägid nüüd äkki selgemini, kui parimgi kõne seda teha oleks võinud, et siin, nende hulgas, istus tõepoolest keiser Nero näo ja hoiakuga mees. Sest see, kes siin istus, ei olnud tõesti enam pottsepp Terentius, vaid just too, kes oma üksinduse paratamatuses ja harjumuses toitus kadunud keisri vaimust ning muutus uuesti jäägitult temaks. Seal ta istus, rahulik, naeratav, hajameelne, peaaegu lapsik, pisut blaseerunud, sealjuures aga väga uhke ja majesteetlik. Ja kui tervitushüüded keisrile üha valjemaks ja tormilisemaks muutusid, tõusis ta pikkamisi oma kohalt, just nagu poleks temal selle kisaga midagi tegemist. Tema ees aga moodustus otsekui iseendast tühi ruum, ta sammus kahe aukartlikult tagasitõmbuva inimrea vahelt läbi, püstipäi, uhke, osavõtmatu naeratusega. Rooma ohvitseride hulgas oli mõningaid, kes olid tervitushüüet keiser Nerole kuulnud ja ise hüüdnud, kui see veel tõelisele Nerole kuulus, olid tõelist Nerot oma ihusilmaga näinud. Nad olid otsekui välgust rabatud,

nähes nüüd seda Nerot, ja vähe puudus, et nad oleksid talle kui keisrile au andnud.

Pisut tagapool sammusid Terentiuse järel paar tema sõpra. Terentius pööras pead, tahtes nähtavasti neile midagi ütelda. Suures hoones tekkis täielik vaikus. Terentius aga, nagu poleks ta varem hüüdeid, nüüd aga vaikust kuulnud, ütles möödaminnes üle õla oma sõpradele ikka sellesama kerge naeratusega:

„Õieti peaks Nero naljaviluks ise seda „Octaviat" deklameerima." Ja lisas üsna tasa ning põgusalt: „Milline kunstnik oleks siis jälle maailmas!"

Teadis ju kogu maailm, et keiser Nerole tähendas palju rohkem olla suur näitleja kui suur valitseja, ja teati ka, et keiser Nero olevat surnud sõnadega: „Milline kunstnik hukkub!" Kui nüüd see keisri kõnnakuga mees keisri žestiga pead pöörates ütles: „Milline kunstnik oleks siis jälle maailmas!", pealegi veel keisri häälega, judisesid kolm tuhat inimest, ja isegi need, kes demonstratsiooni olid algatanud, uskusid, et teatrist lahkub keiser Nero isiklikult.

15

SÕDUR, JA PEALEGI VAPPER

Kolonel Fronto, Rooma garnisoni komandant Edessas, oli ettevaatlik mees ega läinud Odeoni „Octaviat" kuulama, tuues ettekäändeks halva tervise. Tema ohvitserid raporteerisid talle kohe pärast etendust poolehoiuavaldustest Nero-Terentiusele, oodates põnevusega, mis ta selle peale ütleb ja missuguseid juhtnööre annab. Kuid Fronto pettis nende lootusi. Ta esitas mõningaid küsimusi, tänas neid viisakalt ja laskis neil minna.

Üksi jäänud, istus ta kirjutuslaua taha ja pidas aru. Ta istus liikumatult, see elegantne neljakümne kaheksa aastane mees, toetades lühikeseks lõigatud terashallide juustega ja laia laubaga pead kergelt käele. Mis ta peaks tegema? Ta võiks ju südilt, Antiookiast käsku ära ootamata, selle „Nero" vastu välja astuda ja omamoodi isamaa päästjat mängida. Võiks ka selle Nero poole üle minna ja väikeseks Caesariks saada. Kui tema asemel näiteks Varro istuks, juhtuks nii mõndagi. Fronto näeb avanevaid võimalusi niisama selgesti kui Varro. Aga et ta on nimelt Fronto, siis ei juhtu midagi. Ta piirdub sellega, et saadab neile idiootidele Antiookias korraliku ettekande ja jääb korraldusi ära ootama.

Ära oodata. See oli kahjuks tema elu lipukirjaks muutunud. Kolonel Frontot peeti armees üheks andekamaks ohvitseriks. Katkendid „Sõjakunsti õpikust", mis ta oli avaldanud, tõid talle asjatundjate lugupidamise. Kuid vaatamata sellele, et ta oli osa võtnud Partia ja Juudi sõjast, ei olnud tal iialgi õnnestunud oma teooriat praktikas rakendada. Niipea kui mõni huvitav taktikaline või strateegiline ülesanne kerkis, olid ikka puupead, vaprad läbilõikeohvitserid jaol. Tema, Fronto, aga jäi kas armeejuhatuse pahatahtlikkuse või salakavala juhuse tõttu eemale. Kaaslased nimetasid teda „kabinetiväejuhiks". Flaviustele, kes ise polnud muud kui läbilõikeohvitserid, olid tema teooriad liiga julged ja moodsad. Nad ei saatnud teda Läände ega Põhja, kus oli küllalt sõdimist, vaid toppisid ta siia, perifeeriasse, Ida umbtänavasse.

Ega idamaa elu Frontole ebameeldiv olnud. Ta oli siiamaile tulnud üsna noorukesena. Selle maailmajao kirevus, sügavus, ohjeldamatus, ettearvamatus, tema igivana kultuur köitsid teda algusest peale. Kogu hingega oli ta haaranud kinni Nero poliitika ideedest, oli innukalt pooldanud Ida orgaanilist ühtesulamist Rooma riigiga. Aga kui Nero hukkus ja uued isandad rooma poliitika kurssi järsult muutsid, ei suutnud ta oma poliitilisi veendumusi järgida ja ametist lahkuda. Ta armastas idamaad, oli kindel, et üksnes Nero poliitika võib soodustada Rooma kasvu ja laiendamist, uute isandate kaine, fantaasiavaene läänepoliitika tundus talle kohutavana. Teisest küljest aga oli tal tookord seljataga juba suur osa teenistusajast, ja ta ei suutnud loobuda selle läbi saavutatud õigustest, oma karjäärist ja väljavaatest saada edasise kaheksateistkümne teenistusaasta pärast tubli maatükk ja kõrge pension. Sellepärast mattis ta oma unistused maalilisest elust ning Ida ja Lääne ühtesulamisest, peitis oma ideed sügavale südamepõhja ja alistus uutele isandatele.

Nood aga ei armastanud teda ja olid tänuga kitsid. Fronto oli taotlenud garnisoniülema kohta Samosatas, tulutoovat ametit meeldivas, ülikultuurses suurlinnas. Sinna aga suunati labane kapten Trebonius, tema aga saadeti siia Edessasse, sellesse perifeeria metsikuvõitu linna, mõistagi austaval ettekäändel, et siin olevat tarvis ebatavalisi diplomaatilisi võimeid. See oli tõsi. Tõsi oli aga seegi, et teenistus oli okkaline, vastutusrikas, tänamatu ja väljavaatetu. Edessast ei viinud edasi ühtki teed.

Fronto, see väga tark mees, oli alla neelanud pureva pahameele Flaviuste üle, kes teda siin hapneda lasksid. Kuid täna, oma kabineti üksinduses, kuuldes, et „Nero" on jälle välja ilmunud, ham-

mustas ta, kogu oma tarkusele, allaheitlikkusele ja headele kommetele vaatamata, huulde ja kiristas vaikselt hambaid.

Ei, enam ei ole mõtet ägestuda. Selle Nero ilmumine ei aita teda enam. Kõik on juba ammu otsustatud. Tookord, kui uued isandad tulid, oli ta vabalt valida võinud. Kui ta aga tookord Vespasianusele truudusvande andis, oli ta jäädavalt valinud arukuse, alistumise, pensioniõiguse. Ta on õige valiku teinud. Üksnes haruharva valdab teda kahetsus ja peaaegu mitte kunagi haletsus. Täna aga, Odeoni rumala vahejuhtumi tõttu, tunneb ta haletsust. Ehk on Varro kõigest hoolimata siiski targem olnud. Tema oli tookord enda ja uute peremeeste vahel piiri tõmmanud, Palatinuse ebasoosingu enda peale võtnud, ja ajab sestpeale omaenda poliitikat.

Ehkki Frontol ei ole vähimat tõenduse varjugi, on ta kindel, et ka selle Nero-Terentiuse taga peitub Varro. Sestpeale, kui ta esmakordselt Nero ilmumisest kuulis, oli ta selle taga Varrot aimanud. Senaatorit tunneb ta juba lapsepõlvest. Nad tulid üheskoos Itta, unistasid üheskoos uutest suurtest elamustest, mis idamaa neile pakub. Nüüd on nad vaenujalal. Tema, Fronto, esindab siin Edessas Flaviuste kaineid, militaristlikke meetodeid, Varro jätkab tuhandel salajasel viisil Nero julget, keelatud poliitikat. Fronto kadestab ja imetleb tema innukust, kirglikkust ja energilisust, ehkki ta seda tegevust mõistusega heaks ei kiida. Oma ametlikus suhtlemises Varroga ilmutab ta tagasihoidlikkust, nagu see Flaviuste ohvitseril sellise kahepalgelise isanda suhtes olema peabki. Aga igal sobival juhul annab ta Varrole mõista, et on tema suhtes sügavalt osavõtlik nagu ennegi. Ka ei saa ta keelduda reserveeritult, viisakalt, kuid selgesti mõistaandvalt kurameerimast Varro tütrega, range, kahvatunäolise Marciaga. Ta ei tea ega tahagi teada, kuivõrd see huvi Marciale on suunatud, kuivõrd see ettekäändeks on Varrole ligemal olla. Selge on see, et Varro on mees, kes talle, Frontole, siinse taeva all kõige rohkem korda läheb. See Varro on pöörane, ja Fronto on veendunud, et see heaga ei lõpe. Kui Varro julgus end õigustab, oleks see Frontole hukkamõist, igavene etteheide, mis mürgitaks tema vanaduspäevi. Sellegipoolest on ta oma südamepõhjas Varro sõber. Ta ootab asjade arengut, mehe vältimatut kurba lõppu pinevusega, milles segunevad igatsus ja hirm.

Võib-olla toob „Nero" üleskerkimine sellele lõpu? Tema, Fronto, võiks mõndagi ära teha, et seda kiirendada või edasi lükata. Oleks meelitav seda ühele või teisele näidata, Hüpiknukule või Varrole. Aga ei, tema ei võta Varro vastu midagi ette. Varro on hea inimene ja Fronto saab temaga hästi läbi. Fronto

jaseb saatusel tõestada, et lõpuks on õigus siiski temal, Frontol, mitte aga Varrol.

Niisiis, „Nero" vastu ei võta ta midagi ette.

Aga kas ei ole riskantne, kui ta midagi ette ei võta? Kas ei hakata talle seda Antiookias või Roomas ette heitma? Ei. Midagi karistusväärset ei ole pottsepp Terentius teinud. Mis sai tema parata, kui teised arvasid temas ära tundvat surnud keiser Nero? Pealegi on Terentius, nagu tema isandki, mitte üksnes Rooma alam, vaid ka Edessa kodanik. Peab olema täpseid, vaidlematuid süütõendeid, et Fronto saaks tema suhtes abinõusid rakendada. Kerge kahjurõõmsa irvega meenutab ta „Elementaarjuhiseid", mis Flaviused oma ohvitseridele teele kaasa jagasid: „Kahtluse puhul on parem mitte midagi teha kui valesti talitada."

Järelikult ei tee ta mitte midagi. Saadab Antiookiasse ettekande ja palub sealt korraldusi. Huvitav, mis korralduse need idioodid talle annavad. Tema juba teaks, kuidas selle Neroga ja nendega, kes tema taga seisavad, toime tulla. Igatahes vägivalda ei tohi mingil juhul tarvitada. Kui kord Edessa elanikkond on oma Neros veendunud, peab katsuma selle veendumuse juuri ettevaatlikult ja hoolikalt välja rookida, muidu kasvavad nad ikka ja jälle. Kuid pärast seda, kui Antiookias tema ettevaatlikke nõuandeid mitmel juhul kuulda ei ole võetud, ei ole tal tahtmist selles asjas Hüpiknukule näpunäiteid jagada. Ta piirdub pigem raportiga ja vaatab kahjurõõmsalt pealt, kuidas osav ja kaval Varro kohmakale, paindumatult sõjamehelikule Cejoniusele kaikaid kodaraisse loobib.

Fronto jõudis oma arutlustega lõpule. Ta kutsus sekretäri, et diktteerida talle ettekannet Antiookiasse.

Vaevalt oli ta sellega algust teinud, kui talle ülempreester Šarbili kiire kiri toodi. Šarbil palus teda tungivalt kohesele jutuajamisele tulla.

Erutatud Fronto läks ülempreestri majja. Rauk kõneles lilleliste fraasidega ebameeldivast situatsioonist, millesse Edessa linn Odeoni vahejuhtumi tõttu on sattunud. Linn sarnaneb praegu muulaga, kes mägirajal udus ja pilvedes teed otsib – üksainus valesamm, ja muul on kadunud. Kui oletada, et see mees on tõesti keiser Nero, kuidas saaks siis linn nii kõrgele külalisele keelata sündsat lugupidamisavaldust? Kui aga mees on narr või petis, kas ei peaks siis kuningas Mallukh ta otsekohe kinni võtma kui alatu kurjategija?

Fronto kuulas viisakalt ja kannatlikult. Tema targad silmad laia lauba all, mida raamistas terashall juus, vaatasid Šarbili kullatud suhu. Fronto oli idamaa meetoditega harjunud, ta oli aastaid asja-

tundliku uudishimuga jälginud kuningas Mallukhi ja ülempreestri kavalusi, riukaid ja vigureid, ta oli kindel, et Varro oli nendega kokku leppinud ja et poolehoiuavaldused Odeonis olid aset leidnud nende salajasel nõusolekul. Ta ootas põnevusega, kuhu rauk sihib. Esialgu vastas ta niisama laialivalguvate väljendustega nagu Šarbil, et temal, tähtsusetul Rooma ohvitseril, ei sobi nii delikaatses küsimuses mingit arvamust avaldada, seda enam nõu anda.

Tema suur sõber on liiga tagasihoidlik, arvas Šarbil. Midagi peaks juhtuma. Viivitamine on hea, kuid liiga pika viivitamise tõttu lähevad asjad roiskuma nagu üliküpsed viljad. Kuningas Mallukh kardab, et kui ta vahele ei sega, võib selline muretus tema võimsa liitlase, Antiookia kuberneri meelepaha äratada. Ta tahab sellepärast kindlaks teha, kes on see mees, keda nii paljud keisriks peavad. Muidugi peab sellega väga ettevaatlik olema. Ta tahaks tema maja ette relvakandjad panna; hiljem aga, kui asi selgub, võiks neid relvakandjaid vaadelda olukorrast sõltuvalt kui auvalvet või vangivalvureid. Teiste sõnadega, kuningas Mallukh tahaks meest esialgu omamoodi auaresti alla panna. Ta ei tahaks aga seda ilma Fronto nõusolekuta teha, et keegi ei saaks pärastpoole Antiookias või Roomas seda sammu tõlgendada majesteedi solvamisena, kui see mees tõesti keiser Neroks osutub.

Fronto oli äärmiselt imestunud. Šarbili ettepanek kõlas täiesti siiralt, see oli üllatavalt aus ja korrektne. Ega ometi Fronto ei eksinud? Kas tõesti ei seisa ei Varro ega kuningas Mallukh selle Terentiuse taga? Ons see kõik lihtsalt narri, suurusehullu temp? Selle oletuse vastu aga rääkis sündmuste niivõrd pikaldane, niivõrd plaanipärane ja sihikindel areng. Fronto, ehkki kaval, ei suutnud taibata, mis ülempreestril õieti mõttes mõlgub. Ükspuha, Mallukhi teguviis võttis temalt igasuguse vastutuse. Fronto kiitis suure Edessa kuninga tarkust ja truudust liidulepingule ning läks mõtlikult pead raputades koju oma ettekannet lõpuni dikteerima.

Vaevalt oli ta mõne rea võrra edasi jõudnud, kui ülempreestrilt toodi uus tungiv kiri. Jahmunult, suurimas segaduses ja meelehärmiga teatas Šarbil sõnaohtralt, et mehed, kes toda inimest kindlaks tahtsid teha, ei leidnud teda enam eest, ta olevat jumalanna Tarate templisse peitu läinud, kavatsedes kasutada jumalanna poolt kingitud varjupaigaõigust.

Fronto vilistas läbi hammaste. Tarate tempel oli tunnustatud varjupaik. Edessa võimud ei tohtinud sellesse varjupaika sisse murda, ka roomlased mitte, kui nad ei tahtnud tervet idamaad enda vastu üles kihutada. Nüüd sai Frontole selgeks, miks Šarbil

temalt nii tungivalt seda jutuajamist oli palunud. Ülempreester oli tahtnud takistada, et viimati tema, Fronto, meest kinni ei võtaks, oli tolle õigeaegselt jumalanna varjupaika toimetanud, et teda roomlaste küüsist päästa. Ja kõike seda nii, et Rooma hammas temale, Šarbilile, peale ei hakkaks. Jutuajamine Frontoga pidi talle alibi kindlustama. Kuningas Mallukh oli teatanud oma kavatsusest mees kinni võtta ja Rooma kuberneri käsutusse anda, ehkki ta ei olnud selleks kohustatud. Kui see Terentius, või kes ta ka ei olnud, jumalanna Tarate kaitse alla põgenes, siis olid tema, Šarbil, ja tema isand, kuningas Mallukh, süütud.

Fronto naeratas tunnustavalt selle idamaise kavaluse üle. Nüüd tuleb Mesopotaamias tore möll. „Hüpiknukk saab veel tublisti hüpelda," mõtles ta heas ladina keeles.

Sedasama oli heas aramea keeles natuke enne seda mõtelnud ülempreester Šarbil.

16

JUMALANNA TARATE KÜLALINE

Nüüd oli siis Terentius Tarate templis, selle kõige tagumises ruumis, „pühamus", kus asusid jumalanna igivana kuju, tema altar ja siivutud sümbolid. Teatris asetleidnud poolehoiuavaldustest saadik tundis ta jubedust ja oli haudunud mõtet oma Labürinti kaduda, kuni Varro ilmub ja olukorra lahendab. Kui aga siis tema juurde ilmus mees, kelle kaupmeherõivad tahtlikult halvasti Tarate preestrit varjasid, ja tal kiiresti jumalanna varjupaika minna käskis, oli ta viibimata mehele järgnenud, kergendatult hingates ja pimesi; tal oli tunne, et ta on nüüd heades ja võimsates kätes.

Ta ootas, et ülempreester tervitab teda kui jumalanna külalist, tõotab talle jumalanna kaitset ja võtab ta vääriliselt vastu. Kuid ei juhtunud midagi. Ta jäeti üksi kitsasse ebamugavasse ruumi täielikku teadmatusse. Šarbil, nagu Varrogi, pidas vajalikuks asja venitada, et meest kuulekamaks teha.

Saabus öö, Terentiusele üpris ebameeldiv öö.

Tarate tempel oli suur. Ööd eesõues veeta ei oleks Terentiust kohutanud, seal oli küllaldaselt elu: väike tiik jumalanna kaladega ja arvutu hulk valgeid tuvisid, kes olid temale pühendatud. Ka templis endas oleks võinud välja kannatada, ehkki oli kerge kujutleda mugavamat paika kui see hiiglasaal iidsete mustjasroheliste, üleval kitsenevate sammastega. Ent Terentius ei tead-

nud, kas jumalanna varjupaigaõigus ulatub kogu templile või ainult pühamule tema altari ja pildiga. See pühamu aga, kuhu läbi ahta ava ainult kasinat kuu ja tähtede värelust tungis, oli kitsas ja õudne, ning Terentiust kollitasid seal rõhuvad nägemused. Ta heitis pikali altari ülemisele astmele, püüdes hirmuga kätt altarini küünitada; tal oli udune kujutlus, et see, kes jumalannalt varjupaika otsib, peab tema altari või kuju külge klammerduma. Mõlemal pool altarit sirutusid ähmases kuuvalguses jumalanna sümbolid, tohutu suured kivist fallosed. Terentiuse peatsis, altari kohal asuvas nišis aga seisis mustunud pronksist igivana ja kummaline Tarate kuju. Jumalanna kandis kivikrooni, tema alasti rinnad olid teravatipulised, keha alaosa muutus kalasabaks. Ühes käes hoidis ta kedervart, teises tamburiini. Kitsas, igivana, ent siiski noor, suletud silmadega nägu naeratas alla oma külalisele leebelt, kahemõtteliselt ja julmalt.

Terentiusel hakkas keset ööd külm. Julgeolekutunne, mis ta Tarate saadiku ilmumisel oli tundnud, hakkas haihtuma. Kui kaua teda siin veel vääritult oodata lastakse? Miks ei tule ometi ülempreester teda tervitama? Ja kuhu jääb Varro? Ja miks lastakse teda niiviisi teadmatuses ja üksinduses vaevelda, kui tahetakse, et ta oleks keiser? Ja kas ta ikka on siin kindlas kohas? Võib-olla on teda lõksu meelitatud? Üha enam haaras teda hirm, viha inimeste vastu, kes teda sellesse avantüüri olid ahvatlenud, siia meelitanud, ja ta tahtis kangesti, et vähemalt Caja või ori Knops siin oleks.

Ta püüdis leida tuge usus iseendasse. Kujutles end Nerona, oli keiser, üksi ja kõrgel kõigi teiste kohal. Nii oli sünnis. Temani ei küündinud keegi, ta oli maailma käskija. Väljas kudrutasid pühad valged tuvid, keda miski oli häirinud, avas virvendas kuuvalgus ning jumalanna naeratas Terentiusele salapäraselt ja kurjalt. See oli häbiks kogu Läänele, et tema, keiser, oli pidanud selle kahemõttelise jumalanna ja tema siivutute sümbolite kaitse alla põgenema. Samas aga kahetses ta neid mõtteid, mida Tarate võis teotusena võtta, ja Terentius oli ju nüüd tal pihus.

Kuidas ta küll vihkas seda näitlejat Patmose Johannest. Just tema oli Terentiuse sellesse olukorda tõuganud oma albi „Octavia"-lugemisega, ja ometi oleks tema, Terentius ise, kui ta ainult tahaks, palju suurem kunstnik kui too närune kristlane. Mõtelda ainult selle Johannese Oidipust: puha vale, ilma õige vaimustuseta. Johannes ise, kui ta tõesti midagi kunstist taipaks, saaks aru, et Terentiuse taga midagi rohkemat peitub. Rahvahulk oma terve instinktiga oli seda otsekohe märganud. Ainult snoobid,

pärast Tituse palgasõdurit ja tema poolt äraostetud ametimehed ei taha seda mõista. Ja nende pärast peab ta end siin varjama.

Aga nüüd see enam kaua ei kesta, varsti purustab ta nad kõik, kõik oma vastased. Endamisi märkis ta kõik Tituse pooldajate juhid Edessas, segas muidugi sekka neidki, keda ta mingil põhjusel ei talunud, inimesi, kellega tal isiklikke lahkhelisid oli olnud, konkurente, tsunftikaaslasi, kellest ta uskus, et nad temast küllalt lugu ei pidanud. Neid sai lõpuks kenake hulk. Terentius küsis endalt, kas ta ei peaks nende hulka arvama ka Caja, riivatu kahtleja. Aga seda mõtet ta lõpuni ei mõtelnud ja jättis otsuse tegemata. Selle asemel maalis ta endale üksikasjalise pildi, kuidas ta kiirustamata ja naudinguga kätte maksab neile, keda ta oma avalikeks vaenlasteks pidas.

Üha enam hakkas tal külm. Ta tõusis, hakkas piki altarit edasi-tagasi käima, ikka ülemisel astmel, et saaks jalamaid altarit puudutada, kui Fronto sõdurid peaksid sisse tungima, et teda kinni võtta. Altari rennist, mis oli määratud tapaohvrite vere ärajuhtimiseks, kerkis nõrka lääget, vastikut lõhna. Seda ööd ei unusta ta niipea. Too öö, kui ta Palatinusest oli tulnud, pärast seda, kui senati sõdurid sinna sisse olid tunginud, ja tänane öö – need on kaks kõige hirmsamat tähist tema elus.

Aga ka sellele ööle tuleb lõpp. Saabub päev. Ükskord tuleb see päev. On juba selge, et tema ema unenägu on õigesti seletatud. Terentius on juba suurema osa tõusuteed maha käinud, see algus on kõige järsem ja raskem osa, ja kui kord päev saabub, kui kord sellest neetud virvendavast valgusest lahti saab, siis tunnevad kõik ära, kes ta on. Ta seisis, alahuul rahulolematult ette lükatud, keiserlikus poosis. Ta tõstis smaragdi silma ette, vaatles kriitiliselt ja väljakutsuvalt Tarate kuju. See ei meeldi talle, kogu Tarate tempel ei meeldi talle. Tema ehitab teisiti, kui asi kord niikaugel on. Hiiglaslikke monumentaalehitusi hakkab ta püstitama. Oma kolossaalse raidkuju asemel, millel nad Roomas pea maha raiusid, laseb ta uue, veelgi kolossaalsema püstitada. Oma kuju laseb ta määratu suurena mäkke raiuda, nagu seda vanad kuningad on teinud. Ja Labürindi kõigepealt, oma Labürindi laseb ta hauakambriks, oma mausoleumiks ehitada, ja sellest peab saama kaheksas maailmaime.

Jumalanna aga naeratas leebelt ja kurjalt tema poole alla, ning Terentiusel hakkas hirm omaenda vägevusest.

Pealegi tundis ta nüüd tarvidust vett lasta. Kuid pühamus ei julgenud ta seda teha. Kes teab, võib-olla peetakse seda jumalanna teotamiseks, ja ta võib templi rüvetamise tõttu oma varjupaigaõiguse kaotada. Kuid tarvidus piinas teda üha enam. Lõpuks

küürutas ta altari taha ja õiendas oma häda, kuid koos kergendustundega haaras teda ka pöörane hirm.

Vastu hommikut, väga väsinuna, mässis ta end kõvemini mantlisse ja heitis ülemisele astmele pikali kindla kavatsusega magada, surudes end üsna altari vastu. Ta nuusutas veel kord ninaga õhku, kas tema häda rahuldamisest mingit lõhna ei ole jäänud, hakkas enda uinutamiseks mõttes „Oidipuse" teksti lugema ja uinus tõe poolest.

Kui ta ärkas, olid ta ihuliikmed veel kanged, aga nüüd oli see. Pühamus olid inimesed. Ta kohkus. Kuid need ei olnud roomlased, vaid noored Tarate preestrid, kes tõid hommikuse ohvri kitsetalle. Terentius vahtis neid nurgast, hirmul, et nad võivad tema häda rahuldamise jäljed avastada. Kuid preestrid jätkasid teenistust, temale tähelepanu pööramata. Kui ohverdamine oli lõppenud, valasid nad altari veega üle, et seda puhastada, ja nüüd oli kogu oht tema jaoks kõrvaldatud.

Päev läks oma rada. Pühamusse tuli teisigi preestreid. Nad silmitsesid uudishimulikult meest, kes oli jumalanna altarilt kaitset otsinud. Keegi ei kõnetanud teda. Terentius oli jälle näole mananud tolle ükskõikse ilme, millega ta ühtelugu ringi liikus.

Ta hingas kergendatult, kui lõpuks ülempreester Šarbil tuli. Mingi lahenduse peab ta talle tooma, olgu see siis hea või halb.

Šarbil arvas, et mees peaks nüüd küllalt pehme olema. Ülempreester oli ilmunud oma jumalanna külalist tervitama täies ametirüüs; kuldne, teravatipuline preestrimüts kroonis tema raugalikku linnunägu. Ettepoole pööratud peopesadega, küünarnukist kõverdatud käsi Terentiuse poole tõstes tervitas ta aupaklikult Tarate kaitsealust. Niisama aupaklikult vastas tema tervitusele Terentius.

Siis kinnitas ülempreester tulnukale, et too on jumalanna kaitse all. Terentius ei lasknud välja paista, kuidas see teda kergendas, tänas viisakalt ja rahulikult. Pärast paljusid lillelisi fraase Šarbil küsis:

„Kas tohin sind paluda, jumalanna Tarate külaline, et ütleksid tema preestrile oma nime?"

Terentiuse rõõmuks rääkis ta aramea keelt. Võõras keel oli ettekäändeks pikkamisi, põiklevalt vastata.

„Jumalanna teab mu nime," ütles ta.

„Kas sa oled keiser Nero, oo isand?" küsis siis ülempreester otseselt.

See oli ebaviisakas ja võib-olla ka mitte just diplomaatiline. Kuid ülempreester Šarbil oli väga vana, tal oli vähe aega jäänud, pealegi oli ta uudishimulik. Kuid Terentius hoidus mõtlematust vastusest.

„Ma olen see," vastas ta, „kelleks jumalad mind on teinud." Oma sisimas oli ta äärmiselt rahul, et tal ei tulnud väita, nagu oleks ta Nero, vaid et teised teda Neroks tegid. Šarbil aga mõtles: „See on tark mees. Ta väärib, et olla Nero."

17

HÜPIKNUKK JA IDAMAA

Kui kuberner Cejoniusele teatati, et Mesopotaamias peavad paljud kedagi pottsepp Terentiust surnud keiser Neroks, imestas ta säherduse rumaluse üle, vangutas pead ja naeris. Kuidas küll võib nii kohmaka pettuse ohvriks langeda? See näitab veel kord, missugused barbarid on need inimesed sealpool Eufratti.

Kui siis kolonel Fronto raporteeris, et pottsepp Terentius on Tarate templisse põgenenud, kust roomlased teda lepinguid rikkumata ja tõsisema ohuta kätte ei saa, tegi see Cejoniusele ikka veel rohkem nalja kui muret, ja teda üllatas, et ta nõunikud sellele naeruväärsele vahejuhtumile tähtsust omistavad. Viisakalt, pisut irooniliselt ja üsna upsakalt kirjutas ta kuningas Mallukhi valitsusele, et palub kooskõlas lepingutega võimalust mööda abistada tema asemikku Frontot Rooma alama Terentius Maximuse kinnivõtmisel, milleks ta on vastava käsu andnud. Ta on kuulnud, et mainitud Terentius kasutavat jumalanna Tarate varjupaigaõigust. Kui tema maa-alal mõni mees, keda Edessa võimud jälitavad, peaks rooma templi varjupaika põgenema, püüaks tema, Cejonius, seda selli näljaga alistada või välja suitsetada; edus ta ei kahtle. Ta oleks Edessa isandatele tänulik, kui nad selle asja võimalikult rutem klaariksid.

Kuningas Mallukhi nõunikud olid enamikus araablased, nad austasid araabia tähejumalaid Aumut, Azizi ja Dusarist, mitte aga süüria jumalannat Taratet. Sellegipoolest kortsutasid nad kuberneri kirja lugedes otsaesist selle lugupidamatu tooni üle, mida roomlane süürlaste lemmikjumalanna kohta tarvitas.

Mallukh ja Šarbil istusid vaikses, vaipu täisriputatud kabinetis. Nende lauseid saatsid pikad pausid. Purskkaev sulises.

„Lääne isand," tähendas kuningas sügaval rahulikul häälel, „ei näi sinu jumalanna Taratet just eriti kartvat, preester Šarbil."

„Läänes," vastas Šarbil, „on palju riike sündinud ja hukkunud, aga jumalanna Tarate hoiab juba kolm tuhat aastat oma kätt riigi kohal, ja tema kalad ujuvad nagu kolme tuhande aasta eest."

„Kas sa siis ei taha seda meest templis näljaga alistada?“ küsis kuningas, ja tema ükskõikses hääles kostis nõrka pilget roomlase üle.

„Olen kaugel sellest,“ kostis preester ülla pahameelega, „et jumalanna Taratet niiviisi solvata. Ta on küllalt rikas, et toita seda, kes tema altari varju põgeneb.“

Idamaal inimesed ei kiirusta. Kuningas Mallukh laskis kaks nädalat mööduda, enne kui vastas Rooma kuberneri kirjale. Oma läkituses seletas ta pikalt ja luuleliselt, kui suur olevat Rooma riik ja kui suur jumalanna Tarate. Tema, kuningas Mallukh, igatseb palavalt teenida oma rooma sõpru, aga niisama tugev kui kalju on ka tema ustavus tõotusele, ja kui ta taeva armu läbi krooni vastu võttis, tõotas ta maa kõiki jumalaid austada. Tal ei jäänud seega muud üle, kui kuberneri kiri Tarate ülempreestrile edasi anda, ja ta lisab ka ülempreestri vastuse. Šarbil seletas omalt poolt pikalt ja laialt, et Edessamaa austus jumalanna Tarate vastu on ääretu nagu meri. Kui suur ka ei oleks tema, Šarbili soov oma võimsaid Lääne sõpru aidata, ei saa ta kuidagi puudutada jumalanna külalist, kes tema kaitse alla on põgenenud. Sellise pühaduserüvetuse eest maksab jumalanna rängalt kätte, tule ja veega, välgu, mõõga ja taudi läbi, mitte üksnes Edessale, vaid kogu Süüriale. See peaks nii targale mehele nagu Rooma asehaldur seletamatagi selge olema.

Kui Cejonius barbarite kuninga ja ülempreestri mõistukirjad kätte sai, viskas ta need vihaselt lauale. Kui neil idamaa isandail kulus neliteist päeva, et oma kirja valmis sepitseda, siis ei kulu tal tundigi, et neile vastata. Käskival toonil tegi ta ülempreester Šarbilile, Tarate templi isandale ettepaneku konflikti lahendamiseks viibimata Antiookiasse tulla.

„Need roomlased,“ tähendas ülempreester Šarbil palee purskkaevutoas kõneluses kuningas Mallukhile, „ei tunne kuigi palju elusolendi iseloomu. Miks peaks rebane lõvikoopasse minema, pealegi veel otsekohe?“

Kahe nädala pärast kirjutas ta Antiookiasse, et kui austav Lääne isanda küllakutse vääritule Šarbilile ka ei oleks, ei saa ta seda kahjuks ometigi vastu võtta. Praegu on parajasti aeg, kus pühad kalad jumalanna Tarate tiigis koevad. Nii tähtsa sündmuse ajal on ülempreestril võimatu jumalanna maa-alalt lahkuda, teda pahandamata ja maale õnnetust kaela tõmbamata.

Seni oli Cejonius naernud odava provintsijandi üle, mida väike rooma petis, see vabakslastud pottsepp sealkandis etendas. Nüüd aga sai ta Edessa kerjusvürstide pilkava ja kangekaelse vastupanu pärast vihaseks.

„Autoriteet maksma panna,“ põrutas ta mõttes, kui Šarbili eitava vastuse sai. „Sõdurid Edessasse saata, kuus tuhat, kaheksa tuhat meest. Küllap siis näeme, mis sellest jumalanna Taratest tema kalade ja muu rämpsuga saab.“

Sellegipoolest oli ta oma idamaal viibimise jooksul küllalt õppinud, et seda vihahoogu ruttu taltsutada. Ei võinud ju riskida võimalusega okupeerida Mesopotaamia ja olla sunnitud sõdima Artabaniga üksnes sellepärast, et seda naeruväärset Terentiust kätte saada. Nende idamaa närukaelte angerjaliku libeduse ja lillelise kavaluse vastu võib ainult kõverate diplomaatiliste vahenditega tegutseda. Cejonius hakkas taipama, et Terentiuse väljaastumine võib olla midagi rohkemat kui petturi enda trikk, tema taga võivad seista vägevamad jõud, mõned Partia aukandjad. Võib-olla oli Varrol siiski õigus, kui ta soovitas Artabani tunnustada. Kahju, et ta viimasel jutuajamisel Varroga natuke järsk oli olnud. Kui raske ka ei olnud taluda selle mehe käitumist, oleks ta nüüd meelsasti tema arvamust küsinud. Cejoniusel oli hea meel, kui senaator end lõpuks jälle valitsuse palees näitas; Varrost ei olnud ju enam kaua kuulda olnud, nähtavasti sellepärast, et tema nõuande vastaselt Pakorit tunnustati.

„Ilusaid lugusid sünnib teie Edessas,“ alustas kuberner reipalt kerges seltskondlikus toonis. „Kas olete asjaga kursis, mu Varro?“

„Jah,“ vastas Varro, „mu valitseja Lenaeus saatis mulle üksikasjaliku teate.“

„Näete, missugune see teie idamaa on,“ siunas Cejonius teeseldud heatahtlikkusega.

„Ma ju ütlesin teile kohe,“ kostis Varro sõbralikult, kuid tõsise varjundiga hääles, „et oleksite pidanud Artabani pooldama.“

„Kas te tõesti usute,“ küsis kuberner, ja nüüd loobus ta oma kergest toonist ning tõmbus jäigalt pingule, „et trooninõudleja Artabani ja selle kelmi vahel mingi seos on?“

„See on ju päevselge,“ kehitas Varro õlgu. „Edessa valitsejad ei saa ju teiega käsikäes käia pärast rasket lööki, mis te neile Pakori tunnustamisega andsite. Ilma Edessa võimude mahituseta ei oleks see Vale-Nero lugu iial nii kaugele läinud.“

„Mis huvi,“ küsis Cejonius, „peaks Edessa võimudele see väike närukael pakkuma?“

„Edessa võimud,“ seletas Varro kannatlikult, „tunnevad trooninõudleja Terentiuse vastu täpselt niisama palju ja niisama vähe huvi, kui teie trooninõudleja Pakori vastu. Teid tahetakse ebamugavasse olukorda seada. See näib neil õnnestunud olevat.“

Cejonius oli kavatsenud Varrot rahulikult ära kuulata, paluda temalt nõu nagu roomlane roomlaselt ja seekord tema nõuannet

ilma igasuguse tagamõtteta läbi kaaluda ning võimaluse korral seda järgida. Aga ta ei saanud parata, et temas üha suurem vastumeelsus kerkis, nähes teist nii mõnusasti ja üleolevalt istumas, jalad risti, ja asjadest rääkimas, mis olid kahjuks niisama õiged kui vihastamapanevad. „Muidugi oleksin ma pidanud Artabani pooldama," mõtles Cejonius. „Selles neetud Idas peab ju alati kõveralt, ümber nurga talitama. Sirgjooneline, korralik inimene nagu mina siin edasi ei jõua. Igal pool on pime ürgmets, ja kui oled endale hea rooma mõõgaga teed rajanud, seisad kohe jälle uue tihniku ees, ja tee sinu selja taga on kinni kasvanud. On selge, et Varro, see näru, see vananev päevavaras sellisel pinnal paremini edasi jõuab. Pealegi on tal küllalt aega olnud kohaneda."

„Muide," kuulis ta Varrot ütlemas, „kuningas Mallukhil ja ülempreester Šarbilil poleks tõepoolest kerge Tarate templis oleva mehe suhtes midagi ette võtta, isegi kui nad seda tahaksid. Kogu elanikkond sealpool Eufratti on veendunud, et see mees on keiser Nero."

„Nii on mullegi teatatud," tunnistas Cejonius rahulolematult. „Aga mina ei suuda seda ette kujutada. Eks need idamaalased ole muidugi ebausklikud. Nende välisele kavalusele ja kelmusele vaatamata on nad ütlemata juhmid ja neid võib panna uskuma mistahes lollusi. Nad toituvad kuuldustest ja muinasjuttudest. Pole ime, et seda sorti rahvas oma arvukusele vaatamata laseb end mõistliku vähemuse poolt nagu meie, roomlased, hõlpsasti ohjeldada. Kuid sellist totrust," sai ta pahaseks, „nagu Nero elluärkamine, ei tohiks nad ometi seedida. Enamik inimesi Edessas oskab lugeda ja kirjutada. Kas te tõesti usute, et nad nii jämeda pettuse õnge lähevad?"

Varro vangutas mõtlikult lihavat pead.

„See Terentius," tähendas ta, „muide üks minu kaitsealuseid, on üsna kavala loo välja nuputanud. See, et tookord olevat keisri asemel tapetud minu Terentius, kellest teatakse, kui sarnane ta keisriga oli, ja et mees, kes hiljem Terentiusena esines, olevat ehtne Nero, kõik see ei kõla sugugi nii uskumatult. Ma mõtlen siin, Idas, viis tuhat kilomeetrit Roomast eemal."

Cejonius aga ei leidnud rahu.

„Ons need inimesed siis hoopis napakad? Herkulese nimel, miks pidi siis see pottsepp Terentius senati väesalga ees keisrina esinema ja end tema asemel tappa laskma?"

„Siin Idas," seletas Varro talle sõbralikult, „ei teata veel, et rooma truudust enam ei leidu. Te ütlesite ju äsja ise, mu Cejonius, et meil on siin barbaritega tegemist. Need barbarid usuvad

veel päris tõsiselt, et roomlane vajaduse korral oma keisri eest sureb."

Cejonius surus oma pahameele maha ja sai jagu kiusatusest end sirgu ajada ja Varrole järsult tema koht kätte näidata.

„Teie aforismid on kenad, mu Varro," tunnistas ta selle asemel ja manas isegi naeratuse näole. „Aga ütelge mulle selges ladina keeles: kas sellel petisel on väljavaateid? Võin ma arvestada, et see asi iseenesest kokku variseb? Või pean ma vahele segama?"

Varro silmitses kuberneri tõsise näoga, vedades keeleotsaga ühest suunurgast teise.

„Kas minu Terentiusel väljavaateid on?" kordas ta mõtlikult. „Vaadake, mu armas Cejonius," õpetas ta teist. „Edessa inimeste käsi käib halvasti. Nad peavad suuri makse maksma, nad võivad pöörde puhul ainult võita. Kui tuleb keegi ja lubab maksud ära kaotada, siis leiab ta uskujaid kõikjal sealpool Eufratti. Ja kui tema taga veel osavad inimesed seisavad ja teda toetavad, võib ta kaua püsida."

„Te olete siis arvamisel," küsis Cejonius pinevusega, „et selle petise taga seisab Artaban?"

Varro kehitas väljendusrikkalt õlgu.

„Ma ei tea," vastas ta ja vaatas kubernerile vaguralt näkku. Esmakordselt vilksatas Cejoniusel kahtlus, kas ei ole äkki selle juttunud Terentiuse ja Varro vahel mingi seos. Kubernerile meenusid mõningad oma inimeste tumedad ja ettevaatlikud vihjed. Aga ta peletas selle kahtluse otsekohe eemale. Ta ju teadis, oli seda ise pealt näinud, et Varro oli viibinud kogu aja siin Antiookias, nautinud Daphnes riivatut elu. Nii keerulist ettevõtet ta siit juhtida ei saanud. Pealegi oli Varro roomlane. Mis pöörasusi on ta ise selles hullus Idas välja mõtlema hakanud! Ei, ta ei tohi oma antipaatiale Varro vastu nii suurt voli anda.

„Ärge te asja liiga kergelt võtke, mu Cejonius," andis nüüd Varro mahedalt nõu. „Ärge alahinnake kuulduste ja legendide jõudu. Legendi hinnatakse oma loomult rohkem kui tõde. Mõningase kihutustööga võib igale legendile elu sisse puhuda. Rääkimata nii liigutavast loost, nagu seda on pottsepp Terentiuse truudus ja elu ohverdamine oma keisri Nero eest. Kas mäletate, mu Cejonius," lisas ta tõsiselt, „et ma hoiatasin teid algusest peale? Ma kordan oma hoiatust. Idamaad te ei tunne. Te saate veel nii mõndagi näha."

Cejonius ei suutnud enam oma tugitoolis rahulikult istuda. Ta tõusis ja hakkas edasi-tagasi tammuma. See Vale-Nero lugu valmistas talle üha enam tuska. Varro on roomlane. Ta ei keeldu, kui mängus on kaalukad Rooma huvid.

„Teie, mu Varro," tegi ta ettepaneku, „olite Nero lähedane sõber ja tunnete muidugi lähedalt ka pottsepp Terentiust, oma kaitsealust. Teie olete just mees, kes võib selle ebameeldiva loo klaarida. Kui te Edessasse lähete, seda selli oma silmaga vaatate ja siis selge sõnaga kogu maailmale teatate, kuidas asjalood on, siis peaks see ometi, Herkulese nimel, pettusele lõpu tegema."

Varro rõõmustas oma sisimas. Nüüd oli siis Hüpiknukk niikaugel, nüüd ta juba tuleb ja palub. Varro arutas valjusti:

„Nii lihtsalt see ei lähe. Mida selgem asi on, seda peenemaid ja kavalamaid võtteid peab siin Idas kasutama, et inimesi seda uskuma panna."

Cejonius küsis natuke kannatamatult:

„Kas te siis rakendate neid peeni ja kavalaid võtteid? Ma annan teile täielikud volitused!"

„Väga kena teist," vastas Varro. „Aga te kujutlete seda kergemana kui ta on. Ärge arvake, palun, et ma ei taha teile vastu tulla, mu Cejonius. Kui te oleksite minu poole pöördunud siis, kui see afäär alles juuri ajas, oleksin võinud teile garanteerida, et ma selle asja kiiresti summutan. Nüüd aga olete oma talitusviisiga kõik keeruliseks ajanud. Ja kui ka see kõrvale jätta, poleks mul ikkagi lihtne end sellesse loosse segada parajasti nüüd, kus Edessa võimud on juba kord seisukoha võtnud. Tuletage meelde, palun, et te ise hiljuti mulle rääkisite südametunnistuse konfliktist, mis ähvardavat meest, kes üheaegselt on Rooma kodanik, Partia suurkuninga alam ja Edessa kodanik."

„Ma ei oleks pidanud teda paluma," mõtles Cejonius. „Talle valmistab minu palve naudingut."

Kuid ta ei ägestunud, sundis end rahule ja palus edasi:

„Ärge ajage oma õigust taga. Võtan omaks, et teie nõuanne oli parem ja et ma oleksin pidanud seda järgima. Aga ärge sellepärast viha kandke! Me oleme mõlemad roomlased, mu Varro. Meie seisame siin, et kaitsta keisririiki siinpool Eufratti."

„Kuulge, mu Cejonius," ütles Varro lihtsalt ja otseselt. „Ma pakun teile kokkulepet. Teie tunnistate, et nõudsite mult ebaõiglaselt inspektsioonimaksu ja annate minu kuus tuhat sestertsi tagasi. Mina aga sean teil selle Vale-Nero loo joonde, ehkki te tema hullusti sassi olete ajanud. Mis te selle peale ütlete?"

Ta istus mugavasti oma tugitoolis, rääkis sõbralikult ja kannatlikult, aga sisimas oli ta tohutult pinevil. Varro oli kirglik mängija, tema süda rippus mängu küljes, mille ta ette oli võtnud. Kuid ta ei olnud kaotanud reaalsustunnet, ja ta ei varjanud enda eest, et selle väikese mehe taga seisab Rooma, terve riik oma võimsa organisatsiooniga, oma vilunud riigijuhtimiskunstiga, oma

armeega, ja et tema, Varro, kel ei ole kõige selle vastu seada muud kui oma tölp Terentius, on kadunud, kui ta tõsiselt seda võitlust alustab. Ta on saavutanud, mis ta tahtis, on Cejoniusele õpetust andnud. Õigupoolest soovis ta, et Cejonius annaks talle võimaluse taandumiseks. Juhul kui Cejonius talle nood kuus tuhat tagastab, likvideerib ta tõesti selle loo ja lükkab oma Terentiuse tagasi sellesse olematusesse, kust ta tema välja tõi.

Kuberner oli Varro ettepanekut kuuldes järsku lakanud tuba mööda kõndimast. Tasa ja kibedusega pigistas ta läbi hammaste:

„Te olete väljapressija."

„Te armastate ränki sõnu, mu Cejonius," väitis Varro ikka veel sõbralikult. „Kas te arvate, et ma oleksin tookord Edessas teile nood kuus tuhat saatnud, kui te ei oleks mulle, ütleme, survet avaldanud? Nüüd avaldan mina teile survet, mu Cejonius."

Varro sõnad kõlasid nii, nagu ei oleks siin tegemist muuga kui isikliku konfliktiga mõlema vahel. Ja ometi tekkis kuberneril just nende sõnade ajal aimus, et siin seisavad vastamisi hoopis teistsugused jõud kui tema ja ta koolivend. Cejonius hakkas taipama, et surnud Nero poliitika oli igivana protsessi järg, mida ei saa katkestada ei kuberneri ega isegi mitte keisri või armee vägisõnaga. Ta aimas, et siin on tõesti kõik omavahel läbi põimitud, läbinähtamatu ja ettenägematu, et Pakori tunnustamine, kuue tuhande sestertsi sissenõudmine, Vale-Nero väljaastumine ja tõenäoliselt veel palju muud, millest ta midagi ei tea, et kõik need esimesel pilgul üksteisest sõltumatud näivad asjad on sügavalt ja lahutamatult kokku vanutatud, ning et tema ja Varro, kes näiliselt nii otsustusvabadena vastamisi seisavad, ise selles võrgus rabelevad, pillutatuna siia-sinna jõududest, keda nad ei tunne.

Ta tundus korraga veidralt abituna, ametnik, kes on ootamatult seatud lahendamatult raske probleemi ette, mida ei saa võrrelda ühegi eelmisega. Mida peaks ta tegema, tema, kes on õppinud ainult läbiproovitud meetodite ja instruktsioonide järgi käima?

„Ma ei saa ju muuta abinõusid," ütles ta õlgu kehitades, „mis mina kui ametiisik olen rakendanud. Selle all kannataks riigi prestiiž."

Ja niipea, kui ta väljendi „riigi prestiiž" oli leidnud, tundis ta end juba kindlamini. See oli juba midagi, mille külge võis klammerduda.

„Riigi prestiiž," kordas Varro mõtlikult. „Kas teile ei tundu, et riigi prestiiž Vale-Nero loo tõttu ehk rohkemgi kannatab, kui selle kuue tuhande tagasiandmise tõttu? Selles Idas on raske ette näha, kelle prestiiži üks või teine abinõu lõpuks tõstab."

Kahjuks oli Varrol õigus. Cejonius libises sellest vaikides üle ja tähendas ainult:

„Te ei taha siis mind aidata?"

„Siis küll," vastas Varro, „kui teie mind aitate."

Seda ütles ta ilma õeluseta. Ta ei tundnud mingit rõõmu sellest, et oli Hüpiknukku sundinud oma abitust nii selgesti välja näitama. Vastupidi, ta kujutles üha selgemini oma ettevõtte kõiki ohte ja väikese Cejoniuse taga nägi ta hiiglasuurena kogu tohutut Rooma riiki. Ta tegi viimase katse, et süngelt istuvat Cejoniust heaga veenda:

„Kaaluge seda veel kord, mu Cejonius. Ärge kohe „ei" ütelge. Palun, mõtelge järele."

Hetkeks valdas Cejoniust kõhklus, kas ei oleks tõesti targem Varro ettepanekuga nõustuda. Ta nägi ette, et selle mehe abita võib Vale-Nero talle palju pahandust ja muret valmistada. Samas aga nägi ta enda ees kaetud laegast oma suguvõsa häbistanud esiisa vahakujuga. Iga teine tohiks kokku leppida, tema, Cejonius, aga mitte. See tõsiasi kibestas teda, kuid ta ei olnud vihane iseenda, vaid Varro peale. Sünge resignatsioon andis maad piiritule vihale mehe vastu, kes istus mugavalt ja ülbelt tema ees ja näis veel rõõmustavatki selle kõlvatu, vastiku idamaise virvarri üle. Cejonius sirutas end, muutus roomlaseks, keisri asehalduriks.

„Ma ei saa teid muidugi sundida," vastas ta oma kõige kuivemal, roostesemal ametnikutoonil. Ja karjus siis kohe ägeda, murduva häälega:

„Mina asendan siin keisrit. Ma ei sõlmi tehinguid tema alluvatega!"

Varro tundis teise vihahoost niisama vähe rõõmu kui ennisest abitusest. Tema hääles kõlas pigem loobumus kui iroonia, kui ta lõpetuseks ütles:

„Teil oli kahjuks õigus, mu Cejonius, kui me siin esmakordselt uuesti kohtusime. Me ei saa tõepoolest koos töötada." Ja lahkus.

Sama päeva õhtul taipas Cejonius, missuguse tänga vea ta oli teinud. Ta tuletas meelde Varro sõnu, tema nägu, poosi, intonatsiooni, ja äkki nägi ta lausa valulise selgusega, et Vale-Nero taga ei seisa keegi muu kui Varro, tema põlisvaenlane. Jälle oli ta kõik valesti teinud: oleks pidanud kas Varro tingimused täitma või talle käed külge panema.

Otsekohe andis ta korralduse Varro vahistamiseks. Kuid too oli juba teel Edessasse.

18

VARRO MÄNG LÖÖB LAINEID

Oma tütre Marcia viis ta endaga kaasa. Kahvatu, range Marcia armastas oma isa, aga Edessasse sõitis ta vastumeelselt. Antiookias oli veel Roomat tunda, Edessas aga oli üksnes idamaa. Kuid isa oli käskinud ja tütar pidi kuuletuma.

Varro reisis suure vooriga. Ta oli viimasel ajal võimaluse piires oma maavaldused Rooma Süüria pinnal maha müünud ja kõik, mis võimalik, üle piiri saatnud. Nüüd vedas ta kaasa ülejäänud osa oma liikuvast varast. Tema ise koos Marcia ja väheste saatjatega ratsutas kiiremini ette. Peagi oldi Apameas, viimases Rooma asulas, ratsutati üle Eufrati silla madalale künkale, mille hari oli piiriks, ja peatuti künka tipul, väljaspool Rooma piire.

Siin üleval, piiril, jäi Varro oma voori ootama. Hobuse seljas istudes vaatas ta, kuidas voor üle silla tuleb. Tema jalge ees käänles kollane jõgi, pikkamisi möödus vägev rongkäik: inimesed, loomad, koormad.

See väike kõrgendik, ütles Varro mõtlikult endale, on tema elu üks tippe. Rooma territooriumile jäi palju maha: villasid, mõisaid, inimesi, hobuseid, esemeid, raha. Seal võis vabalt olla varandusi oma viieteistkümne miljoni sestertsi eest, kaks ja pool tuhat korda rohkem kui tolle inspektsioonimaksu summa. Ja mitte üksi kõik selle ei jätnud ta teisele kaldale. Sinna jäi terve läänemaailm, kõik roomalik, rooma tsivilisatsioon ja kreeka haridus. Kuid Varrol ei olnud sellest kahju. Tema pöördumine Cejoniuse poole, tema veelkordne, tungiv ettepanek oli viimane järeleandmine, mis ta oma mõistusele oli teinud. Et Cejonius ei taganenud, oli saatuse sõrm. Nüüd oli Varro silla ületanud, nüüd andub ta mängule raevukalt, kogu hingega.

Väikesel kõrgendikul Apamea lähedal pidas ta kinni, vaatas, kuidas ta inimesed ja esemed Rooma territooriumilt lahkuvad. Kanti lähemale laegast dokumentidega. Varro peatas kandja ja võttis kviitungi välja. Tagaküljele, lahtrisse „Kahju" kirjutas ta: „Viisteist miljonit sestertsi. Terve tsivilisatsioon."

Ta kattis lühikese maa Edessasse heas tujus, teorõõmsalt. Kuhu ta ka ei jõudnud, kõikjal jooksid inimesed kokku teda tormiliselt tervitama. See, et Tarate templis viibis mees, keda enamus keiser Neroks pidas, pani kogu maa kannatamatult ja ebamääraselt ootama tulevasi suursündmusi. Kui Varro Edessasse sisse ratsutas, võeti teda vastu nagu kauaigatsetud valitsejat. Tänavail sei-

sid tihedates trobikondades süürlased, pärslased, araablased, juudid ja kreeklased ning tervitasid teda hõisates, nagu oleks ta ise keiser Nero, kes on tulnud oma armastatud Edessa linna külastama.

Varro tundis idamaa muutlikku meelt hästi ega ülehinnanud selle vastuvõtu tähtsust. Ta teadis, et tal on ees veel pikk ja raske tee. Kõigepealt tuli kuningas Mallukh ja Šarbil enda poole võita. Ta tundis mõlemaid; nad on kavalad ja kangekaelsed ning võtavad kindlasti kallist hinda oma toetuse eest. Ta oli veendunud, et kuningas ja ülempreester seda jutuajamist niisama tungivalt soovivad kui tema ise. Sellegipoolest laskis kuningas Mallukh kolm päeva mööduda, enne kui ta Varro oma paleesse kutsus.

Seal leidis aset üks neid rahulikke, lõputuid jutuajamisi, missuguseid kuningas armastas ja mis Lääne meeste närvid pingule kruvisid. Purskkaev sulises ühetooniliselt ning teener oli juba kaks korda ukse ees rippuva vaiba üles tõstnud ja uut tundi kuulutanud, enne kui jutuks tuli see, mis neil nii väga südamel oli. Lõpuks ometi sai Varro alustada:

„Kui mulle viimati au osaks sai Edessa kuninga palge ette ilmuda, rääkisime ühest mehest, kel oli suuri nõudlusi. Tookord ütlesid sina, ülempreester Šarbil: „Kui Rooma Pakori kasuks ja meie Artabani vastu välja astub, oleks Edessale suur rõõm, kui keiser Nero veel elaks.“ Nüüd on Rooma Pakori kasuks välja astunud.“

Kuna mõlemad vaikisid, jätkas ta:

„Antiookias on tekkinud mulje, et ka teie olete vahepeal väga kaugele läinud.“ Ta tahtis mõlemale märku anda, et nad on juba seotud.

Kuningas Mallukh aga pööras rahulikult oma kaarjate kulmudega pruunika näo Õhtumaa mehe poole.

„Tähendab,“ vastas ta, „Antiookias on meie sõnu liiga pealiskaudselt loetud. Edessast Antiookiasse on terve päevateekond, ning sedagi hea tee ja hea kulleriga. Sellepärast võib juhtuda, et Edessast Antiookiasse sõites asjad vahepeal muutuvad.“

Šarbil seletas kuninga sõnu täpsemalt:

„Me olime kaugel sellest, et midagi otsustavat ette võtta. Kes idamaa jumalaid tunneb, peab taipama, et jumalanna Tarate ülempreester ei saa jätta maha oma tiiki, kui tema pühad kalad koevad.“ Ja ta selgitas tulvil väärikat halvakspanu:

„Jumalanna Tarate ei tee mingit vahet, kes ka tema templisse ei põgeneks. Ta hoiab oma kätt tema kohal, olgu ta siis pottsepp Terentius või keiser Nero. Me ei ole küsinud, kes see mees on.

Me ei tea seda. Ainult sina, oo Varro, kes sa olid keiser Nero lähedane sõber, võid seda meile öelda.“

„On see teie tõsine tahtmine,“ uuris Varro, „teada saada, kes see mees on?“

„Meie tahtmine on,“ kostis Šarbil, „teada saada, kelleks sina, oo Varro, seda meest pead.“

Varro ütles:

„Kui te tahate, võin teile tundemärgi juhatada. Keiser Nero ja minu vahel on saladusi, mida keegi ei tunne peale keisri ja minu. Kui see mees neid tunneb, on ta keiser. Kas tahate teda proovile panna?“

Ülempreester tõstis pilgu kuningale ja jättis vastamise selle hooleks.

„Sõna võib tõestada nii mõndagi,“ lausus kuningas, „aga lõplikku otsust ta ei anna. Lõpliku otsuse annavad ainult teod.“

Varro taipas muidugi otsekohe, kuhu mõlemad mehed sihivad. Mitte näilist Nerot, vaid teda tahtsid nad sundida end siduma igaveseks millegi rohkemaga kui sõnad. Varro aga teeskles naiivsust, nagu ei mõistaks ta kuningat, ja jäi küsival ilmel ootama. Kärsitu Šarbil seletas sedamaid:

„Asi on selles, et sina, oo Varro, oma usku sellesse mehesse rohkemaga tõendaksid kui sõnadega.“

Varro oli valmis selleks, et temalt palju nõutakse; siiski tuli tal nüüd, kus ta need nõudmised ära pidi kuulama, hirm peale, ja ta püüdis piinlikku hetke edasi lükata.

„Varro teab,“ vastas ta haavunult, „et hommikumaalane õhtumaalaselt palju tõendusi nõuab, enne kui teda uskuda. Kuid Varro oleks nagu juba tõestanud, et on ära teeninud oma aunime „Edessa kuninga nõbu“.“

Talle ei vastanud ei Mallukh ega Šarbil. Tekkis lõputu vaikus, ja Varro kahetses, et ta ise oli enese ootama määranud. Oskasid ju idamaalased paremini, kauem ja rahulikumalt oodata, ja vaikimine oli talle rusuvam kui neile.

„Kui ma seda meest nagu oma keisrit Nerot tunnustan,“ sai lõpuks Varro kannatus otsa, „siis konfiskeerivad Titus ja tema kuberner kõik minu mõisad Rooma territooriumil. Kas sellest tõendist ei piisa?“

Šarbil lisas õige kerge pilkega:

„Võimalik, et sinu mõisad konfiskeeritakse. Aga Antiookias sind ei armastata, ja ka ilma selle uue Nerota oleks ehk ettekääne leitud, et sinu varandust vähendada. Sa peaksid meie veenmiseks oma usku paremini tõestama.“

Nüüd hakkas lõpuks ka kuningas rääkima. Oma madalal, rahulikul häälel ütles ta:

„Jah, sa pead seda paremini tõestama."

Varro kahvatas: ta oli kogu aeg aimanud, kuhu nad tüürisid, sellest ka tema äraootav suhtumine.

„Kuidas saaksin ma seda siis paremini tõestada?" küsis ta abitult.

Teener kergitas vaipa ja kuulutas uut tundi. Kuningas laskis serveerida kompvekke, küsitles viisakalt, kuidas Varrol Antioo-kias käsi käis ja kuidas reis läks. Vesi sulises piinavalt mono-toonselt.

Lõpuks sõnas Šarbil:

„Sa võiksid seda näiteks niiviisi tõestada, et annad oma tütre Marcia Nerole naiseks."

Kui need sõnad ülempreestri kullatud hammaste vahelt tulid, värahtas Varro südamepõhjas. See, mis need kahekesi välja olid nuputanud, oli idamaise kavaluse meistriteos ja näitas, kui hästi nad teda tundsid. Nad olid tabanud teda kõige valusamasse kohta. Kogu oma hingega rippus ta oma valge, ilusa, range tütre Marcia küljes. Kõik, mis temas oli roomalikku, kehastus selles lapses. Isegi hetkil, kus Marcia teda võis põlata, armastas ja imetles tütar teda ometi. Marcia oli uhke oma rooma päritolule ja vältis läbikäimist idamaalastega. See, mis nood kaks Varrolt nõudsid, oli tõepoolest „tõend". Sest kui see tema Nero on petis, oleksid kuningas ja preester teda tütre sunnitud abielu kaudu mitte üksnes kõvemini sidunud kui mistahes pandiga, vaid ka alandanud tema uhket roomalikku Marciat, sundides teda petise ja orjaga magama.

Kas Marcia alistub, kui ta temalt seda nõuab? Ja kui alistub, kas ei hävita see tütre südames kogu armastuse isa vastu?

Ta mõistis, et ta nali hakkab väga kulukaks muutuma.

Veel kord arutas ta võimalust loobuda kogu sellest ettevõttest. Mis siis, kui ta nüüd Antiookiasse tagasi sõidaks ja Cejoniusele ütleks: „Ma nägin seda asjameest. Ta on tõepoolest narr ja petis, kelleks me teda algusest peale pidasime, ja kui te tahate, mu Cejonius, kuulutan ma seda avalikult." Cejonius võtaks teda avasüli vastu, ka Palatinuses tänataks teda. Hüpiknukk taipaks, kes on Varro, ja hoiduks edaspidi temalt inspektsioonimaksu või muud selletaolist nõudmast.

Ent oli siis asi Hüpiknukus või temas endas? Asi seisis Nero idees, tema elutöös, suure Aleksandri elutöö jätkamises, asi seisis idamaas ja tema ühtesulamises Kreeka ja Roomaga. Tohib ta siis unarusse jätta selle, mis ta vaevalt on alustanud?

Ta kummardas kuningas Mallukhi ja ülempreestri ees ning läks.

„Kui keiser Nero peaks Varro tütart vääriliseks pidama tema naiseks saada, ei rõõmusta keegi rohkem kui Varro."

19

ROMANTIKA JA PENSIONIÕIGUS

Järgmine, keda Varro oma Nero suhtes sondeerida tahtis, oli Rooma garnisoni komandant kolonel Fronto. Kui Varro ei tahtnud oma üritust läbi kukutada, pidi ta endale kindlustama Fronto neutraliteedi, kelle salajases heatahtlikkuses ta muide ei kahelnud. Ta hindas Frontot, pidades teda teistest kaugelt võimekamaks sõjaväelaseks ja Mesopotaamia parimaks poliitikuks, ning tundis, et nad on hariduselt ja mõttelaadilt seotud. Sellepärast otsis ta parajat juhust temaga kohtumiseks.

Kaks korda nädalas kogunesid paljud Edessa koorekihi esindajad vaibavabrikandi Nittai villasse, et seal palli mängida, mis oli väga moes. Varro teadis, et ka kolonel Fronto sellest tihtipeale osa võttis. Senaator rõõmustas, kui ta juba teisel korral Frontot seal kohtas. Varro ei olnud halb mängija, Fronto aga väga hea. Kiletusruumis – mängiti lühikeses tuunikas – küsis ta kolonelilt, kas ta tohiks teda üksikmängule kutsuda. Fronto nõustus ilmse heameelega.

„Kas kerge või raske palliga?" küsis ta.

„Kõige raskemaga," soovitas Varro.

„Kuidas soovite," naeratas Fronto.

Nad otsustasid mängida tavalised üksteist setti. Iga seti järel pidasid nad pikema pausi, mille ajal kapadookia orjad neid kuivaks hõõrusid; seejärel visati täringut, kes hakkab järgmises setis pallima.

„See mees Tarate templist," alustas Varro esimesel vaheajal enesestmõistetava intiimsusega, „annab meile mõlemale pähkleid pureda, mu Fronto."

Nad istusid kivipingil päikese käes, kapadookia orjad, kes kindlasti ladina keelt ei osanud, kuivatasid ja salvisid neid. Raske pall lamas nende jalge ees.

„Mulle mitte," vastas Fronto heatujuliselt ning veeretas palli jalgadega enda ja Varro vahel edasi-tagasi, „mulle ei anna mees

templist mingeid pähkleid pureda. Mina saan oma korraldused Antiookiast ega tarvitse juurelda. See on sõduri eelis."

Varro vastas niisama reipalt:

„Eelis, mis võib vahel kalliks maksma minna. Kujutage endale ette, kui äkki meie auväärne kuningas Mallukh peaks selle mehe kasuks otsustama ja tema sealt varjupaigast välja tooma. Siis tuleks teil küll katsetada meest kätte saada. Vaevalt usun, et meie Mallukh seda rahulikult pealt vaataks."

„Kas te tõesti usute?" küsis Fronto omakorda, ikka veel palli jalgadega masinlikult edasi-tagasi veeretades, silmad poolkinni. „Kas te ei arva, et piisaks Rooma ainsast energilisest sõnast, et meie Mallukhit mõistusele tuua?"

„Mina arvan," tähendas Varro, „et kui meie Mallukh, kes rahulik isand on, tõepoolest otsustab meest templis tunnustada, siis on ta eelnevalt välja uurinud, missugused jõud selle mehe taga seisavad. Võib-olla seisavad tema taga mõningad jõud."

„Partia omad?" küsis Fronto.

Varro kehitas õlgu.

„Jõud," vastas ta napi sõnaga.

Nad mängisid teise seti. Järgmisel vaheajal ütles Fronto:

„Ma ei suuda kujutleda, et üks terve mõistusega inimene selle pottsepa poolt võiks olla, isegi kui seda pottseppa mingid jõud peaksid toetama. Kas saab tõesti mõni kainelt mõtlev mees oletada, et tal võiks olla pisimaidki väljavaateid pottsepp Terentiust pikemaks ajaks Rooma riigi vastu seada? Kas ei ole selline katse lihtsalt pöörasus, missugused „jõud" teda ka ei toetaks?"

Ta silmitses Varrot sõbralikult murelike tarkade silmadega. Nad istusid teineteise kõrval päikese käes, pallid jalge ees, naudides puhkust pärast pingelist mängu ja hingates mõnuga kapadookia orjade masseerivate sõrmede all. Ilus sfäristeeria, villa mänguõu, mis oli kunstipäraselt mänguväljakuteks ja noorukite harjutusplatsideks jaotatud, oli päikesesäras. Kostis pallide mütsatusi ja mängijate tasaseid hüüdeid.

„Kus lõpeb ettevaatus," väitis Varro mõtlikult, „ja kus algab argus? Kus lõpeb vaprus ja kus algab pöörasus? See huvitav teema väärib, et kaks meest, nagu teie ja mina, selle üle vestleksid. Teie, mu Fronto, olete mul vahel lubanud pilku teie mõtetesse heita. Sellepärast ma tean, et unistate mõistlikust ja mõnusast vanadusest kirjutuslaua taga, soliidsest maatükist ja kõrgest vanadustasust, kuid ma tean ka seda, et teid võlub kõik ettenägematu, värvikas ja seikluslik, või kuidas te seda iganes nimetaksite. Seega te mõistate, et kõigele vaatamata on siiski mõeldav, kui kuningas Mallukh või Terentiuse taga seisvad „jõud"

end igasuguse loogika vastaselt „seiklusliku" võlust kaasa kiskuda lasevad ja mehe templis keiser Neroks tunnistavad. Lubage mul, mu Fronto, mõttes teie asemel arutleda, mida peaks sel juhul tegema Rooma garnisoni komandant, et olla õiglane."

„Ma kuulan," vastas Fronto naeratades; tema kollakasvalges sandaalis jalg mängis palliga.

Varro aga hakkas loetlema:

„Kõigepealt võiksite te talitada kui vapper sõdur, loobuda ise mõtlemast ja katsuda lihtsalt Terentiust jõuga kätte saada. Mis siis juhtuks? Kuningas Mallukh, olles kord juba „Nerot" tunnustanud, võiks seda mitte sallida. Kogu oma sõjaväelisele talendile vaatamata ei saaks teie viiesaja mehega tema kümnele tuhandele vastu. Te hukkuksite demonstratiivselt ja vapralt nagu kooliraamatute kangelane. Hüpiknukk omalt poolt ei saaks jätta karistamata Edessa garnisoni hukkumist ja oleks sunnitud „oma võimu maksma panema". Partia suurkuningas Artaban omakorda ei saaks rahulikult pealt vaadata, kuidas Rooma väed üle Eufrati lähevad, arvatavasti õnnestuks tal suure kaitsesõja loosungi all oma rivaalist Pakorist lahti saada ja Partia riik ühendada. Järelikult oleks tagajärjeks uus sõda Partiaga."

„Oletame nii," vastas Fronto. „Aga kas neid asju ei peaks arutama ministrid Roomas või valitsev asehaldur Antiookias? Mina, mu Varro, olen sõdur. Minul ei jää teie poolt mainitud juhul muud üle kui kangelaslikult surra, nagu te ütlesite. Esialgu aga ehk mängiksime edasi."

Ta raputas täringupeekrit ja kummutas selle.

„Teie pallite, mu Varro," nentis ta.

„Sedapuhku tegite mulle kõvasti säru," tunnistas ta pärast seitsmendat setti. Varro tänas naerusui. Fronto oli võitnud viis setti, tema ainult kaks.

„Lubage mul nüüd," ütles ta pärast hingetõmbamist, „et ma end kord kuningas Mallukhi olukorda asetan. Edessa on vähemalt niisama palju kui Roomagi huvitatud avaliku relvastatud konflikti vältimisest. Kuningas Mallukh teeks järelikult kõik selleks, et anda Rooma garnisoni komandandile võimalus distsipliini rikkumata rangelt korrektseks jääda ja ometi mitte välja astuda."

„Kõvemini, kõvemini," ergutas Fronto kapadooklast, kes teda hoorus. „Need on kõik oletused?" pöördus ta Varro poole.

„Muidugi," tõttas too kinnitama. „Ma esitan endale teoreetiliselt küsimuse, mis peaks Rooma garnisoni komandant tegema juhul, kui kuningas Mallukh või kes tahes viimast katset teeks, et Nero poliitikat siin idas uuendada? Kas ei peaks ta enda ohverdamise hinnaga selle poliitika nurja ajama, oma „kohust" täitma,

kangelaslikult surema ja riigi sõtta tõmbama? Või peaks ta," ja nüüd Varro naeratas pisut, „kinni pidama „Elementaarjuhendi-test", mis ta Flaviuse ohvitserina pähe on tuupinud, kas ei peaks ta „pigem mitte midagi tegema, kui valesti talitama" ja riiki Partia sõja eest hoidma?"

Fronto silmitses erutatud meest sõbralikult.

„Te võtate seda teoreetilist küsimust väga südamesse."

„Paneb see imestama sellist teoreetikut nagu teie?" kostis Varro. „Minu arvates on see huvitav probleem. Kes on väärikam mees: kas see, kes taolisel juhul kangelaslikult sureb ja sellega kahju teeb, või see, kes ei talita kui kangelane, kuid siiski korrektselt ja pehme sunni mõjul allub vajadusele pidada neutraliteeti?"

Kerge, sõbraliku žestiga pani Fronto Varrole käe õlale.

„Te ei peaks tõesti endale nii palju muret tegema seda sorti hüpoteetiliste küsimuste pärast, mu Varro," vastas ta soojalt. „Et te aga, nagu ütlesite, minusse juba pilgu olete heitnud, lubage teile veelgi enam avaldada: minu eesmärk on alati olnud elada kirevat ja huvitavat elu, kus oleks siiski viiskümmend üks protsenti kindlustatust ja pensioniõigust. Pensioniõigus mul on. Juhul, kui jumalad mulle veel lisaks kingiksid kireva, ettenägematu, „seiklusliku" elu, ilma et ma neid viitkümmend ühte protsenti kaotaksin, siis oleks see mulle lausa teenimatu õnn."

Varro katsus oma erutust varjata.

„Aitab," käskis ta orja, kes ruttu ja vaikselt tagasi tõmbus. Siis surus ta Fronto kätt.

„Tänan teid usalduse eest, mu Fronto," sõnas ta südamlikult. „Niimoodi vestleme me teineteisega mõttes juba kaksteist aastat. Mul on hea meel, et mõtted lõpuks sõnadeks said."

Fronto võttis oma käe teise peost. Armastusväärselt tõstis ta sõrme ja hoiatas:

„Ärge unustage, mu Varro, et kõik see on oletus." Ta viskas täringuid. „Jälle teie palling. Aga hoidke alt, selle seti võidan ma ikkagi."

20

VARRO PANEB OMA NUKU PROOVILE

Terentius elas nüüd ülempreestri majas, kes oli talle kinnitanud, et jumalanna kaitse all on kogu templi maa-ala. Pottsepa käsutuses oli kaks ilusat tuba, paremad kui need, mis oleksid kõlvanud pottsepp Terentiusele, kuid palju halvemad kui need,

mis oleksid sobinud keiser Nerole. Seal siis elas mees, kelle poole nüüd pikapeale pöördunud kogu Mesopotaamia pilgud. Terentius püüdis endiselt ükskõiksena ja sellegipoolest salapäraselt tähtsana näida. Kerge see ei olnud, sest teda peeti pidevalt silmas, ehkki ta oli alati üksi.

Mõnikord tuli Knops tema juurde ja kandis ette kõigest, mis väljaspool templit sündis. Osav Knops tegi seda väga meisterlikult. Ta ei lasknud Terentiusel märgata, et teab, missuguse suure teene ta sellega teisele teeb; uudised esitas ta kerges vestlustoonis, otsekui eeldaks ta, et tema isandal on kõik see ammu teada.

Knopsi kaudu kuulis Terentius ka Varro saabumisest. Ta ootas, et senaator ta otsekohe üles otsib. Kuid Varro pidas nüüdki soovitavaks seda meest võimalikult pikema kinnipidamisega taltsaks teha, et ta uhkeks ei läheks ja temal käest ei libiseks. Varro ei olnud unustanud, missugusesse segadusse oli viinud teda Terentiuse ootamatu, imelik muutumine Neroks; ka mõistlik tarkus, mida Terentius nende pikkade ootenädalate kestel oli ilmutanud, manitses valvsusele. Seepärast laskis Varro teda sipelda ja saavutas, et Terentius kaotas oma rahu ja kindluse.

Kui siis Varro lõpuks tuli, leidis ta ikkagi eest rahuliku, üksköikse mehe. Senaator ei käitunud Terentiusega nagu patroon oma kaitsealusega, aga ka mitte kui keisriga. Peale muu kahtlustas ta, et Šarbili majas on seintel kõrvad, ja ta hoidus lausumast mõnd ettevaatamatut sõna.

„Jumalanna Tarate," alustas ta tube silmitsedes, „pakub oma külalistele head peavarju. Meie kuldpalees oli rohkem mugavusi, kuid ka siin võib end hästi tunda, isegi kui ollakse harjunud kõikvõimalike mõnusustega."

„Ei ole paremat teed," tsiteeris Terentius vastuseks kreeka traagikut, „mis jumalad inimesele on andnud oma väärikuse näitamiseks, kui kannatlikkus."

Varro naeratas tunnustavalt: mees oli libe nagu luts ja oskas paljutähendavalt vastata.

„Kannatlikkus?" kostis ta. „Nüüd usuvad juba paljud seda, millele kord minu majas vihjati, nimelt et te ei ole pottsepp Terentius, vaid keegi teine."

Terentius vahtis talle üksisilmi otsa.

„Võib-olla olengi ma teiseks muutunud," vastas ta rahulikult ja tähendusrikkalt.

„Varem olite te niisiis pottsepp Terentius," nentis Varro.

„Mõnda aega," vastas see olend, „meeldis mulle pottsepp Terentius olla."

Varro lausus kerge irooniaga:

„Te harjusite sellega päris hästi."

„On valitsejaid," kostis Terentius, „kellele näitlemine lõbu pakub. Kas ei ole siiski tähtsam, et teised sind kellekski peaksid, kui ise seda olla? Mis te arvate sellest, mu Varro?" Esmakordselt nimetas ta Varrot nimepidi nagu võrdset, tiitlit lisamata.

Varro aga naeratas oma sisimas: „Varsti on sinu familiaarsusel lõpp, mu Terentius." Valjusti ütles ta:

„Väga paljud mõtlevad nüüd, et keiser Nero on elus ja viibib siin, Edessas. Mõned muidugi vaidlevad vastu, mõned mõnitavad. Võtame näiteks Patmose Johannese, oma ametit tundva näitleja, millega te arvatavasti nõustute. Tema arvab, et kui tema „Octavias" niiviisi Nerot mängiks kui teatud mees Edessa linnas Nerot mängib, ei usuks teda keegi."

Kui Varro seda ütles, ei suutnud pottsepp Terentius takistada kerget tõmblust näos. Tuleb päev, mil ta sellele Johannesele näitab, kes on parem Nero. Esialgu aga põgenes ta Varro eest metafüüsikasse.

„Jumalad," lausus ta, „loovad elusolendeid müriaadide kaupa, aga vahel meeldib neile luua mõnd inimnägu ainult ühes, korduvatus eksemplaris."

„Kas te ei eksi?" küsis Varro. „Kas ei ole selline väide natuke julge? Kui on, ütleme, olemas mees keiser Nero kordumatu näoga, kas ei ole siis ka vahendeid, kuidas eksimatult kindlaks teha, kas see mees ei ole siiski keegi teine kui keiser Nero?" Ja nähes, et Terentius rahutuks muutub, jätkas ta: „Või ei ole sääraseid vahendeid?"

„Võib-olla et on," vastas olend kõheldes.

„Edessa võimud igatahes usuvad," jätkas Varro, „et on sääraseid vahendeid. Kui teatud isik tahab olla keiser Nero, siis – nagu Edessa võimud usuvad – peavad talle teada olema saladused, millesse on pühendatud ainult keiser Nero ja senaator Varro."

Terentius vaikis ja tundis end ebamugavalt.

„Või tundub teile, et see vaade on ekslik?" julgustas teda Varro pilkavalt.

„Mulle tundub, et see on õige," möönis olend.

„Noh, näete," tähendas Varro heatujuliselt. „Miks me ometi ei istu?" pani ette senaator, sest nad mõlemad seisid ikka veel veidi pidulikult püsti. Nad võtsid istet.

„Kas mäletate näiteks," alustas Varro leebelt seda piinlikku eksamit, „kuidas keiser Nero kord maikuus, see oli vist aastal 818 pärast linna asutamist, Suure tsirkuse taga asuvat „Paabulinnu"

lähemaja külastas? Tal oli käsas terve rida sõpru, nende hulgas ka senaator Varro."

Terentiuse kahvaturoosa nägu tõmbus pisut punaseks. Oli ilmselge, et Varro talle just seda episoodi meenutas. Nimelt oli tookord keegi lugupeetud daam Lucia seejuures kannatada saanud, nii tekkinud skandaal, ja keiser oli äkki otsustanud, et talle ei sobi enam olla sellest loost osavõtja. Teatati, et too isik, keda mõned keisriks olid pidanud, olnud juhuslik möödakäija, kelle teised tänavalt üles olid korjanud ning lõbumajja kaasa vedanud. See mees leiti hiljem olevat pottsepp Terentius, kes kutsuti preetori ette ja trahviti summaga, mis kellegi tundmatu poolt talle viivitamatult tasuti. Kohtu ees oli pottsepp Terentius teada saanud ka üksikasju, mida teised vaevalt tundsid. See oli niisiis mõneti suur teene, mille Varro Terentiusele osutas, kontrollides tema identsust keisriga just nende tuttavate detailide kaudu. Kuid Terentius ei näinud selles mitte senaatori suuremeelsust, vaid üksnes irooniat. Ta ise meenutas toda episoodi harva ja vaid vastumeelselt. Ta nägi end meelsasti senati ees seismas ja keiserlikku läkitust lugemas, mitte aga preetori ees kui vabakslastu, alatuid tegusid enda kaela võtmas, mida isegi vähedelikaatne keiser mingi kapriisi tõttu omaks tunnistada ei tahtnud.

„Jah, ma mäletan seda lugu „Paabulinnu" lõbumajas," vastas Terentius vastumeelselt.

„Aga kas te mäletate," päris Varro ikka samas kerges vestlustoonis, „mis keiser Nero ütles, kui too daam Lucia alasti aknal seisis ja Aelius teda parajasti alla visata tahtis?"

Sellest ei teadnud Terentius midagi, sellest ei olnud kohtu ees juttu olnud. Tõenäoliselt teavad seda õieti ainult nood paar isandat, kelle seltskonnas Nero tookord „Paabulinnus" oli lõbutsenud, kui nad veel elavad ja seda enam mäletavad. Ja Terentius tundis end nüüd kahekordselt kimbatuses olevat, sest Varro küsimus ei olnud sugugi esitatud õelusest, vaid see oli aus kontrollimine.

Kuidas ka ei olnud, aga vastama ta pidi. Terentius kogus end, võttis Nero poosi, elas, nagu ta uskus, temasse sisse, tõi esile smaragdi, sai Neroks ja vastas Nero häälel:

„Jäta see, mu Aelius! Aknast võib välja visata feldmarssaleid või kuningaid, aga mitte alasti daame." Umbes niimoodi võis Nero tookord vastata.

Varro naeratas. Esmakordselt nägi ta Terentiuse käes smaragdi. Nero smaragd oli olnud pigem väiksem, aga hulga hoolikamalt ja kunstipärasemalt lihvitud. Ja ehtne Nero ei olnud lõbumajas põrmugi katset teinud vaimukas olla. Vastupidi, kui

Aelius oli tahtnud daam Luciat aknast välja visata, oli keiser olnud niisama purjus kui teisedki, ning oli haigutades ja üsna mõttetult lällutanud:

„Laske käia, mu Aelius, tehke, mis tahate. Teenindage end ise, mu kullake."

Varrot lõbustas ja rahuldas, et Terentius ei osanud Nerot ühelgi juhul igapäevasena kujutada, vaid uskus, et keiser peab ka lõbumajas keiserlikult käituma ja üksnes feldmarssalitele ja kuningatele mõtlema.

Terentius oli suutnud senaatorile vastata veel mõningase kindlusega. Vaevalt aga oli ta lõpetanud, kui ta tahtmatult Nero žestid jättis, smaragdi silma eest võttis, pottsepp Terentiuseks muutus ja pinevalt silmi pilgutades Varro otsa vahtis, püüdes tema näost näha, kas ja kuivõrd ta õige vastuse ära mõistatas. Varro aga naeratas ainult ega avaldanud sellele olendile iialgi, kui lähedale või kaugele too märgist tabas. Varro hoopis tõusis ja ütles, ning see oli pigem käsk kui palve:

„Kui keiser Nero mõtleb uuesti võimu üle võtta, siis tehku ta seda kohe!"

Kui Varro oli lahkunud, tõmbas Terentius sügavasti hinge. Muretsemata, kas teda jälgitakse või mitte, võttis ta Nero poosi, tõi jälle esile smaragdi, sammus Nero kõnnakul edasi-tagasi ja rääkis Nero häälel iseendaga, õnnest joobunud.

TEINE RAAMAT

TIPUL

1

VÕIMUST

Pärast audientsi kuningas Mallukhi juures oli Varrol selge, et kuni ta ei ole Marciat mõjutanud sellele sigitisele mehele minema, ei nihku tema ettevõte paigast. Päevast päeva, terve nädala oli ta piinlikku jutuajamist edasi lükanud. Siis võttis ta südame rindu ja hakkas pihta.

Valge, ahtakese ja rangena istus Marcia tema ees. Varro rääkis ühest ja teisest, keerutas. Lõpuks võttis end kokku.

„Siin on kerkinud esile mees," alustas ta, „keda kogu Mesopotaamia peab keiser Neroks. Sa oled temast kindlasti kuulnud. See mees palub sinu kätt."

Marcia ei pööranud silmi tema suult. Algul ei taibanud ta. Siis taipas. Taipas, et isa nõuab talt rahulikult, otsekui oleks tegemist õhtusöögile kutsumisega, alanduse viimasele astmele laskumist. Õudus ja jälestus haarasid teda niivõrd, et tal süda hetkeks seisma jäi. Aga Marcia ei kukkunud. Ta istus sirgelt, muutus ainult väga kahvatuks ja klammerdus kõvemini tugitooli käetugede külge. Varro oli juba ammu lõpetanud, kuid Marcia ei rääkinud ikka veel. Ta vahtis edasi isa huuli, nagu peaks sealt rohkem sõnu tulema. Varro heitis talle pilgu, vaevu varjates pinevust, mis teda piinas.

„Ons see mees keiser Nero?" küsis lõpuks Marcia iseäralikult kuival toonil.

„Sa tunned teda pottsepp Terentiuse nime all," vastas Varro mõningase pingutusega.

Marcia pigistas huuled kokku, mis nüüd näisid üsna õhukeste ja teravatena.

„Kui ma ei eksi," sõnas ta, „on see üks sinu vabakslastu. Kas ei olnud tema isa see ori, kes meie Rooma majas veejuhtmeid ja käimlatorusid parandas?"

Marcia mõtles: „Miks ei teinud nad minust Vesta neitsit, nagu

ema tahtis? Nüüd elaksin ma vaikselt ja üllalt ilusas majas Püha tee ääres. Mängude ajal istuksin ma aukohal keisri loožis. Üheksanda juuni peol läheksin ma Capitoliumile keisri kõrval ja mind austaks kogu rahvas. Aga tema, minu isa, ei tahtnud seda. Ta hoidis mind varuks mahakupeldamiseks oma tumedate, räpaste tehingute huvides."

Varro mõtles: „Tema ema ei ole mind iial sallinud, sest meil oli mõistuseabielu ja ta jättis mu ükskõikseks. Kättemaksuks tahtis ta tüdrukust Vesta neitsit teha ja ajas tal pea igasuguste totrusi täis. Oleksin pidanud tütrele mõtlema tookord, kui ta veel laps oli. Aga mul oli liiga vähe aega. Niisuguste arusaamadega neiul on kindlasti hirmus raske selle sigitisega voodisse heita. Tema pilk on lausa tardunud. Tunded on tal albid, aga siiski reaalsed, ja nendega tuleb arvestada."

Valjusti ütles ta:

„Ma tean, et pead minu ettepanekut ebaroomalikuks ja eba väärikaks. Aga Süürias ei saa elada nagu Roomas. Sina vastaksid: „Siis poleks „tarvis Süürias elada." Esiteks aga olen ma selleks sunnitud, teiseks teeksin ma seda ka siis, kui Rooma väravad mulle valla oleksid. Kinnitan sulle, mu Marcia, et tasub loovutada pisut oma „väärikusest", et saada vastutasuks seda, mida ainult idamaa võib anda. Mul oleks lihtsalt võimatu ilma idamaata elada. Mul on Läänes igav. Ja ausalt öeldes ei tahaks ma ka loobuda mõjust ja võimust, mis mul võib olla üksnes siin, idamaal."

Kleenuke Marcia istus liikumatult. „Kuidas ta küll mind tüssata püüab!" mõtles ta vihkamisega. „Tema tahab aus olla. Minu kupeldab ta sellele jätisele, oma alatud kavatsused aga varjab ta kõlavate, ülespuhutud fraaside taha."

„Sa tahad, et peaksin pottsepp Terentiuse naiseks saama?" kordas Marcia iroonilise, külma asjalikkusega.

Tütre vaenulik rahu vihastas Varrot rohkem, kui seda oleksid teinud pisarad, härdad palved, meeleheitepursked.

„Hea küll," mõtles ta, „see sell on madalast soost. Aga Marcia ema ei valmistanud mulle erilist rõõmu, ehkki ta oli senaatori tütar. Marcia peaks rõõmustama, et oma neetud neitsilikkusest lahti saab. Kui ta kord pääseb voodisse mehega, kes end vähegi õigustab, kas pole siis ükskõik, kelle poeg too on?"

Valjusti ütles ta:

„Meie, Nero ja mina, oleme sellesse Mesopotaamiasse paigutanud tubli tüki Roomast – sõdureid, raha, aega, närve ja elu. Ma ei taha kõigest sellest loobuda üksnes sellepärast, et Palatinuse puupead ei näe kaugemale oma strateegilistest piiridest ega

mõtle neid majanduslikke ja kultuurilisi võimalusi, mis avanevad ülepool Eufratti. Kuna neil fantaasia puudub, ütlevad nad, et olevat võimatu Roomat ja idamaad ühte sulatada. Seejuures tarvitsevat ainult silmad lahti teha, et veenduda juba täna, missuguse lausa suurepärased inimesed ja linnad sellest ühinemisest saaniväd. Mina igatahes oma idamaast ei loobu. Olen temasse talla ja aega matnud, ja sellepärast on mul õigus teisteltki ohvreid nõuda."

Marcia oli kõik need aastad lootnud, et tema isa rehabiliteeritakse, et nad Rooma tagasi pöörduvad ning seal laialt ja väärilisi elama hakkavad. Alles mõni päev tagasi, kui Varro oli sunnitud põgeniku kombel Rooma territooriumilt lahkuma, oli see kõik kokku varisenud. Marcia oli oma unistused matnud ja asendanud hulga kasinama eesmärgiga. Kolonel Fronto oli talle oma tagasihoidlikul viisil mõista andnud, et ta teda austab. Äärmaadilt ja seisuselt polnud ta senaatori tütre vääriline. Aga tal oli hea välimus: elegantsed maneerid, lai, tark laup ja lühikesed terashallid juuksed. Pealegi oli ta roomlane, roomlane kasvatuselt ja kultuurilt, inimene nende idamaiste poolloomade hulgas. Marcia oli otsustanud teda ergutada abieluettepanekut tegema. Ehk temaga oleks küll armetu, kuid siiski korralik. Nüüd aga nõuab ta oma isa talt sellegi ja nõuab selle asemel säärast koletut nurjatust. Kogu oma tütre ranguse, ülluse, vooruslikkuse tahab ta visata selle jätise, selle orja, selle käimlapuhastaja poja jalge ette. Marcia vaikis. Tema valge nägu oli lausa vastikuse mask.

„Olgu kuidas on," jätkas Varro õlgu kehitades, „aga minule on see mees tõeline Nero. Ta peab seda olema. Paljudel põhjustel ei saa ma enam taganeda. Aga Nero on ta vaid siis, kui ma temasse usun. Ja seda, et ma temasse usun, pean ma tõestama."

„Ja sa tõestad seda," lõpetas Marcia tema mõtte jäigalt ja pilkavalt, „minu kaudu. Mina pean sinu poliitika eest maksma."

Varro mõtles: „Mõned lähevad seejuures tõesti mokka. Kui ma tollega – kuidas ta nimi küll oli? ta oli neljateistkümneaastane, traakialanna – esmakordselt magasin, hirmutas see ta nõnda ära, et jäi säherduseks kogu eluks. Seejuures olin ma tema vastu isegi õrn. Neli tuhat olin ma tema eest maksnud, ja pärast ei kõlvanud ta enam muuks kui nõudepesijaks. Olen ma küüniline? Ma armastan ju oma Marciat. Ta on väga tundlik, ja temaga peab kannatust olema. Usun, et on parem, kui ma talle tõtt tunnistan. Ta saab minust aru. Kõige lihtsam ja kindlam on, kui ma talle õigust ütlen."

Ta lausus:

„Inimesed ei taha, et andekas inimene võimul oleks. Nad ei

talu seda. Nad taluvad ainult andetuid. Nad ajasid Nero surma kuna ta oli andekas, minu aga tõrjusid võimu juurest eemale. Ja nüüd, kus ma kõik uuesti üles olen ehitanud ja teist korda võimul olen, tahavad nad selle mult teistkordselt võtta. Aga mina seda käest ei anna. Teist korda ma seda ei luba. Pigem panen ma kõik mängu, enda, sinu ja kõik muu."

Varro oli õigesti arvestanud. Marcia ärkas oma vaenulikust tardumusest. Isa sõnades tabas ta ausa tooni. Marcia tundeid isa vastu olid alati koosnenud imetlusest ja vastupanust; nüüd võlus Varro teda jälle.

Varro istus, jalad sündsusetul idamaa kombel ristis, nagu tahaks ta selle hooletu poosiga oma sõnade paatost nõrgendada.

„Rooma on jõud," ütles ta, „Rooma on võim. Aga mis on võim? Agar ametnik Titus, kes end keisriks kutsub, kujutleb, et tal on võim, kuna tema käsutuses on hiiglaslik sõjaväe- ja valitsusaparaat. Teda ma ei kadesta. Mis tal on? Veltveebli kepp. Ametimärgid: vitsakimbud ja kirved. Ons see võim?"

Ta ei rääkinud enam oma tütrele, ta rääkis iseendale. Oli näha, kuidas temas mõtted sündisid ja sõnadeks said. Ta rääkis tasa, kuid hoogsalt: selged, karmid, loogilised ladina fraasid voolasid tema suust nagu kreeka värsid.

„Võim," kõneles ta unistavalt, „on midagi palju keerukamat. Võim on idee, mis peast välja karates teoks saab, tõntsi tegelikkuse võidab. Rõhuv osa inimesi lepib sündinud tõsiasjadega. Nad ütlevad endale: kui see nii on, siis peabki see nii olema. See on inimeste suur loidus, suur pahe. Mina sellega ei lepi. Miks peaks olema nii, nagu on? Nero on surnud? See fakt on rumal, mõttetu, rikub mõistlikku korda. See ei klapi minu maailmapildiga. Ma ei tunnista seda. Ma astun välja selle rumala tõelisuse vastu, ma kuulutan talle sõja. Ma teen Nero uuesti elavaks. Idamaa olevat üks, Rooma teine asi, ütlevad nad, omavahel nad kokku ei sobivat, ja sellepärast olevat tarvis loobuda kas Idast või Roomast. Mina ei loobu. Ma ei mõtlegi seda teha. Ma ei alistu nii lamedale loogikale. Mitte alistuda rumalale, hingetule tõelisusele, mitte piirata end sellega, ise välja astuda tõelisuse ja saatuse vastu, alles see on roomalik. Seda, mis olema peaks, vastu seada sellele, mis on, ja see mäng võita – üksnes seda laadi võim tasub vaeva."

Marcia ei pööranud silmi tema huultelt, kerge puna oli tõusnud tütre põskedele. Ta oli unustanud, et oli alles mõne minuti eest isa suuri sõnu pidanud üksnes kassikullaks, millega too oma pisihuvisid varjab.

Varro jäi vait, tõstis pea ja ärkas oma mõttemaailmast. Märkas tütart. Astus tema juurde ja pani istujale käe kergelt õlale.

„Usu mind, mu Marcia," ütles ta, „ma tean, mis tähendab sinusugusele naisele selgeks teha, et ta peab selle sigitisega magama."

Ta ütles „sigitis", ta kasutas seda kahemõttelist, põlastavat sõna, ja Marcia mõistis, et ta jätab meelega tütrele võimaluse võtta Terentiust kuidas tahes: jumalate või Varro enda sigitisena, ja Marcia oli isale uhke selle kahemõttelisuse pärast.

„Aga ma tean ka," jätkas ta, „et sa mõistad, miks ma seda sulle soovitan."

Marcia vaatas isale otsa. Tal olid samasugused silmad kui isal, pruunid, piklikud, jahedad ja kirglikud üheaegselt. Tütar oli küllalt mõistlik, et taibata: Vale-Nero ümber toimuv üliohtlik mäng ei saa kesta kaua ja selle lõpp tuleb tõenäoliselt kohutav. Kuid isa kirg oli juba haaranud tedagi, julge mõttelend kandis teda ennast Palatinusesse, enam ei olnud see ori, vaid keiser, kellega ta pidi magama, ning vaid pingutuse ja kahjutundega suutis ta oma meeletutest unistustest kaine mõistuse juurde tagasi pöörduda.

„Rooma," vaidles ta vastu, „on suureks saanud seetõttu, et ta on alati selgesti tunnetanud seda, mis on."

Kuid Varro sellega ei nõustunud.

„See on ainult pool tõde," protesteeris ta tuliselt. „Tunnetada seda, mis on, aga seda mitte tunnustada – selle läbi on Rooma suureks saanud. Rooma, see oli kümme tuhat inimest, maailm aga – viiskümmend miljonit. Niisugune oli tegelikkus, Rooma aga ei tunnustanud seda tegelikkust. Rooma tahtis, et maailm roomalikuks muutuks, ja maailm muutus roomalikuks."

Marcia tõusis:

„Kas ma tohin nüüd minna, mu isa?" küsis ta.

Varro astus talle ligi, võttis ta valge pea oma lihavate käte vahele, kallutas selle tagasi ja heitis ise pea kuklasse, et paremini näha.

„Kui sa tahad, Marcia, asud sa elama Palatinusesse," lubas ta tütrele.

Marcia vaatas isale otsa, tütre silmis oli palju mõistmist ja vähe usku. Kogu neiu olemus mässas mängu vastu, mida isa talle pakkus. Ent juba nägi ta mitte üksnes selle mängu vastikut külge, vaid ka selle ülevust. Ja eks olnud kõik muu parem kui vegeteerimine idamaa provintsilinnas?

Varro aimas täpselt, mis tütres sündis. Ikka veel hoidis ta Marcia pead. Nõnda seisid nad pisut aega, teineteist silmitsedes, teineteist täpselt tundes, ja Marcia tajus sel hetkel valulise sel-

gusega, mis kõik oli segunenud tema tunnetes isa vastu: armastus, vihkamine, kiusatus, põlgus ja imetlus.

Varro oli pärast seda jutuajamist kurnatud, nagu oleks tal seljataga pingutav kehaline töö. Ta teadis, et oli õigel teel. Ent tuleb veel kurja vaeva näha, enne kui ta Marcia lõplikult võidab. Sel nädalal rääkis ta temaga veel kolmel korral.

Lõpuks võis ta ülempreester Šarbilile teatada: ümberlükkamatute tõendite najal on ta veendunud, et jumalanna Tarate külaline tegelikult on surnuks peetud keiser Nero. Ta palub kuningas Mallukhit ja ülempreestrit järgmise noorkuu ajal osa võtta tema tütre Marcia ja keisri pulmapeost.

2

ROOMA TRUUDUS

Selle teate esimeseks tulemuseks oli, et ülempreester Šarbil kolonel Fronto juurde ilmus.

Saladuskatte all seletas ta Rooma komandandile: usaldusväärsetest tõenditest nähtub, et Tarate templisse põgenenud mees on tõepoolest surnuks peetud keiser Nero. Fronto vastas viisakalt ja põiklevalt, et keisri tunnustamine või tunnustamata jätmine on probleem, mis kuulub kuningate ja ülempreestrite, kuberneride ja senaatorite, mitte aga tühise ja vääritu ohvitseri kompetentsi. Seepeale kinnitas Šarbil, et ta ei kavatse sugugi teda pealetükkivate nõuannetega tülitada. Paljalt sõprusest ja lojaalsusest tahaks ta tema tähelepanu sellele pöörata, et kuningas Mallukhi südametunnistus sunnib teda säilitama truudust mehele, kelle kohta mainitud tõendite varal on selgunud, et too on keiser Nero, kellele ta on truudust vandunud.

Kolonel Fronto pööras oma tarkade silmade pilgu Šarbilile ja vastas pikkamisi ning kaalukalt, et kuningas Mallukh on ju vandetõotuse ja lepingu kaudu ka Roomas valitseva keiser Titusega seotud. Šarbil mõtles pisut ja väitis siis: ta saab aru, et kui mõni mees on kaua aega vaidluseta krooni kandnud, on tal paljude silmis majesteedi jumalikku oreooli. Aga eks tõrju varajasem vandetõotus välja hilisema, eksliku? Kuidas ka ei oleks, lisas ta mõtlikult, aga mäehari, mida mööda tema kuningas Mallukh ja tema sõber Fronto sammuvad, on üsna kitsas.

Fronto ei ütelnud midagi. Ta tundis idamaa meetodeid, ja ehkki ta ei olnud väärika ja närvesööva vaikimise kunstis nii suur

meister kui kuningas Mallukh, nentis ta siiski rõõmuga, et vähemalt vanast Šarbilist oli ta selles ikkagi üle. See vana, uudishimulik ja kannatamatu mees andis juba kümne minuti pärast alla ja lausus:

„Kuna minu sõber Läänest nii hästi vaikida oskab, räägin mina. Minul aga on ütelda järgmist: kuningas Mallukh on Tituse sõber, kel on paljude silmis oreool. Kuningas Mallukh ei ründa Titust senikaua, kui too teda ei ründa. Muidugi, kes keiser Nerot puudutab, see ründab ka kuningas Mallukhit, ja kallaletungija vastu peab kuningas Mallukh end kaitsma."

Fronto naeratas salamisi. Nüüd tundis ta siis enda kaelal toda pehmet sundivat kätt, millest Varro oli rääkinud. See oli osav käsi, ta oli tema haaret oodanud, ja see haare ei olnud ebameeldiv. Kombekohaste lilleliste fraasidega vastas ta: ta loodab kindlalt kuningas Mallukhi tarkusele, mis võimaldab neil mõlemal ohutult mööda seda kitsast mäeharja kõndida.

Päev hiljem tõi kuningas Mallukh keiser Nero pidulikult Tarate templist välja ja viis ta oma paleesse. Seejärel läkitas ta teele kolm kullerit: ühe Rooma senatisse, teise Antiookia kuberneri juurde ja kolmanda Partia kuninga Artabani juurde Seleukeiasse teatega, et suur keiser Nero on jumalate õnnelikul tahtel elus. Nero viibib tema külalisena Edessa linnas, kust ta peagi reisib Rooma, et riigi valitsemist jälle üle võtta.

Sel päeval, kui see mees kuningapaleesse üle kolis, ei andnud kolonel Fronto ühelegi oma ohvitserile ega sõdurile linnaluba. Garnisonile anti range käsk vältida igasugust hõõrumist elanikkonnaga ja mitte mingil ettekäändel Terentiusele läheneda. Selleks ja mõlemaks järgmiseks päevaks olid ette nähtud rängad õppused, et ohvitseridel ja meestel ei oleks aega hingegi tõmmata.

Kolonel Frontot eriti ei armastatud, kuid teda austati väga. Ta oli rooma aristokraat, tema väeosa, Neljateistkümnenda leegioni viis kompaniid, koosnes peamiselt tahumatuist dalmaatslastest; tema oli „isand", nemad aga „lihtinimesed". Teenistus oli range, aga nad talusid seda koormat. Kui nad olid kolmkümmend aastat teeninud, said nad tüki maad ja tüki raha, raskelt teenitud maad ja raskelt teenitud raha, aga head maad ja head raha. Rooma hoidis oma sõdureid vaos ahelaga, mille ühes otsas oli distsipliin, teises pensioniõigus. Ilma distsipliinita ei saanud maad ega raha. Sõdurid teadsid seda.

Fronto sõdurid pidasid seega head distsipliini. Mõistagi vaidlesid nemadki omavahel uue keiser Nero üle. Sõduritraditsioon nõudis, et oldi ustav sellele keisrile, kellest võis kõige kindlamini

oodata, et ta rahuldab sõduri õigustatud pretensioonid vanaduskindlustusele. Nii sai kogu armee aru „rooma truudusest", mida nad senatile ja Rooma rahvale olid tõotanud, nii said sellest aru ka Fronto sõdurid. Teisest küljest aga pakkus keisrivahetus suuri väljavaateid. Uus keiser kindlustas tavaliselt endale sõdurite kuulekuse kõrgete gratifikatsioonidega. Vanaduskindlustuse suhtes ei olnud Flaviused senini sõdurite lootusi petnud, kuid keisrivahetuse puhul olid nad gratifikatsioonidega üsna kitsid olnud. Keiser Nero aga oli helduse poolest kuulus. Kui kuningas Mallukhi külaline oma heldusega tõestab, et ta on keiser Nero, ja kui ta edaspidi pensioni asjus piisava garantii annab, on sõdurid meelsasti valmis ühe silma kinni pigistama. Niisiis olid nad äraootaval seisukohal ja pidasid oodates distsipliini.

Oli muidugi ka unistajaid. Näiteks ilmus Fronto juurde noor ohvitser, keegi Testimus. Ranges valvelseisangus teatas ta trotslikult, kuid ühtlasi ujedalt kolonelile, et tema loal oleks ta valmis petis Terentiuse skandaalsele loole lõppu tegema. Ta olevat lühikese süüria pistoda tarvitamisel ebaharilikult osav ja võiks ülehomme, kui ori Terentius, nagu teatatud, Apollo templisse suundub, mehe templi lävel surnuks torgata.

Leitnant Testimus oli alles mõni nädal tagasi väeossa saabunud. Tutvusringkonda tal veel polnud; alati võttis veidi aega, enne kui kaaslased või koguni Edessa aukandjad uustulnuka üle vaatavad ja oma ringkonda lasevad. Frontole ei olnud nooruk algusest peale meeldinud. Nüüd ilmnes, et see tunne ei olnud teda petnud: noormees kuulus nende primitiivsete patriootide, nende teoinimeste hulka, kes olid alati ohustanud riiki ja ühiskonda. Atentaat Terentiusele oli just see, mis säärasele primitiivsele patrioodile võis parima lahendusena näida. Terentiuse kõrvaldamisega variseks kokku kogu see mässuüritus, Varro plaan tervenisti, ja sellega ka katse pöörduda tagasi idapoliitikale. Radikaalne lahendus, seda küll! Kuid asi ei ole üksnes selles, et oleks kahju idapoliitikale tagasipöördumist juba ette nurja ajada, vaid sellise radikaalse lahenduse eest tuleks tagantjärele ka pagana kallilt maksta. On enam kui kahtlane, et Edessa elanikkond oma Nero surmasse rahulikult suhtuks. Tõenäoliselt makstaks Rooma garnisonile keisri surma eest kätte ja raiutaks nad viimse meheni surnuks. Sellise sammu tagajärgi on võimatu ette näha. Karistusekspeditsioon Edessa vastu, uue Partia sõja võimalus, kõik see nihkub atentaadi korral ähvardavasse lähedusse.

Frontole oleks olnud kõige lihtsam keelata patrioot Testimusel kui oma alluval selle plaani teostamine. Aga kui Cejonius sellest keelust kuulda saab, kas ei külva see umbusku tema, Fronto

[illegible] Ei, ta peab oskama targemini leitnanti ja tema ideed kahjutuks teha.

Sellepärast küsis ta eelkõige patrioot Testimuselt, kas tal on selge, et ta atentaadikatsel, niipalju, kui inimene ette võib näha, täitmatult hukkub. Testimusele oli see selge. Fronto küsitles edasi, kas ta on ka mõtelnud, et ta hukkub tundmatuna, ilma et sellest oleks au tema nimele või suguvõsale, sest Rooma armeele ei tohi mingil juhul sellise salamõrva plekki jääda, kuna see võib ohtlikke tagajärgi põhjustada. Kuid vankumatu patrioot Testimus oli sedagi arvesse võtnud. Tema arvates oli magus ja austav isamaa eest surra ka anonüümselt.

Seega ei jäänud kolonel Frontol, kui ta tsivilisatsiooni uue Parthia sõja eest päästa tahtis, ühtki teist pääseteed kui seesama kaval ja ebasentimentaalne, mida ta oma küsimustega vältida oli tahtnud. Kuivalt seletas ta patrioot Testimusele, et ei võta endale mingisugust vastutust; teisest küljest aga saab leitnant täieliku tegevusvabaduse, muidugi eeldusel, et ükski tema kavatsusest ei teaks ja tema laipa ära ei tuntaks. Testimus vastas eeskirjade kohaselt: „Just nii!", tänas koloneli loa eest surra nii ilusat ja sillast surma ning pöördus minekule.

Veel samal päeval aga sai senaator Varro anonüümkirja teatega, et ülehomme sooritatakse Apollo templi lävel keiser Nerole atentaat.

Oskus lühikest süüria pistoda tarvitada ei aidanud patrioot Testimust seega raasugi. Enne kui ta sai õieti hoogu võtta, tiriti ta tagasi, löödi pikali ja tallati märatseva rahvahulga poolt surnuks. Peale selle oli hea täht tahtnud, et keiser Nero mingil selgitamatul kombel kriimustada sai. Talle juubeldati tormiliselt, ja pärast atentaati oli kogu Edessa kahekordselt veendunud, et mees on tõepoolest Nero, sest miks muidu peaks teda tahetama kõrvaldada?

Rooma sõdurite kantsis teadis muidugi igaüks, et see tundmatu kallalekippuja oli olnud see loll patrioot Testimus, ja enamik oli veendunud, et see on ka Edessa võimudele teada. Nad ootasid, et kuningas Mallukh saadab kohale väed või, mis veel tõenäolisem, äsitab nende peale Edessa ülesärritatud elanikkonna. Kasarmus valitses hirm, viha, kibestumus ja meeleheide. Ohvitserid ja sõdurid ei kahelnud, et neid ootab häbistav surm, enne kui Rooma suuriast abi kohale jõuab, ammu enne pensionileminekut.

Kuid ei olnud näha ei kuningas Mallukhi vägesid ega pööblit. Selle asemel ilmus kasarmusse kuller keisrikoja valges mundris. Mees tõi suure rahasumma ja kirja. Selles seisis, et raha on keiser Nerolt, kes võimu üle võtma asudes määrab selle summa autasuna

oma Edessa vägedele. Tema Majesteet ei kavatse sugugi kellegi hullumeelse tegu terve garnisoni arvele kirjutada. Sõdurid hingasid kergendatult ja hõiskasid. Fronto tundis ära oma sõbra Varro targa taktika. Kuid ta talitas endiselt korrektselt. Teatas, et ta ei või raha jaotada, kui ei ole selleks eelnevalt Antiookiast juhtnööre saanud.

Pärast läbielatud hirmu jättis uue keisri heldus väeosale tohutu mulje. Kes on tõeline keiser, kellele nad truudust võlgnevad, kas range, väiklaselt arvestav Titus Roomas või see heasüdamlik isand Edessas, kellel on palju raha? Küsimust asetada tähendas sellele vastata.

Järgmisel päeval tuli kasarmusse Nero ohvitser. Valvesõdur laskis ta lühikese kõhkluse järel sisse. Ohvitser pidas kõne ja jagas raha. Ilmus pealtnäha vihane Fronto. Ta käskis kinni võtta valvesõduri, kes oli mehe sisse lasknud. Sõdurid viivitasid. Fronto pidas ise valvesõduri kinni. Võõras ohvitser kutsus väeosa keisri nimel temale järgnema, käsutades:

„Rivistuda! Sammu, marss!"

Enamik sõdureid rivistus ja järgnes temale. Fronto tõkestas neil värava ees paljastatud mõõgaga tee. Sõdurid lükkasid ta pehmelt-sundivalt kõrvale. Need, kes tema lähedalt möödusid, ütlesid kuulnud olevat, kuidas ta hoiatavalt ja isalikult latsus: „Lapsed, lapsed!"

Kolonel Fronto saatis ka selle kohta raporti Antiookiasse. Oma aruannete kallal töötas ta kaua ja armastusega, nii et nad muutusid plastilisteks, nappideks, selgeteks, õige pisut iroonilisteks ja laitmatult korrektseteks. Tabavalt põhjendas ta, miks ta iga kord oli just nõnda, aga mitte teisiti talitanud. Asjalikult arutles ta, kas ta pärast oma sõdurite mässu pidi mõõga otsa viskuma või isamaa huvides elama jääma. Kirjeldas paatoseta kiusatust vahele astuda, kangelaslikult surra, ja kui palju vaeva oli tal maksnud Flaviuste „Elementaarjuhendite" kohaselt pigem mitte midagi teha kui valesti talitada.

3

FRONTO KAHTLUSED JA ŠANSID

Sündmused, mis pehme vägivallaga sundisid Rooma väeosi võimu loovutama, toimusid väga kiiresti. Nad olid juba aset leidnud, kui kolonel Fronto sai võtme nende täielikuks mõistmiseks – teate Marcia kihlusest orja Terentiusega. Nüüd seostus kõik

Simoseni. Ta mõistis, et Mallukh ja Šarbil olid Nerot tunnustanud alles siis, kui olid Varro selle purustamatu ahela abil Neroga ta endiga sidunud.

Varrolt on see kindlasti nõudnud suurt võitlust endaga, et ajusugust alandust kanda võtta, samuti Marcialt, et isa tahtmisele alistuda. Fronto muutus mõtlikuks. See, et Varro pani mängu mitte üksnes oma seisundi ja varanduse, vaid ka oma tütre ja teenda, tõendas, kui väga ta oma võimalusse pidi uskuma. Äkki on tema Nerol tõepoolest edu? Frontole meenusid elavalt sõnad, mis Varro oli hiljuti sfäristeerias, vaibavabrikandi Nittai villa mänguõues talle lausunud. Kõigest oma arukusest ja kogemustest hoolimata ärkas temas ammu maetud lootus, et selle Nero ilmumine võiks talle äkki anda võimaluse oma sõjaväelisi teooriaid ellu viia.

Kui tema esimene mõte kuulus tagajärgedele, mis võiksid Marcia eelseisval abielul olla tema elutöö ja karjääri suhtes, siis kuulus tema teine mõte Marciale endale.

Kolonel Frontole meeldis analüüsida. Ta oli äärmine enesearmastaja ja kaine arvestaja. Tema esimene kõrgem eesmärk oli päästa teenistusaastaid kindlustatud vanaduspäevil rahus lõpetada oma „Sõjakunsti õpik". Tema teine soov oli neid õpiku teooriaid praktikas kontrollida. Alles kolmandal kohal, tööst tagapool, lubas ta endale eraelu-tundeid.

Nende tunnete hulgas omakorda, mis kuulusid voodi- ja söögi-naudingutele, huvitavate reiside vahelduvatele muljetele, kunsti- ja kirjandusrõõmudele, seisis esikohal tema sümpaatia Marcia vastu. Naised olid ta ära hellitanud ja idamaa naised olid talle meele järgi. Kuid neile naistele ei kinkinud ta endast kuigi palju. Ta võttis idamaa naisi mõnuga, endast midagi vastu andmata. Marciaga oli lugu teisiti. Kui ta poleks kartnud pateetilisi sõnu, oleks ta endale tunnistanud, et armastab Marciat. Ta ütles endale, et see, mis teda Marcia poole tõmbab, on tõenäoliselt ainult Marcia erinevus ümbritsevatest idamaa naistest. Marcia oli sadade kilomeetrite ulatuses ainus tõeline rooma daam, ja kui Fronto teda näiteks Roomas või kusagil selle ümbruses näeks, hajuks neiu võlu kiiresti. Kuid need mõistuslikud argumendid ei aidanud teda suuremat. Marcia juuresolek ertas teda. Niisama palju kui strateegiliste probleemidega, tegeles ta ka väikeste, valitud, intiimsete tähelepanuavaldustega Marciale. Ta tundis Marciat ja otsustas mitte ülepeakaela toimida; Fronto oli kannatliku loomuga ning idamaa oli seda omadust veelgi arendanud. Ta oli kindel, et Marcia, roomlanna pealaest jalatallani, nüüd, kus isa saatus teda sundis lausa idamaalaste hulgas elama, ükskord temale,

roomlasele Frontole saagiks langeb. Kuidas see aga teoks peab saama, ei olnud talle selge. Frontol oli suur hirm abielu ees, mõte olla teise inimesega seotud, oli talle vastumeelne. Sellegipoolest oleks ta, kui ei peaks leiduma teisi vahendeid Marcia kättesaamiseks, isegi abieluga nõustunud.

Et aga Marcia nüüd isa käsul selle Terentiuse voodisse pidi heitma, muutis olukorda. Kas Fronto kasuks või kahjuks? Kahtlematult oli see suurelt osalt Marcia rangus ja vooruslikkus, mis Frontot köitis, ja teda piinas mõte, et keegi teine neiu neitsilikust maitsta saab. Ent kas ei kaalunud kaotuse üles see, et Frontol ei tarvitse enam abieluohtu karta? Ja kas ei suurenenud tema intiimsed šansid Marcia juures tänu abiellumisele selle Neroga? Fronto oli kõrk, ja ta teadis, et seda oli ka Marcia. Tema oli „isand", see Terentius aga kuulus parimal juhul „lihtrahva" hulka. Ja isegi kui uskumatu aset leiaks ja Marcia seda selli mõned päevad või ööd keisriks peaks, ei kahelnud Fronto siiski, et temasugune lõpuks ikkagi Terentiuse üle võidu saavutab.

Koloneli seisund Edessas oli vahepeal üha omapärasemaks muutunud. Veel rohkem mehi oli Nero poole üle läinud, ja ta elas nüüd kõigest kahekümne mehega hiiglaslikus kasarmus. Nii esindas ta kahekümne mehe eesotsas naeruväärse väärikusega keset mässavat Mesopotaamiat Flaviuste Rooma riiki. Ta elas endist viisi edasi, näitas end õukonnas, jalutas, ratsutas, pidas ümbruskonnas jahti. Niihästi tema ise kui ka Edessa võimud säilitasid fiktsiooni, nagu oleks praegu rahu ja nagu valitseksid heanaaberlikud suhted Rooma ning Edessa vahel. Kuid olukord oli äärmiselt ebameeldiv, Frontot piinas see isoleeritus ja ta igatses avameelse jutuajamise järele.

Ta oli väga rõõmus, kohates vaibavabrikandi Nittai mänguväljakul „juhuslikult" jälle Varrot.

„Kas te ei leia, et ümberringi asetleidvad sündmused on väga huvitavad, mu Fronto?" alustas Varro.

„Huvitavad on nad küll," kostis Fronto. „Praegusel ajal on muidugi austav teie Edessas Flaviuste võimu esindada, aga meeldiv see ei ole. Minu kakskümmend meest, väga vaprad ja tõelised roomlased, mis nähtub sellestki, et nad viimasteks jäid, käivad mulle peale, et ma katsuksin nendega Rooma piirile läbi murda."

Varro istus sundimatus poosis puhkepingil, vedades kollakasvalge sandaali ninaga piki mänguväljaku piirjoont.

„Ma tunnen end teie võlglasena, mu Fronto," ütles ta. „Kui te sellist taganemist nõuate, siis lasen ma teil seda teha, pealegi hiilgavalt ja sangarlikult. Me valmistame teile sellel taganemisel

lõusa ületamatuid raskusi. Teie kahekümnest mehest võivad enne piirile jõudmist langeda kolm või viis või kaheksa, niipalju kui tarvite, ja te ise saate kergelt haavata. Teie kangelaslik taganemine läbi vaenuliku maa-ala ei saa olema vähem kuulus kui „kümne tuhande taganemine". Te marsite Antiookiasse nagu teine Xenophon, teid külvatakse üle tohutute auavaldustega ning te saate kirjutada äärmiselt huvitavaid ja köitvaid „memuaare"."

„Ma ei kahtle," vastas Fronto, „et te selle suurepäraselt lavastaksite. Ma ei kahtle ka, et ma ise koos oma pensionitaotlusega Antiookiasse pääseksin. Aga kas ma siis istuksin siin, kui mind miski muu ei huvitaks kui minu viiekümne ühe protsendiline kindlustatus?"

„Kas see tähendab, et tahate siia jääda?" küsis Varro, ja tal õnnestus vaevu oma rõõmu varjata. Kuna Fronto vaikis, lisas ta pisut irooniliselt, kuid siira murega:

„Kui te „seikluslikku elu" ihaldate, siis seda võime me teile siin võimaldada. Sellegipoolest pean teid hoiatama, kuidas ma ka ei tahaks teid siin hoida. Mis siin edaspidi sünnib, on raske ette näha. Igatahes paljugi variseb kokku ja paljugi kantakse vooluga minema. Ma ei saa garanteerida, et see vool teie pensioniõigust kaasa ei vii. Kardan, et kui te veel kauem viivitate, teritab Hüpiknukk kord ometi kõrvu, ja siis on teie viiskümmend üks protsenti korstnas."

Fronto heldis Varro avameelsetest ja ausatest sõnadest.

„Ärge alahinnake minu kirjanikuannet," vastas ta lõbusalt. „Mind peetakse heaks stilistiks, ja selleks, et õigustada oma siinset hoiakut, piisab mul oma raportite osavast stiliseerimisest. Senini on Hüpiknukk minu teadetest välja lugenud ainult seda, mida mina olen tahtnud, ja ta on minu argumente kuulda võtnud. Veelgi rohkem: ta andis mulle ametliku käsu mitte mõõga otsa viskuda nagu tema esivanem, vaid endast jagu saada ja oma tragikoomilisel postil püsima jääda."

Varro haaras Fronto käe ja surus seda.

„Mul ei olnud kerge," ütles ta, ja tema hääles oli armastusväärsus, mis nii paljusid oli võlunud, „teile minekunõu anda. Et te otsustasite jääda, on mulle väärtuslikum kui võit. Mul on hea meel, et olen teis sõbra leidnud. Minu šansid siin läbi lüüa ei ole suured. Aga kui uskumatu juhtuks, ja vahetevahel seda juhtub, siis loodan teile tõestada, et ma pole halb sõber."

Sel õhtul võttis Varro laekast kviitungi kuuele tuhandele sestertsile ja kirjutas tagaküljele, lahtrisse „Kasu": „Üks sõber."

4

TERENTIUS ELAB SISSE

Varro ei suutnud sigitisele, kes talle Marciaga jutuajamisest saadik ülimalt vastikuks oli muutunud, teatada rõõmust, mis ta oli pidanud Terentiusele valmistama. Kuna juba nii mõnigi kavatsetud pulmadest teadis, jättis Varro juhuse hooleks, kuidas ja kellelt Terentius seda teada saab.

Muidugi oli see ori Knops, kes talle eelseisvast ülendamisest teatas.

See juhtus järgmiselt. Terentius elas küll esialgu kuningas Mallukhi palees, kuid tundmatuna, sest Mallukh ei tahtnud mingil juhul teda oma alluvate ees avalikult tunnustada, enne kui ta Varro tütrega on abiellunud, ja Terentius oli küllalt tark, et kärsitust varjata. Seni oli Knops kavalalt silma pilgutades oma isanda kahekordset maskeraadi toetanud. Et Terentius näis seda soovivat, oli Knops teda esialgu võtnud mitte kui meest, kes end Neroks nimetab, vaid kui endist pottseppa, kes on küll Nero, aga kellele meeldib veel Terentiuse maski kanda. Nüüd aga oli Knopsi arvates tulnud aeg, kus ei tuleks neist kahest kestast enam välist arvestada.

„Ma olen suurtes raskustes," alustas ta oma alandlik-jultunud kombel, „kuidas pean ma teid kõnetama, mu isand. Edessa elanikud väidavad, et pottsepp Terentiust, ori Knopsi isandat ei olevat enam olemas. Vastupidi, see olevat suur keiser Nero, kes oli suvatsenud mõneks ajaks selle Terentiuse maski alla pugeda, nagu Zeus mõnikord härjaks muutus. Omavahel öeldud: mina, teie alandlik ori, märkasin juba ammu sellest, kui vähe te keraamikast taipasite, et te peate olema keiser Nero. Aga keegi ei saanud mulle ütelda, kui kaua tahab Teie Majesteet mängida pottseppa, ja alles siis, kui sain teada, et olete otsustanud senaator Varro tütre naiseks võtta, julgen ma uskuda, et te tõesti pidasite vajalikuks maski minema heita."

Vaevu suutis Terentius peita erutust, mis Knopsi sõnad olid põhjustanud. Segane, metsik tunnetetorm tõstis ta üles ja paiskas jälle alla. Omaenda suuruse uim tegi ta üliõnnelikuks. Ta sai pahaseks Varro peale, kes ei pidanud vajalikuks talle isegi teatada oma plaanidest Terentiuse suhtes. Seevastu aga tundis ta end tihedalt seotud olevat Knopsiga, kes saatuse määratud saadikuna oli suure läkituse toonud, ja Terentius tundis rahuldust, et oli alati seda inimest usaldanud.

Knops aga jätkas samas oma juttu. Ta rääkis iseendast. Kui kaksipidine on tema enda seisund. Niikaua kui eksisteeris pottseppmeister, oli tema ise lihtsalt ori Knops. Nüüd, kus Terentius ei ole enam Terentius, vaid muutub uuesti keisriks, mis saab siis Knopsist? Ta jääb otsekui õhku rippuma. Ori ta kindlasti enam ei ole, sest kui Terentiust enam ei eksisteeri, ei ole Knopsil ka isandat. Mis ta siis tegelikult on? Ta julgeb oletada, et teatud vihjed eelseisvale pöördele, mis temalegi õnnerikas on, ütlused, mida lausuti keraamikavabrikus Punasel tänaval, ei tulnud pottsepp Terentiuse, vaid Tema Majesteedi keiser Nero suust.

Terentius kuulas Knopsi välekeelset lobisemist ainult poole kõrvaga. Muidugi oli mees vabaduse ära teeninud, kas või tänase undise pärast. Knops aga peab tema juurde jääma, teda ei tohi ära lasta, see tooks õnnetust. Ta vajab Knopsi. Sellepärast sõnas ta nagu möödaminnes armulikult Knopsile:

„Arusaadavalt oled sa vaba sellest päevast peale, kui ma Marciaga abiellun."

Kuid ta oli end lõdvaks lasknud ega lausunud neid sõnu keiser Nero toonil, vaid pottsepp Terentiuse suurelisel viisil.

Kui Knops oli lahkunud, andus Terentius üleni vaimustusele, mille põhjustas tema ülendus. Ta maalis endale pilte, kuidas ta peab pulmi Marcia Terentiaga, Rooma riigi suursuguse daamiga. Ta kujutles tseremooniat Edessa keskväljakul, kus seisab Tarate altar, tema igivana pronkskuju ja tema sümbolid – kivist falloseid. Varro, suur Varro, senaator, kelle omand ta oli olnud nagu mõni koer või lehm, andis talle oma tütre, jättis selle talle, veel enam, käskis tal temaga magada. Terentius kujutles ööd, mis ta Varro tütrega mööda saadab. Ja nüüd varjutas tema rõõmu kerge ebamugavustunne. Nero nimeks oli „mees", Nero tähendas „meest". Tema, Terentius, aga ei olnud naisega voodis viibides kunagi eriti tugev olnud, sest tema muutlik saatus, pingutus, mis tema kujuteldav vägevus talt nõudis, olid tema mehejõu suhteliselt varakult ära kulutanud. Ta püüdis end erutada, kujutledes, kuidas Varro tütar alasti tema võimuses on. Kuid teda ergutas ainult teadmine, et Marcia on lugupeetud daam, muud midagi. Pulmaööle mõeldes tundis ta end ebakindlana. Jäi ainult lootus, et ta omaenda vägevus talle otsustaval hetkel jõudu annab.

Ehkki teade oli olnud rõõmustav, ei kaotanud ta ometi pead. Ta ei muutunud ka kärsituks. Elas tagasitõmbunult. Töötas. Ettevaatlikult ammutas ta raamatutest ja inimestest, kellega ta kokku puutus, arvutuid üksikasju Nero elust, õppis Nero käekirja, eelkõige allkirja loomutruult järele aimama. Talle määrati üks kreeka ja üks ladina sekretär, üks kreeka- ja üks ladina ettelugeja. Nen-

dega õppis ta pähe klassikuid, keda Nero oli eelistanud, nende ees püüdis ta Nero luuletusi Nero stiilis lugeda. Niiviisi veetis ta oma aega.

Ta oli ettevaatlik ja hoidus rangelt igasugustest avalikest esinemistest. Ainult eelseisva pulmapeo ettevalmistustest oleks ta meeleldi osa võtnud; selles asjas, nagu kõigis esinduslikkuse küsimustes pidas ta end asjatundjaks. Kui ta aga ümberkaudsetele sellest vihjas ja pulmarongi marsruudi kohta ettepaneku tegi, valdas neid hämmeldus. Selgus, et kogu tseremoonia oli juba välja töötatud ja kindlaks määratud. Ehmunult taandus ta. Terentius oli rõõmus sellegi üle, kui rätsepad, kes tema juurde ilmusid, et talle vajalikke pidurõivaid õmmelda, tema pelglikke nõuandeid arvestasid.

Külastajaid laskis ta enda juurde harva. Aga kui Caja teda näha tahtis, võttis ta naise vastu.

Ta lamas diivanil, üleni Nero, ja kuulas ettelugejat.

„Mis sa tahad, hea naine?" küsis ta armulikult, ilmselt sellest lõbu tundes.

„Saada see mees välja," nõudis Caja.

Naine seisis tema ees, suur ja otsusekindel, sügavalt hingates, ilusate suurte hammastega suu pisut avali. Nero pöördus ettelugeja poole:

„Jätka, mu kullake!"

Lugeja tõstis rulli ja luges edasi.

„Saada see mees välja!" nõudis Caja.

„Ah, meie Caja on ikka veel siin?" ütles Nero pooleldi lõbustatult, pooleldi tüdinult. „Ütle siis ometi, mis sa tahad, kulla naine?"

„Võta mõistus pähe, mees," palus Caja tungivalt. „Sa hukutad meid kõiki ja kõigepealt iseenda. Oled sa siis hoopis pime? Jäta ometi, taeva päralt, see komöödia järele ja ära tee ennast barbarite naerualuseks."

Lugeja oli tõmbunud nurka; hirmu ja põnevusega vahtis ta naist, kes seisis seal, hingepõhjani vapustatud, meeleheitel, võitlev ja vannutav.

„Ma ju jätsin komöödia järele," lausus Nero haigutades. „Miks sina seda edasi mängid, mu kallis? Kui etendus on lõppenud, võetakse maskid maha. Aga sa mängisid vapralt, olid tubli. Sa pead ka tasu saama. Tuhat viissada kuus. Kirjuta see üles, mu kullake," käskis ta ettelugejat.

„Kuule, Terentius," vannutas teda Caja, „võta aru pähe! Mõtle, mis sa teed! Seekord ei pääse sa nii kergesti kui tol hirmsal ööl Palatinusest tulles. Ja kas ei saanud sa tookord küllalt hirmu

tunda? Tahad sa seda teist korda läbi elada? Aga sa ei ela seda üle. Jumalad kahte korda sellist jultumust ei andesta."

Ta astus mehele üsna ligi, puudutas ja raputas teda:

„Tule nüüd koju, Terentius! Küllap seal mõtleme, mis edasi teha."

Naise sõnad avaldasid Terentiusele tahtmatult mõju. Ta tõrjus seda tagasi, vihastas naise peale, vihastas iseenda peale, et oli naise sisse lasknud, tahtis naist lüüa. Aga ta jäi keisriks. Üksköikselt lükkas ta naise eemale, tõstis smaragdi silma ette ja silmitses Cajat huviga nagu eksootilist looma.

„Ta on oma osas hulluks läinud," konstateeris Terentius. „Mulle on räägitud, et vahel läheb mõni näitleja hulluks, kui ta liiga sügavasti Oidipusesse või Ajaxisse sisse elab. Mine nüüd, mu kallis," ütles ta naisele pehmelt. „Rahune! Sinu eest hoolitsetakse," ja ta patsutas Cajale õlale. Caja aga hakkas mehe puudutusest värisema, pistis töinama, ei ütelnud enam musta ega valget ja lahkus.

Järgmisel päeval otsis Varro lõpuks sigitise üles. Terentius oli veidi hirmukil, aga ei lasknud seda muidugi välja paista. Esiotsa läks kõik hästi. Varro käitus nagu ehtne õukondlane majesteedi ees. Tänas keisrit alandlikult, et see oli tema tütart Marciat väärilise pidanud enda juurde üles tõsta, seletas talle pulmapidustuste kava, küsis aupaklikult tema nõusolekut tseremooniaks. mille kavandamisest ta ei olnud lasknud Terentiust osa võtta.

Seejuures jagas ta talle näpunäiteid, kuidas käituda, et sarnaneda võimalikult rohkem ehtsale keisrile. Ta ei tahtnud neid näpunäiteid pealetükkivalt serveerida, kuid ei saanud vahel siiski parata, et neisse mõningat irooniat ja põlgust segunes. Ja ta salvas Terentiust, kuigi see maski kandis. Varro ütles talle:

„Kahjuks näen ma, et Teie Majesteet smaragdi palju sagedamini kasutab kui varem. Teie lühinägelikkus on seega aastatega süvenenud, ehkki tavaliselt vanemaks saades lühinägelikkus kaob. Lühinägelikkusel on, tõsi küll, oma eelised, sest nii näeb väikesi esemeid lähedalt teravamini. Küsimus on ainult selles," lisas ta mõtlikult, „kas ei tuleks lõpuks siiski eelistada kaugelenägelikkust, mis on omane meile, lihtsurelikele."

Ülbe Varro ei oletanud, et tema kunagine ori sõnade pilget taipab. Kuid põlgus tungib isegi kilpkonna kilbist läbi. Terentiusel aga ei olnud mingit kilpi, vaid üsnagi tundlik nahk. Sellepärast langetas ta käe kiviga, mis oli talle palju rõõmu valmistanud ja mille tarvitamine teda nii mõnestki kimbatusest välja oli aidanud. Pahaselt ja abitult kortsutas ta kulmu ega kasutanud kogu jutuajamisel ilusat smaragdi kordagi enam.

5

NERO PULMAD

Kui Marcia oli otsustanud mehele minna sellele ussikesele, nagu ta oma mõttes Terentiust nimetas, tõmbus ta veelgi tihedamasse kesta, et keegi tema hirmu, tema kahtlusi, tema vastikust ja salajast iharust ei märkaks.

Oh kui meelsasti oleks ta kolonel Frontoga rääkinud! Sestpeale kui ta oma isaga Antiookiast oli põgenenud, oma unistustest loobunud ja lõpuks otsustanud Frontot ergutada teda kosima, olid tema mõtted sageli keerelnud selle elegantse, väga roomaliku isanda ümber, kes teda oma tagasihoidlikul kombel austas. Öösel voodis oli ta kujutlenud, kuidas see oleks, kui ta oma keha, mida ta nii kaua oli hoidnud, sellele mehele annab nagu ülihinnalise kingi. Kinnisilmi lamaks ta, tõrkudes ja end ohjeldades, külm ja hõõguv, täis iharust ja rangust. Aga just sellepärast, et ta oli mõttes nii palju Frontoga tegelnud, et ta teda ihales, ei suutnud ta temaga avameelselt kui sõbraga rääkida sellest jubedusest, mis tal ees seisis, sest nüüd oli Fronto vähem ja rohkem kui sõber.

Sellepärast kandis Marcia oma iha ja hirmu endas. Tema ema oli temasse pookinud kartust ja vastumeelsust kõige lihaliku ees. Marcia oli määratud Vesta püha tuld kaitsma, Pühal teel Vesta neitsite puhtas, ranges majas elama, kotkana taeva all, kõrgemal labastest inimestest ja labastest ihadest. Varro oli seda takistanud. Ema vihkas Varrot seda enam, ja ta oli õpetanud ka Marciat oma isa taltsutamatut elu põlgama. Ema oli ennustanud ja Marcia uskus seda, et Varro oma eluga rappa läheb, ja kui isa tõesti senati nimekirjast häbistavalt maha tõmmati, oli Marcia otsustanud veel rangemalt ema sirget teed käia; talle tundus, et nüüd on tema see, kes on kohustatud oma suure, kuulsa suguvõsa au üleval hoidma.

Nüüd siis oli ta kõigest hoolimata oma isa teele tõugatud. Marciat ootas samasugune kahemõtteline saatus, ta pidi saama inimese naiseks, kes oli üheaegselt keiser ja ori. Mis aga Marciat kõige rohkem segadusse ajas, oli see, et ta ei tundnud selle saatuse vastu sugugi üksnes jälestust. Vastupidi: nii nagu ta oli oma isa tolle taltsutamatuse pärast mitte ainult vihanud, vaid ka kadestanud ja imetlenud, niisamuti tõmbas teda kõigest vastumeelsusest hoolimata see metsik ja salapärane elu, mis tal ees seisis.

Kombed ei näinud ette, et tema kihlatu teda või tema oma kihlatut üles otsiks. Kuigi Marcia oli seda meest mitmel korral kohanud, ei õnnestunud tal kuidagi Terentiuse nägu või kuju oma mälus esile manada. Aga ta ei olnud kunagi unustanud keiser Nero massiivset, isemeelset nägu. Oma lapsepõlves oli ta sageli näinud keisrit, kui see veel elusana ja tervena ringi kõndis. Kaua seisis ta keisri raidkujude ees, mis nüüd uuesti ausse olid tõstetud, ja kujutles, kuidas see kivist keiser elustub, käe tema ümber paneb, kuidas ta laseb tooga langeda, kuidas nad keha keha vastas voodis lamavad, kuidas Nero oma reied tema reite vastu surub, ja Marciat haaras selline õudus, et ta süda seisatas, ja iha, mis ta vere keema ajas.

Jah, aga see ei ole keiser Nero, see on pottsepp Terentius, ori, alatu, räpase verega mees, heidik, kellega tema veri peab segunema. Marcia ei osanud enam oma tunnetes korda luua.

Kuid ta oli harjunud ennast valitsema, ja väliselt oli ta, olles kord otsustanud, keisri pruut, muud midagi. Usinasti täitis ta paljusid kombeid, mis rooma traditsioon kihlatult nõudis.

Kui pulmapäeva eelõhtu kätte jõudis, laskis ta kannatlikult endale kollakaspunaselt leekiva pruudikleidi selga tõmmata ja pühendas kombe kohaselt oma neitsipõlve rõivad ja mänguasjad isamaja jumalatele.

Sel ööl magas ta halvasti. Tema unistused Frontost segunesid arglike, ahnete kujutlustega, mis teda olid vallanud keisri raidkujude ees. Ta ihales näha meest, kes end Neroks nimetas, niisuguse himuga, mis kõrvetas kogu ta keha.

Kui aga mees hommikul ilmus, toretsev, purpurrüüs, tõlla ja suure saatjaskonnaga, et Marciat tseremooniale viia, oli ta pettunud. Mees säras, oli keiserlik kõnes ja liigutustes. Kuid lummust, mis Marciat raidkujude ees oli haaranud, ei tekkinud enam. Marcia ei tundnud ei aukartust kõrgema võimu kehastuse ees, ei üleolekut orjast ega ka ihalust mehe järele. Temas ei olnud muud kui tühjus. See, kes talle seal käe ulatas, oli eikeegi, ei keiser ega ori, kest ilma sisuta, vari-isik. Oma elu kalleima minuti jagab ta ilmetu ja nimetuga.

Suurejooneliselt sõitsid nad Edessa keskväljakule. Hinge kinni pidades seisid kümned tuhanded inimesed, kui keiser ja Marcia Tarate altari ette ilmusid. Marcia kandis traditsioonilist pruudikleiti, valget, väga pikka tuunikat lambavillase vööga, mis oli kunstipäraselt kinnitatud herkulesesõlmega, mille peigmees pidi valla päästma, ja selle peal kollakaspunaselt leekivat pruudimantlit. Kollakaspunaselt leekisid ka kõrge tallaga kingad ja

pruudiloor. Juustes, mis olid eeskirja kohaselt kuude rulli keeratud, kandis ta rasket, auväärset sakilist krooni, mille all tema kitsas valge nägu veelgi õrnem ja rangem näis.

Preestrid, kes olid tapnud ohvrilooma ning selle sisikonda vaadanud, teatasid, et jumalusele olevat see abielu meelepärane. Kirjutati alla abieluleping. Siis lausus pruut vormikohased sõnad:

„Kuna sinu nimi on Claudius Nero, siis tahan mina olla Claudia."

Terentius vastas:

„Mina, Claudius Nero, olen nõus, et sinu nimeks saaks Claudia."

Pruutneitsi ühendas nende paremad käed. Sellal kui põllusiilu ohverdati, istus pruutpaar kaetud päi kahel toolil, mida ühendas üle mõlema tooli laotatud varahommikul ohverdatud lamba nahk. Seejärel liikusid nad palveid lugedes ümber altari, nii et see neist paremat kätt jäi; ees sammus poiss ja puistas viirukit altari leekidesse.

Pärast pidusööki Varro majas siirdus pulmarong kuningas Mallukhi paleesse nagu peiukoju. Rahvas hüüdis ümberringi: „Talasse, talasse!" Juba iidsest ajast ei teatud õieti, mis see tähendas, ka nüüd ei teadnud seda keegi, aga nii nagu hallil ajal, nii mõtles nüüdki igaüks selle all midagi käegakatsutavat, siiratut. Keisri saatjad aga loopisid rahvale pähkleid, ja kuna tegemist oli keisriga, siis olid pähklid kullatud. Marcia ees kandis poiss viirpuutõrvikut. Kui pulmarong oli kohale jõudnud, tormas rahvahulk selle tõrviku kallale ja murdis ta tuhandeks tükiks, kakeldes iga killu pärast, sest igaühele, kellele langes saagiks tükike pruuditõrvikust, kinkisid jumalad pika ea, ja kui pikk pidi see küll olema, kui tõrvik oli kuulunud keisri pruudile!

Peiupoisid kandsid Marcia üle läve. Saalis oli valmis pandud lai abieluvoodi. Selle kõrval kükitas naljakalt kivine Priapose jumal Mutunus Tutunus, abiellujate kaitsejumal. Peiupoisid panid Marcia talle sülle, nii et ta tema vägevale fallosele toetus.

Nii ta siis istus sellel kõlvatul kivil. Lõpuks pulmasaatjaskond eemaldus, ning Marcia jäi mehega üksi. Mis nüüd saab? Kogu päeva oli mees ikka ühesugune olnud, rahulik, väärikas, mitte põrmugi tundeid ülendav, mida niisugune kõrgeima isiku lähedus peaks põhjustama, kuid ka sugugi mitte pilkeid ega põlastust esilekutsuv. Nüüd siis seisis ta tema ees, „Nero-mees", tema Nero, tema mees. Ta nägi tõesti välja nagu nood kivikujud. Ja

nüüd siis muutub kivi lihaks ja teeb seda, millest Marcia on unistanud?

Pottsepp Terentiusele oli see olnud suur, aga väga pingutav päev. Senaator Varro oli talle õigeaegselt üle andnud nimistu, kus oli loetletud kõik, mis ta pidi tegema. Terentius, kes oli harjunud klassikalisi tragöödiaid pähe õppima, oli nimistu kerge vaevaga meelde jätnud ja ka kogu päeva ülimalt keiserlikult käitunult. Kuid oma suurust ei olnud ta pideva pingutuse tõttu muidugi nautida saanud. Nüüd siis istus ta üksi selle kahvatu ja kõrgi senaatoritütrega, kel on õigus nõuda ja kes ootab, et keiser tema kallale asuks.

Mõistagi oli see suur au, et Marcia ja kõik teised temalt seda ootavad. Pealegi oli tema pruut talle, ehkki ta oleks õigupoolest eelistanud midagi täidlasemat ja rammusamat, hommikul päris maiuspalana, lausa ilusana tundunud. Kuid nüüd, pärast lõputuid tseremooniaid, oli ta põrgulikult väsinud, täiesti kurnatud, ja oleks kõige parema meelega üksi maganud. Pealegi olid Varro nimistus kõikvõimalikud käitumisreeglid päeva, aga ei ühtki öö jaoks. Mis peaks ta tegema? Peaks ta kunstipärase herkulesesõlme lahti harutama, millega Marcia vöö on kinnitatud, või peaks ta ise enne lahti riietuma?

Olgu. Las käia. Kes on nii suure asjaga hakkama saanud nagu tema, tuleb lõpuks ka veel tüdrukuga toime. Ta manas enda sütitamiseks vaimusilme ette kõikvõimalikud iharad olukorrad. Need ei erutanud teda. Marcia istus liikumatult. Terentius silmitses oma käsi. Ta oli nende eest väga hoolitsenud, nad olid valged ja lõhnasid hästi. Oli juba kulunud tükk aega täielikus vaikuses. Midagi pidi juhtuma.

„Noh, mu Marcia," sõnas Terentius ja astus tema juurde. Kuid mitte enam Nero kõnnakul. Milleks? Ta pidi oma jõudu muuks hoidma. Ettevaatlikult võttis ta Marcial pruudimantli seljast. Ta ei visanud seda põrandale, vaid laotas kalli riide korralikult toolile, nagu majanduslik inimene kunagi. Siis võttis ta aralt Marcia peast pruudikrooni ja püüdis vaikselt ohates kõvasti seotud vöösõlme valla päästa. Ikka veel liikumatult püsiv Marcia laskis kõike sündida. Kui Terentius juhuslikult tema laupa või kätt puudutas, tundis ta Marcia keha olevat jääkülma.

Nüüd oli üksnes tuunika alles jäänud. Terentius leidis, et ta pole seni mitte just võidukalt käitunud, ja otsustas näidata, et ta on mees. Ta askeldas tuunika kallal, ja kui ta seda kohe lahti ei saanud, rebis selle vägivaldselt alla lõhki. Marcia jäi istuma alasti, külm, kõhn, valge, teravatipuliste rindadega. Terentius haaras Marcia, kes ei olnud sugugi raske, ja kandis

ta pingutuseta voodisse. Naine lamas, summutatult hingeldades.

„Kustuta tuli," palus ta.

Terentius võttis end riidest lahti ja heitis tema juurde. Marcia oli endiselt väga külm ja see vihastas meest. Ta kahmas naisel ümbert kinni. Marcia judises ja ohkas tasa. „Kui naine nii külm on," mõtles Terentius, „ärgu siis oodaku, et mees lõkkele tuleb." Ta lootis, et kui ta raevu satub, läheb asi libedamini. Ta sattuski raevu sellest, et Marcia vaikis, et ta teda ei aidanud. Mees haaras teda kõvemini.

„Ütle mulle „Punahabe"," nõudis ta; nii oli keisrit nimetanud tema esimene sõbratar Acte ja rahvas, ning see, nagu räägiti, olevat keisrile meeldinud. Marcia vaikis. Mees pigistas teda valusasti. Naine karjatas tasa. „On see nukk alles õrnuke," mõtles ta vihavimmas, haaras teda kõvemini ja näpistas.

„Ei," ütles Marcia, „ei."

Terentius laskis naise lahti, otsekui oleks ta seda sõna oodanud. „Kui ei taha," mõtles ta solvunult, „siis Nero peale ei käi." Endaga rahul olles keeras ta naisele selja. Terentius oli terve päeva käitunud nagu tõeline keiser, oli ära teeninud une ja rahu. Ta kohendas patja, küsis endalt, kas ta peaks Marciale head ööd soovima või solvunut teesklema. Heatahtlik, nagu ta hingepõhjas oli, pomises ta „head ööd", kreeka keeles, sest nii tundus talle peenem; pealegi polnud neis sõnades ühtki „th-d". Siis jäi ta magama. Natukese aja pärast hakkas ta tasa norskama.

Marcia lamas jäigalt, tühjalt ja pettunult. Ta oli vihane, et mees oli talle kallale tulnud, veel vihasem, et ta teda rahule oli jätnud. Kõrgilt ütles ta endale, et see oli olnud tema üleolek, mis oli orjale tema koha kätte näidanud. Ta võis olla uhke, et oli takistanud loomal tema kallal oma tahtmist teha. Kuid see uhkus hajus kiiresti. Marcia tajus tema lõhna, kuulis tema hingamist. „Punahabemeke," sõnas ta enda ette, pahane iseendale, et ei olnud kohe tema tahtmisele alistunud. Naine katsus kohti, kust mees oli näpistanud. Need tegid haiget. Hommikul on tal sinised plekid; see on kõik, mis talle pulmaööst on jäänud. Pettumus tegi talle peaaegu füüsilist valu, kord erutades, kord jahutades.

Mees magas kergelt norsates.

Marcia ei saanud kogu öö sooja. Kui väljas hahetama hakkas, tõusis ta üles. Paljajalu, oma neitsilikul kõnnakul tippis ta läbi toa. Ta nägi korralikult toolile laotatud pruudimantlit. „Ja see tahab Nero olla!" mõtles ta.

6

KAVALUS

Kui Cejonius Fronto raportid Edessa sündmuste kohta kätte sai, oli tema kohkumine vahest veelgi suurem kui pahameel. Tähendab, Varro vihkab teda nii kirglikult, et andis omaenda armastatud tütre orjale ja petisele naiseks, et Cejoniusele kahju teha. Nüüd nägi ta selgesti seda, mida ta alati oli aimanud: tõeline vastane ei olnud välisvaenlane, ei Pakor ega Artaban, vaid Rooma pärisvaenlane pesitses keisririigis ja tema nimi oli Lucius Terentius Varro. Tema oli süüdi selles, et idamaa rahu ei pea. Cejoniuse sügavat vastikust selle mehe vastu oli dikteerinud terve instinkt.

Nüüd tundis ta uuesti ja sügavamalt, et see, mis on Varro ja tema vahel, on midagi rohkemat kui isiklik konflikt: tema, Cejonius, on uus Rooma, täis vastutustunnet ja kainelt arvestavat mõistust, Varros aga on kehastunud ohjeldamatu minevik, see on kire inimene, võib-olla geenius, aga kindlasti ka üks neist taltsutamatuist ja vastutustundetuist, kes olid Nero ajal sihikindla valitsemise võimatuks teinud ja riiki äärmiselt ohustanud.

Cejonius luges kolonel Fronto selgeid, korrektseid raporteid ja temas hakkas käärima mõttetu viha. „Tegutseda," raevutses ta. „Kümme tuhat meest üle Eufrati saata. Tirida sealt välja mõlemad võllaroad – see vilets kelm Terentius, eelkõige aga see variser ja riigireetur Varro. Kerjuskuningas Mallukh kukutada, ülempreester Šarbili karistada. Varrol pea maha raiuda ja tema orjast närukael risti puua. Peaaegu oleks ta kahetsenud Fronto rahulikku ja mõistlikku käitumist. Ta oleks vist isegi eelistanud, kui Edessa garnison oleks viimseni maha tapetud, sest siis oleks tal olnud põhjust vahele segada.

Tema nõunikud nägid palju vaeva, et teda ennatlike sammude eest hoida. Tal tuli tunnistada, et sõjaväeline ekspeditsioon Edessasse oli võimatu. Selline ekspeditsioon oleks ainult Artabanile teretulnud ettekäände andnud, et Rooma vastu peetava kaitsesõja lipu all Partia sisetülidele lõpp teha, üle Tigrise minna ja roomlasi rünnata. Palatinus aga pidas oma suurimaks teeneks, et ta oli rahu taastanud ja seda kaitsnud. Keiser Titus armastas end rahukeisriks nimetada. Kuberner, kes sõda Partiaga ei väldi, vaid isegi provotseerib, võib olla kindel, et langeb ebasoosingusse. Ei, Cejonius peab piirduma mõningate tagajärjetute nootide saatmisega Edessale. Ta peab seotud kätega pealt vaatama, kuidas

Varro oma intriige edasi punub ja Cejoniuse üle nalja heidab. Kuberner puhkis vihast, punased laigud tema põskedel süvenesid. Antiookia valitsuspalees käidi rusutult ringi.

Isa päev peeti sõjanõukogu istungit. Kuberner palus, vannutas ja kirus oma nõunikke. Nii ei tohtinud edasi kesta. Nõunikud murdsid pead. Mingi väljapääs tuli leida. Valitsuspalee nõunikud olid koolitatud diplomaadid. Nad leidsid tee.

Rooma ise ei saa muidugi ühtki sõjaväelist ekspeditsiooni ette võtta. Aga kuidas oleks, kui vanade lepingute alusel mõnelt vasallriigilt nõuda, et ta kurjategija kinnipüüdmiseks politseiaktsiooni ette võtaks? Kui näiteks Edessa naabrilt, Kommageene kuningas Philippilt energiliselt nõuda, et ta kõigi vahenditega Varro ja Terentiuse kinni püüaks ja välja annaks? Kui Kommageene tegutsema hakkab – ja kuningas Philippi sundimiseks on küllalt vahendeid –, siis on see küllaldane maskeering. Partlastele võib süüdlasena esitada lihtsalt kuningas Philippi, seletada, et ta viis läbi politseiaktsiooni, aga astus arusaamatuse tõttu oma volituste piirest üle.

Cejonius, kes ahnelt varitses võimalust midagi ette võtta, hingas kergendatult. Juba samal päeval saatis ta Kommageene kuningale Philippile kirja.

7

MÕISTUS JA KIRG

Kui Varro sellest kirjast kuulis, valdas teda väsimus ja masendus. Talle tegi tuska see, et tema, viiekümneaastane vananev mees, oli lasknud end kaasa kiskuda oma kirest selle totra ja kuluka nalja vastu. Mõistagi oli see rohkem kui nali, asi seisis suures Aleksandri idees, Aasia ja Euroopa ühtesulatamises. Ent kas ei tunnistanud tema, Varro, seda ideed üksnes sellepärast, et see andis talle ettekäände lasta möllata oma mängukirel, oma võimu- ja lõbuihal?

Hulk aega istus ta sedaviisi, tundes end vanana ja raisatuna. Üsna pikkamisi sai ta tagasi oma selge mõtlemise ja energia. Jah, Antiookias sepitsetud plaan mitte oma väeosi saata, vaid Kommageene kaudu tegutseda, oli väga osav. Partia kuningas Artaban astub võib-olla küll Rooma, mitte Iraal aga kohalike Süüria väeosade vastu välja. Kui Kommageene ja Edessa vahel peaks tek-

kima relvastatud konflikt, ei ole temal, Varrol, ja tema Nerol kusagilt abi loota, ja siis on tema laul lauldud.

Kui see konflikt peaks tekkima. Kõik oleneb järelikult Kommageene kuningast Philippist. Kas ta kavatseb, kas ta tahab Cejoniuse nõudmist täita?

Varro asetas end selle Philippi olukorda. Too isand oli natuke üle kolmekümne aasta vana, kreeka ja pärsia kuningate kõrgeitharitud järeltulija, mees, kes selle taeva all kõige agaramalt kunste ja teadusi edendas. Nero oli Kommageene valitsejaid armastanud ja eelistanud. Rooma praegused regendid kiusasid neid. Juba vana, tahumatu Vespasianus ei suutnud taluda üli kultuurset, esteeditsevat kuningas Philippi, ja Titus pidas teda läbinisti idamaalaseks. Philipp oli liiga tark, et end selle vastu kaitsta, ta vastas igale uuele kiusule viisakusavaldustega. Kuid oma sisimas, selles Varro ei kahelnud, vihkas ta tooreid, rohmakaid sõdureid, millistena roomlased end talle näitasid. Kindlasti kuulus tema süda mehele, kes end Neroks nimetab, olgu ta siis kes tahes. Kuid Kommageene asub Eufrati teisel, Rooma-poolsel kaldal, tema pealinnas Samosatas seisab tugev Rooma garnison, roomlased võivad juhul, kui kuningas Philipp raskusi valmistab, pikema jututa talle kallale tungida ja tema maa hõivata. Ilmselt tuleb tal seetõttu paratamatult Cejoniuse soov täita, lihtsalt sellepärast, et teist väljapääsu ei ole.

Noore kuninga sõbrad rääkisid temast, et ta kehastavat kõiki pärslaste, kreeklaste ja süürlaste häid omadusi: pärsia vagadust, kreeka haridust, süüria kavalust. Tema vaenlased kuulutasid, et ta kehastavat kõiki kolme rahva halbu omadusi: pärsia laialivalguvust, kreeka pehmust ja süüria salakavalust. Varro ise oli ainult kahel korral kuningas Philippiga kokku puutunud. Tema ja noor isand olid teineteisele silmanähtavalt meeldinud. Nüüd oli tema saatus selle Philippi kätes. Varro otsustas reisida Samosatasse, Kommageene pealinna.

Ta sõitis juba samal päeval.

Kuningas Philipp oli rõõmsalt ja piinlikult üllatunud. Varro pidi ju olema kuulnud Antiookia nõudmisest Varrot välja anda, miks ta siis ise tema pihku jookseb? Mis selle taga peitub? Kuid tegemist oli hästikasvatatud inimestega. Senikaua kui lauas istuti, ei lasknud Varro ega kuningas sugugi märgata, mis neis ärevust tekitas. Juteldi nimme elavalt kunstist ja kirjandusest, ja üksnes salamisi küsis Philipp endalt, kas ta ei peaks, hoolimata oma sümpaatiast Varro vastu, talle valvurid ukse ette seadma ja senaatori homme Antiookiasse toimetama.

Pärast söömaaega aga alustas Varro ilma pikemata:

„Kas te ei arva, kuningas Philipp, et minu poolt on väga ülimastusväärne säästa teid sõjakäigu vaevast ja anda end otsetpeal teie kätte?“

Kuningas Philipp ei vaevunud enam oma erutust talitsema ja lõpuks püsti. Ta oli pikk, peene kondi ja tahtejõuetu lõuaga mees. Kohmakal, ebaühtlasel sammul kõndis ta edasi-tagasi, jäi lõpuks Varro ette seisma, vahtis oma suurte lühinägelike silmadega tema näkku ja ütles:

„Olen igatahes üllatunud, mu Varro. Mul ei tarvitse teile selgitada, kui piinlik on mulle kuberneri ülesanne. Aga nii hea idamaatundja, nagu teie olete, peaks teadma paremini kui ükski teine, et pean selle täitma.“

„Muidugi peate selle täitma,“ möönis Varro. „Meil, minu Nerol ja minul, on läbilöömiseks vähe šansse. Isegi kui Artaban kakskümmend või kolmkümmend tuhat meest meie käsutusse annaks, mis ei ole veel sugugi kindel, on lõpuks ette näha Rooma võitu. Mõistus käsib, et te kuberneri ülesande täidaksite, kuningas Philipp. Pealegi annab see teile igasugu eeliseid. Edessa saab karistada, tema territoorium jagatakse ära, ja kui te selle karistusekspeditsiooni edukalt läbi viite, jäetakse teile saagiks oletatavasti suur osa sellest maa-alast.“

Pikk ja kõhetu kuningas Philipp vaatas abitult rahumeeli jutlevat Varrot. Just nii see oli. Tema ise ei oleks osanud paremini esitada põhjusi, mis rääkisid selle poolt, et tal vastu oma tahtmist tuleb Rooma sõna kuulda. Ta oli hämmeldunud ja pettunud. Salamisi oli ta lootnud, et Varro ei toeta tema põhjendusi, vaid tema vastuväiteid.

Kuid Varro ei olnud veel lõpetanud. Pärast pikka vaikimist alustas ta tasapisi uuesti:

„Muidugi, Edessas, kogu Mesopotaamias ja loomulikult ka suurkuningas Artabani õukonnas hakatakse imestama, miks kuningas Philipp keiser Nero ja minu rooma usurpaatorile välja andis. Öeldakse: kui juba väike Edessa ei kartnud Nero poolt välja astuda, siis oleks ka tugevam Kommageene riskima pidanud. Võib-olla Artaban ainult ootab, kuni veel teine Mesopotaamia riik seda Nerot tunnustab, et siis samuti nende mesti lüüa. Ent mis on Kommageene kuningal Philippil lõpuks tegemist paari miljoni pettunud süüria patrioodiga, kui aga saaks hea tüki Edessast oma maa külge liita?“

Kuningas Philipp ei kuulanud kummalisel kombel sugugi vastumeelselt, kuidas Varro tema sõltuvust ja kõhklusi pilkas. Philipp armastas luksust ja rikkust, ta oli kirglik ehitaja, tema südant rõõmustas väljavaade ehitada Edessast saagiks saadud aaretega

uusi paleesid, saunu, teatreid, uus linn. Teisest küljest aga ahvatles teda hullupööra mõte olukorda kasutada, ometi kord mässu tõsta nende upsakate, brutaalsete Lääne kiidukukkede vastu, kes igal võimalikul juhul oma ülevõimu nii toorelt ja totralt tunda andsid. Ei ole naljaasi sõbraliku Edessa vastu minna. Ei ole naljaasi, et just tema, Süüria kuningas, peab timukale välja andma mehe, kellele kogu Süüria Mesopotaamia oma lootused on asetanud.

Varro jätkas:

„Usutavasti olen teile tõendanud, kuningas Philipp, et oskan teie põhjusi hinnata, ja et ma ei mõista teid hukka, kui te mõistuse häält kuulate. Kuna see nüüd on kord otsustatud, et te minu Hüpiknukule välja annate, nagu ma söandan oletada – kurva südamega, ja et ma teie vastu vimma ei kanna, siis lubage mul teile esitada julge küsimus."

„Küsige, palun," ütles kuningas Philipp.

Pikk ja kõhn kuningas istus Minerva suure kuju all, mis mõõdukohaselt oli samuti pikk ja kõhn.

„Te tahate niisiis Roomale meele järgi olla," sõnas Varro, „ja Rooma tasub teile ning suurendab teie valdusi. Aga ei kesta kuigi kaua, kui Rooma teilt uuesti nõuab midagi, mis teile eriti ei meeldi. Samadel põhjustel nagu täna annate te jälle järele, ja siis nõuab Rooma teilt kolmandal korral veel rohkemat, lõpuks aga tuleb päev, kus te paratamatult peate keelduma viimast korda järele andmast. Või siis olete sunnitud nii palju andma, et teil enam midagi anda ei ole. Kas teile ei tundu, kuningas Philipp, et Rooma teie heast käitumisest hoolimata ühel ilusal päeval ettekääende leiab Kommageenet hõivata?"

Philippi suur vaimuinimese nägu oli kahvatu, suu pisut avali. Suurte kuningate tark, nukker, hiline ja väsinud järglane vaatas Varrole tõsiselt otsa. Kuningas vaikis ja terve tema olemus väljendas süngelt ning kibestunult „jah".

Varro nautis tema vaikimist. Siis ütles ta:

„Ma tänan teid vastuse eest. Edessa on väiksem kui Kommageene. Kuningas Mallukh ei ole eriti haritud, Šarbil aga on fanaatilisi eelarvamusi täis tuubitud papp. Kuid kummagi süüria peas on kaine reaalsustunne, ja nad mõlemad taipasid tookord, kui Süüria kuberner neilt väljaandmist nõudis, tõenäoliselt niisama hästi kui teie ja mina, mida mõistus käsib. Ma ei tea, mis neid mõlemaid mõjutas Rooma nõudmist tagasi lükkama. Võib-olla olid siin järgmised kaalutlused: kui me alati järele anname, on sajaprotsendiliselt kindel, et Rooma meid lõpuks neelab. Kui me aga end nüüd sellel suurepärasel kaasakiskuval ettekäändel kait-

sest, on meie vastu ainult üheksakümmend protsenti tõenäosust. Parem nüüd kümnendik šansse kui hiljem ei ühtki.

Issi küll, teie, kuningas Philipp, olete veel noor. Isegi kui teie asja hõivatakse, jäetaks teile teie kuningatiitel ja osa teie riigist. Te hakkaksite elama Roomas, asuksite oma kohale ringis, peaksite oma õukonnas luuletajaid, kunstnikke ja naisi. Te vabaneksite paljudest ebameeldivustest, millega maa valitsemine teid koormab, ja Rooma on Samosatast nii kaugel, et idamaa jumalate ja inimeste needused kõlavad teie kõrvus ainult kauge merekohinana. Niisugusel suure isanda eraelul Roomas on omad võlud. Keegi ei tea seda paremini kui mina, sest nagu teile tähelemata teada on, kuningas Philipp, oli minulgi mõned nädalad tagasi veel võimalus Roomas sellist elu elada, nagu teile seda kirjeldasin. Te imestate, et ma sellest hoolimata siiski oma tööst poolele asusin. Mulle ei ole see endalegi lõpuni arusaadav. Meie, vanem põlvkond, ei hinda mõistust nii kõrgelt kui noored. Meil on vist hoopis teistsugune mõistus, nii et isegi kõige luksuslikum elu kaotab meie silmis elamisväärsuse, kui meil tuleb mõningatest abstraktsetest ideedest loobuda."

Kuningas Philipp istus ikka veel liikumatult oma Minerva kuju all. Tema kahvatul suurel näol oli tähelepanelikust kuulamisest hoolimata rumal ilme.

„Olge hea, jätkake, mu Varro," palus ta lõpuks, kui senaator vait jäi.

„Ma olen lõpetanud," vastas Varro. „Vahest veel üksnes see: kas pole totter saatuse iroonia, et meie Nero võit ainult sellest sõltub, kas me peame vastu need paar nädalat, ilma et Rooma meile kallale tungiks! Kui keisril õnnestuks neli, isegi kolm nädalat vastu pidada, kuni kuningas Artaban end tema pooldajaks kuulutab, siis on meie Nero valitsemine aastaiks tagatud. Kui ta kord tõelist edu saavutab, kui näiteks Artaban teda toetama hakkab, kui idamaa ükskord selgesti näeb ja taipab: Nero elab, Nero on siin, Nero valitseb, siis tähendab üksnes tema nimi ja olemasolu pidevat ohtu Roomale, isegi kui Nerol ajuti tugevat sõjaväge selja taga ei ole. Ta võib mõneks kuuks rahulikult steppi kaduda ja olukorra paranemisel jälle välja ilmuda. Roomal on suur armee, aga nii palju sõdureid tal ei ole, et kogu idamaad tema pärast läbi tuhnida. Siis tuleks Partiaga uus sõda, ja seda ei taha Rooma praeguste asjaolude juures mitte mingil juhul. Edessast üksi on vähe. Aga kui Edessa ja Kommageene üheskoos Nerot aitaksid, siis istuks ta sadulas ja võiks ratsutada kuhu tahes."

Kuningas Philipp ei pööranud pilku Varro huultelt. Jah, see

mees oli teinud otsuse, milleks tal endal polnud julgust, kuid aga tahtmist. See Varro tundis täpselt, mis teda ennast takista ja halvas, oli sügavamini oma minasse tunginud kui tema, nii sügavustest, kus mõistus enam ei valitse, jõudu ammutanud, mi lega mõistust võita. Philipp tundis mehe vastu poolehoidu ja imet lust. Kas ei oleks siiski ettenägelikum ja targem korrektne olla? Selles oli Varrol õigus: kui tema, Philipp, edasi roomlaste sõna kuulab, siis on kindlasti ka tema näilisel suveräänsusel Komma geenes peagi lõpp, kui ta aga vastu hakkab, siis on tal mingi ehkki minimaalne väljavaade seda lõppu vältida:

„Ma räägin oma kapteni Treboniusega, kulla Varro," ütles kuningas Philipp peaaegu lõbusalt, sest otsus oli juba tehtud. „Ja ärge mulle pahane olge," lõpetas ta audientsi, muiates nüüd va jamatult üle terve näo, „kui ma veel mõneks ajaks teie ukse ette valvurid panen."

8

VEEL ÜKS ROOMA OHVITSER

Kapten Trebonius oli teenistust nekrutina alustanud. Nüüd oli ta ohvitser Neljateistkümnenda leegioni kotkalipu all. Idamaal asuvate sõdurite hulgas oli ta kõige populaarsem. Nii sõbrad kui vaenlased tundsid tema tegusid Armeenia ja Juudi sõjas. See hallikaspruuni juuksetukaga lihav mees, ümmarguse peaga ja vägeva turjaga, oli teenistuses äärmiselt karm ja jõhker, vabal ajal aga käitus oma sõduritega familiaarselt, pummeldas ja nelis nendega lõbumajades ringi. Tema toored naljad olid laialdaselt kuulsad. Trebonius oli armee lemmik, elanikud imetlesid teda ja avaldasid talle kõikjal poolehoidu.

Antiookia valitsuspalees ja Rooma sõjaväelistes ringkondades oldi tema populaarsusest muidugi teadlik. Keiser Vespasianus, kes rahvalikku huumorit hindas, oli tahtnud Treboniust aadliseisusse tõsta, et aga mõned kõrged isandad, kellele kapten Trebonius liiga vulgaarsena tundus, kahtlust avaldasid, jättis ta selle mõtte. Alamast soost kapten, keda polnud ratsanikuks ülendatud, ei võinud saada kõrgemat auastet kui see, mis tal praegu oli. Kuidas ta ka aristokraatlike härrakeste üle ei irvitanud, kui tihti ta ka ei rõhutanud, et armee lugupidamine on talle koloneli- või kindralipaeltest hulga tähtsam, näris teda ometi see, et kõrged isandad teda oma ringkonda ei lase.

Trebonius oli auahne ning oli pälvinud palju aumärke. Kangelasrüüde eest oli ta saanud purpurlipukese ja käsivarrepandlad olnud võitnud endale ja oma hobusele Victorile esimese järgu tunnistused. Kuid tal ei olnud kuldset „Müürikrooni", mis antakse neile, kes esimesena on roninud ümberpiiratud linna müüridele. Kapten Trebonius oli arvamisel, et on selle aumärgi kahel korral ära teeninud. Ta ainult kehitas põlglikult õlgu või naeris valju, rasvast naeru, rääkides alatutest sahkerdajatest, kes ta aumärgist ilma jätsid ja selle teistele sokutasid. Sellegipoolest tuskis see okas teda valusasti.

Oma tiitlilt ja ametiastmelt olid kolonel Fronto Edessas ja kapten Trebonius Samosatas võrdsed. Kuid Antiookia võimud teadsid täpselt, miks nad olid Edessa viiesaja mehe etteotsa peene aristokraadi Fronto määranud, kaks tuhat meest aga, kes Kommageene neljas linnas paiknesid, kapten Treboniusele allutanud. Edessas oli tarvis diplomaatilisi võimeid, Rooma komandandi amet oli seal vägagi delikaatne. Treboniuse määramisega Samosatasse aga taotleti kaht eesmärki: ühest küljest alandati ebaõnnestunud olevat kuningas Philippi, kelle pealinna saadeti Rooma esindajana ainult plebei, teisest küljest aga pisteti populaarne kapten Trebonius, keda eriti andekaks ei peetud, soojale kohale, kus valitsemist õieti tarviski polnud. Sõjaväevõimud saavutasid sellega üksnes mõlema ohvitseri pahameele; sest samuti nagu Fronto kõrge kultuuriga suurlinna Samosatasse igatses, himustas auahne Trebonius tema delikaatset, vastutusrikast ametikohta Edessas.

Oma auahnuse solvamist hüvitas ta sellega, et kurnas Kommageene elanikkonda kõige häbitumal kombel. Ta näitas avalikult, et peab Kommageene valitsejaks mitte Philippi, vaid iseennast. Ajas rikkust kokku, kus vähegi sai. Vulgaarse, brutaalse näoga, sadakond ordenit rinnal rippumas, kallist riidest munder seljas, relvad viimseni läikima löödud, kõndis see kõhukas mees paraaditseva kukena mööda linna kauneid tänavaid. Ta pidas endal õukonda nagu mõni vürst, tal oli suur kojatall, jahtis metsikult naisi ja ulukeid kogu maal.

Õigupoolest oli see kuningas Philippile meeltmööda, et roomlased oma arvukatest ohvitseridest just selle olid siia saatnud. Ehkki selle mehe puudutus oli pärsia ja kreeka jumalate ning kuningate järglasele vastik, ei tõmbunud ta siiski võpatades tagasi, kui Trebonius teda rasvunud sõrmedega familiaarselt varrukast sakutas või tal karvase käega ümbert kinni võttis. Ta nägi Treboniust läbi: see oli mängur, seikleja, oma madalate himude mängukann, pealegi veel solvunud oma auahnuses. Polnud raske

kujutleda olukordi, kus sellised inimesed võiksid kasulikuks osutuda.

Nüüd siis oli selline olukord tekkinud. Vahetult pärast juttu ajamist Varroga käskis kuningas Philipp kapteni enda juurde kutsuda.

Trebonius ilmus. Ta oli heas tujus. Laialt ja raskelt istus ta peene mööbli keskel.

„Noh, kuningas Philipp," alustas ta oma heleda, kilava häälega, „minu ema poeg tunneb rõõmu eelseisvast jalutuskäigust Edessasse. Nüüd näete ometi vana Treboniust tema sõiduvees. Selle kuningas Mallukhi haaremis leiate ilusaimaid naisi, kes elab Korintose ja Suusa vahel on elanud. Siis saame oma vanas eas veel nalja. Ikka teile kaks ja mulle üks. Aga miks te nii hapu näo teete, noor kuningas. Uskuge, selle Nero koos tema Mallukhi ja Šarbiliga keerame me ühe ropsuga rõngasse. Ja Varro ongi meil juba käes."

Trebonius lagistas oma rasvast naeru.

Philipp ei lasknud välja paista, kuidas selle mehe kohmakad familiaarsused ja dalmaatsia dialekt, milles ta neid esitas, tema kõrva riivasid.

„Muidugi austab see mind," vastas kuningas rahulikult oma puhtas, värvitus ladina keeles, mille peenus Treboniust alati vihastas, „et Rooma just mulle selle ülesande usaldas. Kuid selles aukarikas on ka mitmesuguseid kibedaid tilku. Esimene neist on see, et ma ei lähe just heameelega oma sõbra Mallukhi vastu."

Trebonius irvitas laialt.

„Sellest saan ma aru, noor kuningas," vastas ta. „Te kardate vist, et olete ise järgmine ohver, ja et meie teid ja teie kuningriigi neelame. Ilmaaegu. Kui te tubli olete, kostab kapten Trebonius teie eest hea sõnakese. Seda sõna võetakse ka Palatinuses kuulda."

„Tänan teid, et olete nii heas arvamises," naeratas Philipp. „Nüüd teine tilk," jätkas ta. „Mul on juriidilisi kahtlusi. Leping Roomaga kohustab mind abistama keisrit ja tema asehaldureid igas minu territooriumil Rooma alamate vastu alustatud süüasjas. Ent mis ajast kuulub Edessa minu valduste hulka?"

„Ja te vaevate end niisuguste peensustega?" küsis kapten omakorda. „Mina jurist ei ole. Aga meie juristid leiavad kindlasti mõne nipi, kuidas teid pigist välja aidata. Näiteks me kingime teile lihtsalt osa Edessast. Siis on see teie territoorium. Mina hoolitsen selle eest."

Ta haaras kuningal hõlmast ja naeris nii, et aumärgid ja ketid tema rinnal ning käte ümber klirisesid.

Philipp tõusis püsti; pikana ja peenena seisis ta oma Minerva kuju ees.

„Ja nüüd kolmas, kõige kibedam tilk," ütles ta oma ükskõiksel häälel. „Keiser Nero on Julius Caesari valitsejasoo viimane võsu, mitte Aleksandri soo viimane. Teie võib-olla peate neid kaalutlusi sentimentaalseteks, aga kui see mees Edessas tõesti peaks olema Nero, siis tundub see mulle jõle, et just Aleksandri lapselaps Caesari lapselapse ristile saadab. Ja kas te olete kindel, et see mees viimaks siiski Nero ei ole? Vaadake, senaator Varro tuli siia mulle kinnitama, et see on tõesti Nero. Üksnes sel eesmärgil ilmus ta vabatahtlikult minu juurde."

„Käituda ta oskab, see Philippist poiss," mõtles Trebonius. „Kui elegantselt ta mulle nina alla hõõrub, kes ta on. Mis viga kuninglikult käituda, kui sa juba lapsepõlvest peale muud väljapääsu ei tunne. Kui ma teda käsutaksin: „Väljaaste paremale, piik täiesti pea kohale!" – mis nägu tal siis oleks?" Valjusti ütles ta: „Kas ma olen kindel? Mis kindlat selles sitases maailmas on? Aga kui Titus, Rooma armee ülemjuhataja, käsib seda meest mitte Neroks pidada, siis ei ole ta ka Nero."

Kuningas Philipp silmitses unistavalt oma pikki käsi ning mõtiskles valjusti:

„Võimalik, et see ülemjuhataja on hea sõdur, Nero aga ei olevat seda olnud. Kuid Nero ei olnud ka kitsipung, need uued head sõdurid aga ei ole kuigi helded. Sõjavägi armastab teadagi Nerot. Kui leegionid keiser Nerot näevad, hakkavad nad vist pigem tema eest kui tema vastu võitlema. Mina ise olin laps, kui teda nägin. Ent veel nüüdki, kui ma vaid tema kuju näen, värisevad mul aukartusest põlved. Mul on tunne, nagu kutsuksin ma jumalate needuse enda ja oma maa peale, kui tõstaksin käe suure keiser Nero, idamaa sõbra vastu."

Kapten Trebonius kuulas tähelepanelikult, kordagi oma laia suud naeratamata. Nüüd vastas ta põiklevalt, nagu Fronto Šarbilile:

„Neid asju sobib arutada kuningal, mitte kaptenil."

„Ma imestan," vastas kuningas viisakalt, „et minu Trebonius oma aukraadi varju poeb. Kapten Trebonius on ju muudel juhtudel mõtelnud ja talitanud sugugi mitte kapteni moodi, vaid nagu mõni Kommageene vürst. Kas ei ole see pealegi tabav tõend teatud inimeste tänamatusest, et minu Treboniusel paremat aukraadi pole kui kapteni oma? Hea sõdur nõuab head tasu. Võib-olla oleks see parimas mõttes sõjamehelik võidelda Nero eest, kes oskab olla tänulik ja suuremeelne, aga mitte mõnede teiste eest."

Treboniusel hakkas ebamugav. Mida see inimene tahtis? Mida see pidi tähendama, et muidu nii järeleandlik Philipp korraga julgunuks ja jonnakaks muutus? Philipp oli tahtejõuetu ning nõrguke, kuid kavalpea. Ka Varro oli kavalpea. Nähtavasti on neil kavalpeadel omad kaalutlused, kui nad Cejoniuse käsku ignoreerivad. Selle üle tasuks mõelda. Kuberneri käsu täitmine ei olnud Philippile küll austav, kuid ta oleks sellest suurt kasu saanud. Kas ei paista Nero poolt veel rohkem? On sellel Philippil partlaste tagatis?

Trebonius ei armastanud ebaselgust. Ta pahvatas jämedalt ning otseselt:

„Mis see õieti tähendab, noor kuningas? Kas see tähendab, et te keeldute Rooma käsule alistumast?"

Philipp naeratas. Oma pikkadel jalgadel loivas ta Treboniuse juurde ning ütles talle ikka veel naeratades otse näkku:

„Mis te ometi mõtlete, mu Trebonius? Kuningas Philipp keeldub? Muidugi alistun ma. Varro on meil juba käes. Ja kahe nädala pärast, juhul kui Mallukh teist meest selleks ajaks välja ei ole andnud, saadame me oma armee Edessa vastu."

„Nojah," kraaksatas Trebonius, kuid ta suutis vaevu oma hämmeldust varjata; ta ei saanud aru, kas kuningas tema üle naljatas heitis, või mis ta ise õieti tahtis. Kas tema, Trebonius, peaks nüüd rahul olema, et kõik libedalt on läinud, või hoopis rahulolematu? Tema kõhklused süvenesid veelgi. Hüvastijätul pöördus julgunud noor kuningas oma varasema kahemõttelise jutu juurde tagasi ja ütles:

„Niisiis, kaks nädalat on meil veel jäänud. Kaks nädalat on pikk aeg. Mõtelge, palun, nende kahe nädala jooksul täpselt järele, kas see mees Edessas siiski tänulik Nero ei ole, kelle all Treboniuse-taoline mees vaevalt ainult kapteniks jääks."

9

SÕDA ORIENDIS

Trebonius pidas need sõnad meeles ja mõtles järele.

Ta nägi enda ees mitmesuguseid meelitavaid võimalusi. Näiteks võiks ta oma kahemõttelisest jutuajamisest kuningas Philippiga Antiookiasse teatada. Seal koguti süüdistusmaterjali Kommageene kuninga vastu juhuks, kui kord oleks tarvis tema maad hõivata. Trebonius osutaks sellega teene, kui ta seda materjali

[illegible]endaks. Aga mis kasu tal sellest teenest oleks? Praegune [illegible] talle aadliseisust nagunii ei annaks, ja kõik muu, mis talle anda võidaks, on tal juba olemas.

Kui ta seevastu selle Nero poole üle läheks, tema, armastatud kapten Trebonius, võiks ta sellise toetuse eest mis tahes hinda nõuda – siin oli tollel kavalal pärismaalaste kuningal õigus. Teda ülistaks senaatoriseisusse, nimetataks kindraliks, võib-olla isegi väejuhatajaks. Kui aga asi peaks viltu kiskuma ja Nero ei peaks pääsema, jääks temale, Treboniusele, ikkagi võimalus õigeaegselt oma meestega üle Tigrise partlaste juurde põgeneda. Seal leitaks kaulsale kaptenile igal ajal tegevust, seda enam, kui ta neile paar tuhat hästidrillitud rooma sõdurit kaasa toob.

Trebonius tavatses õlgu kehitada, kui juttu tuli kolonel Frontost. Ent selle Fronto käitumine, kes nüüd üksi Edessa suures kaitsis istus, oli teda kogu aeg intrigeerinud. Ta pidas seda veidraks, ebasõjamehelikuks. Nüüd küsis ta endalt, kas ei haista Fronto selle Nero taga isikliku karjääri võimalusi.

Trebonius nohistas kannatamatult nina. Mis tuleks teha? Teenistus Tituse armees oli igavaks läinud. Korralikule, värskendavale lõbusale sõjale ei saanud nende kainete väiklaste isandate all mõeldagi. Nerot teenida oleks hoopis teine asi. Sealt paistis tahinguid, mis on vana sõduri südamele palsamiks. Selle Nero poole lüüa oli riskantne. Aga eks ole ohtlik elu sõdurikutse mõte? Ta oli ikka irvitanud, kui ta oma nekrutitele pähe tagus arvukaid julgestuseeskirju, mis Flaviuste „Elementaarjuhendites" eriti palju ruumi võtsid.

Kui ta esiti selle Nero ilmumisest kuulis, oli ta paar mahlakat nalja visanud. Nähtavasti oli ta sellega liialt rutanud, sest nüüd nägi asi teisiti välja. Varro, Philipp ja tema, need on kolm rebast. Miks ei peaks kolm rebast, kui tegemist on nii rasvase saagiga kui tähtsad ametikohad keiser Nero juures, jagu saama Rooma ennahündist, kes on vana, raugastunud ja hõredate hammastega? Ja küll saaks nalja, kui siis peen kolonel Fronto tantsides tuleb! Liiga hilja, armas kolonel. Ei saa ühe tagumikuga samaaegselt Nero ja Tituse juures istuda.

Mitte kahe nädala pärast, vaid juba kolmandal päeval ilmus Trebonius jälle kuningas Philippi juurde. Kuberner Cejonius oli talle täpsed instruktsioonid saatnud. Neis räägiti, et igal juhul tuleb toetada fiktiivset versiooni, nagu oleks Kommageene kuningal volitused üksnes politseiaktsiooniks. Rooma ei taha endale võtta mingit vastutust partlaste ees; kui tekiks konflikt, tahab tema, kuberner Cejonius, jätta endale võimaluse tõendada, et kuningas Philipp on oma volituse piirest üle astunud. Kapten

Trebonius peab järelikult kuningas Philippi mõjutama, et too Edessa vastu kõige halastamatumaid vahendeid rakendaks, kuid korraldama nii, et kogu vastutuse saaks tarbe korral kuningas kaela veeretada. Pikk kiri, milles Cejonius talle seda kurikavalat plaani seletas, oli Treboniusel kaasas. Kuningale ta seda otsesõnu ei näidanud, kuid ta võttis selle mitu korda välja, luges endamisi muigas ja tsiteeris mõningaid lauseid, lastes kuningas Philippil selle kahemõttelist sisu selgesti aimata. Kuningas ei olnud iialgi roomlaste poliitikat eriti moraalseks pidanud. Sellegipoolest oli talle Cejoniuse sõnamurdlikkus teretulnud: see oli veel üheks õigustuseks tema kavatsusele.

Räägiti ühest ja teisest. Äkki astus kapten Trebonius raskel sammul kuningas Philippi juurde, sikutas teda hõlmast ning kraaksus talle sügavalt silma vaadates truusüdamlikult:

„Ja nüüd, noor kuningas, räägime üks selge jutt, nagu mees mehega. Ütelge mulle omavahel, kas see mees Edessas on suur helde ja tänulik keiser Nero või mitte?"

Kuningas Philipp talus liikumatult kapteni ebameeldivat hingeõhku oma näol, ei pööranud oma pruune silmi kapteni sinakas hallidelt ja ütles rõõmsa rahulikkusega:

„Minu vaist ja Varro tunnistus räägivad selle poolt."

Trebonius astus sammu tagasi ning kuulutas väärikalt nagu Fronto tookord:

„Mina olen ainult lihtne kapten. Nii tumedast loost taipavad kuningas ja senaator kindlasti rohkem kui tagasihoidlik ohvitser." Samas aga heitis ta väärikuse kõrvale, irvitas laialt, naeris laginal, laksas vastu reit ja röögatas:

„Saab alles nalja! Me paneme oma Neroga Hüpiknukule sule sappa! Suurepärane!"

Ta võttis uuesti ametliku tooni:

„Nõndaks, noor kuningas, kindralkuberneri käsk saab muidugi täidetud. Teie ja minu poolt. Ekspeditsioon Edessa vastu toimub. Ma hoolitsen, et sellest küllaldaselt võitlusjõude osa võtaks. Mina annan teile moraalseks toetuseks kolmsada meest. Muu on teie asi. Vastutust kannate teie."

Ta pilgutas oma heledaid, peaaegu ripsmeteta silmi.

Seega hoiti Varrot edasi auarestis, Edessa kuningas Mallukhile aga saadeti kiri, kus Kommageene Philipp viisakalt, kuid kindlalt nõudis mehe väljaandmist, kes end keiser Neroks nimetab. Tõsiste sõnadega soovitas ta oma sõbral ja vennal Mallukhil Rooma kuberneri õiglasele nõudmisele alistuda, kuni selleks veel on õige aeg. Kiri lõppes ultimaatumiga: kui kahe nädala jooksul mehe väljaandmist ei järgne, on tema, Kommageene Philipp,

vastavalt lepingule Rooma keisriga kahjuks sunnitud kuberneri soodsast väeosade saatmisega toetama.

Selle kirja koopia saadeti Antiookiasse. Koopiale oli lisatud, et senaator Varro on juba Kommageene kuninga käes, kes loodab peagi ka teist kurjategijat kinni püüda. Siis saadab ta nad mõlemad kubernerile, vastavalt tolle soovile.

Et kirjale suuremat kaalu anda, saatis kuningas Philipp selle Edessasse oma nõoga, noore printsi Seleukusega. Tol printsil oli kuningas Mallukhi ja ülempreester Šarbiliga pikk jutuajamine, kusjuures prints kirja suuliselt kommenteeris. Nad kõnelesid nagu kaks idamaa vürsti, suliseva purskkaevu juures, väärikalt ja intiimselt. Seleukus jutustas, kui austav on arest, milles kuningas Philipp senaator Varrot hoiab. Kui huvitavaid jutte kuningas iga päev temaga ajab. Kui vähe roomlasi plaanitsetud ekspeditsioonist Edessa vastu osa võtab, kõigest kolmsada inimest. Prints oli varjanud ka oma kartusi Kommageene kohalike vägede suhtes: kommageenlased, kes on harjunud, et roomlased suurema jao kujategevusest enda kanda võtavad, ei võitle Edessa ja keiser Nero vastu just erilise vaimustusega. Tema isiklikult on arvamisel, et need väeosad, kui nad varsti pärast Eufratil oleva piiri ületamist, näiteks üheksanda miilitulba juures, seal, kus tee Batnae poole ära keerab, kohtaksid tugevat ja võitlustahtelist vastast, pöörduksid üsna kähku ringi ja jätaksid kolmsada roomlast üksi lahingut lõpetama. Pealegi, arvas ta, pole kapten Trebonius ise sugugi kindel, et arvatav Nero on pettur, ja kui keiser oma ehtsust keiserliku ergutustasuga tõendaks, ei saaks Trebonius sääraste argumentide vastu kuidagi kurdiks jääda. Selles vaimus igatahes tervitab Kommageene kuningas oma vastast ja sõpra, Edessa kuningat, ja kutsub tema, kui ta tõesti ei taha Rooma kuberneri nõudmisele alistuda, ausale rüütellikule võitlusele.

Mõned päevad hiljem kohtas üheksanda miilitulba juures Samosata–Edessa teel, seal, kus Batnae tee ära keerab, hulk pärsia kaupmehi hulka araabia kaupmehi. Niihästi pärsia kui araabia kaupmehed olid sõjaasjanduses hämmastavalt tugevad. Nad arutasid kaua, mis küll juhtuks, kui selles paigas Kommageene ja Edessa armeede vahel lahing aset leiaks. Nad rääkisid üksikasjaliselt sellise lahingu igast üksikust võimalikust faasist ning järeldasid, et see peaks lõppema ettearvatult Kommageene lüüasaamisega.

Need asjatundlikud kaupmehed osutusid headeks prohvetiteks. Kui kolm nädalat hiljem lahing, mida nad kartsid, aset leidis, lõppes see tõepoolest kommageenlaste lüüasaamisega.

Kolmsada roomlast, kes sellest heitlusest osa võtsid, ei tal
nud algul põrmugi, mis õieti toimub. Kapten Trebonius oli arv
misel, et sõdur peab antud juhul oskama oma juhi eest väärili
surra, ega pidanud sellepärast vajalikuks oma mehi rohke
asjasse pühendada. Rooma sõdurid ei saanud seega sugugi ar
miks nende Kommageene võitluskaaslased nii veidraid manöö
reid sooritavad, nad ei olnud iial nii seletamatut lahingut lä
elanud, ja seetõttu torgati neist ka ligemale sada tükki surnu
enne kui ülejäänud taipasid ja lasksid end vangi võtta.

Tohutu hõiskamisega marssis Edessa võidukas armee Samos
tasse sisse, võttis sealselt Rooma garnisonilt relvad, vabasta
Varro ja pani tema asemel auaresti kuningas Philippi.

Lahingus üheksanda miilitulba juures oli roomlastest langenud üheksakümmend seitse, kommageenlastest kuusteist, edessalaste kaksteist.

Seda Nero võitu esimesel kokkupuutel tema vaenlasega sel
tati kogu piirialal kui õnnelikku märki. Rooma garnisonid Ka
rais, Batnaes ja isegi Palmüüras lasksid endalt relvad ära võtta või läksid üle Nero poolele. Paljud nimepidi iseseisvad, kuid tege
likult Roomast sõltuvad linnad ühinesid nüüd surnust ülestõusnud Neroga ning õnnitlesid Rooma senatit suure keisri imelise pääs
mise ja terveksjäämise puhul.

10

KANNATLIKKUSE TASU

Kolonel Fronto võis peagi rahuldusega veenduda, et lootused, mis ta oli sidunud Marcia abieluga, on õigustatud. Pottsepp Terentiuse endistelt tuttavatelt olid temani jõudnud mõningad väga kindlapiirilised kuuldused, mis lasksid peaaegu sajaprotsendilise tõena oletada, et Terentius ei ole ühes Marciale ja temale tähtsas punktis mingi „Nero". Kui Fronto nüüd ülepeakaela ei torma ja õige hetke ära ootab, siis, nagu ta arvas, leiab selline kannatlikkus kindlasti tasumist.

Ta viibis Marciaga koos nii tihti, kui vähegi võimalik, ei muutunud aga iialgi pealekäivaks, vaid jäi hästikasvatatuks, roomalikuks, reserveerituks ja avaldas Marciale oma poolehoidu üksnes väikeste, valitud tähelepanuavaldustega, laskmata seda kordagi sõnadeks muutuda.

Marciat närisid tema pulmaöö pettumused. Ta vältis avameelset kõnelust, mida ta isa taotles; viimane raas tema usust isasse oli kustunud. Oli hullumeelsus loota, et selline inimene nagu ori Terentius võiks Palatinusesse elama asuda. Niisama vähe kui too inimene oli võimeline õigustama oma nime „Nero", suudab ta ka mõrestada keisritiitlit, mis talle külge on riputatud. Võim ja kuulsus jäävad Marciale niisama kaugeks kui armastus. Ta oli saatuse hooleks jäetud, talle on määratud kogu eluaeg selles Idas viibida.

Üha tihedamalt ja visamalt keerlesid ta mõtted ning unistused ainsa roomlase ümber, kes tema läheduses viibis, Fronto ümber. See, et Fronto Titusele antud truudusvannet ei murdnud ja siiski Edessasse jäi, täitis teda uhkusega; Marcia arvas, et Fronto seda tema pärast teeb, ja tundis end talle lähedasena. Neid ühendas huumus ja saatus. Nii nagu Fronto elas üksinda suures tühjas kantsis, nii elas temagi üksinda Varro suures mõisas. Marcia nägi elegantses, ilusate terashallide juustega isandas, kes üksi viie miljoni vaenuliku inimese hulgas Rooma armeed esindas, rohkem ülevust kui naeruväärsust.

Marcia võitles iseendaga, ta ei teadnud, kas Frontot usaldada. Mees nägi, et naine võitles, jälgis, ei küsinud midagi ja ootas. Lõpuks ei suutnud Marcia end enam pidada.

„Kuidas teie küll talute, mu Fronto," pahvatas ta välja, „neid võltse asju ja inimesi ümberringi, seda jultunud, õõnsat sära? Teie olete meie hulgas ainus, kes on säilitanud väärikuse ega ole end lõplikult sellele häbitule idamaale kupeldanud. Miks te ei lähe tagasi Antiookiasse või Rooma, et pärast kõike seda mõttetust ja mustust jälle puhast õhku hingata?"

Fronto vaatas talle otsa. Nägi tema saledat, peent keha keisrianna rüü all närviliselt külmetamas. Nägi piklikke, kirglikke pruune silmi, Varro silmi naise valges näos. Tema range, roomalik, Vesta neitsi olemus kütkestas Frontot, samuti tema kummaline saatus ja see, et ta oli oma isa tütar. Fronto ihales teda väga. Üksnes kannatlikkust on tarvis, et õiget silmapilku ära oodata. „Ma pean ootama," mõtles Fronto, „kuni ta oma Nerost rääkima hakkab. Seni pean ma end talitsema. Alles siis, kui ta alustab juttu oma Nerost, võin ma kaugemale minna. Siis aga võin ma väga kaugele minna."

„Ma ei ütleks, mu Marcia," vastas ta, „et siin kõik kassikuld on. Idee, mille pärast teie isa Varro võitleb, oli alles hiljuti, neliteist aastat tagasi veel väga reaalne, sugugi mitte utoopiline. Ehkki tänapäeval humanism ja kosmopolitism enam ajakohased ei ole, ehkki tänapäeval Palatinuses piiratud natsionalismi ja

vastikut puritaanlust jutlustatakse, alasti militarismi kummarda takse, ei muutu see piiratud natsionalism seeläbi vastuvõetava maks, et teda Palatinuses kuulutatakse, ja meie kosmopolitism ei kannata põrmugi seeläbi, et ta ainult Samosatas tohib pooldada. Ma ei tea, kas teie isal õnnestub sel ohtlikul viisil oma ideed maksma panna; avameelselt öeldud, ma ei usu seda. Aga kui te talle ette heidate valimatuid abinõusid, mis ta oma idee heaks rakendab, siis teete talle liiga, mu Marcia. Kunagi pääseb tema usk võidule, see on selge; ent niisama selge on, et nood, kes siis seda usku võidule aitavad, niisama alatuid ja räpaseid vahendeid kasutavad, nagu praegu teie isa."

Fronto rahulik jutt, õilsus, kuidas ta tema isa kaitses, mehe hea, puhas Rooma ladina keel, tark mehelik nägu lühikeste teras hallide juustega, kõik see mõjus Marciale hästi. Naine tundis, et on selle mehega tugevasti seotud. Marcia ei kahelnud, et mees üksnes tema pärast on siia Edessasse jäänud. Kuid ta tahtis seda mehe enda suust kuulda.

„See, mis te ütlete," vastas Marcia, „on ilus ja üllas. Kuid see ei ole vastus minu küsimusele. Miks te siia jääte? Miks te Rooma ei lähe?"

Fronto teadis, mida Marcia igatses kuulda. Ta teadis, et ta Marciale meeldib, Marcia aga meeldis talle väga. „Ainult mitte nüüd liiga palju ütelda," otsustas ta, „mitte liiga palju ega liiga vähe. Ega ma palju valetagi, kui ma talle kinnitan, et jäin Edessasse tema pärast. Sel hetkel on see päris kindlasti õige."

„Miks ma Rooma ei lähe?" kordas ta osavasti kõheldes naise küsimust. „Tahan teile ausalt vastata, mu Marcia. Saatus on teie isa ja minu vaenulikesse leeridesse tõuganud. Aga ma austan teie isa ja olen tema sõber. Ehk saan ma teda aidata, kui tema üritus kokku variseb." Ja jätkas soojalt, üle pakkumata: „Ehk saan ma siis teidki aidata. Ma ei näe selles mingit mõtet, kui teie või mina siin Mesopotaamias märtrisurma sureks. Mina jätsin endale võimaluse äärmisel juhul Rooma territooriumile tagasi pöörduda. Kas te tuleksite siis minuga, mu Marcia? Nüüd te teate, miks ma veel siin olen," lõpetas ta nõrga naeratusega; tema sõnad kõlasid peaaegu vabandavalt.

Fronto mõtles pinevusega: „Nüüd peab ta lõpuks hakkama rääkima oma Nerost ja sellest, kui õnnetu ta on. Kui ta seda teeb, siis magan ma temaga juba täna öösel."

Marcia ütles:

„Teie siinolek on mulle suureks lohutuseks, mu Fronto. Võib-olla pole see väärikas, et ma seda teile tunnistan, aga on talumatu olla üksi nende kõnelevate loomade hulgas. Ärge mõtelge

minust halvasti, kui ma enam vaikida ei suuda. See ei ole roomalik, ma tean, aga laske mul kõnelda! Te ei suuda kujutleda, mis tähendab nii madala inimesega elada. See Nero . . ." ja Marcia rääkis tema th-st ja viisist, kuidas ta Marcia pulmakleidi oli rüüdile laotanud.

Kui ta esimesest embusest ärkas, pidi ta imestusega kuulma, et see suursugune, väärikas roomlane Fronto nüüd, kus ta temaga magamist oli, rääkis armuasjadest ja suguelust äärmise küünilisusega, põlgamata väga vulgaarseid sõnu. Veel rohkem imestas Marcia, et tema, keda oli määratud Vesta neitsiks, talle sellepärast eriti pahane ei olnud.

Fronto aga mõtles: „See oli minust tark tegu, et olin kannatlik. Ja ma talitasin vapralt ning sündsalt, et jäin oma tunnetes kindlaks ega lahkunud siit. See idamaa on üks imeline maailm! Siinmail tasub vaprus ja sündsus end siiski ära."

11

FRONTO KIUSATUS

Fronto armastusega rahuldatud, ei nurisenud Marcia enam oma saatuse üle. Ta hakkas oma isaga sõbralikult rääkima, arutles, missugused väljavaated on isa ja tema enda üritusel. Mõningane hämmingus ei lasknud tal aga isa ees Fronto nime nimetada, ja kui Varro Frontost rääkis, vaikis Marcia. Ka tema viha Terentiuse vastu lahtus. Mees muutus talle võõraks ja ükskõikseks, ning Marcial ei olnud raske, kui mees teda kõnetas, talle rahuliku ja viisaka sõbralikkusega vastata.

Oli isegi päev, mil ta mehega ühel meelel oli. Terentius tahtis talle näidata oma lemmikpaika, Labürinti. Marcia läks temaga alla mõne tõrvikukandja saatel. Terentius viis ta väga sügaval asuvasse koopasse, käskis saatjatel väljas oodata, nii et nende tõrvikute kuma õige nõrgalt koopasse paistis. Nüüd viibisid nad kahekesi sünges maa-aluses ruumis, hirmutatud nahkhiired lendlesid ringi, ja Marcia nägi mehe näost vaid ähmaseid kontuure; hämarusest aga kostis Nero hääl ja jutustas talle oma plaanist ehitada see Labürint nende mõlema hauakambriks. Selle idee sünge suurejoonelisus avaldas Marciale muljet; esmakordselt tajus Marcia oma abikaasas inimest, kel oli seos nimega, mida ta praegu kandis.

Sellest päevast saadik ei tundnud ta enam mehe suhtes vastu meelsust. Kui Marcia varem oli solvunud, et Terentius ei püüdnudki talle mehena läheneda, siis nüüd oli naine talle selle eest tänulik. Eelkõige aga oli ta mehele tänulik selle eest, et ta oli olnud põhjuseks, mis naist Frontoga sidus.

Fronto omalt poolt armastas Marciat ja tundis end õnnelikuna, kuid see õnn ei vallanud teda üleni. Kolonel oli kirglik poliitik ja sõjamees, jälgis hasartselt inimeste kummalisi, haaravaid ja kentsakaid tegusid, ning lahing üheksanda miilitulba juures Samosata teel ja selle tulemused erutasid teda kui asjatundjat äärmiselt. Ehkki Marcia, kartes ohtu, kuhu mees tarbetult võiks sattuda, teda tagasi püüdis hoida, läks ta Samosatasse.

Varro oli muidugi Fronto suhetest oma tütrega kuulnud ning oli rahul, et Marcia on leidnud õige sõbra. Et see just tema sõber Fronto oli, rõõmustas teda kahekordselt. Varro tervitas teda Samosatas siira südamlikkusega.

„Kas teid ei pane imestama, mu Fronto," asus Varro päriskõneluse juurde, „kui ruttu meie Nero endise võimu tagasi võtab? Ilmselt soosivad teda jumalad. Nero vallutab südameid lennult."

„Seda ta teeb," nõustus Fronto. „Ja mind huvitab väga, kui kaua see kestab? Kui kauaks piisab keisrina näimisest, et keiser olla?"

„Alatiseks piisab," vastas Varro veendunult. „Kui jutt on võimust, siis öelge, kus lõpeb näilisus ja algab olemine? On täiesti ükskõik, kust ammutab võimukandja valguse, mida ta rahvahulkadele kiirgab. Ei ole sugugi alati hea, kui see valgus temast endast tuleb. Mõnikord on parem, kui ta oskab end lasta õigest küljest valgustada. Ja seda teab Nero niisama hästi kui kakskümmend aastat tagasi."

„Te tahate ütelda," selgitas Fronto, „et ta on taiplik ja järelikult kõlblik?"

„Ta on alati taiplik olnud," vastas Varro kahemõtteliselt.

Fronto aga tunnistas:

„Igatahes on need, kes tema taga seisavad, julged ja osavad. Nad väärivad edu, mis nad seni on saavutanud."

Varro rõõmustas sisimas asjatundliku kiituse pärast. Ta astus Fronto juurde, sirutas talle käe ja ütles südamlikult:

„Miks siis teie ei astu nende hulka, kes seda Nerot pooldavad?"

Fronto oli Samosatasse minnes lootnud, et teda kutsutakse Nero poole üle minema, tal oli isegi kange tahtmine seda pakkumist esile kutsuda, ta oli seda oodanud rõõmsa, pisut kartliku pinevusega, kindlas teadmises, et lükkab selle tagasi. Nüüd, kus

see pakkumine tõesti tuli, tabas see teda aga nagu olnuks see täiesti ootamatu. Tema kindlus haihtus; tema, kes muidu nii julge ja enesekindel oli, seisis kõheldes ja hämmeldunult.

Nüüd siis avanes talle see, mida ta kogu oma elu oli igatsenud: materjal, mille najal saaks oma teooriaid tegelikkuses proovida. Ta vajas rooma sõdureid ja vastast, ta vajas sõda või vähemasti lahingut. Siin oli kõik olemas. See mees, tark, julge, sümpaatne inimene, tema sõber ja tema sõbratari isa, pakkus talle seda. Need, mis ta temale anda võis, ei olnud küll rooma sõdurid, vaid „abiväed", nagu neid armees pisut põlglikult nimetati, barbarite väeosad, väikeste Rooma üksustega nende hulgas. Kuid ka selle materjaliga töötada oli suur kiusatus.

Kolonel Fronto oli kõike muud kui arg. Aga ta oli rooma sõdur, ja teatud rooma sõduri põhimõtted istusid tal lihas ja veres. Rooma ohvitserina oli ta kõrk. Ta armastas idamaad, aga barbar jäi barbariks, ja oli vääritu barbarite poolel roomlaste vastu võidelda, isegi kui barbarid keisririigile kasulikku, roomlased ise aga halba poliitikat ajasid. Rooma sõdurina oli ta ka õppinud ülearust ohtu vältima. Sõdur lööb retkel oma kindlustatud laagri üles isegi siis, kui kallaletungi ei ole karta, ja hoidub valli varju. Sõdur vajab julgeolekut; pensioniõigus ja vanaduskindlustus on talle tarvilikud nagu õhk.

Nõnda siis seisis kolonel Fronto, kõhkles ja võitles iseendaga. Oli pöörane ahvatlus armeed organiseerida, ümber formeerida, uuesti formeerida, sellega sõdida, ja kindlasti oli see tema elus viimne kord, kus talle niisugust võimalust pakuti. Teisest küljest aga tuli selleks, et seda armeed saada, ohverdada kindlustatus, mis ta elutööga oli loonud. Igatsus lõpuks ometi oma teooriaid proovida ja neid maailma ees õigustada õhutas teda edasi minema, elementaarne tung kättevõidetud õigusi säilitada aga kiskus teda tagasi.

Varro nägi, missugune torm teise hinges mässas. See, et Fronto nõnda võitles, tegi tema sõpruse veelgi väärtuslikumaks. Tungivalt veenis Varro teda:

„Te tunnete täpselt meie šansse ja riisikot. Meil on nüüd kolmkümmend viis tuhat meest, sealhulgas viis tuhat roomlast. See materjal on teile teada. Parim ta ei ole, need on peamiselt kontingendid teie Neljateistkümnendast ja Viiendast, aga halb ta ka ei ole. Meie Philippi kolm tuhat ratsaväelast on eliitväeosad. Võtke selle armee juhatamine enda kätte, mu Fronto! Paremaid šansse ei olnud isegi Vespasianusel, kui ta Vitelliuse vastu välja astus. Ja Vespasianuse nimel ei olnud nii palju tõmbejõudu kui Nero nimel."

Fronto põikles vastusest kõrvale.

„Mis te minust tahate?“ väitis ta vastu. „Mina olen „kahi netiohvitser“, olen kõike muud kui armastatud.“

„Muidugi olete te liiga tark,“ vastas Varro, „et olla armastatud. Aga mulle piisab sellest, kui minu keiser on populaarne. Väejuht ei pea mul olema armastatud, vaid asjatundlik. Võtke armee üle, mu Fronto! Me armastame mõlemad oma idamaad teie mitte vähem kui mina. Lööge kampa, kolonel Fronto! Ütelge „jah“!“

Fronto nägi Varro näos Marcia silmi. Kui ta nüüd ülemjuhatust vastu ei võta, ei jää Varrol muud üle, kui see Treboniusele, populaarsele kaptenile, üle anda. Peab ta tõesti oma keeldumisega ameti, mida ta kogu südamest ihkab, kätte mängima mehele, keda ta ei talu? Ahvatlus kiusas teda. Õige pisut puudus, et ta oleks Varrole käed sirutanud ning ütelnud: jah, jah, jah! Ent külgekasvanud kartus ilma jääda kindlustatusest, sõduri üliterav vaist ohu suhtes hoidsid teda otsekui kütkes. Ta tõmbus oma valli taha.

„Tänan teid, mu Varro,“ vastas ta. „Ärge pidage neid tühjadeks sõnadeks, kui ma teile ütlen, et teie usaldus on mulle kõrgeks tunnustuseks ja et mul on kohutavalt raske teie pakkumist tagasi lükata. Ent vaadake, mina olen juba kord sõdur. Mina vajan oma viitkümmend üht protsenti kindlustatust. Ma armastan ja austan teid, teie poliitika ja julgus köidavad mind. Aga oma julgeolekut ma teile ei ohverda. Rohkemat kui heatahtlik neutraliteet ma teile lubada ei saa.“

„Kahju, mu Fronto,“ lausus Varro kustunud häälel, „et te kampa ei löö.“

„Jah, kahju küll,“ vastas Fronto.

Nad istusid Samosata kuningapalee ühes ilusas toas, veidi lõdvalt ja väsinult enda ette vaadates.

„Kas te kuningas Philippile visiidi teete?“ küsis veidi aja pärast Varro, püüdes suuri vaevu kõneainet muuta.

„Kuidas ma saaksin?“ kostis Fronto. „Mina olen rooma ohvitser ja võin mässajale vastu astuda ainult kui vaenlane. Mina olen siin, et kapten Treboniusega läbi rääkida. Minu ja teie kohtumisest ei tohi keegi teada saada, mu Varro.“

„Kardan,“ tähendas Varro kurvalt, „et nüüd, kus te otsustasite meiega mitte ühineda, peate te kogu oma leidlikkusele vaatamata peagi Antiookiasse tagasi pöörduma.“

Fronto elavnes.

„Ei mõtlegi,“ seletas ta. „Minu sümpaatia teie ürituse vastu dikteerib mulle üha uusi argumente minu Edessas viibimise

kasuks. Niikaua kui teie üritusel veel raasugi väljavaateid on, jään ma teie lähedusse. Ma olen teie sõber, Varro. Palun uskuge mind!“

„Tänan teid,“ vastas Varro.

Nad olid mõlemad palju inimesi ja saatusi näinud ning harjunud umbusaldama sõnu, nii teiste kui ka enda omi, kuid sedapuhku tundsid nad, et on mõlemad siirad.

„Kellele peaksin ma nüüd juhtimise üle andma, kui te sellest keeldute?“ arutles Varro valjusti.

„Treboniusele muidugi,“ söandas Fronto nõu anda. „See sell on mulle vahest veelgi vastikum kui teile. Pealegi ei salli ta mind ja võib võimul olles mulle tülikaks muutuda, aga antud olukorras on ta sobiv mees. Kui ohvitser, poliitik ja sõber annan ma teile nõu, võtke Trebonius!“

12

HINGED LEIAVAD TEINETEIST

Mõned päevad pärast seda jutuajamist kolis Nero suurejooneliselt Edessast Samosatasse. Ta vabastas kuningas Philippi suurestist, embas teda, nimetas teda vennaks. Pärast pikka jutuajamist Varroga käskis ta esimesena audientsile tulla Treboniusel.

Populaarsel kaptenil oli seljataga paar ebameeldivat päeva. Fronto ilmumine Samosatasse valmistas talle kõvasti peavalu. Mida see peen täkk siit otsib? Tema, Trebonius, on teinud keiser Nero; peab siis nüüd too teine, ainult sellepärast, et ta on teisejärgulise aadlikuna sündinud ja kolonelitiitlit kannab, tal rasvase suutäie nina eest ära näpsama? Need paar päeva uue turmilise ajastu ootel on Treboniusele kuiva garnisoniteenistuse lõplikult talumatuks teinud. Ta tunneb jälle oma esimese nooruse taltsutamatut iha suurte meeletute seikluste järele. Nero kotkastega igatseb ta kaugele Itta marssida, või siis Läände, kui Nero, too ümberpöördud Aleksander, seda käsib. Kuid ta ei taha seda seiklust ette võtta noorema ohvitserina, vaid nii, nagu talle sünnis, kui esimene, kui juht. Ta teab, et see ei ole meelevaldne fantaasia ja et ainus rivaal, kes talle ohtlikuks võib muutuda, on seesama Fronto. Tõsi küll, teda rahustas pisut Fronto külaskäik; too pidas end nähtavasti veel Tituse ohvitseriks, mitte rohkem. Aga see võib ju ka ainult kaval nõks olla. Ei ole ju ka tema, Trebonius, veel kaarte avanud. Ühe minuti mõtles ta isegi sellele,

et kohe pärast seda visiiti avalikult Nero poolele asuda ja [illegible] teine, peenutseja, kolonel, riigivaenlasena ja usurpaator Titus spioonina jalamaid areteerida lasta. Ent samas võidab jälle distsipliin, kapteni aukartus haritud, võimuka ülemuse ees; Treboniu[illegible] ei söanda Fronto vastu nii kohmakalt ja sirgjooneliselt välja astuda.

See, et Nero nüüd tema, Treboniuse, esimesena enda ette kutsus, pakkus talle pärast kõiki neid kahtlusi ja muresid rahuldust. Ta tundis, et talle ollakse valmis andma seda, mis talle kohane. Tema ebakindlus muutus paugupealt uuesti uhkuseks ja jultumuseks. Hea küll, ta on valmis selle Edessa mehega kokku leppima. Aga ta tunneb oma hinda ja näitab sellele Nerole, et tema, kuulus kapten Trebonius, on suur sõdur, teine aga, oma purpurilt vaatamata, üksnes ori Terentius.

Ja ta ilmus oma paljude aumärkide kogu hiilguses, kärarikas ja toretsev. Nero istus oma toolil, kui Trebonius tärinal sisse vajus. Tool oli nagu iga teine, Nero aga, hoolimata väga laiast majesteedi purpurkandist, oli rõhutatult lihtsalt riides. Sellepoolest jättis ta, kui ta hooletult, ülbelt ja pisut igavlevalt pärani uhkele Treboniusele pilgu tõstis, äärmiselt keiserliku mulje. Ehkki tema tool oli tavaline, istus ta sellel nagu troonil, ja Trebonius oli mehe välimusest ning hoiakust rabatud. Keiserlikud auavaldused, mis Trebonius talle osutas, olid rohkem kui tühi žest. Kasarmus ja välilaagris üleskasvanud kaptenit hämmastas kindlus, millega toolil istuja võimusümboleid kasutas, ja ta alistus sõdurlikult ning automaatselt sellele käskivale jõule. Seejuures teadis ta muidugi, et too mees ei ole ehtne keiser; kuid just see, et mees seda ei olnud ja siiski nii keiserlikult istus, imponeeris talle. Ta tundis troonilistuja vastu sõduri aupaklikkust, imetlust ja kelmi üksmeelt, kambamehe poolehoidu ja röövli vabatahtlikku truualamlikkust oma pealiku ees.

Troonilistuja haistis otsekohe, et on ilmunud tõeline sõber ja imetleja. Pottsepp Terentiusel oli väikese inimese igatsus kõrgema järele, ent tõeliselt kodus tundis ta end üksnes võrdsete ringis. Nii tundis ta otsekohe sümpaatiat Treboniuse vastu, pööbli sümpaatiat pööbli vastu. See Nero, see keiser, keda lihtrahvas kõikjal hõisates tervitas, tundis midagi sugulaslikku armee lemmikus, populaarses kapten Treboniuses. Terentius oli Varrole tänulik, et ta temale just selle mehe oli vägede ülemjuhatajaks otsinud.

Trebonius oli kavatsenud Terentiusega käituda nagu vana semuga, anda talle mõista, et nõustudes teda toetama osutab ta talle suure heateo. Kuid mees, kes tema vastas istus ning teda

[illegible] läbi smaragdi igavledes ja armulikult silmitses, ei olnud [illegible]ugi pottsepp Terentius. Ja kui too mees talle teatas, et ülen[illegible] tema kindraliks ning annab tema kätesse oma vägede juhti[illegible], tundis Trebonius end nii meeliülendavalt ja teenimatult [illegible]likuna, nagu oleks tõeline Nero kogu võimutäiuses talle oma [illegible] usaldanud. Treboniust valdas sügav, allaheitlik õndsus, et [illegible] tema on valitud sellele mehele võimu kätte võitma ja seda [illegible]ma jalge ette asetama. Toolil istuv valitseja, kes teda kõrgilt, [illegible] igavlevalt läbi smaragdi uuris, jäi talle niisama unustamatult [illegible], nagu tema nooruse kõige muljeterikkamad juhtumused [illegible] olnud.

Hetked, mil ta oma sõdurid tõi sellele Nerole ustavust tõotama [illegible] käskis neil vahetada Tituse kujutised lahingulippudel ja kotkaste all Nero omade vastu, olid kõige ülevamad tema elus. Tema südamepõhjas tõotas ta jumalatele, et ronib elu kaalule panes, ehkki tal seda ülemjuhatajana tarvis pole, esimesena [illegible]rgmiseks vallutatava linna müürile ning heiskab sinna Nero [illegible]ga lahingulipu, pälvides seega „Müürikrooni".

13

SUURPOLIITIKA

Raamatukogusaali, mida keiser Nero nõupidamisruumina kasutas, ukse ees seisvad valvurid andsid au ja lasksid Knopsil [illegible] astuda. Knops, endine ori, nüüdne riigisekretär, nägi oma [illegible]ahameeleks, et ta oli esimene. See neetud kärmus istus tal kon[illegible]des juba orjaajast. Teistel, peentel isandatel, ei olnud kiiret.

Vilgas, liikuv Knops ei suutnud paigal püsida. Ta kõndis piki [illegible]ppide rivi, kus säilitati raamatuid ja rulle, katsus rinnakujude [illegible]äärispuud, katsus metalli. Hindas masinlikult nende väärtust. Tema halb tuju haihtus pikkamisi. Kas ta ei peaks olema rahul, et end siin kuningas Philippi palees nii kodusena tunneb?

Ori Knops oli kõrgele lennanud. Ta kiitis end vahvasti selle [illegible]est, et oli nii visalt Terentiuse tõususse uskunud ja tema juurde [illegible]jäänud. Ta ei lahku temast ka edaspidi. Ta armastab oma Nerot [illegible]susalt, kas või juba sellepärast, et too oli temale, Knopsile, võimaluse andnud end kasulikust küljest näidata. Pealegi pidas Knops teda õigupoolest sõgedaks ning armastas teda, tundes enda [illegible]sõlekut.

Tema, Knops, on nutikas, pealegi tulest ja veest läbi käinud. Vähem kaval mees, kui ta niisama palju teaks kui Knops, läheks nüüd muidugi Antiookiasse ja hakkaks Nero-Terentiuse vastu tunnistajaks. Kui Knops seda teeks, küllap kingiks kuberner Cejonius talle vabaduse ja määraks talle soliidse autasu. Vähem kaval mees ütleks endale: parem olla Tituse all tagasihoidlik vabakslastu kui Nero all riigisekretär Knops. Oma südamepõhjas on Knops isegi veendunud, et nii hulljulge seiklus nagu pottsepameistri oma, kes julges end Rooma keisriks kuulutada, ei saa hästi lõppeda. Aga et Knops on nutikas, siis põrutab ta veel korruse võrra kõrgemale. Seesama sisemine hääl, mis teda on käskinud Terentiuse juurde jääda isegi siis, kui tolle käsi väga halvasti käis, ütles talle nüüd, et tema Nero veel hulga kõrgemale tõuseb ja et temast saab veel rohkem välja pigistada. Sellepärast mängib Knops oma mängu edasi, pealegi nii hästi, et ta ise vahel kahtleb, kas see mees on Nero või Terentius. Oma hingepõhjas aga on Knops alati valvas, alati luurel. Tal on hea nina ja küllap ta haistab õigeaegselt lõpu lähenemist, et siis veel õigel silmapilgul sääred teha.

Ta kõnnib mööda ilusat saali, võtab kapist kord rulli, kord raamatu, tunneb end hästi. Mõtleb heatahtlikult üleoleva irvega oma sõbrale Gorionile. Temale ta juba näitas. Kõnekäänu kolmest ööklmapanevast K-st on ta põhjalikult ümber lükanud. Kuid Gorionile kuulub tema poolehoid endiselt. Kõrge tasu eest oli ta vabriku Punasel tänaval Edessas Gorioni nimele ümber kirjutanud ja talle teisigi tuluallikaid osaks saada lasknud. Väike Jalta, Gorioni tütar, on nüüd neljateistkümnene, oma parimais aastais. Võib-olla abiellub ta Jaltaga tõepoolest, nagu ta Gorionile oli tõotanud. Ta on nüüd nii tähtis mees, et võib endale sedagi lubada. Igatahes, kui ta kord vaba tunnikese leiab, magab ta plikaga. Vana Gorion peaks talle sellegi eest tänulik olema.

Need meeldivad kujutelmad katkestas kapten Trebonius' ilmumine. Trebonius kandis purpurkandiga rüüd ning senaatori punaseid, kõrge talla ja musta rihmaga kingi. Ilmselt ei tundnud ta end uutes rõivastes veel koduselt. Knops nimetas teda endamisi saduldatud seaks. Trebonius aimas, et Knops ei tunne tema vastu mingit aukartust. See jõhkard oli talle esimesest pilgust olnud vastik ja sümpaatne korraga. Kuna Knopsil paistis olevat keisrile mõju, otsustas ta temaga sõbramehelikult läbi saada, kuid seejuures siiski valvas olla.

Trebonius laiutas toretsevalt tugitoolis, kleenuke, vilgas Knops luusis edasi-tagasi. Üleeile õhtul olid nad „Suure Toonekure" kõrtsis vahvasti joonud ning ropendanud ja teineteist oivaliselt

[illegible] Nüüd, teisi oodates, maalis Knops pilte, kuidas tema ja Trebonius Daphne eeslinna pea peale keeravad, kui nad kord [illegible] Antiookia. Trebonius arutles mõnuga, missugust nalja [illegible] siis Cejoniuse ja tema vangivõetud pooldajate üle heidatel. Knops aga pani kapteni rõvedatele kujutlustele osavasti [illegible].

„Te olete tõesti nutikas, mu Knops," tunnistas Trebonius ja [illegible] oma heledat, rasvast naeru. Kuid o-tähte hääldas ta lühidalt ja Knopsi rõõm komplimendist oli rikutud.

Kui nüüd kuningas Philipp ja senaator Varro sisse astusid, [illegible] Knopsi kerge nördimus kiiresti ja ta tundis end Treboniuse [illegible] ühes mestis mõlema siseneja vastu. Juba nende paari päevaga olid nood neli meest, kes moodustasid Nero lähima ümbruskonna, silmanähtavalt kaheks parteiks jagunenud. Ühel poolel seisid mõlemad suured isandad, senaator Varro ja kuningas Philipp; nad esindasid seda liberaalset kosmopoliitilist aristokraatiat, [illegible] oli alati Nero poole hoidnud. Trebonius ja Knops aga tundsid end rahva, nende paljude miljonite esindajatena, kes nii enne kui nüüd keisrile vastu hõiskasid, kuna ta kõigest oma hiilgusest ja keiserlikkusest hoolimata neid ei põlanud, kuna ta oli nii [illegible], nii roimarlik, nii toretsev, nii komödiantlik, nii liigutav ja suurejooneline, kuna ta ei häbenenud alla rahva hulka astuda, ei oma kunsti näidata, kuna ta halastamatult laskis hukata tuhandeid, pigem kõrgaadlikke kui lihtrahvast, ja kuna ta oli suure Julius Caesari valitsejasoo viimne võsu.

Kuningas Philipp ja Varro olid lihtsalt riides, mis raamatukogusaali õilsa stiiliga hästi sobis. Knopsi enda riietus oli rõhutatult tagasihoidlik. Teda vihastas, et Trebonius on end tõusiklikult üles löönud; kuid just sellepärast, protestivaimust, tundis ta end temaga seotuna.

Sisenes Terentius. Ta astus Nero veidi igavleval, hooletul sammul, embas möödaminnes igaüht, avas istungi, palus isandaid ilma igasuguse tseremooniata asja juurde asuda. Ta oli kiiresti ja suurepäraselt õppinud igal pool esimest viiulit mängima, viisaka tulpimusega, nagu mees, kes on lapsest saadik harjunud esimene olema. Kuid Varro ja Knops teadsid täpselt, et nende Nero januneb kummardamist nagu põuane põld vihma. Varrot lõbustas, kuidas Nero teda sõbralikult ja viisakalt, kuid pisut võimuka alatooniga palus olukorrast ette kanda. Kuid ei saanud tunnistamata jätta – Terentius oli leidnud õige tooni.

Varro alustas oma ettekannet. Esialgu laabub kõik hästi. Kassad on täis. Keiserlikud maaomandid annavad rikkalikku tulu, Mesopotaamia viljatid on helded. Kaubandusega on muidugi

raskusi; rooma tolliametnikud hakkavad takistusi tegema. Mõned suurkaupmehed kavatsevad juba saadetisi mujale saata.

Nero kuulas viisakalt, kuid peaaegu osavõtmatult, just nagu tema teada Nero oli oma ministrite ettekandeid teatavasti võtnud. Nüüd laskus ta käsipõsakile ja tähendas hooletult:

„Tänan teid, mu Varro. Ja missugust poliitilist suunda te soovitate meil pidada järgmistel nädalatel?"

Varro vastas:

„Kuni suurkuningas Artaban meile vägede ja rahaga appi ei tule, näib olevat õige vältida igasugust provokatsiooni nii sise- kui välispoliitikas. Seni kui me ei provotseeri, ei söanda kuberner Cejonius meie vastu välja astuda. Niisiis soovitan ma tungivalt, et meie armee piirduks kättevõidetu säilitamisega ega laseks end saavutatud edust kaasa kiskuda uutele pealetungidele. Mis meie sisepoliitikasse puutub, siis annan nõu mitte enam elanikkonna hulgas rahutust külvata. Sestpeale kui keiser Nero võimu uuesti üle võttis, on esinenud õiguserikkumisi. Keisri vastaseid on juba malt koheldud, neid surmatud, nende varandust riisutud. Minevik minevikuks, aga tulevikus ei tohiks keisri vaenlastega omavoliliselt arveid õiendada, vaid nad kohtu ette seada. Nero on alati olnud leebe ja õiglane ning jääb selleks ka edaspidi."

Varro viimased sõnad olid ilmselt eelkõige Knopsi vastu sihitud. Too oli esimeses võidujoovastuses oma isiklike vaenlaste ja konkurentidega toorelt ümber käinud, mõningaid piinata, mõningaid tappa ja paljude varandusi konfiskeerida lasknud. Intelligentse mehena oli ta ise märganud, et on läinud liiga kaugele, ja otsustanud tulevikus mõõdukam olla. Kuid seda mõõdukust ei tahtnud ta Varrol lasta endale peale sundida, ta tahtis seda vabatahtlikult rakendada. Sellepärast vastas ta senaatorile üsna teravalt. Esmalt laskus ta põhimõttelistesse arutlustesse võimust, selle haaramisest ja säilitamisest. Kindlaim vahend võimul püsida, seletas ta, seisab selles, et elanikkonna heatahtlikku osa pahatahtlike elementide kallale ässitada. Keisri poolehoidjaid tuleks toetada kõigi vahenditega, vastaseid aga halastamatult hävitada.

„Jah," teatas ta, „ma olen mõned neist vastastest lömastanud ja olen sellele uhke, vaatamata Tema Hiilguse senaator Varro vastuväidetele. Vajaduse korral ei kohku ma ka edaspidi terrori eest tagasi. Näidates rahvale keiserlikku võimu kogu vägevuses, juhime me rahva tähelepanu kõrvale neist madalatest majanduslikest kaalutlustest, millest Tema Hiilgus senaator kõneles."

Kuningas Philipp tegi grimassi, nagu valmistaksid Knopsi sõnad talle kehalist valu. Ta ütles:

„Siin idas on keisri vastaseid vähe ja nad on nii nõrgad, et [illegible] ei tasu terroriga hirmutada. Mulle näib, et keisri võimu [illegible] selles maailmajaos tugevdada parimini seeläbi, kui arendada ja levitada tema suurt ideed, Ida ja Lääne ühtesulatamise ideed."

Seda rääkides ei heitnud kuningas Philipp Knopsile ühtki pilku. Kulme kõrgel hoides vaatas ta ääretu kõrkusega otse enda ette.

Trebonius, keda Varro sõnad sõjapoliitika uuest suunast olid väga solvanud, pööras oma jultunud, peaaegu ripsmeteta silmade pilgu kuningas Philippile.

„Mina mõtlen samuti nagu riigisekretär Knops," lausus ta kraaksuval häälel. „Mina ei pea äraootamist sugugi parimaks viisiks, kuidas keisri võimu tugevdada. Võim tähendab rünnakut. Võim tähendab linnu vallutada, tappa, riisuda. Sümbolid – vitsasümbud ja kirved – tähendavad võimu. Murrame sisse Rooma suuriasse, vallutame Antiookia! Kui me ei viivita, kui me edasi tungime, kui me homme sõjaretkele asume, on võit tõenäoliselt meie. Küll te siis näete, kulla isandad, kui ruttu too hea vana suurkuningas Artaban oma kõhklemise jätab ja meid toetab."

Ta oli rääkinud häälega, mis kogemuste kohaselt sõduritele muljet avaldas. Treboniuse ripatsid ja aumärgid klirisesid, tema nägu kiirgas jõudu ja veendumust. Knopsi ilme ja poos väljendasid samuti vaimustatud nõusolekut, isegi Nero kuulas seda ilmse heameelega. Mõlemad peened isandad, Varro ja kuningas Philipp, aga istusid osavõtmatult; Varro soris oma pabereis, Philipp silmitses oma pikki käsi. Valitses rõhuv vaikus.

Nero märkas, et nüüd oli tema kord vahele segada. Asi ise ei huvitanud. Kogu see valitsemine ei huvitanud teda, teda huvitas üksnes esindamine. Ent tema terve vaist ütles talle, mis tal tuli teha. Ta pidi lausuma midagi mõjuvat, mis ei annaks õigust ühele ega teisele poolele. Varro juuresolekust hoolimata tõstis ta smaragdi pikkamisi silma ette ja vaatles üksteise järel neljа isandat.

„Teil on kõigil õigus, kallid ustavad sõbrad," otsustas ta lõpuks ja tsiteeris Euripidest: „Jõud õigel ajal ja õiglus õigel ajal, selline on tubli valitseja."

Tõsi küll, seda tsitaati lausudes ta juba kahetses, et just need värsid talle pähe olid turgatanud, sest siin kordus neli th-d. Teisest küljest aga olid need värsid heaks lähtepunktiks tema järgmistele lausetele.

„Teie, mu Trebonius," seletas ta, „ja teie, mu Knops, olete õigel ajal jõudu näidanud. Kui aga senaator Varro ja kuningas

Philipp omalt poolt väidavad, et nüüd on õige aeg eelkõige bust ja õiglust näidata, siis on ka neil õigus. Ma tänan teid kõiki.

Samas vaimus oleks ka ehtne Nero käitunud. Kui too oli kord mõne poliitilise põhijoone poolt välja astunud, laskis ta oma nõu nikel ise selgust luua ja rahuldus sellega, et ässitas neid üks teise kallale, vastandades üht teisele. Tema andis ikka kõigile õiguse. Nõnda talitas nüüd ka Terentius, pealegi imponeeriva endastmõistetavusega.

Varro, kellele kuningas Philippi sõnad olid julgust andnud seletas üksikasjaliselt, mis tema arvates nüüd ette tuleb võtta Keiser, andis ta nõu, peaks esialgu kuningas Philippi külalisena Samosatasse jääma. Trebonius ei tohi mingil juhul lasta end ahvatleda sissetungist Rooma Süüriasse; tema ülesanne on armeed organiseerida ja piire kaitsta. Tema, Varro, tahab ise Edessa kaudu läbirääkimised suurkuningaga võimalikult ruttu lõpule viia. Knopsil tuleb kooskõlas temaga ja ülempreester Šarbiliga rahandust juhtida.

Tusaselt jälgisid Knops ja Trebonius aadliisandate varjamatuid katseid neid kõrvale suruda. Nero tegi tavalise igavleva näo, nähtavasti polnud ta kuulanudki kõike, mida räägiti.

„Väga hea, mu Varro," suvatses ta lausuda. „Suurepärane. Laske mulle tuua dokumendid allakirjutamiseks. Me oleme," tegi ta kokkuvõtte, „sel istungil märgatavaid edusamme teinud: me oleme peajoone välja töötanud." Ta elavnes. „Pidage seda peajoont alati silme ees, kallid ustavad sõbrad! Me püüame võimaluse piires ilmutada üheaegselt jõudu ja õiglust. Kui see aga võimalik ei ole, siis kord õiglust, kord jõudu. Ma loodan, et arvamuste lahkuminekuid selles suhtes, mis antud hetkel sobivam on, ei teki. Peaksid nad aga tekkima, siis annavad jumalad mulle head nõu, missugune meetod on parajasti õigem."

Nende sõnadega laskis ta isandatel minna. Kõik neljakesi olid jahmunud ja ärevuses kunstist, millega too Nero oli andnud õiguse igaühele ja ei kellelegi.

14

KUIDAS TEHAKSE KEISREID

Tark Partia kuningas Artaban viivitas Nero tunnustamisega. Osavalt kasutas ta oma kirjades lillelisi idamaa mõistuütlemisi, et vältida mistahes selget otsust. Mallukhi ja Varro agendid istusid kogu aeg Partia ministrite eesruumides. Kuid äärmine, mil-

lega Artaban nõustus, oli karavanide saatmine aukingituste, vaipade ja vürtsidega kahemõttelisel aadressil: „Mehele, kes end keiser Neroks nimetab." Sellest võis välja lugeda tunnustamist või mittetunnustamist. Nero üritusele aga oli tohutult tähtis, et suurkuningas lõpuks ometi kord otsustaks. Kui ta peatselt Nero kasuks sekka ei löö, siis on nii sõjaliselt kui rahaliselt võimatu püsima jääda. Tõsi küll, kogu Ida hingas kergendatult, kui keisri korkad jälle välja ilmusid, kuid tõusta ja lennata võivad need korkad vaid siis, kui Artaban neid toidab.

Varro agendid töötasid senaatori õhutusel palavikuliselt. Kuid Partia ministrid jäid endiselt raskepärasteks, tseremoniaalseteks ja vihastamisväärt aeglasteks. Lõpuks, kahe kuu pärast, sai Varro arusaadava vastuse.

„Kuningate kuningas," teatas talle Artabani suurkantsler ja marssal, „on valmis oma sõbrale, roomlaste keisrile, kolmkümmend tuhat meest abiväge saatma, sealhulgas kuus tuhat soomusratsanikku eliitväena. Ta annab talle laenuks ka kakssada miljonit sestertsi. Kuid ainult tingimusel, et keiser Nerot tunnustaks mitte üksnes Mesopotaamia, vaid ka Rooma Süüria elanikkond. Kui küllaldane arv kindlustatud linnu Rooma riigi territooriumil, sealpool Eufratti, Nero poolele üle on läinud, nii et nad tal kindlalt peos on, siis saadab Artaban talle raha ja vägesid."

Kui Varro esimest korda neid suurkuninga tingimusi luges, säras ta; ta pidas neid mõõdukateks ja mõistlikeks. Aga mida kauem ta nende üle järele mõtles, seda raskem tundus talle neid täita. Muidugi saaks, nagu hulljulge Trebonius soovitas, Rooma Süüriale kallale tungida ja paar piirilinna vallutada. Kuid see oleks hullumeelsus. Sellise provokatsiooni puhul võiks Cejonius Palatinuse heakskiitmisel ning täie õigusega kahe või kolme leegioniga üle Eufrati tungida ning Nero pihuks ja põrmuks lüüa, ilma Partia sõja ohtu kartmata, sest kui roomlasi on provotseeritud ja nad tungivad peale mitte kui ründajad, vaid kaitsjad, siis ei saa Artaban oma partlasi ühendada sõjakäiguks roomlaste vastu. Ei, nii lihtne, nagu mõni Trebonius seda kujutleb, see nüüd küll ei ole. Rooma linnad peavad ise, vabatahtlikult Nero poolele üle tulema. See on ilmselt ka kavala Artabani tingimuse mõte.

Mitmeidki Rooma riigi piirilinnu oli rahaga küll meelitatud ja nad olid hästi ette valmistatud. Kuid nad kõik viivitasid. Puudus õige põhjus Antiookia valitsusest lahti ütelda, ja Cejonius hoidus sellist põhjust andmast. Varro otsis, nägi suurt vaeva. Kuidas saaks neid linnu mõjutada? Kuidas saaks neid panna lahku lööma, Rooma kuberneri vastu mässama? Kogu maa Euf-

rati ja Tigrise vahel ning lisaks veel Kommageene oli Varro osanud oma Nerole jalge ette panna. Peab siis tõesti suurepärane ettevõte kokku varisema naeruväärselt tühise ülesande pärast – mõjutada paari Rooma riigi piirilinna Nero poole üle tulema? Ta otsis, ei saanud sõba silmale, piinles. Kallis aeg kulus. Ta ei leidnud midagi.

Ilmus Knops. Tema vilav pilk libises üle senaatori kaunis roidunud näo. Tundis ta lõbu Varro abitusest? Igatahes ei lasknud ta midagi välja paista.

„Partlaste tingimused tunduvad mõõdukatena, kuid on kahmid," tähendas ta asjalikult.

„Väga õige, mu poiss," pilkas Varro.

„Peab järele mõtlema," konstateeris Knops.

„Tehke seda, kulla Knops!" soovitas Varro.

„Olen seda juba teinud," vastas Knops. „Mul on idee."

„Kuulan," sõnas äravaevatud Varro viisakalt ning naeratas skeptiliselt, lootusetult.

Too skeptiline naeratus ei püsinud ta näol kaua. See, mis pöörane Knops oli välja haudunud, oli nurjatult jultunud, kuid kogu oma fantastilisuse juures loogiline ja tõotas edu. „Rahval on viljakas fantaasia," märkis Varro endamisi, kuulates jälestuse ja imetlusega Knopsi reibast lobisemist.

Knopsi plaan oli järgmine: et Rooma Süüria piiriäärset elanikkonda tagant tõugata Cejoniusest lahti ütlema ja seadusliku keiser Nero poolele üle minema, on tarvis ainult välist, igaühele arusaadavat põhjust, sest sisemiselt oli elanikkond selleks küps. Seega tuleb mõni ettekääne, mis tegelikult käepärast on, kõigile selgelt ja silmanähtavalt päevavalgele tuua. See pole raske. Eks ole näiteks Süüria piiril Kristuse-nimelisel jumalal arvukaid poolehoidjaid, niinimetatud kristlasi, kes seaduslikku keiser Nerot fanaatiliselt vihkavad? Eks süüdanud need kristlased paljast kuritegelikust vihkamisest ja fanatismist kuueteistkümne aasta eest Rooma linna põlema? On tõenäoline, isegi enam kui kindel, et nad nüüd samasuguseid roimarlikke plaane hellitavad, toetatuna Cejoniuse valitsusest, kes püüab Nerole ustava Süüria elanikkonnaga arveid õiendada. Kes nende kristlaste hingelaadi, usurpaator Tituse ja tema ametnike vihkamis- ja kättemaksuhimu tunneb, võib kergesti kujutleda, kuhu kristlaste ja nende ässitajate kuritegelikud plaanid on sihitud. On näiteks mõeldav, et need fanaatikud võiksid roimarlikult avada või kuidagi kahjustada mõnd Eufrati jõe või kanali paisu või lüüsi, et mõnd salajas Nerot pooldavat Rooma Süüria piirilinna uputada ja hävitada. Võib peaaegu täie kindlusega väita, et kui selline kuritegu tõe-

poolest aset leiaks, tõuseks kogu piiriäärne elanikkond nagu üks mees Antiookia valitsuse vastu üles. Nero võiks siis pärismaisele elanikkonnale toetudes vähemalt paar kuud tema poolele ülekulnud piirilinnades võimul püsida, Artabani tingimus oleks täidetud, ja me saaksime lubatud väeosad ning lubatud raha.

Varro vahtis liikumatult Knopsi, kes usinasti edasi lobises, nagu oleks juttu nädalalõpu-väljasõidust. Tol poisil on õigus. See, mis ta seletab, on tõesti idee, terve leid! Jah, see plaan on oma kammastavas lihtsuses niisama suurejooneline kui jõle. See peab õnnestuma. See peab rahvahulkades soovitud assotsiatsioone esile kutsuma. Knops ei tarvitse seda Varrole pikemalt seletada.

Ial polnud suudetud selgitada, kes tegelikult tookord, kuueteistkümne aasta eest, Rooma põlema pani. Varrol oli küllalt põhjust arvata, et see oli mõnede maahangeldajate töö. Nerole vaenulik vabariiklik aadlipartei oli väitnud, et keiser ise pani linna põlema paljast kuritahtlikkusest, et suurepärast vaatepilti nautida. Rahvahulkade arvamus oli kahesugune. Paljud pidasid keisrit tulekahju põhjustajaks, kuid isegi nende juures äratas kuriteo grandioossus pigem imetlust kui vihkamist Nero vastu. Enamik aga oli veendumusel, et süütajaiks olid tõepoolest nood kristlased, keda Nero kohtu alla andis, sest ta pidi ju mingid süüdlased leidma. Kui nüüd tõesti üks Rooma Süüria linn kurjategijate poolt vallapäästetud uputuse tõttu hukkub, siis seob rahvas selle igal juhul Neroga, selles oli Knopsil kindlasti õigus. Nad ütlevad, et see tegu on Nero vaimus; usk, et Nero on elus, et Nero on siin, muutub veendumuseks. Ilma erilise vaevata saab sisendada rahvale, kellele on igasugune loogika võõras, et kuritegeliku uputuse põhjustasid Tituse ametnike õhutusel kristlastest fanaatikud, nagu tookord Rooma põlemise. Muidugi on absurdne kujutleda, et Cejoniuse inimesed laseksid üksnes vihkamisest süürlaste vastu omaenda linna hävitada. Ent just selle absurdsuse tõttu võib see versioon rahvale tõenäolisena tunduda. Ja rahvas hõiskab, kui Nero siis teistkordselt kristlased kuriteos paljastab ja nad hävitab.

„Nurjatu plaan," tunnistas Varro südamepõhjas, „plaan, mis on äärmise asjatundlikkusega koostatud, arvestades pööbli hinge. Küll on ikka lihtrahval viljakas fantaasia," mõtles ta veel kord. Valjusti ütles ta:

„Kas te ei paku natuke üle, kulla Knops?"

„Muidugi pakun, mu Varro," vastas Knops.

Varro võpatas pisut – isegi see mees lubab endale jutuajamises familiaarset pöördumist „mu Varro".

Knops aga jätkas:

„Selles see nali seisabki, et me üle pakume. Mida ülepakutum

vale on, seda kindlamini seda usutakse," lõpetas ta väga veendunult.

Varro oli hingepõhjas temaga päri.

„Aga kus, mu Knops," küsis ta, ja see „mu Knops" tegi Knopsi pööraselt uhkeks, „võiks teie arvates selline tulvavesi kõige tuhmusrikkamalt tõusta?"

„Kus ainult soovite," vastas Knops. „Eufratil on igal pool kanaleid, lüüse ja paise, igal pool on Nero sõpru, igal pool Tituse ametnikke, kristlasi, Neljateistkümnenda leegioni kontingente, igal pool Süüria pühamuid, mille hävimine elanikkonda iseäranis kibestaks, igal pool rattaid ja hoobi, millega Eufrati ja tema kanalite vett reguleeritakse, igal pool entusiasmi, igal pool otsustusvõimetust ning igal pool õlgu ja käsi, et paisude rattaid ning hoobi oma suva järgi keerata. Võtke Bürta või Apamea, Europos või Dagusa. Igaüks neist linnadest tõuseks üles kurjategijate vastu, kui osa temast kuritahtlikult vallapäästetud voogudesse upub. Ja kes pärast sellist uputust ka ei ilmuks, kes õigel hetkel lagedale tuleb, seda tervitatakse kui päästjat. Kui aga selle päästja nimi on liiati keiser Nero . . ." Ta ei lõpetanud, rahuldudes üksnes nõrga, enesekindla, kavala naeratusega.

Keisri ülejäänud nõunikele meeldis Knopsi plaan otsekohe nagu Varrolegi. Kõige rohkem rõõmustas Eufrati eelseisva uputuse üle Trebonius. Kui kuningas Philipp plaanist kuulis, tõmbus ta nägu süngeks. Kuningas Mallukh aga leidis, et on liiga kaua riigiasjadega tegelnud ja võib sellepärast endale lubada järjekordse reisi kaugesse kõrbe; käratult ja märkamatult ratsutas ta väheste saatjatega üksindusse. Kõige rohkem oli kõhklusi Šarbilil. Tal oli küllalt alust karta, et kristlased võiksid valida oma kuriteo ees märgiks mõne jumalanna Tarate templi; nähtavasti oligi Apamea linna igivana pühamu selleks plaanitsetud. Šarbili südametunnistus tõstis häält. Apamea Tarate tempel oli püstitatud jumalanna vanima kalatiigi juurde, asetses suure, ammu voogudest eraldunud jõekääru ääres ja seetõttu väga madalal, nii et võimalik ülejujutus ta päästmatult uputaks. Kas tohib nii kallist hoonet hoiatamatult saatuse hooleks jätta? Kuid Šarbil ütles endale: kui olla kaugenägelik, siis võivad tagajärjed jumalannale üksnes kasulikud olla, sest Nero all võivad usklikud teda hoopis teisiti austada kui Tituse all. Pealegi oli Šarbil uudishimulik ja väga vana ning ei olnud iial mõne Tarate templi uputamist läbi elanud. Pealegi – ja see otsustas nähtavasti asja – sosistas talle mingi hääl, mida ta muidugi ei lasknud teadvusse tungida, et kui armastatud pühamu Apameas pikemaks ajaks rivist välja on langenud, hakkab suurenema palverändurite vool tema enda templisse Edessas. Juba

ammust ajast oli ülempreester Šarbilile omistatud prohvetlikke võimeid. Nüüd hakkas ta pühade kalade liigutuste ja ohvriloomade sisikonna järgi ennustama halbu, süngeid juhtumusi, tumedaid, voogavaid sündmusi, mis tema jumalannat sügavasti solvavad.

Trebonius ja Knops hakkasid vahepeal agaralt plaani teostama. Trebonius valmistas ette selle tehnilise külje, Knops psühholoogilise, rahva hääle. Trebonius oli peaaegu niisama uhke kui Knops ise, et sellal, kui peened isandad olid ummikusse sattunud, saamata enam edasi ega tagasi, oli Knops päästva idee leidnud. Kapten unistas päevad ja ööd sellest, kuidas ta esimesena Eufrati voogudesse uppunud Apamea linna müürile ronib ja sealt ära toob „Müürikrooni", aumärgi, mis tal senini puudus.

Keisrile tehti üksnes uduseid vihjeid selle kohta, et tema popularsus varsti järsult tõuseb ning et lähemas tulevikus seisab ees suur ja õnnelik pööre. Piisas sellest, kui lasta tal uppunud linnas ennast õigel silmapilgul näidata. Kui ta midagi ei aima, on tema üllatus selle kuriteo alatuse üle veelgi väljendusrikkam.

15

SUUR KURITEGU

Apamea linna territoorium paiknes Eufrati mõlemal kaldal. Paremal kaldal kerkis künkanõlval uuem Seleukeia linnaosa, mida künka tipul kroonis kants. Vasakul kaldal, madalmikus, asetses vanalinn. Siin paiknes too Tarate vanim kalatiik, mis Šarbili kaalutlustes nii tähtsat osa mängis, Eufrati küljest eraldunud soolakas veekogu, ja selle juures jumalanna igivana, väike ja ülipüha tempel. Mõlemaid linnaosi ühendas ujuvsild. Vanalinna elanikond vasakul kaldal koosnes üksnes süürlastest, uues linnaosas Seleukeias oli neid samuti enamik; linna kaitses tugev Rooma garnison.

Apameast pisut ülalpool hargnes Eufratist suur Gorbatese kanal, mis varustas veega kogu ümbruskonda. Kanali ja jõe vett reguleeriti juba iidsest ajast paisude ja lüüsidega, mis olevat rajanud legendaarne kuninganna Semiramis. Nüüd aga nimetati neid Gorbatese paisudeks ning peeti tehnika imeks. Kogenud valvurid teenindasid kavalat ja samal ajal väga lihtsat paisude mehhanismi; sestsaadik, kui iganes mäletati, ei olnud siin iial tõsisemaid õnnetusi ette tulnud.

Seda kohutavam oli Apamea vanalinna elanike vapustus, kui Eufrat ühel aprilliööl ootamatult nende tänavaile ja majadesse sisse murdis ning need silmapilkselt ja rängasti üle ujutas. Ehk kui seda õieti uskuda suudeti, oli kogu vanalinn muutunud üheksainsaks kollaseks, vaikselt loksuvaks järveks. Igivanast ajast eraldatud soolakas veekogu Tarate kaladega ühines jõevooluga, pühad kalad ujusid minema, templi kogu alumine osa kadus mässavatesse voogudesse. Järvel, mis oli varem olnud Apamea vanalinn, ujusid kiiruga kokkuklopsitud paatide vahel ringi majakraam, lojused, lainetel triivisid juba esimesed laibad. Võikalt kostis voogudest vapustatud inimeste karjeid, veiste möirgamist ja ammumist. Lambanahkadest kokkuõmmeldud parved alasti ja poolalasti inimestega ujusid tänavail, kus alles eile olid liikunud kandetoolid, vankrid ja ratsanikud.

Keegi ei mõistnud, kuidas see õnnetus nii järsku võis juhtuda. Alles mitu tundi hiljem leiti kusagil alamjooksul Eufrati kaldal Gorbatese paisude valvur, kinniseotuna ja tropp suus. Kui ta vabastati, jutustas kurnatusest ja õudusest poolsurnud mees, et üks tema abilisi olevat talle koos mitme võõraga ootamatult kallale tunginud; nad olevat tast jagu saanud, ta kinni sidunud ja jõkke visanud; mis edasi juhtus, seda ta ei teadnud. On ime ja jumalate piiritu arm, et ta elusalt kaldale sattus ja päästeti. Abiline, kes talle kallale oli tunginud ja siis ilmselt narrusest või õelusest 'vood Apamea peale lahti lasknud, olevat keegi Simlai nimeline kristlane.

Niisama kiiresti kui mõned tunnid tagasi madalmikul asetsev vanalinn voogudesse uppus, levis ka parempoolses, kõrgemal asetsevas Seleukeia linnaosas teade, et kurjategijate käed on vood valla päästnud. Juba jõudis kristlane Simlai tunnistada, et selleks on teda palganud valitsuse kirjutaja Ariston. Kogu elanikkonda haaras pöörane viha. Juba enne lõunat teati täpselt, et kristlased, need inimkonna jätised, on lasknud end usurpaator Tituse mõrtsukavalitsuse poolt ära osta, et „Süüria jumalanna" pühamut ja tema ilusat linna hävitada, sest süürlased olid kavatsenud loobuda Tituse sõna kuulmast ning oma seadusliku keisri, Nero rüppe tagasi pöörduda.

Et kristlased on riigikukutajad, seda teadis kogu maailm. Nad vihkasid omandit ja perekonda, neist võis oodata mistahes häbitegu. Apamea elanikud ründasid neid, tungisid nende majadesse, lõid surnuks kõik, keda eest leiti, purustasid kehva toakraami.

Rooma sõdurid tundsid elanikkonnale silmanähtavalt kaasa. Energiliselt püüdsid nad abistada hädasolijaid: vedasid neid paatide ja parvedega ohutule paremkaldale, päästsid, mis päästa oli.

päästa ränka vaeva, et taastada ujuvsilda, mille vallapääsnud vood olid juba algul kaasa viinud. Need, kes olid pidanud kantsi säma – see kaitses jõe parempoolset kallast –, seisid vahitornides ja bastionidel ning uurisid uudishimulikult uputust. Alles eile oli nende kants asetsenud jõe ääres, nüüd aga suure järve kaldal. Võrratavalt laius see kollakas järv sinise taeva ja valgete pakkude kevadpilvede all. Kentsakalt vahtisid veest majade ülemised otsad. Katustel seisid tähtsalt ja koomiliselt ühel jalal haigrud, kollase vee ja heleda taeva vahel aga lendlesid parvedes kiirustavad veelinnud. Järvel, kuhu Apamea vanalinn oli uppunud, saalis toimekalt üha enam paate ja lambanahkadest kokkuõmmeldud parvi päästetute, rüüstajate, meeleheitele sattunute ja igasugu inimrämpsuga.

Tarate tempel aga pakkus hoopis veidrat vaatepilti. Sõdurid võisid tema katuseta pühamusse sisse vaadata. Jumalanna kõlvatud sümbolid, kõrged kivitulbad, mis kujutasid falloseid, ulatusid parajasti otsapidi veest välja. Jumalanna hiiglaslikul, igivanal troonil pronkskujul endal, mis poolnišis alatri kohal seisis, ulatus veel kõrgemale alasti rindadest; välja paistsid üksnes tema hambuline krooniga pea ja tõstetud käsi kedervarrega. Samas ujusid ringi puutükid ja kõikvõimalikud pühad riistad. Jumalanna pea kõrgus vee kohal viirastuslikult ja ähvardavalt, ning kui üks sõdur hüppas heitis tema kalasaba üle, mida ta nüüd võiks edukalt kasutada, ei julenud keegi naerda.

Aga kes tulevad sealt põhjast suurtes paatides? Need on rooma selvad ja mundrid, need on omad! Jah, need on lõpuks omad, Kolmeteistkümnenda leegioni väeosad Edessast ja Samosatast. See on tema ise, kõigi lemmik, suur kapten Trebonius oma meestega. Tuhat korda olid inimesed endamisi uudishimulikult, lootuse ja hirmuga küsinud: kas ta küll tuleb? Kas ta peatselt tuleb? Kas ta julgeb? Ja mis juhtub, kui ta tuleb? Kas hakatakse talle vastu? Või avatakse talle väravad?

Ja nüüd on ta siis siin. Ta on tulnud koos suure uputusega. Kui ruttu on nad selle tohutu vahemaa läbinud. Tema pioneerid seltsivad ilma pikemata garnisoni pioneeridega, löövad sillaparandusel käed külge. Pontoonid sukelduvad vette, kerkivad pinnale, kõik seotakse nööridega kokku, köied libisevad vette, tõmbuvad pingule, veavad, tõstavad. Naerdes ja žestikuleerides seisab samas Trebonius, hüüab, kirub, karjub ja sunnib takka. Sild on ainus suurdepääs kantsile.

Nad paistavad tööga valmis olevat. Sild on nüüd pikem, ta paindub, ujub, vangub, aga peab vastu. Ja nüüd astub esimesena sellele jultunud, paks ja hulljulge kapten Trebonius, armee lem-

mik, kangelane, et sillast üle minna: suur, raske, relvi täis riputatud, oma hobusel Victoril.

Katmatult ratsutab ta kõige ees. Ei mingeid ettevaatusabinõusid; kilp ripub hooletult tema küljel. Viskemasinatest võiks hõlpsasti teda ja tema rühma puruks lüüa. Abitult upuks ta lainetesse. Enam ei ole vaja isegi viskemasinaid, nüüd saaks isegi noolega varsti isegi viskodadega temast jagu. Rahulikult ratsutab ta tühjasevatel plankudel kollase vee kohal; tema soomusrüül, tema hobuse ratsmetel sätendavad heleda kevadtaeva all aumärgid.

Nüüd on nad juba silla siinpoolses otsas, lausa suure kindlusevärava ees, mis edasipääsu tõkestab. Mis nüüd teha? Veel on üks minut, viimane, veel võib otsustada. Kas peaks eeskirjade kohaselt „vaenlasele" selga lükkama kive, neid suuri, mis alati on käepärast, et teda puruks lüüa? Kas peaks talle tõrva, keeva õli, mis alati valmis hoitakse, kaela kallama? Abitu, nõutu ülem pöördub oma meeste poole, selle asemel et selgeid käske jagada. Need nõuavad tormiliselt, et avataks värav ja lastaks suur kapten sisse.

Kuid Treboniuse plaanidesse see ei kuulu. Lihtsalt värava kaudu ei taha ta minna. Ta tahab linna vallutada, tema müüridele ronida. Bastionil olijad teevad suured silmad. Kapten käsib oma sõduritel kilbid pea kohal kokku lükata, käsib „kilpkonna" moodustada. See on vankuval ujuvsillal pagana raske, terve kunsttükk, mu kullakesed! Ja nüüd, põrgu ja Herkulese nimel, kargab ta – kes oleks seda uskunud! – viimase lüli kilpidele, raske mees raskes relvastuses. Ähkides ja kohmakalt komberdab ta harkisjalu mööda raksuvaid, vankuvaid kilpe. Talle ulatatakse üles redel. Kapten seab selle püsti. Hakkab müürile ronima.

Üleval seisavad sõdurid täielikus hämmelduses oma noore ülema ümber. Paar meest on pannud käed raske kivimüraka külge, et seda alla lükata. Kuid nad ei söanda seda teha teisenähes, kes suurele kaptenile lehvitavad, karjuvad ja hõiskavad. See on tõesti vägev vaatepilt, kuidas Trebonius müürile ronib. Pulkhaaval. Kõik vangub, sild, sellel seisvad mehed oma kilpidega, kogu „kilpkonn", vangub ka redel, kuid ei kuku, ta püsib tasakaalus. Naerdes ja ähkides ronib ta üles. Hõikab Neljateistkümnenda vana sõjahüüdu: „Mars ja Neljateistkümnes!" Ronib. Paneb käe müüri ülemisele äärele. Hoovab end üles. Seisab.

„Siin me nüüd oleme, poisid," ütleb ta heas koduses dalmaatsia murdes, ja heledasti kaigub tema kuulus, rasvane naer.

Ükski inimene ei mõtle, et terve see julgustükk oli õieti üle-

jõume, et Trebonius, asjaolusid arvesse võttes, oleks võinud palju kindlamini, täiesti ohutult läbi suure värava sisse marssida. Seda enam aga juubeldasid sõdurid, juubeldas terve Apamea linn keiser Nero esindajale, suurele sõdurile ja kindralile Treboniusele, kes nõnda jõest esile kerkis, et neid edasiste õnnetuste käest päästa. Ilma käsku ära ootamata kiskus garnison Tituse pildid lahingulippudelt ja asendas need Nero omadega, mis teised kaasa olid toonud. Kindluse komandant õnnitles Treboniust sel puhul, et temal, kes juba ammu endale selle õiguse oli võitnud, on nüüd, pärast seda kõigi silme all kordasaadetud vägitegu, „Müürikroon" lõplikult kindlustatud. See oli suur hetk. Kõigile jäi igaveseks meelde Treboniuse kuju, kuidas ta voogudest üles, kilpide ja redeli kaudu Apamea kantsi müürile ronib, sümboliseerides sõduri kõnekäändu: „Ela ohtlikku elu!"

Kolm tundi hiljem ilmus Apameasse ka riigisekretär Knops. Terveksjäänud Seleukeia linnaosa turuplatsil pidas ta kõne.

„Suur pööre on saabunud," kuulutas ta. „Kuritegude aeg on möödas. Keiser Nero hakkab oma ustavaid alamaid usurpaator Tituse käsilaste eest kaitsma."

16

SUURE UPUTUSE LAULIK

Vastu õhtut saabus keiser ise, keda võtsid vastu vägede ja elanikkonna tormilised kiiduavaldused. Kui ta oli end põgusalt korrastanud, ronis ta koos Varro, Treboniuse ja Knopsiga ning mõnede teistega kantsi torni. Torn koosnes kaheksast ülespoole kitsenevast korrusest, igal korrusel oli oma müürigalerii. Kõrgeimalt korruselt vaatles keiser Apamea voogudesse uppunud vanalinna. Nõunikud kirjeldasid talle sündinud õnnetuse ja kuriteo ulatust, näitasid talle tähtsamaid hooneid, jutustasid rakendatud päästeabinõudest.

Natukese aja pärast laskis keiser oma saatjaskonnal ära minna. Isandad kogunesid madalama korruse galeriile. Keiser tahtis torni tippu üksi jääda. Ta lootvat, seletas keiser, et uppuva linna vaade inspireerib teda nii, et ta saab täiendada oma värssromaani „Neli ajastut" lauluga suurest uputusest, millest Deukalion oli pääsenud.

Nõnda seisis ta üksi torni tipus. All korruste galeriidel tunglesid tema hoovkondlased ja sõdurid; torni jalamile oli kogunenud

pelglik ja uudishimulik rahvahulk, paatidelt ja parvedelt silmitsesid teda üle kollase vee endisest vanalinnast tuhanded silmapaarid aupaklikult ja põnevusega. Tema aga nautis uppuva linna jubedat ja ülendavat vaatepilti.

Keegi ei olnud talle seletanud selle uputuse tegelikke põhjusi, kuid tema sisemine hääl, tema deemon ütles talle eksimatult, et need vägevad vood ei pääsenud valla juhuslikult, vaid tema auks. Tema süda oli täis vaimustust. Too päev Rooma senati ees, mis oli seniajani olnud tema elu tipuks, jäi varju tänase, veel suurema päeva ees. Tema auks hukkus see Apamea linn, maailm aga lamab arglikult ja aupaklikult tema jalge ees ning tervitab teda kui päästjat ja vabastajat. Tema ema unenägu oli kuhjaga täide läinud, täitusid ka tema enda unenäod.

Ta hakkas endamisi tsiteerima värsse suure uputuse eeposest. Need Nero värsid oli ta hästi pähe õppinud, nad olid tema enda omaks saanud. Hukkuva Apamea silme all deklameerib ja laulab ta neid värsse pronksiajastust, mis Zeusi käsul voogudesse upub. Ta heidab neid värsse helgesse kaugusse, õhtuvidevikus taevasse, veelindude kisa saatel, sõrmitsedes nähtamatu tsitri keeli.

Rahvas torni jalamil, parvedel ja paatides vahib teda üksisilmi. Idamaalased olid alati lootnud, et keiser näitab oma kunsti mitte üksnes roomlastele, korintlastele ja ateenlastele, vaid ka neile. Ja nüüd on see tund tulnud. Nüüd seisab nende keiser kogu oma suuruses ,hukkuva linna ees, tema, laulja, päästja, kuulab oma geeniuse häält ja laseb oma palet nende peale paista. Võlutuna ja aupaklikena ei pööra nad temalt pilku.

Tema aga deklameeris ja laulis õhtutuules suure uputuse kohal oma kujuteldava tsitri saatel. Sellal kui Nero tuttavad värsid tema huultelt lendu läksid, unistas ta. Ta ehitab selle uppunud linna hiilgavalt üles, annab talle nimeks Neronias. Eks olnud ta omal ajal Rooma imekiiresti ja ülikaunina üles ehitanud? Uhkete ehituste ja kunstiteostega katab ta selle maa. Ta käsib, nagu tol ööl Tarate templis talle oli kangastunud, oma kuju Edessa kaljudesse raiuda, vanade idamaa kuningate eeskujul, et tema, Nero pale oleks igaveseks mägedesse jäädvustatud. Niiviisi unistades ei suutnud ta vanast harjumusest jätta kokku võtmata, mis säärase hiigelkuju kaljusse raiumine võiks maksma minna, ja oma südamepõhjas kahetses ta, et polnud käepärast Knopsi, kes oleks talle täpse eelarve teinud. Vastu tahtmist meenus talle kallihinnaline Mithrase kuju, millest vaibakaupmees Nittai oli keeldunud, sest selle hind oli tunduvalt ületanud eelnevad arvestused.

Nero näost aga ei võinud neid ebavääärikaid mõtteid märgata. Vastupidi, ta laulis ja deklameeris edasi õhtutaeva all, kõrgel torni tipus, pakkudes rahvahulkadele vaimustavat vaatepilti. Ja vaim tuli talle uuesti peale, ta muutus ise õnnistatud Deukalioniks, kes ainsana suure uputuse üle elas ja kelle jumalad olid kutsunud kividest inimesi tegema ning tühja maailma uuesti rahvastama.

Platvormil tema all ütles Varro kuningas Philippile:

„Ma olen näinud ehtsat Nerot, kui ta Maecenase tornis seisis ja põleva Rooma vaadet jälgis."

Kuningas Philipp lausus:

„Ta on vapustavalt ehtne. Mõtlen tihtilugu, et see tema ongi."

Varro tähendas:

„Ehtne Nero ei roninud Maecenase torni sugugi esteetilistel põhjustel, vaid hoopis tulekahjust ülevaate saamiseks, et õigesti päästetöid organiseerida. Ehtne Nero ei ole ka iial kavatsenudki Roomat põlema panna. Imelik asi: kuna ekslikult arvatakse, et ehtne Nero on Rooma põlema pannud, peab nüüd selle Vale-Nero auks Apamea linn uppuma. Muidu ei loeks maailm meie Vale-Nerot ehtsaks."

„Jah," nõustus kuningas Philipp, „nii kõveraid, aga kavalaid teid peab valima mõistlik, heatahtlik inimene, kui ta tahab, et mõistus võidutseks. Ilmselt saab humaansust selles maailmas üksnes kõige rumalamate ja nurjatumate vahenditega maksma panna."

Lausa kehalist valu tegi neile mõlemale see vastikus ja tusk inimloomuse hulluse pärast, inimmõistuse mannetuse pärast.

Mees üleval tornis külmetas. Reis oli olnud pingutav, ja nüüd oli ta juba kaua siin üleval seisnud ning kollaseid voogusid vahtinud. Ka silmad valutasid. Ammu enam ei olnud ta Deukalion, ja tal oli isegi raske Nero žeste säilitada: oma sisimas muutus ta pottsepp Terentiuseks. Tasane värin raputas teda: ta tundis hirmu omaenda suuruse ees. Kui ta üleujutatud Apamea linna vaatas, mõtles ta: „Missugused tohutud varandused siin hukkuvad, kümme miljonit, kakskümmend miljonit! Kui palju leiba, juustu ja veini võiks selle eest osta, kui palju savi ja pronksi kujude jaoks! Ja kõike seda minu pärast! Mu isal oli õigus, kui ta andis mulle selle uhke ja naeruväärse nime Maximus. Aga kui ta seda ette oleks näinud, oleks ta kindlasti ehmunud ja mulle teise nime andnud. Sest ega see heaga ei lõpe."

17

PUSSI- JA PISTODANÄDAL

Hirmus kuritegu, mille olid sooritanud keiser Tituse poolt üles ostetud kristlased, äratas nördimust kogu Süürias. Paljudes garnisonides kiskusid sõdurid Tituse pildid lahingulippudelt ja panid Nero omad asemele. Suurem osa Neljateistkümnendast leegionist ja tunduvad kontingendid Viiendast, Kuuendast ja Kahteteistkümnendast läksid Nero poolele üle. Põliselanikud vahutasid vihast Tituse, Hüpiknuku ja ülejäänud roimarikamba vastu. Valitsus nägi vaeva rahutuste mahasurumisega, mis puhkesid mitmetes linnades, isegi Antiookia üksikutes rajoonides, ja ta ei saanud esialgu mõteldagi sellele, et rünnata ebakindlate väeosadega Eufrati kindlusi, mis olid Terentiuse kätte langenud.

Varro võis suurkuningas Artabanile õigusega teatada, et Nero käes on kindlalt peaaegu neljandik Süüria keiserlikust provintsist paljude suurte linnade ja fortidega. Oma lubaduse kohaselt saatis Artaban väeosi ja raha oma sõbrale, Rooma keisrile.

Knops oli uhke, et idee, mis selle tohutu edu põhjustas, oli küpsenud tema peas. Ta uskus endal olevat õiguse pretendeerida sellele, et ka teistes asjades tema nõu kuulda võetaks, mitte aga peente isandate, Varro ja Philippi oma. Järgmisel kabinetiistungil tegi ta ettepaneku: saavutatud edu kindlustamiseks võiks keiser ajutiselt jätta armuliku poliitika ning temal ja Treboniusel lasta korraldada kiire ja karmi kohtumõistmise nädala.

„On tarvis," selgitas ta, „lubada neil keisri pooldajail, kelle truudus seisab väljaspool kahtlust, oma kurjematele vaenlastele lühike lõpp teha. Teen ettepaneku, et kindral Treboniusele ja mulle antaks volitus selleks otstarbeks omalaadi politsei organiseerida. Ettevalmistused selleks on tehtud, meil on usaldusväärsed nimekirjad. Nende meie politseiüksuste abiga tahame meie, kui keiser lubab, oma kardetavaimad vaenlased paugupealt likvideerida."

Varro ja kuningas Philipp vahtisid rahulolematult enda ette.

„Miks," sosistas kuningas Philipp Varrole, „ütleb too mees „paugupealt" ja mitte „ühel hoobil"?"

„Kuna tema eksimatu instinkt valib ikka inetuma ja labasema sõna," vastas Varro.

Trebonius toetas vahepeal tormiliselt Knopsi plaane. Keiser naeratas armulikult ja hajameelselt; talle meeldis tume, uljas ja

ähvardav väljend: „Pussi- ja pistodanädal". Pealegi oli ta Knopsile tänulik tolle uhke öö eest Apamea tornis.

„Pussi ja pistoda nädal," lausus ta unistavalt omaette. Varro ja kuningas Philipp aga vaikisid; ei olnud mingit väljavaadet selle pööbli jonnist jagu saada. Kes alamrahvast appi kutsub, peab talle mööndusi tegema.

Keiser kirjutas alla dokumentidele, mis Knops ja Trebonius talle ette panid. Nõnda moodustasid Knops Edessas ja Trebonius Samosatas väikesed üksused nimetusega „Nero tasujad" ning sööstsid oma vaenlaste kallale. Polnud raske igaüht, kellest taheti lahti saada, tembeldada keisri vastaseks, Tituse või isegi Kristuse, tolle nurjatu, riigikukutajate usu jumala pooldajaks. Igal pool Eufrati linnades, Kommageenes ja Edessas murdsid „Nero tasujad" põlu alla sattunute majadesse sisse, tapsid, hävitasid, vangistasid, piinasid, vägistasid, röövisid vara ja vedasid inimesi orjusse.

Mesopotaamia kristlasi ei lasknud Knops eriti palju tappa. Enamikku neist säästis ta propaganda eesmärgil. Ta tahtis nende vastu kogu maailma silme all suurt mõjuvat protsessi alustada. Kohtus oli vaja tõestada, et usurpaator Titus ja tema ametnikud on sepitsenud heade, ausate süürlaste vastu äärmiselt alatut vandenõu, et neile kätte maksta truuduse eest seaduslikule isandale, suurele keiser Nerole.

Knopsi upsakus ahvatles teda ka Patmose Johannest selle protsessi jaoks säästma. Näitleja oli talle üdini vastik. Polnud tarvis isegi tema põlglikke väljendusi Terentiuse kohta, et Knopsi tema vastu üles kihutada. Knopsi ärritas Johanneses kõik, tema hääl, tema nägu, tema kristlus. Knops tahtis teda oma pihku saada, temaga mängida, teda pilgata. Ta tegi „Nero tasujatele" korralduse see mees iga hinna eest tervelt ja puutumatult kohale toimetada.

Ööpimeduses tungisid Knopsi saadikud Johannese majja. Maja kogu sisustusega oli nende meelevalda jäetud, ainult Johannese enda pidid nad elusalt üle andma. Nad tirisid tema ja ta noore poja Alexai voodist ning kukkusid tummalt, asjalikult ja meisterlikult lõhkuma kõike, mis majas leidus.

Johannes vaatas seda mingi ülbe huviga pealt. Nüüd olid nad tema raamatute ja käsikirjade kallal. Oli patt, et ta neist ilmalikest tühistest asjadest ei olnud suutnud lahti saada ja et ta süda jumalasõna asemel paganlike klassikute küljes rippus, see aga, et ta nüüd kaitsetult juures peab seisma, kui need elajad tema kalleid raamatuid hävitavad, on teenitud karistus. Kokkupigistatud huultega vaatas ta pealt, kuidas nad hinnalisi rulle ja pärgamente puruks rebisid. Nüüd olid nende kohmakate kämmalde vahel rullid Sophoklese draamadega, mis olid talle kõigist tema raamatuist armsaimad. Hea pärgament pani vastu ega lasknud end niiviisi käristada nagu nad tahtsid. Nad trampisid rullidel jalgupidi otsas ja rahuldasid nende peal oma vajadusi. Senini oli Johannes täiesti rahulikult seisnud, nüüd aga, kus ta pidi nägema, kuidas nad reostasid rulle, mis olid tulvil üle aegade kõlavat mõtterikkust, ei suutnud ta tagasi hoida sügavat ohet. Noor Alexai, hoolimata kõigest alandlikkusest ja jumala tahtele alistumisest, mida isa oli talle õpetanud, ei suutnud seda ohet kuulda end enam taltsutada. Ta tormas röövlitele ja barbaritele kallale ning tagus neid sõnatult ja vihaselt oma nõrgukeste rusikatega. „Nero tasujad" aga olid rõõmsad, et nad vähemalt selle poisiga ei tarvitsenud tseremoonitseda, ja lõid ta surnuks. Nii jäigi ta lamama räbaldunud raamatute vahele. Johannes aga pistis nüüd koledasti karjuma, metsikult uluma. Nemad aga pidasid meeles korraldust ega teinud talle midagi. Nad ei käskinud tal isegi vaikida ega toppinud tal suud kinni. Hoidsid teda ainult kõvasti, et ta neid ei segaks, ja neile tegi nalja, kuidas ta jõuetuid pisaraid valades pidi pealt vaatama, sellal kui nad vaikides ja agaralt oma töö lõpule viisid. Siis andsid nad Johannese nagu kord ja kohus tervena Knopsile üle.

Kõik see toimus Edessas pussi- ja pistodanädalal. Kuningas Mallukh oli sel ajal ikka veel oma pealinnast kaugel. Sügavasti hinge tõmmates nautis ta oma kõrbes vabadust, mida mehed Läänest talle tema Edessas ei võimaldanud. Teiste, tundmatute meestega viibis ta laagris siravate, kõrgete tähtede all, ise tundmatu, ja sellal kui rahumeeli veeanuma ümber istuti, jutustas ta väärikalt ja pikkamisi kirevat, mõtlemapanevat muinasjuttu mehest, kes oli olnud pottsepp, ja tähejumalate Aumu, Azizi ja Dusarise soosimisel mõneks ajaks maailma isandaks saanud.

18

ALANDLIKKUS JA UHKUS

Kui kuritegelikud kristlased preetori ette ilmusid, kujutasid nad endast kummalist trobikonda, peamiselt väikesi, hädiseid, lihtsameelseid mehikesi. Neid oli kohtumõistmiseks vastavalt ette valmistatud, neid oli julmalt koheldud, igapidi hirmutatud. Sellepärast nad värisesidki, kuid üksnes kehast; südames olid nad oma

jumalale kindlad. Nende preestrid ja vanemad olid neid veen-
nud, et jumal on osutanud neile erilist armulikkust, valides neid
oma märtriteks. Paljudel õnnestus tõepoolest preetori ees kind-
laks jääda ning täis alandlikkust ja lootust jumalale oma süüd
eitada. Mõned muidugi anusid armu ja olid valmis kõike tunnis-
tama, mis neilt taheti. Muide, see oli üleliigne. Kuberneri teatud
ametnikud, eesotsas kirjutaja Aristoni ja teistega, kes olid väre-
kelt teolt tabatud, olid andnud vajalikud tunnistused, sest tasu
oli neil taskus, ja nad teadsid, et nendega leebelt ümber käiakse.
Vandenõu oli seega viimse peensuseni paljastatud.

Knops nautis juba ette oma esinemist sel protsessil. Kristlaste
kildkond, kes oli võimsa olendi asemel oma jumalaks valinud
vaese ristilöödu, oli tema meelest alati äärmiselt naeruväärne
olnud, ja ta põlgas neid kogu südamest. Orjana sündinud, oli ta
tulvil ääretut austust kõige vastu, mis oli vägev ja härrandlik, ja
talle tundus idiootsena mõnd vaest ning rõhutut õndsaks ülistada
ja oma jumaluseks pidada. Knopsi loomupärane, salvavalt iroo-
niline, terane mõistus oli talle sestpeale, kui ta need kristlased
käsile võttis, suurt kasu toonud. Pööbli hinge tundis ta imehästi.
Ei võinud olla raske näidata rahvahulkadele kristlasi kui silma-
kirjalikult pehmet, kuritegelikku vennaskonda, kes kõige meelsa-
mini oleks lasknud kogu maailma voogudesse uppuda. Eelkõige
rõõmustas Knops, et saab Johannesega arveid klaarida. Ta tahtis,
enne kui 'ta selle vihatud mehe lömaks litsub, kenakesti lõbus
seda: alles siis, kui ta on temaga kassi ja hiirt mänginud, teeb
ta talle otsa peale.

Ta hoolitses niisiis, et Johannese ülekuulamine toimuks tema
juuresolekul. Sel päeval olid kohtukoja väravad pärani valla, ja
väljak selle ees mustendas rahvast, kes tahtis ka kuulda, kuidas
näitleja Knopsi ja preetori ees oma tohutu kuriteo pärast vastust
annab.

Knops alustas oma kuulsa, õela viisakusega:

„Noh, mu Johannes, ütelge mulle nüüd, miks teie ja te inime-
sed õieti Tarate templi oma uputusega hävitasite?"

„Just seda tahtsin ma teilt küsida, Knops," vastas Johannes
sünge lõbuga. „Miks peaksin õigupoolest mina või keegi meist
säherdust rumalust tegema, mis võib kasulik olla ainult sinule,
sinusugustele ja sinu niinimetatud Nerole?"

„Vaata, mu kulla Johannes," vastas Knops leebelt ja lõbusalt,
„selleks võis olla terve hulk põhjendusi. Te võisite näiteks seda
teha, et jumalanna Taratelt tema tempel ära võtta, teda maalt
välja ajada ja seega süüria rahvas kaitseta jätta. Te võisite ka
loota, et säärane hävitamine, säärane vihavaenust tingitud kuri-

töö võiks olla signaaliks kõigile kahjulikele elementidele siinmail,
et nad teie uputuse kombel seadusliku keiser Nero vastu tormak-
laks. Võib-olla tegite te seda ka lihtsalt vihkamisest tsivilisatsiooni
vastu, vihkamisest kõige üleva ja ilusa vastu, vihkamisest omandi,
kodu ja perekonna vastu, vihkamisest kõigi jumalate vastu peale
teie ristilöödu."

Knopsi sõnad avaldasid muljet. Johannes oli kavatsenud selle
kohtu ees vähe rääkida. Kuid ta nägi, et tema kaassüüalused
ootavennad tema vastust ootasid, nägi pealtvaatajate hulki, kes
tema huultelt silmi ei pööranud. Ta pidi vastama.

„Me ei mõista hukka võõraid vaateid," õpetas ta rahulikult
ning väärikalt oma vastaspoolt ja kuulajaskonda, „isegi kui me
neid vääraiks peame. Meie jumal juurib välja ekslikud usundid
oma meie abitagi, kui tund on tulnud. Me ei ole ka tsivilisat-
siooni vastased. Mis me vihkame, on üksnes priiskamine, aplus,
ahnõõdukus. Me usume, et tsivilisatsioon on mõõdukus, et tsivi-
lisatsioon on jumala seaduste järgi elamine. Me ei taha kelleltki
tema jumalat ära võtta. Pidagu igaüks oma jumal endale ja jätku
meie oma rahule."

„Vaata aga vaata, mu kulla Johannes ei olegi omandi vastane,"
ähendas Knops armastusväärse kurikavalusega. „Ja ometi olevat
keegi Johannes oma omandist loobunud, selle laiali jaganud,
ainema visanud."

„Seda ma sulle seletama ei hakka, Knops," ütles Johannes
põlglikult. „Seda sinu orjaaju ei mõista."

Knops ei kaotanud rahu.

„Mina aga arvasin," lausus ta sõbraliku imestusega, „et teie
olete vaeste ja rõhutute poolt?"

„Seda me oleme gi," vastas Johannes. „Aga on vaeseid ja orje,
keda me põlgame, need on säärased vaesed, kes tahavad rikkaks
saada, ja säärased orjad, kes võimu ihkavad. Meie õpetaja ja
jumal pidas silmas just sellist parasiiti nagu sina, kui ta jutlustas:
‚Ori jääb ikka orjaks.'" Ja ta vaatas Knopsile otsa niisuguse
põlgusega, et see oma jultumusest hoolimata suurt vaeva nägi,
et mitte silmi maha lüüa.

Kuid ta ei teinud seda, vaid vastas juba pilgu aja pärast vii-
saka, kurikavala ja maheda häälega, mis ometi oli kõigile
kuuldav:

„Mina sinu asemel, Johannes, ei väidaks nii ülbelt, et taevas,
jaganud maailma kõrgeks ja madalaks, isandateks ja orjadeks,
sellega oma tahet ilmutab ja kutsutuid märgistab. Sest kui väline
heaolu on märgiks, millega taevas näitab, kes on õnnistatud ja
kes neetud, siis ei kuulu sina, Johannes, kindlasti kutsutute

hulka. Kus on sinu poeg Alexai, Johannes? Ja kuidas sa ise välja näed?“

Selles tasases küsimuses oli kogu maailma mürk ja võidurõõm. Kuulajad seisid hinge kinni pidades. Johannese hinges möllas torm. Ta kallutas oma võimsa, oliivikarva, metsistunud habemega pea Knopsi poole, tema tumedad mandlisilmad hõõgusid, väga rind kerkis ja langes. Kuid ta taltsutas end.

„Vilets mehike,“ hüüdis ta. „Need on sinu rõõmud. Jah, ma tapsid ta, minu süütu poja. See on siis sinu tõend, et me lüüsi avasime? Vilets mehike! Kunagi põles Rooma. Ka siis ei osanud keegi Nero muud teha, kui meie vendi süütamises süüdistada. Ja ainus tõend nende süüst oli, et ta laskis nad hukata. Kus nüüd see Nero on? Armetult kõngenud.“

Johannes oli otsustanud mitte rääkida. Aga nüüd oli ta hoog ja see kiskus teda kaasa. Ta loobus igasugu loogikast ja paiskas neile kohtunikele, sellele Knopsile ja neile kuulajatele korraga näkku kõik, mis ta tundis ja mõtles.

„Hoidke end,“ pöördus ta kohtunike poole, „kes te olete tulnud siia kohut mõistma selle nimel, kes on ainult vilets vari tollest Nerost, kes oli vähemalt tõeline keiser. Ärge mõistke kohut, et teie üle kohut ei mõistetaks! Sest ees seisab veel suur kohut mõistmine. Maailm,“ pöördus ta uuesti Knopsi poole, „kus kohtunikeks on säärased olendid nagu sina ja sinu isand, suure metsalise hädine koopia, see maailm peab hukkuma. See tuleb, see on õige varsti käes, viimne kohus, viimsepäevakohus. Siis seisavad kohtunike ees need, kes tegelikult kurja uputuse vallapäästsid, ja need, kes täna alandatud ja rõhutud on, tulevad tunnistama. Sina aga, Knops, ja sinusugused seisate viletsana ja värisedes oma alastuses, milles te sündisite. Vaesed, vaesed, tagakiusatud ja hukkamõistetud, sina, sinu Terentius ja sinu Trebonius!“

Ta kõneles häält tõstmata. Ta ei siunanud, kuid tema põlgus vastikusega segatud kaastunne avaldus tema treenitud hääles nii elavalt, paistis tema kortsudest lõhestatud näost nii selgesti, et kõik – kohtunikud, süüalused, pealtvaatajad – vahtisid Knopsi tajutava õuduse ja vastikusega.

Knops, kes seisis nüüd kogu oma armetuses ja alastuses, ei suutnud end pidada; kogu tema väärikus ja laenatud hiilgus haihtus. Näost punane, hakkas ta murduval häälel näägutama ja vanduma nagu kõrtsis:

„Koer, raibe, kerjusprohvet, hoorapoeg! Arvad, et me kardame sinu hädist jumalat, seda ristilöödut? Küll sa varsti tema ette ilmud, sa mõrtsukas ja valevorst, tema ja ta kurikuulsa viimse päevakohtu ette. Mõtled vist, et sind ootab õndsate paradiis?

Küll sa varsti teada saad, mille järgi sinu paradiis lõhnab, ja mis maitse tal on. Jõuad teda päris täpselt mõõta. Suur ta ei ole. Üks küünar lai ja kolm küünart pikk, niisama pikk ja lai kui meie neetud kere selles raipeaias, kus su hais kaugele lehkab.“

Ta sõimas veel hulk aega, suutmata end peatada.

Kui ta kohtuhoonest lahkus, andis rahvahulk talle aupaklikult teed, keegi ei ütelnud ühtki hukkamõistvat sõna ja mõningad kiidsid talle:

„Õle tervitatud, Knops, sa suur ja võimas kohtunik!“

Sellegipoolest tundis ta jõuetus vihas, et tema lahkumine ei olnud just võidukas.

19

VÕISTLEJAD

Loomulikult mõisteti Johannes surma täpselt nagu kõik teisedki süüalused.

Knops, kibestunud oma äpardusest, mõtles, kuidas saaks vihatud Johannese hukkamist enneolematuks alanduseks muuta. Ta oli nutikas ja leidis ruttu õige tee. Tsirkusemängudel, mis Knopsi tahtel pidid ülistama keisri võitu oma vaenlaste üle, tuli Johannesel oma kutse kohaselt peokülalistele viimne, suur etendus anda. Seal taheti kujutada uputust, millega Zeus pronksiaja põlvkonna hävitas. Süüdimõistetud kristlased pidid tolle aja neetud sugupõlve kujutama, areen taheti pikkamisi üle ujutada ja kristlased kõige ehtsamal viisil uputada, eesotsas kalju külge seotud Johannesega, et võiks näha teda väänlemas ja lämbumas.

Kahjuks tekkis selle plaani läbiviimisel takistusi. Istungil, kus keisri eesistumisel surmamõistetute saatust arutati, vaidlesid peeneed isandad, Varro ja kuningas Philipp, näitleja teotavale tapmisele vastu. Nad ütlesid, et Johannese-taolist kunstnikku sellisel viisil surma saata tähendab külvata elanikkonna hulgas pahameelt.

„Ma pean seda ettepanekut niihästi ebaõnnestunuks kui maitsetuks,“ tähendas Varro lühidalt. „Johannes avaldas rahvahulkadele muljet juba protsessi ajal. Kui me teda aga nii toorel viisil hukkame, saavutame ainult seda, et rahvas teda ka tulevikus armastusega taga leinab ja meid barbariteks peab.“

Ka kuningas Philipp pöördus oma rahulikul moel otse Knopsi poole ja selgitas:

„Te ei too keisrile kasu, vaid hoopis kahju, kui te oma vihaga Johannese vastu liiga avalikult näitate."

Kui jutt oli Johannesest, kaotas Knops oma tavalise mõistlikkuse. Mornilt ja solvunult teatas ta, et Apamea edu ei tohi mingite humanistlike sonimistega nurja ajada. Trebonius teatas teda lärmakalt. Varro märkis jahedalt, et pussi- ja pistodanäidete on lõppenud, ja nüüd oleks kasulik selge sõnaga kuulutada, et pehmuse ja õigluse aeg on jälle kätte jõudnud. Knops vastas teravalt, et antud juhul jõud ja õiglus ühte langevat: näitlejat säästa ei tähenda pehmust, vaid nõrkust ja ebaõiglust korraga. Sõna ohtralt ja üha uuesti kordasid nad kõik oma argumente ja vaatasid kõik Nerole.

Too oli nõutu. Johannest ta vihkas ja oli valmis Knopsi ning Treboniusega nõustuma. Teisest küljest oli ta tundlik üleva suhtes, ja peente isandate vastuväited jätsid talle mulje. Nagu Varro ja Philipp, pidas ta barbaarsuseks suurt kunstnikku häbistavalt hukata; ta leidis nagu nemadki, et kunstnik seisab kõrgemal seadusest, mis on kehtestatud lihtrahva jaoks. Ta tahtis seda vihatud meest teotaval kombel teise ilma saata ja samas Varrole ja Philippile näidata, et ta on mees, kes ka vaenlases kunstnikku austab.

Aga kas Johannes on tõesti suur kunstnik? Selles seisab küsimus. Ja see kahtlus on argument, millega ta peente isandate vastuväited võib kummutada. Ta hakkas Johannese kunsti kallal norima, rääkis jälle, kui loiult oli Johannes esitanud Oidipuse suurt kõnet, mis algas sõnadega: „Mis siin juhtus, oli väga õigiane. Ja iial ei veena sa mind vastupidises," ning laitis põhjalikult ka teisi Johannese osatäitmisi, näidates Johannese võimetust tõeliseks paatoseks. Üksnes kuningas Philipp ei lasknud esteetilistes küsimustes endaga naljatada. Tema nägi Johanneses idamaa, võib-olla terve maailma suurimat kunstnikku. Ta vaidles keisrile vastu ja kaitses visalt oma arvamust. Kabinetinõupidamine ähvardas Treboniuse ja Knopsi pahameeleks esteetiliseks vaidluseks kujuneda.

Kuid Varro, kes oma Terentiust hästi tundis, leidis uue vaatenurga. Kui keiser, ütles ta, laseb Johannese tõepoolest nii häbistaval viisil uputada, siis hakkavad Cejonius ja Palatinuse mehed kindlasti väitma, et ta on teinud seda paljast kadedusest ja kunstnikukiivusest. Terentius vastas küll otsekohe suureliselt, et Palatinuse isandad on barbarid ja nende arvamus jätab teda külmaks; kuid oli näha, kui väga Varro sõnad teda riivasid, ja Knops muutus rahutuks. Kogu idee Johannese uputamisest ei olnud õnnestunud; nii keiser kui ka teised pidid meenutama ehtsa Nero ebaõnnestunud katset oma ema kunstliku laevahukuga teise maailma saata. Tont võtku, Knopsil ei olnud selle neetud Johannesega

[illegible] vedanud. Ennekõike aga on tarvis Varrole vastulöök anda, ja ta tõi, et asjale lõppu teha, esile oma mürgiseima relva: ta meenutas, et Johannest süüdistatakse majesteedi solvamises.

Tema ise, Knops, taipab kunstiasjadest vähe, ütles ta, tagasihoidlikult sekkudes vaidlusse Johannese meisterlikkuse üle. Siiski julgeb ta väita, et Johannesel ei ole tõelist kutsumust näitekunsti vastu. On ju see jumalaist neetu, nagu näha, kindla veendumusega välja mõelnud, et pottsepp Terentius olevat näitlejana niisama vilets kui keisrina; tema Nero olevat hädine.

Johannese pilge oli ebaõiglane. Peagi selgus, et Terentiuse Nero ei olnud sugugi hädine, vaid läbinisti ehtne. Terentiusel õnnestus teha tõrjuv käeliigutus, naeratada leebelt ja heatahtlikult, nagu oleks ta kõigest üle, samuti ka tasa ja lõbustatult pead vangutada. Siis palus ta läbelikult isandaid pisut kannatada. Ta tahab Johannese saatuse alles siis otsustada, kui tema deemon, tema sisemine hääl, jumalad temaga räägivad ja talle nõu annavad.

Varro ja Philipp olid muidugi kindlad, et Knopsi nool on siiski märki tabanud, ja et jumalate nõuanne ühtib Knopsi ettepanekuga.

20

JOHANNESE ILMUTUS

Sellal istus Johannes oma kongis, eraldatuna teistest süüdimõistetutest, tulvil muret ja meeleheidet.

Ta meenutas enda ülalpidamist kohtusaalis ja mõistis end kukka. See, kuidas ta preetori ees oli käitunud, kuidas ta selle naeruväärse Knopsiga toime oli tulnud, ei olnud jumalale meelepärane. Ta ei olnud talitanud nagu nood prohvetid, kes oma jumala vaimus olid vihaselt inimesi paljastanud ja neid patte kahetsema kutsunud, vaid oli „esinenud", prohvetit mänginud, oli olnud näitleja, ehk küll jumala näitleja, ent õigupoolest ei sugugi parem kui see pottsepp. Nagu too keisrit, nii oli tema prohvetit mänginud. Mis vahe seal oli? Komödiandid on mõlemad. Kumbki näitles, kumbki kujutas kedagi, selle asemel, et olla see, kelleks jumal teda oli loonud, tühine inimene, kellele sobib olendlikkus, mitte upsakus.

Alpuste alpus. Antikristus valitseb. Ta on võtnud äärmiselt ohtliku kuju, näitleja kuju, kes maailma rumalusele spekuleerib. Milline sugupõlv! Ori mängib keisrit, halb näitleja teist halba näitlejat, ja maailm läheb selle viletsa komödiandi õnge, kes

kopeerib teist komödianti, aplodeerib temale, päästab tema suu valla vood, mis hävitavad templid, linnad ja lõpuks inimkonna enese. Milline tülgastuse triumviraat: see pottsepp, kes keisri järele ahvib, tema paremal käel lihav, suurusehull veltveebel, tema vasakul käel pisike, lutslibe, auahnusest pöörane petis, kes ammutab kogu oma jõu veendumusest, et inimesed on veelgi rumalamad kui kõige paadunum skeptik seda aimata võiks. Ja mis kõige koledam: selle kolmepäise põrgukoera ees viskleb maailm tõest tolmus ja ekstaasis.

Miks on jumal maailma nii armetuks loonud? Ehk tahtis ta end lõbustada, nagu see senaator Varro end oma Vale-Neroga lõbustab? Aga meie oleme selle nalja viletsad, jõuetud töörilised. Osake sellest palaganist – mina, Johannes ja Alexai, mu poeg. Oo, Alexai, mu noor, õrn, uje ja ometi tugev Alexai! Põrmu tallatud, pühkmehunnikusse heidetud nagu raibe, veri välja lastud nagu liisunud õlu. Mis on inimene?

Johannes konutas oma kambris, vapustatud Hiiobi kannatustest ja Koguja kahtlustest. Aga ta ei olnud sellele uhke, et ta on Hiiob või Koguja, ta ei õmmelnud endale nende kahe räbalatest uut uhkeldavat rüüd. Ta ei pidanud end seetõttu paremaks, ei ta rohkem kannatas ja sügavamalt piinles. Mille poolest sa teistest erined? Millegi poolest pole sa teistest ees, miski pole ainult sinu üksi, olgu need sinu kannatused või kahtlused, või sinu alpus, isegi mitte sinu nägu, nagu seda näitab selle nurjatu keisri ja tema pottsepast ahvi eeskuju.

Me oleme otsekui sipelgad või mesilased, kes üksteisest ei erine, oleme mõistetud oma tööd tegema, teadmata milleks. Mesilased ja sipelgad tassivad virgalt igasugust kraami, jäätmeraasukesi või õiemett, teadmata milleks; neid sunnib salapärane seadus, kihutab neid tagant, mängib nendega, koormab neid lõputult. Üksk neist olenditest ei ole midagi omaette, igaüks on vaid naeruväärne osa tervikust, mis on mõistetud hukkumisele, kui teda teistest lahutada, mõistetud tegevusele, mille mõtet ta ei mõista, kui ta teistega kokku jääb. „Mine sipelga juurde, laiskleja," ütleb jutlustaja. Milleks? Kui sa oled nagu sipelgas, mis sa sellega võidad? Ainult headus närtsib ja hukkub. Kurjus aga kestab igavesti. Nero on surematu.

Johannes süvenes oma mõtetesse. Ta küsis oma jumalalt:

„Miks on maailm paganate ja narride ohvriks langenud?"

Ja ta kohkus, sest tal oli ilmutus. Ta kuulis oma jumala häält. Salapärane oli tema vastus.

„Maailm," ütles see talle, „vananeb, tema noorus on möödas. Otsustasin teda uuendada. Ajad hakkavad muutuma."

Johannes aga süüvis selle vastuse saladusse. Tal olid metsikud unenäod, nägemused vananenud maailma lõpust ja aegade muutumisest. Oo, tema ajastu rajad on kitsaks, nukraks ja raskeks muutunud! Kõige hullem aga oli küll üleminek sellest ajastust järgmisse, sest see üleminek oligi viimsepäevakohus.

Üha sügavamale sukeldus ta viimsepäevakohtu jubedatesse nägemustesse ja nautis oma piina, mis valmistas väljakannatamatut valu. Ükski, ütles ta endale, ei suudaks sekunditki kauem elada, kui ta teaks, mis tal ees seisaks. Ainult lojused ja metshännad võivad rõõmustada, sest neil ei ole mingit kohut oodata. Isegi kui mulle igavene õndsus antaks, mis kasu sellest oleks, kui ma juba ette olen pidanud taluma selle ütlemata piinarikka kohtu kannatusi? Vaene sugupõlv oleme me kõik, hüljatud sugupõlv, keda valitseb Antikristus ja tema ahv.

21

ALPUSTE ALPUS

Nendesse unenägudesse tungis midagi üsna reaalset – pikk, kõhn, halli mantlisse mässitud isand.

„Tõuske üles, Patmose Johannes," ütles mantlisse mässitu, „ja tulge minuga kaasa!"

„Kas olete saadetud mulle lõppu tegema?" küsis Johannes. „Miks te siis nii viisakas olete?"

Ja äkki karjus ta raevukalt:

„Tee kähku, mees! Las käia, et ometi lõpp tuleks!"

„Ma ei ole timukas," ütles pikk isand ja silmitses mõtlikult, pisut hämmeldunult oma käsi. „Ma tahaksin teid siit välja viia, mu Johannes, anda teile hobused, passid ja saatjad, kes teid julgesse paika viivad."

Johannes silmitses pikka isandat kaksipidiste tunnetega. Tegi see mees temaga nalja? Ja isegi kui too tõtt räägiks, kui ta tõesti oleks tulnud, et tema elu päästa, peaks ta siis nõustuma või tõrkuma? Oli tarvis otsustada. Mis teda sealilmas ka ei ootaks, igasugune piin oleks parem selle maailma tühisusest ja põlastusväärsusest. Pealegi ootas äge, elamusi janunev Johannes, hoolimata oma tohutust hirmust jumalakohtu ees, põletava uudishimuga seda kohut. Kas ei olnud jumal ise ja saatus teda kutsunud maist olemasolu lõpetama ja viimsepäevakohtu ette ilmuma? Ta tahtis kiusajale „ei" öelda, teda põlglikult minema saata.

Siis aga tuli tal äkki uus mõte. Oli see juhus, et jumal talle kohe pärast möödunud öö metsikuid ja suurejoonelisi nägemusi selle kummalise, mantlisse mässitud tundmatu saatis? Eks ole see pigem märguanne? See on märguanne. See on jumala tahtmine, et ta elaks, et ta selle öö kordumatud nägemused kirja paneks ja neid igal pool kuulutaks. Eks peitu igas prohvetis tükike näitlejat? Temast on jumal näitleja teinud, andes talle osakese prohvetiannet. Nüüd on tulnud tund, kus näitleja prohvetlikkus peab ilmnema. Johannes tunnetas oma kutsumust.

Ta tõusis narilt, astus tundmatu juurde.

„Te näite aristokraadina," ütles ta. „Kes te olete? Kes teid saatis? Kelle huvides on oma elu ohtu seades mind nende kaabakate käest päästa?"

„Milleks teile tarvis seda teada?" küsis teine, tema pikk kahvatu nägu võpatus pisut. „Kas teile ei piisa, kui on olemas keegi, kelle huvides see on? Kas te ei suuda kujutleda, et isegi selles metsistunud, loomastunud maailmas võiks olla veel paar inimest, kes ei või taluda, kuidas üks Knopsi-taoline elajas Patmose Johannesele oma pööbli lõbuks areenil otsa peale teeb?" Ja tasa, nii lihtsalt, et see otsekohe näitlejat mehe aususes veenas, lisas ta:

„Mina seda ei talu."

Johannes istus uuesti narile.

„See on tõesti veider," imestas ta, rohkem endamisi kui valjusti. „Olen alati mõtelnud, et olen ainuke, kes kunsti nii hullu pööra armastab. Te peaksite muide teadma, mu kallis," jätkas ta, „et ei ole mingit põhjust sellele kunstifanatismile uhke olla. Uskuge mind, mul on kogemusi. See on neetult kahtlane, pahe line ja suureline omadus, millest peab võõrduma. See on haigus. Kes seda põeb, on märgistatud."

Ta vaikis. Natukese aja pärast jätkas ta usaldavalt:

„Te panete mind ebameeldiva valiku ette, võõras. Võib-olla on jumal mind oma kohtu ette kutsunud, ja oleks patt, kui ma sellest kõrvale püüaksin hiilida. Võib-olla aga näeb jumal tõesti heameelega, et ma edasi elaksin, et selle metsalise, Antikristuse vastu võidelda. Mul on siin olnud teatud nägemusi, ning neid tasuks üles kirjutada ja maailmale edasi jutustada, et nad minuga hauda kaasa ei läheks. Kes teab? Vaadake igaks juhuks ette, võõras isand, ja ärge imetlege mind kui kunstnikku. Ehk ei ole teie imetlus sugugi parem kui pööbli oma, kes pottsepa, selle Nero ahvi ees lömitab, kuna see pottsepp ühele naeruväärsele linnale naeruväärse veeuputuse kaela saatis, et ehtsa Nero diletantlikke värsse deklameerida."

Tundmatu hingas kergendatult.

„Andestage mulle," ütles ta, „kui ma teie sõnu täiesti ei mõistnud. Ma kuulen ainult, et olete otsustanud elada, ja rõõm sellest ei lase mul muud mõelda. Te vabastate mind suurest koormast."

Ta viivitas. Siis jätkas ta:

„Lubage esitada teile üks palve! See, mis ma teie heaks teen, ei ole just ohutu. Minu palve täitmine tähendab mulle väga palju, teile aga ei tee see raskusi."

„Rääkige," ütles Johannes. Tema huuli kõverdas kõrk, kibe naeratus. Tähendab, see inimene ei toimi sugugi vaimustusest kunsti vastu, vaid sidus tema päästmisega mingi äri; mehe tahtejõustu lõug ei olnud talle algusest saadik meeldinud.

Johannes aga eksis.

„Teil tuleb," ütles tundmatu ujedalt ja aupaklikult, „enda julgeleku huvides mõnd aega inimestest eemal elada. Kes teab, millal me uuesti kuuleme kreeka lava hingestatuimat häält! On see pealetükkiv, kui ma teid palun mulle veel kord suurt Oidipuse monoloogi deklameerida?"

Naeratus kadus Johannese näolt ja asendus valulise kahevahelolekuga.

„Kas te siis nii väga armastate minu häält?" sõnas ta vapustatult. „Te olete lootusetu narr."

„Pidage mind narriks, tobuks, kelleks tahes," käis kuningas Philipp jonnakalt peale, „aga deklameerige mulle need värsid!"

Ja siis tegi näitleja Johannes oma elu suurima patu ning laskis end kaasa kiskuda oma tühiseimast alpusest. Ta ei deklameerinud nimelt Oidipuse värsse, vaid kirjeldas selle öö nägemusi, oma häda, oma kahtluste, oma rõhutuse ja kahetsuse nägemusi, ja muutis seega oma nägemused, häda, poja surma ja omaenda kannatused jumala ees väärituiks.

Siis kadus ta õhe, kõrbe, uude võitlusse.

22

VAHEARVE

Knops raevutses, kuuldes Johannese põgenemisest. Ta aimas, et siin oli mängus Varro või kuningas Philippi käsi, kuid ta ei pääsenud kummalegi ligi. Seda himuramalt maksis ta Johannese põgenemise eest kätte teistele kristlastele. Et läbi viia oma suure kunstliku uputuse plaani, kasutas ta kristlaste tapmise ettevalmis-

tamiseks parimaid tehnikuid ja täiuslikumaid masinaid. Tsirkusemängude publik, kes pühitses Nero õiglase ürituse võitu usurpaator Tituse mõrvarlike plaanide üle, oli rahuldatud; samasuguse uudishimuga, nagu hõiskavad ja judisevad lapsed pealt vaatavad, kuidas koerakutsikaid uputatakse, jälgis rahvahulk uppuvaid kristlasi. Etendus kestis hilisööni. Areeni valgustamiseks võõbati osa kurjategijaid pigiga ja veeretati takkudega kokku, muutes neid elavateks tõrvikuteks. See viimane, originaalne vaatemängu võte mõjus vahest isegi tugevamini kui vaatemäng ise. Elavad tõrvikud avaldasid muljet mitte üksnes Mesopotaamias, vaid ka kogu Rooma riigis ning püsisid inimkonnal hulga kauem meeles, kui märksa tähtsamad sündmused, mis olid seotud ehtsa ja vale Nero nimega.

Ligi kaheksasada inimest, kes neil tsirkusemängudel elu kaotasid, ei olnud sugugi suur arv. Kuid nüüd olid Varro idee eest, tema kuue tuhande sestertsi suuruse inspektsioonimaksu pärast peetavas võitluses, või, kui soovite, tema Ida ja Lääne ühte sulatamise idee eest juba hulk tuhandeid inimesi hukkunud, palju viletsust oli tema mäng Süüriale ja Mesopotaamiale toonud, ja enne, kui tema mäng lõpule jõudis, pidi veel hulga rohkem inimesi selle eest surema, ja veel hulga rohkem viletsust pidi see maale tooma.

KOLMAS RAAMAT

ALLAMÄGE

1

MÕISTUS JA SÕJAÕNN

Kuberner Cejonius kuulis ja luges teateid Eufrati piiril toimuvast, ja tema imestus oli peaaegu veel suurem kui viha. On see mõeldav? Kas siis Minerva, mõistuse jumalanna, on täiesti kadunud maailmast, jättes selle iseenda hooleks? Kuidas võib nii rumal farss nagu Apamea üleujutamine tervet provintsi mässama panna? Kas on tõesti inimesi, kes suudavad uskuda, et tema, Cejonius, aputab „Süüria jumalanna" pühamu selleks, et paarile mannetule pärismaalasele „kätte maksta"? Kas on tõesti ajusid, mida saab tüssata nii kohmaka pettusega nagu see „signaal"? Kiirsõnumid piirilt kuulutasid, et see on nii. Teated Mesopotaamiast näitasid, et Varro meetod oli õige; mida julgema panuse sa maailma rumalusele teed, seda kindlam on edu.

See avastus vapustas teda sügavasti, seda sügavamalt, kuna ta ära nägi, et tal ei ole mingit võimalust selle pettuse vastu mõjusalt võidelda. Mesopotaamiasse ta vägesid saata ei saa, riskimata sõjaga partlaste vastu. Ja Artabaniga Vale-Nero väljaandmise suhtes läbi rääkida ei või ta ka, kuna ta ju pole Artabani tunnustanud. Läbi rääkida võib ta üksnes Pakoriga, ja sellel ei ole võimu „Nerot" puruks lüüa. Lausa nõiaring, millest välja ei pääse.

Aralt käis nüüd Cejonius mööda kaetud laekast tolle esivanema vahakujuga, kes oli nii häbistavalt lasknud end barbaritel võita. Kuberner muutus ettevaatlikuks. Ainult harva oli temas märgata endist Hüpiknukku. Tema lähikondlased ei võinud enam kaevata, et ta ülepeakaela talitab. Vastupidi, kui ta varem liiga ennatlikke otsuseid oli teinud, siis nüüd suudeti teda vaid suure hädaga sundida mingit sammu astuma. Ta ei julenud sõrmegi liigutada, enne kui oli Palatinuse nõusoleku kindlustanud. Tema kullerid sõitsid üle mere, kihutasid Rooma. Kuid juhtnöörid Palatinusest olid mittemidagiütlevad, viivitavad. Cejonius piirdugu,

käskis Rooma, senikaua kui petis üksnes Süüria piire, mitte aga pealinna ennast ohustab, paljalt kaitsmisega, et sõda Partiaga igal hinna eest vältida. Omavahel teatati talle, et keiser muutub üha apaatsemaks ning et otsuseid ja allkirju on temalt väga raske saada leda. Sellises olukorras ei tohi riskida tõsiste lahkhelidega, sest enam sõjaga Partia vastu.

Säärane poliitika oli mõistlik, kuid samavõrra ebaväärikas. Seal ta nüüd istus, seitsme armeekorpuse käskija, ja pidi, käed rüpes, pealt vaatama, kuidas narrid ja petised barbarijõukude eesotsas tema linnadesse sisse tungivad, neid röövivad, Rooma keisri kotkad ja lipud alla kisuvad, põrmu trambivad ja nende asemele selle kelmi totrad lipud heiskavad. Mõnikord pidi Cejonius vihast lausa lämbuma, niivõrd erines see, mis ta tegema pidi sellest, mis ta teha tahtis, ja tuli ette, et ta seda kahepaiksust enam ei talunud ja temas endine Cejonius ärkas. Kord kargas ta keset ööd üles ja käskis oma sekretäri kutsuda. Väike, lahja, öösärgis kuberner seisis, õlad kramplikult tagasi painutatud, kondine karm pea kõrgele sirutatud, palavikulised laigud kahvatul näol, ja dikteeris peene, kiljuva häälega sekretärile käske: Viiendal, Kuuendal ja Kümnendal leegionil koonduda Larissas, tungida Sura juures üle Eufrati. Kuid veel enne, kui käsud olid valmis, võitis mõistus, ja Cejonius tühistas nad.

Hambaid kiristades nägi ta, et Minerva on karm jumalanna, kes nõuab oma jüngritelt kannatust ja veel kord kannatust. Mõistus ei ole populaarne. Rahvahulgad kroonivad arutut eduga, mõistlikku aga pilkavad nagu argpüksi. Ei ole tarvis palju mehisust, et lahingusse söösta; kuid alla neelata pilkeid ja teotusi ning ära oodata, kuni aeg küpseks saab ja hilist tasu võib lõigata, selleks on tarvis vaprust ja enesesalgamist. Ta pidi nüüd seda enesesalgamist õppima, pidi tarkuse kibeda kooli läbi tegema. Sest ei olnud lootust, et seda Vale-Nerot saaks niipea kõrvaldada. Üha kindlamalt seadis ta end Süüria piiridel sisse. Üksteise järel langesid väikesed fordid Eufrati ääres tema kätte.

Cejoniuse ohvitserid nurisesid. Alaline pisisõda piiridel ajas neid lausa marru. Naeruväärt, et nad pidid tegevusetult pealt vaatama, kuidas kamp bandiite maailmariigiga mängib. Paljud ütlesid avalikult, et kui see niiviisi edasi läheb, eelistavad nad üle minna pretendent Nero poole, kes ta ka ei oleks.

See, et Cejonius ilmselt ei söandanud Eufratist üle minna, tegi Nero feldmarssali Treboniuse üha julgemaks. Lõpuks hakkas ta isegi ähvardama Sura kindlust, mis valitses Eufrati keskjooksul, koondas vägesid paremal kaldal põhja pool Surat, laskis

vasakul kaldal reduute püstitada, vedas kohale müürilõhkujaid ja katapulte ning asus kindlust regulaarselt piirama.

Nüüd oleks ehk kindral Aufidius, lõunaringkonna komandör, Antiookiast tulnud tuska tekitavatele juhtnööridele alistudes, piirdunudki kaitsmisega. Aga kui jultunud vastane sulle alalõpmata kandadele astub, kas pead siis tõesti vagusi jääma, ilma et kõssatki? Kas pead siis rahulikult pealt vaatama, kuidas ümberringi tasandatakse kõrgendikke, rajatakse reduute ja valle, tuuakse kohale piiramismasinaid ja ujuvsilla materjale, kui oled küllalt tugev korraliku rünnakuga kogu sellele jandile lõppu tegema? Kas ole kohusetruu ohvitser kohustatud õigeaegselt segama neid piiramisettevalmistusi, kuni veel suhteliselt väheste jõududega vastulööki saab anda? Kui ta niiviisi talitab, kas tuleb seda siis juba rünnakuks nimetada või on see veel kaitsmine?

Kindral Aufidius nimetas seda kaitsmiseks, läks tugevate jõududega üllatuslikult üle Eufrati, hävitas Treboniuse reduudid ja masinad ning tungis edasi kuni Belichuse jõeni. Siin seisid jõe teisel kaldal Partia soomusratsanikud, eliitväeosad, pool ratsarügementi. Nii nagu roomlastelegi oli neile samasugustel põhjustel korraldus antud kaitsmisega piirduda. Sellepärast ei seganud nad vahele, vaid seisid raudse, vägeva seinana paigal.

Kolonel Frontot piinas spetsialisti uudishimu, ta tahtis vaadata Treboniuse piiramisettevalmistusi. Kasutades veidrat neutraliteeti, millest Edessa tema suhtes ikka veel kinni pidas, ja toetatuna Varrost, oli ta endale läbipääsuloa hankinud. Just sel hommikul, kui Aufidius rünnaku ette võttis, ratsutas see uudishimulik reisija Sura ümbruses ringi ning ühines ühel kõrgendikul lääne pool Belichust Treboniuse väikese väeosaga. See oli Rooma Edessa garnisoni üksus kellegi leitnant Luciuse juhtimisel, mis oli Aufidiuse rünnaku tagajärjel siia paisatud.

Kolonel Fronto peatas hobuse sellel väikesel kõrgendikul, vaatles ja nägi. Tasandik tema ees lebas vines, Aufidiuse kallaletung, tema ja vastase väeosade aktsioonid olid kogu maastiku ainsaks tolmupilveks muutnud, kus liikusid vormitud inimmassid. Frontol aga oli terane silm ja ta nägi küllaldaselt kõike. Ta nägi, et Aufidiuse kallaletung oli tekitanud olukorra, mida ta oli kirjeldanud oma „Sõjakunsti õpikus", teatava taktikalise olukorra, mis armeel B, antud juhul Treboniusel, võimaldab vastast A, antud juhul Aufidiust, tema baasist, antud juhul Sura kindlusest, ära lõigata. Õnne kaasabil on sellise tegevuse läbi parimatest jõududest ilmajäänud kindlus küps tormijooksuks. Andetu Trebonius ei ole mõistagi õpikut uurinud, sellepärast ei taipa ta seda suurepärast võimalust ega kasuta seda.

Frontol hakkas süda põksuma. Siin oli juhus tabavalt illust reerida oma õpiku ühe julge, moodsa teooria õigsust, mida vast sed jultunuks nimetasid. Veel seisavad Aufidiuse väcosad Bel chuse siinpoolsel kaldal. Edasi nad ei liigu. Partlasi nad ei ründ Nende eesmärk on saavutatud, nad on reduudid ja masinad hävi tanud ning pöörduvad mõningase sõjasaagiga, täies korras ja rahulolevalt Surasse tagasi. Nüüd peaks tegutsema, peaks neid ehkki selleks on käepärast ainult naeruväärselt tühised jõud seljatagant ründama, ja samaaegselt peajõududega mõlemalt ti valt haarama. See oli soodus juhus, mida ta oli eluaeg igatsenud ja mida enam teist korda ei tule. Tema käsutuses on veel kümme minutit. Sest võib-olla kümne, võib-olla isegi viie minuti pärast puhuvad fanfaarid „aeglast taganemist" ja siis on juba liiga hilja.

Fronto istus liikumatult oma hobusel ja vaatles, nägu rahulik, kuid iga närv pingul. „Rahu, Fronto," käsutas ta ennast. „Ära tee rumalusi, Fronto! Sa oled nelikümmend kaheksa aastat mõist likult elanud; jää selleks ka nüüd! Jää selleks veel need viis või kümme minutit! Siis on see kiusatus möödas. Ära riskeeri nende ilusate aastatega, mis sul ees on, oma kindlustatud vanaduspõl vega! Ära loobi tuulde kõike, mis sa oma neljakümne kaheksa aastaga higi ja vaeva abil oled saanud!"

Kell puudus seitseteist minutit üheteistkümnest, kui Fronto seda mõtles. Viisteist minutit enne ühteist pöördus ta noore ohvitseri poole, kes üksust juhtis:

„On teil head silmad, leitnant Lucius? Kas näete läbi tolmu, mis seal sünnib?"

Kolonel Fronto ei olnud armastatud, kuid ääretult lugupeetud, ja noor ohvitser punastas üleni, kui suur teoreetik teda kõnetas.

„Mul on head silmad, kolonel Fronto," vastas ta.

„Kas näete seda siin," küsis Fronto, „ja seda, ja seda?"

Suure rutuga, kuid äärmise täpsusega seletas ta leitnandile olukorda. Fronto ei olnud rumalale mehele sattunud, leitnant Lucius taipas. Ta taipas olukorra ainulaadsust, vahtis kolonelile erutatult ja õnnelikult suhu.

„Kas usaldate mulle oma mehed, leitnant Lucius?" küsis kolonel talt lõpuks, ja tema küsimisviis oli sedavõrd käskiv ja sugestiivne, et Lucius vastas talle viivitamata teenistuseeskirjade kohaselt:

„Just nii."

„Ratsutage kindral Treboniuse juurde," käskis Fronto edasi. „Tehke talle siinne olukord selgeks! Paluge teda kõigi oma jõududega mõlemalt tiivalt edasi tungida. Kui te suudate talle sel-

geks teha, mis siin toimub, leitnant Lucius, siis oleme teie ja mina keisririigi saatust mitmeks aastaks muutnud."

Leitnant Lucius oli tähelepanelikkus ja kuulekus ise.

„Just nii, kolonel Fronto," vastas ta. „Mars ja Nero!" hüüdis ta päeva parooli ja galopeeris minema.

Kõik läks täpselt nii, nagu Fronto oma õpikus oli esitanud. Oli tõesti rohkem kui julge nii nappide jõududega seljatagant rünnata. Aga, nagu õpikus kirja oli pandud, sellest piisas, et vastast kümme minutit kinni pidada, nagu oli tarvis. Lucius oli tark ja energiline, Trebonius suurte kogemuste ja kiire otsusvõimega sõjamees. Ainsa hetkega sai ta jagu vihast ja umbusust Fronto vastu ning andis veel õigel ajal vajalikud käsud.

Nero vägede kaotused selle otsustava lahingu käigus olid tühised. Tõsiseid kaotusi oli ainult tol väikesel üksusel, millega kolonel Fronto seljatagant oli rünnanud. Fronto ise jäi viimase hetkeni vigastamata. Alles siis, kui Nero vägede võit oli juba kindel, tabas teda nool.

Ta lamas, oigas, püüdis asendit muuta, oksendas verd ja oma mao sisu. Arstid kehitasid õlgu; enam ei olnud mõtet teda transportida.

Tema ümber ronisid sipelgad. Silmi pingutades püüdis ta neid jälgida. Ta kadestas sipelgaid. Vihkas neid. Tal ei olnud isegi jõudu neid lõmastada. Nemad jäävad ringi ronima, Nero-Terentius jääb troonile istuma, Hüpiknukk vihastama ja end sirgu ajama. Tema, Fronto, ei roni, ei istu ega vihasta enam. Ainult sirutab enese välja ja sureb.

Ta oli võitnud. Ühe eriti huvitava probleemi lahendus, tema poolt leitud, oli kontrollitud, selle õigsus tõestatud, tema meetod säilitab alatiseks „Fronto taktika" nime. Aga edasi? Mis talle see „võit" maksma läks? Unistus rahulikest mõtlikest vanaduspäevadest on haihtunud, õpikut ei lõpeta ta iial, tuhat või – võtkem tõepäraselt – kaks- kuni kolmsada meeldivat ööd Marciaga jäävad olemata, olemata jääb ka palju muud. Kuid Nero peab natuke kauem vastu, sõjaväeakadeemiates aga hakatakse rääkima „Fronto taktikast".

Ta oli narr. Nelikümmend kaheksa aastat! Ta oleks võinud elada veel kolmkümmend. Neetud Ida! Mis läks talle korda Nero ja Sura? Ta ei oleks tohtinud lasta end nakatada teda ümbritsevate narride mõttetust tegutsemisihast. Flaviuste „Elementaarjuhendid" olid ikkagi õiged: kahtluse puhul oli tõesti parem mitte midagi teha, kui valesti talitada.

Ta oksendas uuesti, viskles, oigas. Viimased sõnad, millest

vahepeal tagasijõudnud leitnant Lucius verd sülitava surija viimsest aru sai, olid:

„Õige või mitte . . . Kõik on sitt ja sõnnik."

Kui Varro Sura võidust ja Fronto surmast kuulis, hakkas tal kuum ja külm korraga. Nüüd oli siis ka Fronto, külmavereline ja arvestav Fronto tema poolele üle tulnud. Tema poolele üle tulnud ja surnud. See oli saatuse kuri pilge, et ta temale selle sõbra ja temaga koos tähtsa piirikindluse Sura kinkis, kuid samaaegselt temalt ainsa sõbra röövis, kes teda oli mõistnud.

Ta mõtles sellele, kui palju aega oli võtnud, enne kui juttmis ta Frontoga mõttes palju aastaid oli ajanud, kuuldavateks sõnadeks muutus. Ta mõtles sellele, kui tagasihoidlikult ja kaudselt oli Fronto talle oma sõprust näidanud, mõtles, kui kaua, kuni Fronto surmani, see aega oli võtnud, kuni Fronto sõprus tegudeni jõudis. Selgesti, kuni pisiasjadeni nägi ta seda terashallide juustega meest, kuidas ta kollakasvalgetesse kingadesse kängitatud jalgadega mehaaniliselt palli veeretas vaibakaupmehe Niitsi sfäristeerias, teda mõtlikult, vaevu märgatava naeratusega kuulates. Ta tajus oma sõbra juuresolekut nii elavalt, et tema, kaugelenägija, tahtmatult tahapoole nõjatus, et teda paremini näha. Ja juhtus see, mis temaga äärmiselt harva juhtus: ta kahetses. Kahetses, et ei olnud seda sõprust sügavamalt nautinud. Tal oli kahju igast tunnist, mis ta oleks võinud kadunukesega veeta, kuid oli selle tegemata jätnud.

Ja surnud ei olnud mitte üksnes tema sõber. Mis saab nüüd Marciast, kui Frontot enam ei ole?

Veel enne, kui ta tütre üles otsis, tuli tema juurde hirmunud toaneitsi. Keisrinna olevat nii imelik. Tüdruk ei teadnud, mida teha. Ta ei söandanud nähtut ja kuuldut kellelegi teisele usaldada kui Varrole endale; Marcia oli nimelt, kui ta kolonel Fronto surmast kuulis, naerukrambi saanud, naernud kriiskavalt ja läbilõikavalt hulk aega. Kui kramp lõpuks möödus, oli ta end luku taha sulgenud ning istub seal juba tundide kaupa, ei söö ega vasta. Kuid toaneitsi oli kuulnud, kuidas ta endamisi rääkis.

„Noh?" küsis Varro, kuna tüdruk takerdus. „Mis ta siis ütleb?" ergutas ta tüdrukut.

„Selles asi ongi," vastas tüdruk kõheldes. „Ma ei julge üldse kedagi kõrvaltuppa lasta. Ta räägib nii imelikult."

„Mida siis?" käis Varro kannatamatult peale.

Tüdruk pööras end ära.

„See . . . see on nii sündsusetu, ma ei saa kõigest aru, aga seda ei oska isegi ette kujutada, et keisrinna nii sündsusetuid asju räägiks."

Varro läks ise kuulama. Tõepoolest, suletud ukse tagant kostsid sõnad. Rõvedad sõnad. Küünilised, ropud hellitussõnad. Need olid sõnad, millega surnu oli Marciat armastuse tundidel nimetanud. Marcia jagas oma surnud sõbrale õrnusi, surnu rääkis temaga samal viisil ja tema viisil vastas Marcia talle.

Isal ei õnnestunud Marcia juurde sisse pääseda. Lõpuks tuli uks maha murda. Marcia oli oma kesta tõmbunud ja mõistuse kaotanud ning sai hüsteeriahoo, kui isa talle läheneda tahtis.

Varro oli niisiis nüüd ihuüksi jäänud.

Ta kannatas. Aga kui jumalad oleksid tal lubanud tütart ja sõpra tagasi saada, loovutades vastutasuks Sura, ei oleks ta sõrat ära andnud, vaid tütrest ja sõbrast loobunud. Sestpeale, kui enam ei olnud tagasiteed, oli ta arutult oma võitlusse kiindunud. Ta oli mängu pannud oma raha ja vara, oma väärikuse, oma nime, oma kuuluvuse Lääne tsivilisatsiooni, oma tütre ja oma sõbra, ja ta oli valmis tarbe korral veel rohkem ohverdama, jala, käe, silma, elu.

Fronto matustelt tagasi tulnud, võttis ta laekast koos dokumentidega välja tolle kviitungi kuue tuhande sestertsi peale. Kahjude poolele kirjutas ta: „Marcia hulluks läinud, Fronto langenud." Kasude poolele aga: „Sura vallutatud."

2

USKMATU

Pärast Sura vallutamist tunnustasid mõlemad Eufrati kaldad ja kogu Mesopotaamia Armeenia piirist Araabiani Varro Nerot igati Rooma keisrina.

Üldise hõiskamise hulgas kostis ainult vähe kahtlevaid hääli. Oli aga olemas keegi, keda suurimgi võit ei saanud ahvatleda uskuma, et jumalad oma kätt kaua selle näilise keisri kohal hoiavad. See oli naine, kellega Nero oli elanud, kuni ta oli suvatsenud pottsepp Terentiuse nahas olla: Caja.

See Caja oli pärast viimast jutuajamist Terentiusega üksildusse tõmbunud, jahmununa ja meeleheitel, nagu peksasaanud koer. Nüüd ajas üldine vaimustus, jumalate näiline armulikkus ta urust välja, sest ta oli kindel, et see näiline õnn on katastroofi algus.

Ta ilmus senaator Varro majja. Senaatorile ei olnud naise külaskäik ebameeldiv. Nüüd, kus tema Nero valitsemine oli vähe-

malt kuudeks kindlustatud, jätkus tal jõudeaega, et tegelda sise mise olukorraga, nende ohtudega, mis peitusid tema sigitise sis mas. Ei olnud võimatu, et võidujoovastus tõukab selle sigitis säärasesse põhjatusse rumalusse, et ta hakkab oma looja vast mässama. Selleks puhuks tuleks olla ettevaatlik, valmistada sis silmused, millega võiks sigitist häda korral siduda. Sellepärast laskis Varro Caja sisse kutsuda.

Naine jättis jahmunud ja metsistunud mulje.

„Mida te kõik minu Terentiusest tahate?“ hurjutas ta senaator rit. „Kas ei ajanud te tollal Roomas talle küllalt kärbseid pähe Miks te teda nüüd uuesti oma mängu kisute?“

Varro kuulas ta rahulikult ära.

„Kellest sa õieti räägid, kulla naine?“ küsis ta. „Räägid sa keiser Nerost? Kas sa tead ka, et seaduse järgi tuleks sind nende sõnade eest läbi piitsutada ja hukata?“

„Lööge mind surnuks,“ karjus Caja. „Ikka parem, kui pealt vaadata, mis suppi te siin keedate.“

Senaator oli imestunud.

„Kas sa ei usu,“ küsis ta, „et ta on keiser Nero?“

Caja mõõtis teda vaenulikult ja vahutas vihast.

„Ärge mulle seda jama ajage. Mind te juba lolliks ei tee.“

„Kuula ometi, kulla Caja,“ ütles senaator tõsiselt ja tungivalt. „Mina tunnen ju sind ja sinu Terentiust algusest peale, ja ma tundsin ka keiser Nerot paremini kui ükski teine. Ja vaata,“ ta rõhutas iga sõna, „sinu Terentius teab asju, mida peale keiser Nero ja minu keegi teada ei või.“

„Siis on neid ikkagi keegi kolmas teadnud,“ vastas Caja kangekaelselt, „ja minu Terentius on pealt kuulanud ja need omaks võtnud. Ärge rääkige minuga nagu mõne tolaga. Ei saa ju olla, et selline mees nagu teie end tõsiselt minu Terentiuse poolt tüüsata laseb.“

„Võib-olla,“ jätkas Varro tema veenmist, „oli mees, kes toona kord Palatinusest sinu juurde tagasi tuli, siiski keiser.“

„Seda ei usu te isegi,“ vastas Caja ägedalt. „Ta magas ju minuga enne seda ja pärast ka, ja ta oli ikka seesama mees. Täpselt niisamuti oli minu Terentius mind küljeli keeranud, kui ta, haruharva, minult midagi tahtis, ja niisamuti oli ta minu paremat rinda näpistanud. Kust pidi siis keiser Nero teadma, kuidas mu Terentius seda tegi? Olge lahke ja tehke see mulle selgeks! Ja ka see, et ma ärgu andku talle enam seda roheliste plekkidega pesu, nagu ta ütles, kui Nero surnud oli. Ma ei usu, et keiser viimasel ööl Palatinuses temaga just sellest rääkis. Ja kui toorelt ta vandus, kui ma kitsekintsule liiga vähe küüslauku olin pannud,

ja et see olevat juba neljas kord sellel kuul, – tõeline Nero ei oleks kuidagi võinud seda teada ja niiviisi vanduda.“

„See on juba päris asjalik jutt,“ möönas Varro pärast hästi läbimõeldud järelemõtlemist. „Selle üle tasub mõelda. Esialgu aga jää minu majja! Ma pean sinuga sellest veel edaspidi rääkima.“

Caja ütles:

„Tõotage mulle, et temaga midagi halba ei juhtu, kui asi lõpule jõuab! Te olete teda kord juba kaitsnud, seda ma ei unusta. Kui te seda mulle tõotate, siis jään ma teie majja ja teen, mida te nõuate.“

Varro lubas seda. Ta oli rahul, et tema majas on naine, kes oleks vajalikuks tunnistajaks, kui tema sigitis ühel ilusal päeval peaks perutama.

3

KAKS LIHTLABAST MEEST

Oli veel üks inimene, kes kummalisel kombel just siis, kui üldine juubeldus kõrgpunkti jõudis, Nero saatuses kahtlema hakkas. See oli Knops. Ta tundis elu, sai juba lõhnast aru, millal asjad ja inimesed roiskuma hakkavad. Sama instinkt, mis oli teda nii kaua pannud uskuma oma isanda õnne, ütles talle nüüd, et tipp on saavutatud, Terentius hakkab roiskuma nagu üliküps vili.

See, et pottsepp Terentius nüüd juba mitu kuud järjest on kogu maal keiser Nerot mänginud ja isegi Tituse residentsis hirmu rekitanud, oli iseendast küllaltki fantastiline ja rääkis vastu tervele mõistusele. Tema, Knops, võis end selle eest kiita, et ta seda võimatut õigel ajal võimalikuks pidas ja oma elu sellele usule rajas. Nüüd aga oli vanker tipul, ja kui ta kord allamäge veereb, kas ei kihuta ta siis liiga kiiresti ega kuku ümber? Tark mees astub õigel ajal maha ja kaob oma saagiga ohutusse paika. Ta meenutas mõningaid muistseid isiksusi, kes oma õnnetähte uskudes ülbeks läksid ja julmalt karistada said, Niobet ja Polükratest.

Knops aga oli maitsnud võimu magusust; võim oli väga meeldiv ja sellest oli väga raske loobuda. Ta haistis ohtu, kuid ei suutnud taganeda. Natuke, õige natuke võis ta ju ometi oodata. Ta seadis endale märgi. Niipea, kui Nero Süüria pealinna Antiookia vallutab, laseb tema, Knops, jalga.

Esialgu aga tuli võidetud saagist niipalju kui võimalik julgesse kohta toimetada. Ta saatis vahendajate kaudu raha ja väärис-

esemed kindlatesse kätesse. Siis lahendas ta selle tüdruku, Jalta asja. Kõik läks nii, nagu ta oli kujutlenud. Ta võttis Jalta end juurde ja magas temaga. Jalta meeldis talle. Ta ei olnud pirtsakas. Kõik, mis ta temaga ette võttis, meeldis tüdrukule ilmselt ja ta ei varjanud seda. Jalta oigas, hingeldas, häälitses igat viisi. Peen ta ei olnud. Pigem lausa jäme, aga Knopsile oli ta maitse järgi. Tal tuli tahtmine heldust näidata. Jalta isa, tema sõber Gorion, ei julenud iitsatadagi, kui Knops asjatundlikult tema tütre kehalisi võlusid arutas, vaid ainult naeratas kohmetult. Knops aga patsutas talle armulikult õlale ning ütles soosivalt:

„Noh, vana, nüüd sa näed, mis mees Knops on. Ma abiellun su Jaltaga."

Pottsepp Gorion oli rõõmsalt kohkunud. Muidugi oli teda pahandanud, et Knops oma sõna pidas ja tema tütrega magas. Kuid tema pahameel sai rikkalikult tasutud kasu ja au läbi, mis Knopsi ja Jalta vahekord talle tõi. Kuna aga Knops nüüd selle tüdrukuvemblaga isegi abiellub, siis tundis pottsepp Gorion end lausa seitsmendas taevas.

Oma hingepõhjas oli Knops uhke tagasihoidlikkusele, mida ta ilmutas, kihludes Jaltaga, ja ta lootis, et jumalad seda vähe nõudlikkust arvesse võtavad. Ei maksnud põlata ka seda, et tema vahekord lihtrahva hulgast pärineva tüdrukuga teeb teda rahva hulkade silmis, kus ta oma väleda keelega niigi populaarseks oli saanud, veelgi sümpaatsemaks.

Üks mees aga ei kiitnud seda kihlust heaks. Kapten Trebonius hindas küll Knopsi kavalust ja oli temaga ühes mestis, eriti kui pidi peentele isandatele mõtlema, aga sisimas kadestas ta alati Knopsi ning tema huumorisoont. Trebonius ei kartnud midagi vahel, joobnud päi, julges ta isegi tsiteerida kõnekäändu kolmest öökimapanevast K-st. Seda, et Knops nüüd selle madala päritoluga plikaräbalaga abielluda tahab, võttis edev, tiitlite ja aumärkidega uhkeldav mees ettekeitena endale ja häbina Nero kogu õukonnale. Ta otsustas Knopsile öelda, mis ta asjast arvab.

Nad istusid oma lemmikkõrtsis „Suur Toonekurg". Madal ruum oli täis odava õli ja küüslaugu haisu ning koldetule kipitamapanevat suitsu. Kohmakate laudade taga istusid tihedalt käsitöölised ja orjad, poolpaljas peremees lippas agaralt ühe juurest teise juurde. Knops oli lihtsalt riides. Trebonius aga kandis siingi natuke purpurit ja metalli. Knops jõi, Trebonius jõi.

Trebonius tähendas kurjalt, et ta ei saa aru, kuidas Knopsitaoline mees nii madalale võib laskuda. Ei ole kaugel aeg, kus nad Rooma sisse marsivad, ja siis on võimalik valida kõrgaristokraatide tütarde hulgast. Seal on palju maitsvaid palu. Kui valele ja õrnadele liikmetele, mida aastasadu on sinu tarvis kasvatatud ja aretatud, veel raha ja lugupeetud nimi lisandub, siis paneb see voodis mehe vere hoopis eriliselt käima ja on tasuks kõigi elumurede eest. Ei ole mingit mõtet nii meelitavast võimalusest loobuda, nagu seda Knops kavatseb teha. Või tahab ta end osavasti teatud mõttes ise kastreerida nagu mõni süüria preester? Vaidlelt, meeste vahel: Knopsi kihlumine teeb tema sõpradele suure meelehärmi ja isegi solvab neid.

Knops heitis Treboniusele kiire, kurja pilgu.

Kui üks naine, vastas ta, rahuldab voodis sellise kogenud mehe vajadusi nagu tema, siis ei ole naisel tarvis enam ei raha ega kuulsat nime – selle eest hoolitseb juba tema ise. Ta ei tea, kumb meist teatud olukordades nõudlikum on, kas tema, Knops, või tema sõber Trebonius. Kuid ühte ta ei kannata: kui tema naiste hulgale vahele segatakse. Oma maitset ta teiste järgi ei sea. Ta abiellub, kellega tahab. Kui tal aga tuleks tahtmine mõnd aristokraadi tütart proovida, teeb ta seda, hoolimata oma abielust lihtsurelikuga.

Knops jõi, Trebonius jõi, ja nad silmitsesid teineteist uurivalt, väljakutsuvalt, vaenulikult, sõbralikult, kambamehelikult.

Peagi aga kaotasid nende pilgud oma ägeduse. Liiga palju ühendas neid: nende nurjatus, nende ühtekuuluvus Neroga. Trebonius jõi, Knops jõi. Trebonius urises veel natuke, vaikis aga õige pea. Nad kaelustasid teineteist, möirgasid koos laulda, magasid samade naistega, olid väga seltsimehelikud ja vihkasid teineteist surmani.

4

MILLINE KUNSTNIK...

„Milline kunstnik hukkub!" olevat olnud sureva Nero viimased sõnad. „Milline kunstnik minus elab!" ütles Nero-Terentius oma lähikondlastele ja tegi näo, nagu leiaks ta segamatut õnne oma keiserliitlis ja andekuses. Ent kõigest edust hoolimata ei olnud ta segamatult õnnelik. Ainult siis, kui ta rahvahulkadele esines ja kõneles, oli ta endas päris kindel, siis oli ta, nagu ta ühe klassiku sõnadega endale tavatses tõendada, „keiser üdini". Kuid üksikute inimeste, Marcia, Varro ja kuningas Philippi ees tundis ta end vahel alaväärtuslikuna. Ta oli rõõmus, et vähemalt Fronto

oli surnud, sest ka tema juuresolekul oli ta kohati tundnud [illegible] nõudluste koletislikkust.

Kõige rohkem hirmutas teda kohtumine, mis tal varem või hil[illegible] jem ees seisab, kohtumine oma liitlase Artabaniga, Partia [illegible] kuningaga. Mõistagi rääkis ta kõigile ja iseendale, kui väga [illegible] selle kohtumise üle rõõmustaks, ja kui väga ta kahetsevat, [illegible] Artaban, kes praegu oma riigi kaugel idapiiril rivaali Pakor[illegible] rasket võitlust peab, seda määratud kokkusaamist üha edasi [illegible] lükkama. Tegelikult aga oli see edasilükkamine Nero-Teren[illegible] sele suureks kergenduseks. Südamepõhjas tundis see igasug[illegible] välise hiilguse suhtes tundlik mees hirmu majesteedi „oreool[illegible] ees, mis suurkuningale, kuningate kuningale oli sünnipärane, v[illegible] guse ees, mis temast kiirgas ja mida tema ees sümboolselt kan[illegible] kuhu ta iganes ilmus. Terentius-Nero kartis, et selles valgu[illegible] võib paljastuda tema enda madal ja tume päritolu, et see valgu[illegible] tema alastuse nähtavale toob.

Kord kutsus ta kõrvale oma kõige ohtlikuma sõbra, Var[illegible] Terentius haaras tal hõlmast, nagu see tavaliselt Treboniusel kombeks oli, ja usaldas talle pooli hääli:

„Kas teate, mu Varro, mis kummaline asi minuga juhtus? Ma olin hiljuti Labürindis, et kaaluda, kuidas rajada seal oma haua kambrit. Tahtsin olla üksi ja saatsin tõrvikukandjad minema. Oli päris pime, ja siis juhtus midagi imelist."

Ta lähendas oma pea Varro omale, madaldas häält veelgi lisades rohkem salapärasust.

„Koobas," sosistas ta, „läks valgeks. Valgus kiirgas minu peast, see oli minu „oreool", ta säras nii, et koobas oli üsna valge."

Ta ei julenud Varrole seda rääkides otsa vaadata. Mis siis, kui Varro muigaks? Siis ei jääks muud üle, kui tappa teda või iseennast. Kuid Varro ei muianud. Oma sisimas võpatas ta.

Keiser Nero aga oli küllastunud ja õnnelik. Tema väline õnn oli talle juba ammu harjumuseks muutunud, ja et see õnn oli teda juba tüütama hakanud, oli tülpimus andnud talle veelgi rohkem sarnasust Neroga. Nüüd aga, kus Varro koopas juhtunud lugu kuuldes ei muianud, õnnestas see teda hingepõhjani.

Jah, Nero soojendas end jumalate lembuses. Apollo oli kinkinud talle rohkem andeid kui teistele surelikele, Mars oli saatnud talle lahinguõnne ja sõbra Treboniuse, Minerva oli andnud head nõu ning sõbra Varro, Hermes aga kavaluse ja sõbra Knopsi.

Teinekord ei olnud küll tema nõunike ettekanded eriti meelepärased. Nad jutustasid talle näiteks, et rahva hulgas levivat kuuldused mõningaist Patmose Johannese tumedaist kõnedest

[illegible] kus too neetu end varjavat ja inimesi keisri vastu üles [illegible]tavat. Rahvas igatsevat Johannese järele, nimetavat teda [illegible]ukaks näitlejaks", ja sugugi mitte pilkeks, sest keiser, pühak ja [illegible]tleja olid kolm kõrgeimat vormi, millisena rahvas oma lemmi[illegible]id kujutas. Johannese kummalised tähendamissõnad Antikris[illegible]sest ja metsalisest, kes pidavat tulema või olevat juba tulnud, [illegible] maailma neelata, erutasid elanikkonda ja tegid teda rahutuks. [illegible]ero aga naeris selle üle, naeris Patmose Johannese, nende [illegible]õnede pidaja üle, ja tema jumala, Kristuse üle.

[illegible]a naeris ka siis, kui üha rohkem hakkas ringi liikuma koo[illegible]gaid tollest tragöödiast „Octavia", kus nii pateetilistes värssides [illegible]ero hirmutegusid kujutati ja mis olid olnud Terentiusele osaks [illegible]saanud esimeste kiiduavalduste põhjuseks. Need hurjutajad ei [illegible]saanud talle midagi teha; sest pärast seda, kui Varro ei olnud [illegible]saandanud muiata, tundis ta end oma „oreooli" varjus kindlana. [illegible]ui Knops laskis „Octavia" eksemplarid, mis ta kätte oli saanud, [illegible]oma teiste paskvillidega avalikult põletada, leidis Nero, et sel[illegible]ega osutatakse tema vastaste mannetutele pingutustele liiga [illegible]palju au, ja oma „oreoolile" kindel olles lubas ta endale keiser[illegible]liku nalja.

Ta kutsus sõbrad ja õukondlased pidulikult deklameerimis[illegible]õhule ja kandis neile ise selle vastaste sepitsuse, „Octavia" ette.

Ta ei kavatsenud „Octaviat" karikeerida, see oleks olnud liiga odav. Ent ta mõtles oma ettekannet üsna kerge, vaevu märgatava irooniaga vürtsitada, et teos pakuks kõrget, vaimset lõbu. Selles vaimus alustas ta ka deklameerimist. Kuid temas peitus liiga hea näitleja, et suuta seda tooni kaua säilitada. Peagi oli ta vastu tahtmist pannud „Octavia" värssidesse terve oma liikuva, muutliku isiksuse. Ja nii nagu Terentius tavaliselt majesteetlikult tülpinud Neroks muutus, nii muutus hiilgav, leebe valitseja Nero-Terentius nüüd „Octavia" Neroks, süngeks jõhkraks roimariks, keda piinavad omaenda kurjad kired. Tõsiselt, raevukalt ja veenvalt ennustas Nero-Terentius koori suu läbi, omaenda kuritegude tunnistajana, oma hukatuslikku lõppu.

Hämmastuse ja kerge jubedusvärinaga kuulas teda hiilgav publik. Ei olnud märkigi sellest subliimsest lustlikkusest, mida Nero oma ettekandest ootas. Ehkki Trebonius kõigest jõust pingutas, et võimalikult sagedamini oma kuulsat rasvast naeru lagistada, ehkki Knops püüdis õhtut vürtsitada tabavate naljadega, jäi lõbusus, mida püüti ilmutada, kramplikuks, ja väikese hiilgava publiku peale langes sünge eelvari.

Nero tundis, et ta ei olnud soovitud efekti saavutanud. Seda jutukamalt ja kõrgelennulisemalt käitus ta pärast deklameerimist.

Ta rääkis, et alustab juba käesoleval aastal uut teost, palju ulatuslikumat kui tema eepos „Neli ajastut". Tervet Rooma ajalugu kavatseb ta kahesajas suures laulus kujutada. Knops lubas endale jäiga meeleolu sulatamiseks väikese nalja.

„Kui rooma rahvas," ütles ta, „saab majesteedi kakssada laulu siis ei jõua ta suurest lugemisest enam töötada, ülejäänud maailma vallutada, ja Rooma ajalugu lõpeb just sellepärast, et keegi on seda kirjeldanud."

Kuid naerda ei söandanud keegi, sest Nero ise ei naernud. Ta ei pildunud välke, ei teinud isegi sünget nägu, ta laskis Knopsi märkuse lihtsalt kõrvust mööda. Kuid Knops nägi, et oli teinud vea.

Kui raske vea, see selgus alles hulga hiljem, sest Terentius ja seda oleks Knops pidanud teadma – pidas täpset arvet ja tal oli hea mälu.

Nero saatis koosolijad ära. Jäi üksi uhkesse teatrisaali. Teenrid, kes ei teadnud, et keiser oli veel seal, tulid tulesid kustutama. Nad kohkusid tema sünget nägu nähes ja põgenesid. Kuid ta kutsus nad tagasi ja käskis oma tegemised ära teha. Siis kustutasid nad tuled.

Nüüd istus keiser Nero pimedal poodiumil üksi, valge näitleja rüü seljas, pärg peas, alahuul valuliselt mossis. Ta tundis end väga riti mõistetuna ja väga üksildasena. Mis kasu oli tal oma „oreomlist", särast, mis temast lähtus, ja kiirtest, mis sarvedena tema peast kerkisid? Rumal maailm tunnistas teda küll suureks keiriks, aga seda inimesed ei mõistnud, et ta oli peale selle veel palju rohkemat – suur kunstnik.

5

CLAUDIA ACTE

Sel ajal levis teade, et Claudia Acte, Nero sõbratar, kavatseval pärast pikki äraolekuaastaid oma Süüria kodumaad külastada. See teade pani Süüria ja Mesopotaamia kuulatama, sest Claudia Acte oli keisririigis üks erutavamaid isiksusi.

Sündinud oli ta orjana ning lapsepõlv oli tal olnud raske. Tema isand oli lasknud teda akrobaadiks õpetada; see oli olnud karm kool – sõim, peks ja nälg. Kui ta üheksa aastaseks sai, ostis ilusa, nõtke tüdruku keiserlik õukond. Nero, kes oli alles väga noor, nägi Actet, kui too oli viieteistkümne aastane, ja kirg, mis

[illegible] mõlemaid esimesest pilgust sidus, pidas vastu Nero elu ja [illegible]smisaja kõikidele tormidele.

Acte oli kasvult üle keskmise, õrna ja samal ajal tugeva [illegible]haehitusega. Nahk oli tal valge, matt ja läbipaistev. Puhta [illegible] all kaardusid tugevad, mustad, laialiasetsevad kulmud [illegible]pool rohekaspruune, heledaid, uudishimulikke ja teraseid [illegible]. Suur õilsate joontega suu lookles jonnaka lõua kohal. Nero [illegible] Actest laulnud ilusates värssides, millest mõned olid rahvali[illegible] muutunud, eelkõige need kaks, kus ta ülistas Actet kui last [illegible] naist, vooruslikku ja kirglikku ühes isikus.

Mõnikord, Nero sõprade ringis, näitas Acte oma õpitud kunsti. [illegible] oli midagi akrobaatika, pantomiimi ja tantsu vahepealset. Tema näol oli juba karmist lapsepõlvest saadik tihti melanhoolne [illegible], aga kui ta nüüd, kus teda enam keegi ei ähvardanud, süvenenult tantsis, kadus see nukrus. Ta muutus uuesti lapseks, mis [illegible] varajases nooruses oli keelatud, ja tema kunsti lapselik naiivsus pani unustama tohutu vaeva ja valuga omandatud peene tehnika. Eriti kuulus oli üks tema väike pantomiim, tühiasi, mänglemine. Ta oli laps, kes peenel köiel balansseerides vurrkanni hüpitas, rõõmustades oma osavuse, veel enam aga saamatuse üle. Ta laskis vurrkannil nööri otsas keerelda, viskas selle üles, püüdis uuesti kinni, tõsine, õrn, mängust üleni haaratud, pahaselt naerdes viperuse, üliõnnelikult kordamineku puhul. Poolenisti kõneldes, pooleldi lauldes esitas ta seejuures oma peene häälega laulu:

Oh keerle, vurrkann!
Sind ma lasen keerelda.
Sulle meeldib keerelda?
Kuid mulle küll!

Igaüks suures keisririigis, kui ta ka sõnagi kreeka keelt ei osanud, trallitas seda rumalat lastelaulu; isegi Homerose värsid ei olnud nii tuntud.

Acte oli Rooma linna lemmik, keisririigi lemmik. Kui rahvahulgad nägid keisrit ülla, tõsise ja rõõmsameelse tütarlapse kõrval, keda keiser ilmselt samavõrra armastas kui Acte teda, siis hõiskasid nad ja ei tahtnud uskuda jubedusi, mida Nero vastased temast rääkisid. Acte oli esimene, kes keisrit hakkas nimetama tema vana suguvõsanimega Punahabe*, ja rahvas võttis selle hellitusnime üle. Noor, õhkkerge Claudia Acte läks läbi vere ja pori, mis maailma valitsemine endaga Palatinusesse tõi, ja sünged sündmused tundusid Acte sära varjus uskumatuna.

* Ahenobarbus – suguvõsanimi Domitiustel, kellest põlvnes Nero. (Tõlk.)

Seejuures ei püüdnud ta end põrmugi laitmatuna näidata. Ta ei varjanud oma uudishimu ja ilmutas elavat huvi mitte ükski Rooma, vaid ka Aleksandria ja Antiookia keelepeksu vastu. Ta sähvas meelsasti väikesi õelusi ega kohkunud tagasi inimese hävitamisest, et aga tabavat sõna lendu lasta. Kui ta mängudel kellegi likus loožis istus, laskis ta end kaasa kiskuda nagu rahvas, karjus kombe vastaselt rahvaga kaasa, sirutus ahnelt ette, et loomade ja inimeste suremist paremini näha, ja rahvas juubeldas, sest Acte oli nagu rahvas ise. Ta oli ka kapriisne nagu pööbel ega varjanud oma kapriise. Juhtus, et ta tsirkuses, kui ümberringi tormiliselt mõnele gladiaatorile või maadlejale armuandmist nõuti, silitas lauba ja lapseliku naeratusega huultel pöidlaga allapoole näidates võidetut surma saates.

Ta oli hea arvepidaja, see verinoor tütarlaps, ja ta oli selle üle uhke. Häda intendandile, kes end mõnelt ebatäpsuselt tabada laskis. Acte ehitas suurejooneliselt, tal oli mõisaid, lossitaolisi villasid Puteolis ja Veletreas, ta pidas endal õukonda; kuid ta ei pani raha kõrvale palju rohkem kui välja andis. Õigel hetkel laskis ta Nerol enda nimele kirjutada kõige tulutoovamad keiserlikud tellisetehastest ja saavutas palvete ning sunniga, et suur osa avalikest ehitustest püstitati materjalist, mida tema vabrikud müüsid just odavasti müüsid.

Kuid Rooma ja maailm ei pannud Claudia Actele midagi pahaks. Kõik hea, mis Nerolt tuli, pärines Actelt, kõik halb, mis tema 'ajal juhtus, juhtus vastu Acte tahtmist. Ta on magus ja lõbus, laulis Nero, tark ja armastusväärne Rooma jumalanna laps, ja sellisena austas teda Rooma ja maailm.

Acte oli vapper ja oma kires püsiv. Kui senati poolt jälitatav Nero oli hukkunud, nõudis ta uutelt valitsejatelt kartmatult lahkuvat väljaandmist. Hoolimata ilmsest ohust, et see võiks talle elu maksta, oli ta valmis selleks kas või ülestõusu esile kutsuma. Talle ei juletud surnukeha keelata. Samal ajal, kui senati käsul ümberringi Nero büste, raidkujusid ning muid mälestusmärke hävitati, laskis ta keiserlikule armastatule oma mõisas Appia teel suurejooneliselt ja avalikult tuleriida laduda. See tuli seitse korrust kõrge nagu keisrile kohane, ülemiselt korruselt laskis ta lendu kotka, kes pidi surematu kadunu tema perekonna jumalate juurde viima. Nero põrmuga urni jaoks aga laskis ta oma pargis mausoleumi ehitada.

Ta leinas pool aastat. Siis alustas ta oma endist elu, rahulik, lõbus ja lapselik. Tema sõbrad kiitsid Acte kunsti, mis olevat veelgi õhulisemaks muutunud. Avalikkuse ees ei esinenud ta iialgi, kuid asjatundjad rääkisid, et ta olevat nüüdki, kolmekümne

aastasena, kolmteist aastat pärast Nero surma, keisririigi troonile miim. Rahvas juubeldas talle ikka veel, kuhu ta iganes läks. Flaviustest keisrid aga ei söandanud puudutada tema privileege ja muud, mis ta austuse märgiks oli saanud.

Nüüd siis tuli Claudia Acte Süüriasse, et jälle näha kodumaad, kus ta oma karmist lapsepõlvest saadik ei olnud käinud.

6

CEJONIUS JA OOTAMATUS

Kuberner Cejoniusele tuli see külastus ootamatult. Claudia Acte oli talle juba Roomas olnud häiriv, vaenulik printsiip, olend, kes oli temale täielik vastand. Hõlpsus, millega ta saavutas kõike, mis ta eales tahtis, tema õnnistatud kergus näis Cejoniusele taeva silmana tema enda ränga vaeva pihta. Sestpeale, kui Acte peatselt tulekust teada saadi, lauldi Antiookia tänavail jälle toda rumalat tantsulaulu vurrkannist, mis Cejoniust juba Roomas oli ahistanud. Seda laulsid kõik: tema orjad ja ametnikud, tänavapoisid, roomlased, süürlased, kreeklased. Cejoniusele kõlas see nagu mõnitus. Ta ise oli vurrkann, keda keerutati, ja see totter, kelle nimel laul nõudis, et ta veel selle üle rõõmustaks.

Kõige parema meelega ei oleks ta Claudia Actega üldse tegemist teinud. Aga see ei läinud korda. Palatinusest oli talle mõista antud, et tuleks kasutada Acte viibimist Antiookias tema värbamiseks peatunnistajana petis Terentiuse vastu. Kuidas seda korraldada? Võimalik, et naine, kes oli tõelist Nerot armastanud, suab pettust paljastada. Ent kes oskab mõista tüdruku hinge, kes on loonud rumala laulu vurrkannist?

Acte reageeris viibimata Cejoniuse küllakutsele. Austavalt vastu võetud, seisis ta kuberneri töökabinetis, laskis oma kärme, poolishimuliku pilgu pisut jäiga luksusega sisustatud ruumist üle käia ning naeris oma kuulsat, sundimatut, rõõmsat naeru. Cejonius esitas talle viisakalt kombekohaseid küsimusi: kui kaua ta kodumaalt eemal on viibinud, kuidas talle nüüd Antiookia meeldib, kui kauaks ta kavatseb siia jääda. Acte vastas sõbralikult, vaatas talle naeratades näkku ja ütles lõpuks, veel enam naeratades:

„Ja nüüd, mu Cejonius, küsige mult lõpuks seda, mis teid kogu aeg on rõhunud, sestpeale kui minu tulekust kuulsite."

Kuberner, kes neist muretuist sõnadest pisut segadusse oli sattunud, kuid samas ka kergendust tundnud, tegi esmalt näo, nagu

ei taipaks ta, millest on jutt. Siis tunnistas ta, et tunneb hästi, kas Acte läheb üle piiri seda niinimetatud Nerot vaatama, sest tõenäoliselt on teda küllagi kutsutud.

„Seda küll," noogutas Acte tõsiselt ja jätkas: „Teate, mu Cejonius, ma ei tea isegi veel täpselt, kas ma selle kutse vastu võtan. See mees on äratanud minu uudishimu, seda pean ma ütlema, ja ma usun peaaegu, et lähen teda vaatama."

Kuid kerge, hooletu toon, millega need sõnad lausuti, rõhus Cejoniust rohkem, kui seda oleks teinud naise kindlal hääl kuulutatud kavatsus petise poole üle minna; siis oleks võinud teda ähvardada, võib-olla isegi keelata. Kuid nii õhulist ja põhi matut olendit käsutama hakata oleks naeruväärne.

„Ma ei soovita teil Mesopotaamiasse reisida, mu Acte," lausus ta lõpuks üsna formaalselt. „Juba fakti, et te seda meest külastate, võtavad meie vastased tõendina teie usust, et Nero on elus, ja et te seda meest Neroks peate. Kas ei oleks see keiser Tituse suhtes ebalojaalne, kui te niisuguseks oletuseks põhjust annate? Sest keegi ei tea paremini kui teie, et Nero on surnud."

Vastu tahtmist oli ta end sirgu ajanud, see kuiv, vanapoolne ohvitser, ja Acte mõistis, miks teda Hüpiknukuks kutsuti. Acte tõusis ja toetus idamaise diivani vastu. Kui aga jäigalt istus Cejonius tahtis tõusta – daami juuresolekul ei sobinud istuda – vajutas Acte ta kergelt ja energiliselt tugitooli tagasi, vaatas väsinud kesele, murelikule mehikesele näkku, kus üha enam palavikulist laike tekkis, ja ütles naeratades:

„Te unustate, mu Cejonius, et ma olen uudishimulik naine. Kui viis miljonit inimest usuvad, et see mees on keiser Nero, kas ei ole siis Nero sõbrataril õigus seda meest vaadata?"

„Ei," kraaksus Cejonius. „Ma ei arva seda," lisas ta viisakamalt. „Jumalate, keisri, senati ja rooma rahva ees ei ole tal minu arvates selleks õigust."

Ta istus sirgelt, silitades sõrmeotstega teise käe peopesa. Acte võttis diivanil aset, õigupoolest mitte küll istudes, sest ta ei armastanud istuda, vaid pigem pooleldi lamaskil, jalad diivanile tõstetud.

„Keisrit ja senatit," vastas ta, „ei ole ma iialgi kartnud. Rahval on vaevalt midagi selle vastu, et ma seda niinimetatud Nerot vaatama lähen, ta vist isegi soovib seda, ja jumalatel ei ole kindlasti midagi selle vastu. Järelikult jääb üksnes küsimus: kuidas vaatab kuberner Cejonius sellele külastusele? Ja mis te õieti teeksite, mu Cejonius, kui ma otsustan seda teha?"

„Ei tea veel täpselt," sõnas kuberner jäigalt. „Võimalik, et takistan teid."

jõuga?" küsis Acte huvitatult, naeratades üle kogu näo.

„Kui ma otsustan teid takistada," vastas Cejonius, „siis vajaduse korral ka jõuga."

Nüüd naeris Acte oma tuntud, südamlikku naeru.

„Olete vapper mees," ütles ta. „Aga lubage, et me seda juttu-ajamist mõni teine kord jätkame. Nüüd pean ma nimelt kaheks tunniks pikali heitma. Keisrinna Poppaea vedas oma reisidel kaasa terve karja emaeesleid, et öösiti nende piimas nägu leotada. Minule piisab kahest tunnist pärastlõunasest unest. Aga seda ma pean saama. Olen ikkagi kolmekümne kahe aastane. Niisiis, tänasmiseni, mu Cejonius!"

Juba sama päeva õhtul tegi kuberner talle vastuvisiidi. Noor ja eneseteadlik, istus Acte kurnatud, löödud isanda vastas. Kuberner oleks rinna ette ajanud nagu hommikul, oleks ta lihtsalt uhke välja naernud. Kuid pisut sellest võlust, mis Actest hoovas, oli isegi Cejoniust puudutanud, nii et ta tasapisi naise loomust mõistma hakkas. Selle asemel, et mõttetult vihjata jõu kasutamise võimalusele, oli ta otsustanud Actet lõpuni usaldada ja talle aumeelselt rääkida oma rõhuvast, raskest murest.

Eitevaatlike sõnadega, et Actet ja tema keisri mälestust mitte rivata, seletas ta, et Nero poliitika oli olnud suurejooneline, kuid ebamõistlik. Püüe paigutada kirevat, joovastavat idamaad mõõdukuses elava keisririigi süsteemi oli utoopia. Rooma ei suuda idamaast suuremat pala ära seedida kui see, mis ta on juba alla neelanud. Ja isegi sel juhul, kui Flaviuste idapoliitika poleks õige, ei oleks praegu vähimatki väljavaadet Nero ideid ellu viia. Kuid kasse energilist, ekspansiivset idapoliitikat ajada ebaõnnestus juba mitukord, mil seda tehti keisririigi keskusest, kus käsutada oli terve riigiaparaat, kuidas võiks siis seda lõpule viia nüüd ääremaadelt ja üksnes tühise osaga neist vahenditest? Ei, see on loomuselt, isegi kui selle projekti taga ei seisaks vilets ori, vaid suur mees. Sellest võivad tulla üksnes loendamatud hädad.

„Ma pöördun teie mõistuse poole, mu Acte," ütles kuberner harjumatu elavusega, „teie kuulsa terve inimmõistuse poole. Joobumusele võib rajada pimestava poliitika, kuid ainult lühikeseks ajaks. Nero oli säravam – ja kui tahate – suurem mees kui vana, talupoeglikult arvestav Vespasianus. Kuid Nero jättis järele neli-kümmend miljardit võlgu, Vespasianus aga seitseteist miljardit aktivat. Nüüd, kus pärast kaua aastaid kestnud jõupingutusi on idamaa jälle mõningal määral rahustatud, tähendab uuesti Nero poliitika juurde pöördumine küll Nero vastaste kahjustamist mõneks kuuks, aga kes tänapäeval Nero poliitikat ajab, peab lõpuks igal juhul kaotama."

Ja mornilt, endassesüüvinult tunnistas ta:

„Mina ise olen ühes väikeses asjas mõistuse asemel oma isiklikule kirele järele andnud, ja võib-olla see pisike kõrvalekaldumine peajoonest on Mesopotaamia mõttetu ettevõtte üks põhjusi. Lubage teid hoiatada, mu Acte, ja lubage loota, et täidate mu soovi. Meie ajastu kaldub joovastusele. Joovastus on sügav ahvatlus. Ent kui me ei taha Rooma tsivilisatsiooni hukutada, peame kõik mõistusele tulema, eranditult kõik, joovastusele ega jätma koha eraelus ja kunstis. Poliitikasse ta ei sobi."

Acte kuulas vaikides ja tõsiselt. Võib-olla on mehel isegi õigus. Aga mis see Actesse puutub? Tahab ta poliitikaga tegelda? Ta lihtsalt tahab näha seda imelist Nerot; kui ta on teda näinud, otsustab ta, mida teha. Kas tal ei ole õigust eraelule? Poliitika terve inimmõistus, olgu pealegi. Aga kui inimene vahetevahel tunnikeseks joobuda ei saa, siis ei ole kogu tervel inimmõistusel mingit mõtet. Kui endalt küsida, mis siis lõpuks sinu elus head oli, siis olid seda mõningad tunnid joovastust. Kuid pole mõtet seda seletada tema ees istuvale viletsale, haletsusväärsele mehikesele, kes sellest nagunii aru ei saa.

Acte oli Nerot armastanud. Nero oli liiga uhkeks läinud. Paljud ütlevad, et tema teod ja elu olid hullumeelsus, ja nende mõistlike arvamust on sündmused julmalt kinnitanud. Kuid ehk olnud just tema hullus, see keiserlikkuse, jumalasarnasuse ja võimu romantika selleks oreooliks, mis võitis kõik südamed. Mõistust võib austada, aga armastada võib küll ainult seda reist, seda kiirgust, seda „joovastust", nagu too haletsusväärne Cejonius seda nimetas. Selle joovastuse pärast oli ta Nerot armastanud. Selle joovastuse pärast armastas ta teda veelgi. Olgu Nero poliitika, olgu kogu ta elu vale või õige, suur, armastust vääriv mees oli ta ikka. Kõik temas oli väärinud armastust, tema jumalasarnasus, tema edevus, tema julmus, tema hiilgus, tema naeratus, tema mossis meelad huuled, tema hallid silmad, mis olid kord pisut tüdinud, kord tormiliselt ekstaasis, tema sile, pehme nahk. Kuidas oli Acte teda armastanud tema himukuse pärast, mis sundis teda ootamatult katkestama mõnd banketti või senatiistungit, kuna ta ootamatult, nüüd, just nüüd, otsekohe Acte kallistusi tahtis. Aga tema plaanide ebamõõdukus, nende haare, ülbe hoolimatus kõigi raskuste suhtes, tema projektide ebamõistlikkus – kuidas armastas Acte teda selle eest!

Acte ei olnud pirtsakas ega mänginud pärast Nero surma sugugi Vesta neitsit. Tema lähedaste sõprade hulgas oli Italicuse-nimeline luuletaja. See kirjutas värsse, mis olid tugevad, puhtad ja vägevad, nagu marmorist, ja ta armastas Actet palju

[illegible]lasemalt, püsivamalt, teadlikumalt, kui Nero oli armastanud. [illegible] oli ka muidu palju kiiduväärseid omadusi – mõistus, haridus, [illegible]sanne, isegi huumor. Ta oli hea kaaslane laua taga ja voo[illegible] ning polnud sugugi ebameeldiv mõtelda, et see kogenud, [illegible]du nii kannatlik mees, ajastu luuletajate hulgas üks esimesi, [illegible]ib-olla isegi esimene, teda meeletuseni armastas. Kindlasti ei [illegible]nud paljud aru, miks Acte sellele armastusele soojemalt ei [illegible]stanud. Ent asi oli ometigi nii lihtne: elav luuletaja ei suutnud [illegible]stelda surnud Neroga. Kui Acte mõtles Nero silmadele, kuidas [illegible] raevust või ihast looritusid, tema valgetele kätele, kuidas [illegible] teda toorelt kompisid, tema häälele, kuidas see kord teraselt kaikus, samas aga lapselikult sosistas; kui Acte meenutas, [illegible]idas ta mausoleumis käis ja asjatult surnu nägu vaimusilme [illegible] püüdis manada, siis muutus, ehkki Nero oli juba kolmteist [illegible]sat tuhk olnud, iga teine mees tema ees naeruväärseks varjus. Isegi nüüd, ehkki ta sellele mehele tema ees, sellele vaesele, [illegible]hisele mõistuse advokaadile peaaegu kaasa tundis, haaras teda, [illegible]kuldes mehe jutlust joovastuse vastu, võimukalt enda rüppe [illegible]alestus surnust. Soov näha meest, keda nii paljud Neroks pidasid, kasvas suureks kiusatuseks, mis oli hulga rohkemat kui uudishimu. Oleks tol mehel ainult natukenegi Nerost, tema häälest, tema kätest, tema kõnnakust, kas või kübeke sellest kirjeldamatust suuruse, narruse, majesteetlikkuse ja poisikeselikkuse segust, küll oleks siis Acte õnnelik!

„Võib-olla on ta Nero," ütles Acte. Ta rääkis endamisi, unisselt, nõrga, rahuloleva, raskestimõistetava naeratusega, millega ta varem oli surma saatnud mõne maadleja või gladiaatori, kes armupaluvalt tema poole üles oli vaadanud.

„Arge kartke, mu Cejonius," jätkas ta hoogsama naeratusega, nii et kuberner kohkus ja kahvatas nii avaliku arulageduse ja kurjahulikkuse ees. „Ma ei taha kellelegi „kätte maksta", ei teie Tiitusele ega ühelegi senaatorile, kes minu sõbra ja keisri surma on kihutanud. Ma tean ka, et Nero on surnud, olen näinud tema laipa ja mustavat auku tema kõris, kust tema veri ja elu välja voolasid. Ma olen selle laiba ära põletanud, ja urn tema tuhaga seisab minu pargis Appia teel. Aga ehk hakkan ma seda teist armastama, ja siis on ta Nero."

Acte lausus neid mõttetusi selgel, rahulikul häälel, vaadates puhta, sugugi mitte ähmase pilguga kubernerile otsa. Cejoniust aga valdas õudus ja paanika selle maailma ees, kus ilmselt kõikjal valitses meeletus ja kus ei olnud enam ruumi mõistusele. Ta oli ikka veel seitsme rooma leegioni käsutaja, ent pidi koledusega märkama, et oli sellest hoolimata võimetu. Mida saaksid tema

sõdurid teha selle naeratuse, selle naise hullude kapriiside vastu. Tema provintsi saatus oli nädalaiks ja kuudeks selle hoora, selle lapse kätesse antud.

Acte vastu ei saanud ta midagi teha. Naine oli nagu Eufrat jõgi, ükskõikne ja täis ootamatusi; keegi ei osanud ette näha, mida ta tuua võib, õnnistust või needust. Mõttetu oli talle vastu hakata. Cejonius võis ainult, käed rüpes, istuda ja ära oodata, mis ta ette võtab.

Ka siis ei tundnud ta viha Claudia Acte vastu, kui too kaks päeva hiljem tõepoolest Mesopotaamiasse teele asus.

7

KEERLE, VURRKANN!

Nad seisid teineteise vastas, Acte ja Varro. Peaaegu kolmeteist aastat polnud nad teineteist näinud. Varro silmitses Acte õrna meeldivat nägu; oli tunda, et Acte oli muutunud kogenenumaks, õige pisut resigneeritumaks. Acte oli sageli olnud armukade Varrole, oma armastatu intiimseimale sõbrale; Varro oli Actelt võtnud suure osa tema armastatu tunnetest ja ajast. Kui aga naine nüüd uuesti nägi tema tuttavaid näojooni, tugevat, lihavat pead, tarku silmi, hästi võlvitud laupa, siis sai talle täiesti selgeks, kui palju neid omavahel sidus. Keegi ei olnud tundnud keisrit paremini kui nemad, keegi ei olnud teda rohkem armastanud. Mäletus Nerost kerkis esile nii võimsalt, tema kuju oli naisele nii lähedane, et ta kahvatas. Teda ehmatas samal ajal ka see, kui vanaks oli Varro jäänud. Tegelikult oli senaator oma viiekümne aasta kohta imesteldavalt noor, aga Acte oli tema pilti muutumatult endas kandnud ja nägi nüüd uusi jooni teravamalt kui teised.

„Nüüd oleme siis jälle koos, mu Varro," sõnas Acte, ja tema elaval näol, mis peegeldas pisimaidki tundevõnkeid, paistsid rõõm, hämmastus ja alistuvus.

Varro aga mõtles: „Miks ma teda ei armastanud? Mul olid terased ja kogenud silmad. Kas nad ei näinud, kui ilus ta on? See oli tarkus, mis mulle keelas teda armastada. Kas ma armastan teda nüüd? Veel mõni kuu tagasi oleksin ma kogu oma naeruväärsest mängust tema heaks loobunud, tema ümber keerelnud, teda võitnud ja temaga elanud, aasta, paar, või isegi viis

[illegible] aga on see totter mäng minult jõu röövinud. Olen tühi, täitnud, olen rauk."

Kuid Varro näost ja sõnadest ei võinud neid mõtteid põrmugi tajeda.

„Laske, ma vaatan teid, mu Acte," lausus ta naljatades. „Teie hambad on tõesti natuke suuremaks ja targemaks muutunud." Enne Neroga olid nad sageli Acte tillukeste, ühtlaste hammaste üle nalja heitnud, ja Varro oli pooleldi naljaga, pooleldi tõsiselt väitnud, et nii tillukesed hambad on ainult rumalatel tüdrukutel.

„Kas minu hambad suuremaks on muutunud, seda ma ei tea," vahendas Acte. „Aga targemaks olen ma saanud. See on kindel. Kuidas on teiega, mu Varro?"

Ta katsus naeratada, kuid see ei õnnestunud. Actet erutas mälestus ajast, kus nad kolmekesi, Nero, Varro ja tema, olid üksteist nokkinud ja sõidelnud, enamasti naljaviluks, mõnikord aga ka tõsiselt.

Acte vihastas oma sentimentaalsuse üle.

„Jutustage," palus ta kähku. „Mis te siin õieti kokku olete keerutnud? Milleks te alustasite seda janti oma Neroga? Mida te tahate sellega saavutada? Te peate mulle kõik ilusasti selgeks tegema. Te teate, et ma olen hirmus uudishimulik."

Ta istus pooleldi lebades diivanil, paljastatud käsi kukla taga, helesinine rüü langemas avarate voltidena alla. Naise laup oli karmatu, mustad, peened, mitte eriti paksud juuksed langesid moe kiuste lainetena seljale.

Varro jutustas. Ta ei varjanud, et tema ettevõtte vahetuks ajendiks oli antipaatia Cejoniuse vastu. Ta jutustas kergelt, tasakaalukalt. Ent siiski kostis tema sõnadest jõulisust, millega ta oma asja ajas, ja usku ideesse, mis selle taga seisis. Ta rääkis ohvritest, mis ta oli selle heaks toonud, oma tütrest Marciast, oma sõbrast Frontost, oma panusest raha, aja, närvide ja elu näol, ja et ta midagi ei kahetse.

Acte kuulas mõtlikult.

„Palju motiive," ütles ta lõpuks, „kahjuks aga ainult kire motiivid."

„Kahjuks?" küsis Varro omakorda. „Tõesti kahjuks?"

Ja nad piidlesid teineteist sõbralikult, ühtlasi aga uurivalt, püüdes mõista, kuivõrd nad on oma minevikus seotud ja olevikus lahutatud.

„Mulle tõestati Antiookias veenvalt," lausus Acte, „et teie ettevõte on rumal ja väljavaatetu. Inimesed, kes mulle seda selgeks tegid, on tähtsusetud ja vastumeelsed, kuid nende taga on mõistus."

„Mõistus," kehitas Varro õlgu, ja nüüd ilmus tema näole tõ võidukas kergemeelsus, millega ta alati oli inimesi köitnud. „Keerle, vurrkann," tsiteeris ta naerdes Actet. „Mis on mõistus? Igaüks peab mõistlikuks seda, mis aitab tema olemust maksma panna, aga kõik, mis selle vastu, lükkab ta tagasi. Mina lõin selle Nero, sest et ma ilma Nerota ja tema ürituseta elada ei saa. Teie olete Nerot oma naiselikul kombel armastanud, Acte, ja armastate teda veelgi; teie matsite ta ja austate tema mälestust. Mina armastan teda omal kombel: ma jätkan tema üritust. Ons see ebamõistlik?"

„Ah, Varro," ütles Acte, „ma olen teid sageli vihanud. Aga ma tean hästi, kui väga te Punahabet armastasite, ja kui väga tema teid armastas."

„Ma armastan teda veelgi, Acte," sõnas Varro.

Nad silmitsesid teineteist arusaava, rõõmsa, tõsise pilguga.

8

HULLUS

Varro veendus rõõmsa imestusega, et Acte saabumine tema tütres Marcias õnneliku muutuse esile kutsus. Marcia, kes Fronto surmast saadik oli olnud sõge ja tõmbunud ligipääsmatusse kesta, otsis ta äkki üles ja hakkas rääkima. Peagi viis Marcia jutu Claudia Actele ega taganenud sellest teemast enam. Ta tahtis aina rohkem Actest kuulda, tuhandeid üksikasju teada saada. Lõpuks avaldas ta arvamust, et sellist külalist nagu Claudia Acte ei tohi lasta siin kaua ilma auavaldusteta istuda, ja kuna keisrit tema reis mööda äsja vallutatud linnu veel mõnd aega oma residentsidest Edessas ja Samosatas eemal hoiab, siis sobiks temal, Marcial, seda nii tähtsat ja teretulnud külalist vastu võtta. Imestunud Varro kõhkles, vaidles vastu. Ta ei mõistnud, mis võis Marciat Acte külge köita. Kuid Marcia käis peale ja tuli talitada tema tahtmist mööda.

Lugu aga oli selles, et Marcia nägi Actes ja tema saatuses oma enda peegelpilti. Sellel Claudia Actel oli surnud ehtne Nero, ja ta oli nüüd siia idamaale tulnud leplikuna, täis kindlat tahet Vale-Neroga rahuldudа. Samuti oli ka temal, Marcial, tõeline Nero surnud, sest Nero ja Fronto olid tema jaoks ühte sulanud, nii et koos Frontoga oli temale kadunud ka Nero. Neile mõlemale, Actele ja temale, oli jäänud ainult Nero kest.

Acte omalt poolt tundis Marcia vastu huvi. Roomas ja Antioo-hias peksti kõikvõimalikul viisil keelt Marcia, aristokraadi üle, kellele oli osaks saanud veider saatus olla naine orjale, kes mängis keisrit. Isegi mehe impotentsusest ja Marcia suhetest kolonel Frontoga olid kuuldused üle mere jõudnud. Acte oli Marcia suhtes uudishimulik.

Ta oli hästi läbi saanud ehtsa Nero mõlema naisega, algul Octaviaga, hiljem Poppaeaga. Suurejooneline häbitus, millega Acte Nero kõrval vastu pidas, uskudes mehe tunnete püsivust, tuhutudes tema abikaasadesse sõbralikult ja elades need üle, aitas suuresti kaasa rahvahulkade sümpaatia võitmiseks. Rahvas armastas teda tema kire julguse ja välise väärikuse põlgamise eest, enamustas, et ta nii rahumeeli eelistas olla ja jäädа Nero sõbrannaks, ehkki oleks võinud saada Rooma keisrinnaks, kui vaid oleks tahtnud. Nüüd siis tuli Acte, et uue Nero abikaasat näha, tulles otsustanud temaga niisama hästi läbi saada nagu nende teistega.

Acte käitus sundimatult. Ta oli otsekohe Marcia pisut krampliku ülevuse ja armastusväärsuse taga aimanud tema endasseuletust, laastatust ja hingelist häiritust. Peagi sai talle selgeks, et ei ole kerge seda Marciat endale sõbratariks võita; kuid see ülesanne köitis teda, ja ta oli Marcia vastu kahekordselt südamlik. Esitas talle lõbusaid, intiimseid küsimusi, nagu tütarlaps tütarlapsele, naine naisele, kuid ilma pealetükkivuseta, soojendades teda pikkamööda. Marcia vaatas küll Actele nagu sündinud orjale ülalt alla, aga eks olnud ju tema enda mees orjast keisriks saanud, ja kui keisris endas ori peitus, miks ei või siis olla ori tema sõbratar? Pealegi nägi ta Actes loomulikku liitlast; sest eks pea Acte, nagu Marcia isegi, selle tühise pottsepa pärast tõelise Nero maha salgama? Marcial oli ilmselt meeldiv Actega rääkida. Peagi olid nad lähedased, peagi oli asi niikaugel, et Acte võis rääkida Nerost, nende mõlema Nerost üsna tillukese, veetleva, kerge irooniaga, nii et ei olnud selge, kas ta rääkis ehtsast Nerost või Vale-Nerost.

Seniajani oli Marcia oma Nerost rääkinud ainult iseendaga ja Frontoga. Nüüd soojendasid Acte ettevaatlikud, kerged naljad teda üha rohkem, nii et ta enam ei kartnud rääkida sõbratarile oma häbist, algul väga tagasihoidlikult, siis aga üha selgemini. Tasa, kibedusega ja üsaldavalt heitis ta nalja kummalise saatuse üle, mille jumalad talle olid määranud. Häält tasandades, imelik naeratus kõrkidel, kannatustest moondunud huultel, jutustas ta Actele Nero, tõelise Nero omadustest, millest ta oli kuulnud, ja oma Nero-Terentiuse omadustest, mis ta oli kogenud.

Acte kuulas andunult. Ta ei püüdnud eraldada tõtt väljamõistetud disest. Pigem mõtles ta sellal iseäranis intensiivselt ehtsale Nerole, oma sõbrale ja keisrile, ja kummalisel kombel muutus selle pool hullu naise jutu ajal tema kujutlus Nerost. Ta küsis endalt, kas ei võinud Nero kujusse, keda ta oma hinges kandis, valguda teiste meeste jooni, nii nagu selle lollikese kujutlusse Nerost? Kas ei ole ehk tema, Acte, kandnud oma surnud armastatule üle kõik mis talle teiste meeste juures ilus ja armastusväärne oli tundunud ja kas ei tee ta seda praegugi? Ja kas ta ei olnud pime nende tema omaduste suhtes, mis teiste puhul näisid inetud ja eemale tõukavad? Mitte et ta nüüd oma surnud Nerot vähem oleks armastanud, vaid ta õppis teda teravamini ja selgemini tundma.

Marcia aga mõtles Claudia Actega Nerost kõneldes üha enam Frontole. Üha sügavamini segunes temas mälestus surnud Nerost ja surnud Frontost elava Terentiuse kujutisega; tal ei õnnestunud enam neid kolme kuju lahus hoida. Usaldavalt, salapäraselt ja iharalt jutustas ta imestunud Actele Nero kombest voodis roppe rõvedaid sõnu tarvitada. Ta ütles „Nero", kuid mõtles „Fronto". Et Nerol, sündinud orjal, oli joovastuse tundidel õigus, isegi kohut roppusi rääkida, tegi Fronto talle veel armsamaks. Et Nero Terentius oli keiser, siis sai ka Fronto keisriks, elav ja surnu muutusid üheks.

Nii Marcia kui Acte hinges muutus elavaks armastusväärse mehe kuju, nad kaunistasid seda paljude meeste armastusväärsete joontega ja nimetasid mõlemad seda oma kuju „Neroks".

See kuju aga lähendas tardunud, sõgedat Marciat ja tarka, väga kainet Actet tugevasti. Marcia oleks nagu aimanud, mis teine tundis ja mõtles, ning ütles korraga:

„See ei ole tõesti tõsi, et Nero on surnud. Ta elab. Kui te teda õigesti tunda tahate, siis ei ole vaja muidugi meie Nerole liiga sügavale hinge tungida. Aga ma tean paika, kus te tõelise Nero leiate, tema varju, ma mõtlen, tema „idee"."

Ja Acte taipas kohe, et Marcia tarvitas sõna „idee", mida ta lausus salapärase, kavala naeratusega, platonistlikus mõttes, et ta rääkis Nero hävimatust ideaalkujust, mida nad mõlemad oma hinges kandsid.

„Ja kus, mu Marcia," küsis Acte, sügavasti liigutatud sõbratari kummalistest sõnadest, „leian ma tema, selle tõelise Nero?"

Marcia pani tähendusrikkalt ja salapäraselt sõrme huultele ning sosistas talle:

„Labürindis, mu kallis. Labürindis on ta peidus. Kui te väga tugevasti temale mõtlete, kui te teda kogu hingest hüüate, võtab ta teid kuulda, ilmub, nimetab teid nende hirmsate, labaste ja

ülamele armsate nimedega, millega ta oli harjunud meid nimetama, kui ta veel elavana meie hulgas ringi käis. Kas te ei tahaks, kallis õeke, kord minuga Labürinti laskuda, et näha ja kuulda?" küsis ta tungivalt, nõudlikult.

Ja Acte, haaratud sõbratari hullusest, vastas samuti häält madaldades:

„Jah, kallis, viige mind sinna."

9

KAKS PETTUNUT

Riigisekretär Knops oma Edessas ja kindral Trebonius oma Samosatas olid rõõmsa kannatamatusega Acte saabumist oodanud. Mõlemad oskasid naistega ümber käia, nad olid oma mehelikkuses kindlad, olid selle vastupandamatut mõju tegelikkuses katsetanud. Magada naisega, kelle võlud olid maailmakuulsad, tundus mõlemale eesmärgina, mis tasus vaeva.

Knops, kes end Edessas keisri asehalduriks pidas, tegi talle esimesena visiidi. Otsekohe katsetas ta Acte juures jultunud, külmalt teravmeelset maneeri, millega ta isegi orjana nii sageli naisi oli vallutanud. Kuid Acte jäi jahedalt sõbralikuks. Ta silmitses seda nirgilikku Knopsi uudishimulikult, kuid ilmselt ilma suurjuseta. Knops, keda naise distantsipidamine ärritas, kelkis oma teenetega. Tõi lagedale oma riigimehe-tarkuse. Küüniliselt vihjas ta, et see oli tema, kelle peas oli tärganud Apamea üleujutamise idee, idee, mis oli otsustanud Nero võidu. Kuid selle sündmuse meenutamine näis Actet ainult kurvastavat. Nerot ei olnud see eriti häirinud, kui teda ülekohtuselt Rooma süütajaks peeti. Actel aga tegi see rumal, Nero vaenlaste levitatud laim südame raskeks, ja talle ei meeldinud, et Apamea üleujutamine, mille too madalast soost kavalpea oli välja nuputanud, selle kuulduse uuesti elustas. Acte noogutas jahedavõitu sõbralikkusega.

„On tarvis tubli portsjon jultumust," tähendas ta mõtlikult, „et niisuguseid sündmusi valla päästa. Kes oma arvestused pööbli rumalusele rajab, sellel on hetkeline edu kindlalt taskus. Olen ainult uudishimulik, kui kaua rahvas laseb end lolliks teha, ja kas teil õnnestub mängida sellele panusele lõpuni. Nüüd aga tänan ma teid huvitava jutuajamise eest," lõpetas ta, „on tulnud tund, mille ma pean pühendama puhkusele," ja jättis sõbralikult, kuid otsustavalt hüvasti. Knops seisis oma pettunud mehelikkuses ukse taga,

ja teda lohutas vähe mõte, et see Acte ei ole tegelikult midagi muud, kui pretensioonikas vananev idamaalanna.

Trebonius ei põlanud reisi Samosatast Edessasse, et Claudia Actet tervitada. Muidugi ilmus ta kõigi oma aumärkide kliirinud ja võttis algul võidukama tooni kui Knops. Ta uhkeldas, imetles kõlavate, ühemõtteliste sõnadega Acte ilu, lagistas oma kuulsat heledat, rasvast naeru, kostitas vestluskaaslast oma parimate naljadega. Acte jälgis huviga seda lärmavat nähtust, ta ei olnud sellist eales varem kohanud. Ta kompas mehe aumärke, laskis jutustada „Müürikrooni" lugu, veetis Treboniusega lõbusa poole tunni. Trebonius arvas end juba sihil olevat ning rabas akki rahulolevalt oma punastesse karvadesse kasvanud käega võimsalt naisel õlast:

„Noh, pisike, kuidas oleks meil kahekesi?"

Acte põrkas tagasi, ta ei olnud isegi nördinud, kuid see-eest nii piiritult hämmastunud, et ka Trebonius pidi jätma igasuguse lootuse.

Õhtul kõrtsis jutustasid Knops ja Trebonius oma elamusi Claudia Actega. Need elamused aga olid nende silmis vahepeal väga muutunud. Mõlemad leidsid, et Acte oli neile lubadusi andnud, kuid sellise, pisut laastatud daami kohta olevat ta liiga pretensioonikas, ja tema pretensioonid ei vastavat põrmugi oodatavale naudingule. Neil kui tööga koormatud inimestel ei olevat niisuguse edvistava kitse jaoks lihtsalt küllalt aega.

Seda konstateerisid nad häälepaelu säästmata. Ümberolijad kuulasid mõlema suure ja populaarse isanda jutte aupaklikult ja kandsid need agaralt mööda linna laiali.

10

ÜLESTÕUSNU

Kui Terentius kuulis, et Claudia Acte on Mesopotaamiasse tulnud teda külastama, ei kiirendanud ta sugugi oma ringreisi äsja vallutatud linnades. Ta kartis seda „jällenägemist" Actega. Tõsi küll, Acte soov teda külastada näitas naise head tahet. Omesti ootas Terentius seda „jällenägemist" samasuguste tunnetega, nagu omal ajal pulmaööd Marciaga. Acte tundis Nerot paremini kui ükski teine maailmas. Nero tähendas „meest", „mehelikkust", ja Acte teadis, et Nero oli seda nime õigusega kandnud.

„Kuid kas pole ma siis Nero?" lohutas ta end. „Eks ole ma

[illegible]" Neroks muutunud, nii et kõik Terentiuse tunded on saa[illegible] Nero tunneteks? Kui Acte Terentiuse mehelikkust ei eruta, [illegible] näitab see üksnes seda, et Nero ei tunne temast enam mõnu." [illegible] kujutlus andis talle uuesti julgust.

Ta pidas kohaseks jätta ise Edessasse sõitmata ning kutsuda [illegible] enda juurde Samosatasse. Acte oli üllatunud. Kas ehtne Nero oleks seda teinud? Tõenäoliselt mitte. Aga tema teod olid [illegible] olnud ettenägematud. Kunagi ei võinud kindlalt ütelda, mida ta võib teha ja mida mitte. Acte kõhkles hetke, kas minna Samosatasse. Ta jutustas Marciale keisri küllakutsest, varjamata oma kõhklusi.

„Pean ma kaasa tulema, kallis õde?" ütles Marcia talle lähedasena ja usaldavalt.

Kuna Acte vaikis, ei tahtnud ta olla pealetükkiv, vaid palus tungivalt:

„Tule ruttu tagasi! Ma näitan sulle Labürinti."

Labürinti ei olnud ta meenutanud oma esimesest jutuajamisest saadik.

Acte sõitis niisiis Samosatasse üksinda. Keisriga kokkusaamist ootas ta niisuguse piinava ja õnnestava põnevusega, mida ta ei olnud tundnud enam aastaid. Sel hommikul, kui talle teatati, et keiser teda külastab, käis ta oma tubades ringi, ehitud nagu ehtsa Nero jaoks, tulvil ootusärevust. Sajandat korda kujutles ta, mida küll tõeline Nero teeks, nähes teda uuesti pärast nii pikka lahusolekut ja sellistes tingimustes. Ta naeraks tasa, heatahtlikult, nooruslikult, astuks üsna Acte ligi, veaks ninaga õhku, haistaks, nuusutaks teda, lähendaks oma hallid, lühinägelikud silmad tema näole, vahiks talle otsa, ja alles siis haaraks teda tormakalt ja tugevasti oma lihavate armsate kätega, naeraks, lööks üle näo särama, pillaks rutakalt paar kreekakeelset sõna. Siis ta vaikiks, puhiks pisut ja hingeldaks, seejärel aga võtaks Acte mõlemad käed, pigistaks neid tugevasti ja ütleks lihtsas ladina keeles:

„Tere, Acte. Tere, väike Acte."

Jah, nii ta räägiks, ehkki ta polnud pikem kui Acte ise.

Hüüded maja ees, käsklused, relvaklirin. Trepist ülestulevad sammud. Tuttavad sammud. Uks avaneb, eesriie lükatakse kõrvale. Võõras mees tuleb. Ei, mitte võõras: see on Nero, kes tuppa tuleb. See on tema nägu, tema lai laup, tema punakasblond juus, tema hallid, kissis, lühinägelikud silmad, tema paks, lapselik, punnis alahuul. Ta astub Acte juurde, naerab heatahtlikult, nooruslikult, tuleb üsna ligi, vahib talle otsa, haarab teda oma valgete lihavate kätega, lööb üle näo särama: Ja nüüd, nüüd kõlab

Nero hääl, ta pillab rutakalt paar kreekakeelset sõna. Oli see tema hääl? Ja kui veidralt ta th-d hääldab. Ei, ainult mitte pool dusi otsida, targutada, arvustada! Acte tahab, et see Nero hääl oleks. See on tema hääl. Ja nüüd ütleb see hääl lihtsas ladina keles:

„Tere, Acte. Tere, mu armas Acte."

Acte ilus piklik nägu kahvatas valgeks, nagu oleks ta ühe enda raidkujuks muutunud. Tahtetult, peaaegu jõuetult laskis see muidu nii tasakaalukas naine endale meeldida võõra noorusli kult tormilisi kallistusi. Oli see võimalik? Ta oli näinud auku Nero kõris, kust veri ja elu välja olid voolanud, oli aidanud laip pesta, oli teda suudelnud, oli kohal olnud, kui ta tuleriidale asetati ja ära põletati, tuhka säilitatakse pidulikult tema pargi mausoleumis Roomas. Ja nüüd on mees siin, tema lühinägelikud silmad, tema jultunud, poisikeselikud, meelad, keiserlikud huuled. Kõik on täidlasem, lihavam, lopsakam, kolmteist aastat vanem. Aga see on tema nägu, tema kuju. Kas võisid jumalad teistkordselt sama kuju luua? Naine muidugi teadis naljast, mis Nero tookord poiss sepp Terentiusega oli mänginud, ja Acte ülivalvas meel tabas mitte üksnes vale th, vaid ka kõik muud pisikesed kõrvalekaldumised. Ent siiski oli ta läbinisti vapustatud, õnnelik ja meeleheitel. Tuba oli täis Nerot, tema armastatut, nii olid tema käed Actet puudutanud, nii oli temasse tunginud Nero hingeõhk. Kui see aga nii oli, kas siis surnu enam talle kuulus? Hirm ja õndsus ründasid teda nii meelisegavalt, et ta pidi peaaegu minestama.

Ta käskis endal ärgata. Ta ütles endale, et võib ju korduda üks keha, üks nägu, üks mask, aga kui täpsemalt vaadata, küllap ta siis näeb, et selle mehe liigutused ja kõnnak on hoopis teistsugused, et tema tõeline olemus on surnu omast hoopis erinev. Kuid vähemalt esialgu ei tahtnud Acte sellest midagi kuulda. Ta vabastas end leebelt mehe embusest. Õrnal häälel, mis oli veel erutusest hõõguv, küsis ta:

„Ja kus olid sa kogu selle aja? Miks ei kutsunud sa mind?"

Terentius oli säärasteks küsimusteks valmistunud ja Nero stiilis vastused koostanud. Kuid see mees, hingepõhjani näitleja, oli jällenägemishetke pannud kogu oma neerolikkuse, oli sellele hetkele nii andunud, et oli nüüd täiesti tühi. Ehkki ta valdas küllalt näitlejatehnikat, et õigeid vastuseid õiges toonis lausuda, oli inspiratsioon kadunud. Acte jõudis end koguda. Acte nägi enda see **naeruväärset pisikest komödianti. Ta vaatas mehele kui lemmiklinnule, kelle oli lasknud täis toppida ja kes nüüd seisis tema toas kurva, tumma kaavikuna. Maagia oli haihtunud. Ta häbenes oma**

tõrri, õndsat ja meeleheitlikku hetke. Sellegipärast oli ta mehele selle hetke eest tänulik ega lasknud tal oma tohutut pettumust märgata.

Muidu aga kulges esimene jutuajamine nii, et isegi asjatundja oleks seda pidanud ehtsa Nero ja tema sõbratari jällenägemiseks. Acte aga oli rõõmus, et nende koosviibimine kaua ei kestnud. Seepärast oli ta kurnatud ja heitis puhkama, nagu tal oli tavaks. Ta oli harjunud isegi pärast erutusi need kaks tundi magama; ta magas ka täna. Kuid tema unenägudest käis läbi mingi metsik, ennenutatud Nero, ja Acte ärkas väsinumana, kui oli puhkama heitnud.

Sel päeval tundis Acte end esmakordselt vanana.

Ta tundis jälle Nero käsi oma pea ümber, tema nahk judises Nero hingeõhust, tema kõrvus ja südames helises Nero hääl. Kelle hääl? Ehtsa või Vale-Nero oma? Kas ei olnud ükskõik, missugust nime see mees kandis? Kas ei olnud küllalt sellest, et ta oli olemas? Kas ei olnud see ootamatu, kujuteldamatult suur jumalate armulikkus? Acte oli valmis seda meest, kes ta ka iganes oleks, Neroks pidama, nägevate silmade ja kuulvate kõrvadega. Ja kuigi tema südant vahel eemale tõukas see, et mees oli labasem kui tema mälestustes elav kuju, ja kuigi tema mõistus tema üle naeris, et ta oli mehe mängust lasknud end kaasa kiskuda, igatses tema ihu juba sellal mehe järele.

Sama päeva õhtul, kui keiser teda esmakordselt jälle nägi, korraldas Nero tema auks banketi. Mõnda aega oli Nero loid, siis aga saabus talle jälle suure näitleja vaimust kantud hetk. Selle hetke läbi õnnestatud Acte ootas, et tema, tõeline Nero, äkitselt teiste peale käratab, nad kõik välja ajab ning himuralt tema peale viskub. Kuid ta pidi pettuma. Paraja aja pärast jättis Nero kombekalt hüvasti ja lahkus.

Nii juhtus ka teisel ja kolmandal päeval. Siis ütles Acte talle iga armastava naise loomuliku häbitusega:

„Millal sa ometi minuga öö veedad, Punahabe?"

Nero aga oli selleks küsimuseks valmistunud ja vastas naerdes:

„Ei maksa jumalatelt liiga palju õnne välja pressida. Ma andsin tõotuse, et hoian end tagasi ja heidan sinuga voodisse alles siis, kui olen Antiookia vallutanud."

Acte tundis nüüd valuliselt, kui võõras see mees oli, kui väga ta Nerost erines.

Naine otsustas Edessasse tagasi pöörduda, sealt aga peagi Antiookiasse ja Rooma. Kuid kummalisel kombel oli tal raske sellest mehest lahkuda. Ta jäi päevaks, veel üheks, ja veel nädalaks.

II

LABÜRINT

Oma primitiivsusest ja endassesuletusest hoolimata oskas Nero peenelt aimata ümberolijate tundeid, kuivõrd need temasse puutusid. Ta sai hästi aru, kuidas olid lood Actega ja millisena näitteda nägi. Nerot ahvatles mõte tema silmis kõrgele tõusta. Ei olnud tal jäänud märkamatuks see, et pealtnäha nii arvestav ja kaine Acte erutus eelkõige siis, kui Nero laotas tema ette oma romantilised unistused. Kord tegi ta Actele ettepaneku sõita temaga koos kõige armsamasse paika Mesopotaamias, Edessa Labürinti.

Acte oli sügavasti hämmastunud. Kui Marcia talle Labürinditest rääkis, ei olnud ta arvanud, et see on seotud tolle teise Nero elamustega, vaid oli pidanud Marcia sõnu poolhullu sonimiseks. Ometi olid need sõnad temas äratanud uudishimu ja hirmu. Kui nüüd Nero-Terentius Labürinti meenutas, tundis ta jälle toda erutust, ja sõna „Labürint" ise, mis tuli Nero huultelt nii uhkelt ja salapäraselt, näis talle ebahariliku ja hirmuäratavana.

Nii sõitis ta Nero saatel tagasi Edessasse. Ta ei tahtnud Marcia eest varjata, et Nero oli teda kutsunud kaasa Labürinti. Kuid Marcia ei paistnud sugugi solvunud olevat, et mitte tema, vaid keiser sõbratarile seda paika näitab, ja Nerol ei olnud midagi selle vastu, et Marcia kaasa tuleb.

Nõnda lahkusid nad kolmekesi linnast, lasksid end üle Skirtose jõe sõidutada ja suundusid Labürinti. Nad olid lihtsalt riides ja ilma kaaskonnata; Nero ei tahtnud, et rahvas näeks neid Labürinti minemas. Mõningate tõrvikukandjate saatel tungisid nad tohutu koopa kottpimedasse virvarri. Nero orienteerus siin hästi. Tõrvikukandjale vähimatki tähelepanu pööramata kõndis ta ees üsna kiiresti, nii et Marcia ja Acte talle käänulistes, konarlikes käikudes vaevu järgneda suutsid. Lõpuks käskis Nero isegi tõrvikukandjal maha jääda.

„Ärge kartke," ütles ta naistele, käskis Marcial enda ja Actel Marcia käest kinni võtta ning läks nendega edasi mööda pimedat käiku.

Acte oli julge, ta oli seda tihti tõendanud; ometi oli pisut jube komberdada koos nende kahe poolhulluga vaevaliselt ja ebakindlalt läbi pimeduse, piki kitsaid, madalaid, hallitusest lehkavaid käike, ühtelugu küürutades, et mitte pead ära lüüa. Ta ei näinud

midagi, aeg-ajalt kuulis ta üksnes lühikesi, vastikuid, piuksuvaid hääli.

„Need on nahkhiired," seletas Nero. „Olen mõne neist taltsutanud; neil on huvitavad lõustad. Ärge üldse kartke, mu Acte, ründesse nad kinni ei hakka. See on rumal ebausk. Maailm on kahjuks täis rumalat ebausku," ohkas ta tasa naerdes.

„Nii," ütles ta rahulolevalt, „nüüd jõuame minu lemmikpaika. Siit viib paar astet alla, otsekui trepp."

Marcia ja Acte liikusid kobades hädavaevu alla tema hääle peale. Üha enam mattis hinge hallituslehk ja peaaegu kombatav pimedus.

„Nüüd oleme kohal," kostis pimedusest Nero hääl. „Võtke istet, palun," ütles ta viisakalt, nagu oleksid nad tema vastuvõturuumis. Marcia oli Acte käest lahti lasknud. Acte tahtis tema kõrvale jääda, tema lähedust, tema keha soojust tunda, aga ta ei leidnud Marciat enam, ja ta kartis teda Nero juuresolekul hüüda. Niisiis kükitas Acte maha.

„Kas te näete mind, mu Acte?" küsis Nero vähekese aja pärast; tema hääl tuli nüüd põiki vasakult, üsna kaugelt; koobas, kuhu ta naised oli toonud, oli vist üsna ruumikas.

„Ei," vastas Acte üllatunult, „kuidas võiksin ma teid näha? Siin on ju pime."

„Kas on pime?" küsis Nero omakorda. „Noh, siis ma valgustan," kuulutas ta uhkelt. „Kas näete mind nüüd?" küsis ta tigeda võiduröömu ja kerge ähvardusega hääles.

Kuna Acte vaikis, vastas Marcia tema eest:

„Muidugi näeb ta sind."

„Ta peab ise rääkima," käis Nero peale.

„Jah, muidugi ma näen teid," sõnas Acte segaduses.

„Kas näete, kuidas ma käe tõstan?" küsis Nero.

„Näen," vastas Acte.

„Teil on naljatuju," naeris Nero. „Ma ei tõstnud ju üldse kätt. Aga sellises paigas tuleb tahtmine nalja teha. Mina tunnen end siin samuti mugavasti. Jah, ma tunnen end siin hästi, ja siia tahaksin ma igavesti jääda. Siinne paik sobib mulle kõige paremini. Siin lendlevad suurte, vanade, idamaa kuningate varjud, siia on nad maetud, siia tahtsid nad olla maetud, ja kui ma tahan olla omasuguste hulgas, siis tulen ma siia ja vestan vanade kuningate ja jumalatega juttu."

Acte ei vastanud midagi. Tema ängistus kasvas. Mees oli ilmselt hull, ja oma hulluses võis ta Actele midagi teha, teda ohverdada mõnele jumalale, oma geeniusele või teab kellele, näiteks härgjumalale Labyrite, Labürindi jumalale. Siiski köitis Actet

tema hääl ja seegi, mis ta ütles. Sest niiviisi oleks võinud kõnelda ka ehtne Nero.

Natukese aja pärast kostis uuesti Nero hääl.

„Nüüd läheme tagasi," ütles ta, ja Acte hingas kergendatult. Kuid Nero lisas lõbusalt: „Tagasiteel ma teid kättpidi ei talita. Eelistan teile teed valgustada."

Acte kohkus. Ta tõusis püsti ja hakkas konarlikke seinu kobades liikuma. Nero hääl kostis juba väga kaugelt ja kõrgelt; ta oli vist juba sügavast koopast lahkunud. Reipalt lobisedes sammus ta päris kiiresti ja tema hääl kadus kaugusse. Nüüd aga oli Acte kõrval vähemalt Marcia.

„Hoiame kokku," tegi ta lohutava ettepaneku. „Kas pole siin ilus?"

„Jah, jah," ütles Acte innukalt ja võttis kähku naise käe. Ähmaselt meenusid talle lood inimestest, kes olid Labürinti ära eksinud, enam tagasiteed ei leidnud ja armetult nälga surid. Ta hoidis kõvemini Marcia käest kinni. Peagi aga oli tee kobamiseks tarvis mõlemaid käsi, ja mõne sekundiga oli Acte ka Marcia kaotanud. Ta hüüdis, Marcia vastas, kuid õige pea kustus ka Marcia hääl.

Nüüd oli siis Acte Labürindis üksi. Ta kobas edasi, tagasi. Sattus pikka, üsna tasasesse käiku. Meenutas päris täpselt, et oli tulnud siit läbi kohe pärast seda, kui Nero-Terentius oli tõrvikukandjal käskinud maha jääda. Püüdis end julgustada: üsna varsti nüüdsama näeb ta tõrvikut põlemas. Ent kusagilt ei ilmunud valgushelki, nii Nero kui ka Marcia hääl aga olid lõplikult kustunud.

Ei olnud mingit mõtet edasi minna. Acte mälu oli teda petnud, ta oli lõplikult ära eksinud. Nüüd jääb tal üle ainult oodata, et teised ta välja aitaksid.

Ta kükitas pimedas maha. Siin on tarvis kannatust. Tal tuleb oodata tund, võib-olla ka kaks või kolm. Ehk tahab Punahabe talle kätte maksta selle eest, et oli Acte ees kimpu jäänud? Acte tundis maailma ja inimesi, ta teadis, et kõige rohkem vihatakse seda, kelle ees ollakse kimpu jäänud. Labürindis olevat kolm tuhat koobast. Miks oli ta nõustunud selle meeletu ettevõtega laskuda nende kahe hulluga siia? Muidu oli ta ju nii mõistlik naine. Miks ta üldse siia tuli? Muidugi oli tema siiatulekul oma mõte, aga nüüd ei leia ta seda enam. Ta orienteerub iseendas nii sama vähe, kui selles neetud Labürindis.

Acte, palun, ole nüüd mõistlik! Ära satu paanikasse. Milleks peaks see mees sind siia pimedusse jätma? Ja kui tal ka nii pöörane mõte oleks pähe tulnud, kas ei pane siis Varro ja teised talle aru pähe? Nero üritusele oleks ju ometi väga kahjulik, kui Acte, kes teda külastama on tulnud, äkki kaoks?

Järsku haaras ta hirmuga oma juustest. Kas ei ole neisse siiski mõni nahkhiir kinni jäänud? Mõttetus! Viimases, kõige kaugemas koopas elutseb Labürindi jumal, härgjumal Labyr. See on Edessa rahvast sundinud Labürinti saatma noori inimesi ja joob neide verd.

Kui kaua ta küll siin on istunud? „Punahabe," hüüdis ta äkki, ja tema hääles oli suur hirm. „Kus sa oled? Aita mind ometi!"

Korraga oli tõepoolest Nero hääl taas tagasi.

„Olete te ikka veel siin, Acte?" küsis ta viisakalt ja imestunult. Ta rääkis pimeduses nii kergelt, nagu hoiaks ta silma ees smaragdi ja silmitseks naist. „Miks te siis ei järgne mulle? Kuid võib-olla on teil õigus: majesteedi nimbus on liiga hea, et seda labaseks valgustamiseks kasutada. Ma saadan teile tõrvikukandja."

Ilmus tõrvik, ilmus valgus, ja lõpuks jõuti jälle päevavalgele. Hirm, mida Acte oli Labürindis tundnud, läks tal meelest. Seevastu mäletas ta peagi üksnes seda, mis oli selles elamuses olnud kõrvat. Labürindi Nero, kes oli teda erutanud, hirmutanud, päästnud, oli olnud too surnud, ehtne Nero. Too surnud, ehtne Nero oli Labürindis niisama kodus kui oma mausoleumis Acte pärgis Roomas. Ja Acte teadis nüüd päris täpselt, et oli talitanud õigesti, sõites Mesopotaamiasse.

12

NERO PÕRM

Acte oli nüüd juba peaaegu kuu aega Edessas elanud. Nero sõbrad leidsid, et on väga ilus ja tore, kui Acte siin viibib, aga kui ta nüüd mõne otsustava väljaastumisega Nero ehtsust ei tõenda, toob tema külaskäik rohkem kahju kui kasu. Nad olid üksmeelel, et on olemas üksainus viis, kuidas Acte saaks Nero kasuks midagi mõjuvat ära teha.

Oli loomulik, et usaldati Varro hooleks Actet veenda seda sammu astuma.

„Ma näen rõõmuga, võluv Acte," ütles ta, „et te meie Neroga palju koos viibite. Kas te nüüd hakkate aru saama, kuidas mul tekkis see pöörane plaan Nerot uuesti ellu äratada?"

Acte kuulas teda nagu tähelepanelik laps, noogutas mõtlikult ja heakskiitvalt.

„Kui meie Nero," jätkas Varro, „isegi teid, mu Acte, mõneks hetkeks tagasi minevikku suudab kanda, kas ei või ta siis sellesse

minevikku tagasi kanda ka Roomat, kes on teist võrreldamatult jämedakoelisem."

„Ajad," julges Acte kahelda, „on muutunud karmimaks, kainemaks. Nüüd on tarvis väga mõjuvaid vahendeid, et valmustuid esile kutsuda. Võib-olla ei lähtu see värvikas pimestus, millega Nero meid lummab, sugugi temast, vaid peitub meis enestes. Ja siis on meie üritus ikkagi mõttetu ning lootusetu."

Acte oli ütelnud „meie üritus", ja see oli Varrole suureks triumfiks.

„Kas mäletate veel, Acte," küsis senaator, ja see oli pigem palve kui küsimus, „kuidas tookord usk Nerosse elu kergemaks tegi? Kas mäletate maailma jahmatust ja vapustust, kui Nero suri? Kas ei tundunud, nagu oleks maailm muutunud korraga kaineks, kahvatuks, värvituks? Palatinuse mehed tahtsid meilt teilt ja minult, meie Nerot varastada. Kas poleks imetore näidata neile, et nad on jõuetud? Nad on Nero rinnakujud kildudeks peksnud, tema nime kõigist raidkirjadest välja kraapinud, isegi tema kolossile panid nad Nero ülla pea asemel vana Vespasianuse matslikult proosalise pea otsa. Kas ei oleks suurepärane neile näidata, et sellest kõigest polnud miskit kasu? Peab tunnistama, et mõneks aastaks said nad oma tahtmise. Mõneks aastaks püstkisid nad maapinnalt tõesti igasuguse fantastika, lennukuse, liialduse, kõik selle, mis tegi elu elamisväärseks. Nüüd aga on Neroga koos kõik jälle tagasi tulnud. Kas see teid ei haara, Acte? Jumalad on meil aidanud jagu saada esimesest, kõige raskemast teost lõigust. Tulge meiega, Acte! Me vallutame Antiookia, Aleksandria, Korintose, Palatinuse."

„Te unistate," sõnas Acte, kuid tema hääles polnud ettekeidet. Ta ise unistas koos Varroga, rääkis looritatud häälel, otsekui poolunes. „Oleks hea," jätkas ta samasugusel unistaval toonil, „koos Neroga jälle Palatinuses elada. Aga seda ei juhtu. Ei ole hea anduda võlule, nagu teete seda teie, mu Varro. Kui võlu haihtub . . ." ta vaikis ja jäi mõttesse.

„Kui võlu haihtub?" küsis Varro temale otsa vaadates, ise peaaegu uimane teadlikust kurbusest, mis naisest õhkus.

„Kui võlu haihtub . . ." kordas Acte jällegi lauset lõpetamata.

„Mis siis, mis siis?" painas Varro ega pööranud temalt pilku.

„Siis jääb järele vana naine," lõpetas Acte selge häälega, rahulikult naeratades.

Ja temale omase loogikaga kirjeldas ta Varrole täpselt ja kainelt, missugusena ta tema Nerot nägi.

„Olete kindlasti õige mehe valinud," ütles ta. „Ta oskab petta. Ta suutis isegi mind petta. Te teate, kui väga Italicus

armastab. Tema, luuletaja ja mees, ehkki muidu nii mõistlik, teeb end naeruväärseks oma lapsiku armastusega minu vastu, ja ma ei oleks naine, kui see mulle ei meeldiks. Aga ma pean tunnistama, et kui ma teie Nerot esmakordselt nägin, saavutas ta poole minutiga minu juures rohkem kui minu Italicus aastatepikkuse pingutusega. Kuid teie Nero, ja see on teie kaalutluse nõrk punkt, võib petta ainult minutiks, ja isegi siis pead olema temaga suhtes soodsalt häälestatud. Ta on läbinisti kunstlik, jumalad on enda lõbuks loonud sihukese vahakuju, kes võib kõnelda ja liikuda, kuid ta on ikkagi vari, tal pole õiget inimese hinge. Ta ei suuda isegi naisega magada, ta pole „Nero", pole mees, tal puudub sigitusjõud. Kõige elavam on ta oma Labürindis. Ta on kummitus, niisugusena kujutlen ma surnuid Hadeses, ta on sinuski. Te olete mulle kibeda õppetunni andnud, Varro. Südantlõhestav on näha enda ees nii mehelikku ja keiserlikku, nii suurt, tähedast ja muinasjutulist kesta, mille sisimas on üksnes tühjus. Ma hakkan kartma iseennast, omaenda liigutusi, oma kõnnakut, oma häält, kui ma näen seda Vari-Nerot."

Varro sai aru, ja enne kui ta jõudis oma palvet esitada, teadis ta juba, et naine selle tagasi lükkab.

„Kui ma teie elavat nägu näen, Acte," alustas ta siiski uuesti, „ei saa ma uskuda, et olete nii kaine, nagu püüate näida. Kui mina end kütkestada lasen, laske siis ka teie end kütkestada. Ärge olge liiga mõistlik! Jääge meie paati, Acte! Kui me purjetades peaksimegi põhja minema, kas poleks siiski suurepärane sõit? Ja kui teie meiega olete, siis ei vea meil viltu."

„Tahaksin teile midagi tunnistada, Varro," vastas Acte. „Te teate, et ma Nerot armastasin. Nii tugevasti, et iga teine tema varju ees kahvatab. Teie Nero oli esimene mees, kes kõik uuesti põlema süütas, mis Punahabeme surmast saadik minus oli kustunud. Ma ei talu teie Nerot. Ma lähen hulluks, kui ma üha jälle pean läbi elama, kuidas sellest lihalikust kummitusest vaim põgeneb, niipea kui teda puudutada. Ma ei talu seda. Ma ei armasta joovastust; te eksite. Igatahes ei armasta ma joovastust, mida peab saavutama niisuguste vahenditega. Siia ma ei jää." Ja kuna ta mehe sügavat pettumust nägi, jätkas ta teisel toonil, arvestavalt, naljatledes ja tõsiselt ühekorraga: „Ma ei taha teid hätta jätta, Varro. Tahan teid aidata. Te teate, et olen rikas naine, ma armastan rikkust, ja kui ma teie Nero heaks midagi ette võtan, siis on arvatavasti ainus tegelik tagajärg see, et Titus minu ilusad mõisad ja tellisetehased Itaalias konfiskeerib. Aga siiski: kui ma teie asjas teenet saan osutada, kui ma Nero nime heaks midagi ära saan teha, siis öelge mulle. Ma teen seda."

Nüüd siis oli õige aeg rääkida palvest, millega tahtsid Acte poole pöörduda Nero pooldajad. Oli ju naine ise selleks põhjuse andnud. Kuid seesama Varro, kes vähimagi kõhkluseta tuhandeid surma oli saatnud, kes mängu heaks oma tütre Marcia oli ohvr danud, kes oma sõpra Frontot kahjutundega, kuid ilma kahetse seta oli suremas näinud, kes omaenda eluga tihtipeale väh tähtsatel eesmärkidel oli riskinud, see Varro ei suutnud Claudia Actele näkku ütelda seda, mis ta temalt tahtis. Ta süttis kokku puutest Actega. Ta ei saanud isegi enam aru, kuidas ta oli võ nud, seni kui ta veel noor oli, üksnes mõistlikkusest, et keisrig mitte vahekorda rikkuda, keelduda nägemast Acte ilu, tema sõ laadsust, keelduda seda nautimast. Nüüd aga, vana mehena, näg tä seda korraga, ja kahetses. Mees, kes nii kaua oli võtnud el nagu ta on, kes ei tahtnud olematuks teha seda, mis ta oli te nud, või teha seda, mis ta tegemata oli jätnud, kahetses nüüd lühikese aja jooksul teistkordselt. Nüüd kahetses ta, et ta ei olnud tookord, ükskõik kuidas Nero sellesse suhtunud oleks, kõik mängu pannud, et seda naist, Claudia Actet, enda poole võit Tal tuli meeletu tahtmine jätta oma naeruväärne ja suurejoo line üritus natukeseks ajaks kõrvale, olla ei miski muu kui endine Varro ja tunda rõõmu veetlevast olendist, kelle saatus talle teada oli läkitanud.

Selle asemel, et olukorda kasutada ja talle oma palvet esitada, ütles ta seosetult:

„Kas mäletate veel, mu Acte, kuidas me värvilisi hiina kala kuldpalee uude tiiki lasksime?“

Ja Varro tundis end noorena nagu oma parimais aastais, kerge meelsena ja sügavana, kurjana ja oma võlujõus kindlana, valmis oma naudingu eest väga palju maksma, teades hästi, et elu võib nautida ainult siis, kui ei olda arvestaja. Ta tundis, et Acte on talle nii lähedane, nagu ei iial varem. Õigupoolest, nagu talle tundus, on nad toas kolmekesi: surnud tõeline Nero on nendega, oma parimas kehastuses, neid segamata, ja see punub nende kolme vahel sügava, rohkem kui sõbraliku ühtsustunde.

Kuid Acte ei nõustunud tema mängu kaasa mängima. Vastupidi, ta kordas, järsult ja tahtliku kuivusega mehe unistuslõnga katkestades:

„Ütelge mulle, mis ma teie Nero heaks teha saan?“

Ja siis võttis Varro end kokku ning teatas talle, milles tema ja ta sõbrad näevad ainsat tõelist teenet, mida Acte nende ürituse heaks teha saaks.

See aga oli järgmine: kui Nero elaks, oleks urnis, mida Acte oma pargi mausoleumis Roomas säilitab, kellegi tundmatu põrm

kui Acte on veendunud, et Nero elab, on see urn ja mälestus- sammas naeruväärsed. Kui Acte tahab maailmale näidata, et ta elavasse Nerosse usub, peaks ta mälestussamba hävitama ning tundmatu surnu põrmu tuulde hajutama.

Acte näo läbipaistev nahk tõmbus sellal, kui Varro oma palve tahtliku kuivusega esitas; säravvalgeks. Kuid tema hääl kõlas puhtalt ja rahulikult nagu alati, kui ta nüüd, niisama kuivalt kui Varro, nentis:

„Te nõuate, et ma hajutaksin tuulde kõik, mis mul tõelisest Nerost veel alles on, et tõestada oma usku teie Vale-Nerosse?“

„Jah,“ ütles Varro asjalikult. Kuid veel enne, kui see „jah“ oli kõlanud, häbenes ta seda ettepanekut, ja lisas kohmakamalt, kui see tal muidu kombeks oli: „Jutt on Nero üritusest. See peaks küll väärima käputäit tuhka.“

Acte rohekaspruunid silmad sihtisid tükk aega senaatorit, Nero sõpra. Naise õlad olid pisut langetatud, tema kaarjas suu tõmbles üsna tasa.

„See, mis te ütlete,“ vastas naine vaevu märgatava pilkega, „on kindlasti väga mõistlik. Aga parem, kui te poleks seda ütelnud.“

Toas tekkis ebamugav vaikus; korraga oli kõik tagasi, mis neid kahte lahutas.

Acte kogu olemusest õhkus nördimust Varro ja tema ettepaneku vastu. Asjatult püüdis ta end terve mõistusega veenda: „Kui tema tahab Nero üritust jätkata ja Nero vaimus maailma valitseda, kas saab ta siis mingi urni ees peatuda? Temale ei ole seal sees tõesti midagi muud kui käputäis tuhka.“ Aga oma südamepõhjas teadis ta, et Varrot see ei vabanda ja senaatoril pole Acte ega Nero ees õigus. Need kaalutlused võisid olla õiged Varrole, kuid mitte temale, Actele. Acte loogika oli teistsugune kui Varro oma. See, et ta tookord kõhklemata oma eluga oli riskinud, et Nero surnukeha rüvetamisest päästa ja keiserlikult maha matta, oli tema elu kõige suurem ja mõistlikum tegu. Mis tähendab siis mõistlikult talitada? Mõistlikult talitada tähendab talitada nii, nagu see loomusele kohane. Pieteet oli tühi sõnakõlks Varrole, mitte temale. Nero tuhka tuulde hajutada tähendab talle sedasama, mis oma verd maha valada. Too kreeka naine, kes oma elu kaalule pani, et oma venna surnukeha mulda sängitada, ei olnud paljas teatrikuju, ei olnud üksnes luuletaja armust. Isegi kui Acte oleks kindel, et seelabi Flaviused Roomast minema aetaks, ei lubaks ta iial, et hävitataks hauakamber tema pargis, hauakamber, kus tema Nero elas. Tema armastatu, tema keisri säilmed olid tema parim varandus, ta ei võinud hendeta elada.

„Põrmust ma ei loobu," ütles Acte tasa, kindlalt, kurjalt. „Ma ei mõtlegi seda teha."

Varro vaikis. Ta mõistis, et ükski võim maailmas ei sundaks Acte sisemist vastupanu murda. Ta jättis hüvasti ja lahkus.

Acte hakkas kiiruga ärasõiduks valmistuma. Kui ta varem oli põlenud ihast Nero-Terentiusega magada, siis ei suutnud ta nüüd temaga isegi sama õhku hingata. Juba üksnes mälestus tema nahast, selle lõhnast ärritas teda iiveldusseni.

13

SIGITIS TÕUSEB ÜLES OMA LOOJA VASTU

Claudia Acte kavatsus Antiookiasse ja Rooma tagasi pöörduda viis Nero sõbrad tasakaalust välja. Trebonius ja Knops nõudsid tema kõrvaldamist, hävitamist, enne kui ta Rooma tagasi pöördub ja seal kuuldusi levitab, nagu poleks Nero sugugi Nero. Isegi iseendale ei tunnistanud nad, et olid rõõmsad, leides ettekäände solvatud meheliku enesearmastuse eest naisele kätte maksta.

Terentius kuulas oma lähikondlaste ettepanekuid heameelega. Teda vihastas, et Acte oli paljalt oma ilmumisega Mesopotaamia rahvahulkade poolehoiu võitnud, ta kadestas naise populaarsust. Ta teadis täpselt, et oli olnud hetki, kus naine teda Neroks oli pidanud. Võib-olla, ütles ta endale, oleks ta võinud naise võita, kui ta poleks mehena kimpu jäänud. Ta ei andestanud naisele, et tema kui mehe ja kui näitleja jõud ei olnud küllaldane, ega unustanud, et naine oli olnud pime „oreooli", majesteedi hiilguse suhtes, mis temast Labürindis kiirgas. Oleks hea, kui see hoor maailmast kaoks, ja oli õnnelik kokkusattumus, et ka riiklikud huvid seda nõudsid. Kõige lihtsam oleks muidugi Actet nurga tagant tappa. Kuid see tundus talle liiga kohmakana ja labasena. Nero kättemaks peab olema peenem, vaimukam. Talle meenus osavalt korraldatud laevahukk, misläbi Nero oma ema teelt kõrvaldas. Terentius unistas „õnnetusjuhtumist", kusjuures Acte saaks tundmatuseni vigastada: ütleme, ta nägu oleks igaveseks moonutatud või kaotaks ta oma kõnnaku ilu. Õnnetus tuleks korraldada muidugi nii rafineeritult, et isegi Acte ei oskaks selles näha muud kui õnnetusjuhtumit.

Acte oli vahepeal oma ärasõidu ettevalmistused lõpetanud. Ei tal aga oli pehme süda, ei tahtnud ta enne Edessast lahkuda, kui

oli jätnud hüvasti mehega, kes talle pärast pikki põua-aastaid jälle suurt tunnet oli sisendanud. Ta otsis Nero üles.

Nero tegeles parajasti oma taltsutatud nahkhiirtega grotis, mille ta oli nende loomade jaoks sisse seada lasknud. Et Acte teda hüvasti jätma tuli, oli Nerole ebameeldivaks üllatuseks. Tema plaanidega oleks paremini sobinud, kui naine oleks katsunud salaja minema hiilida. Nero oli abinõud tarvitusele võtnud ja Acte poleks sel juhul tema võimupiirkonnast elavana pääsenud. See, et naine tema ees tervena ja lõbusana seisis, ei sobinud Nero maailmakäsitusega, lõi ta rööpast välja, ja ta vihkas naist veel rohkem, sest elav Acte ei ühtinud pildiga, mis ta temast oli loonud.

Ta laskis naist natuke aega oodata, ei läinud siis paleesse, vaid võttis ta vastu poolpimedas grotis. Kummituslikult lendlesid tema nahkhiired ringi, klammerdusid lae ja eendite külge. Need olid mitut tõugu loomad; inetult rippusid nad kõikjal, inimkäte, tohutute kõrvade, ilgete koera- ja ahvinägudega, tiheda, väga erinevates värvides karvakasukaga. Nero oli oodanud, et Acte selles õudses ümbruses segadusse satub. Ent Acte tundis pigem võõrastust. Kuna loodetud mõju ei ilmnenud, ei õnnestunud Terentiusel hästi selle lahkumisaudientsi ajal Nero olla. Tõsi küll, ta leidis palju kurbi sõnu, et Acte nii ruttu temast lahkub, pooleldi iroonilisi sõnu, tsiteeris ka klassikuid, mitte halvemini, kui seda ehtne Nero oleks teinud. Ent sellegipoolest tundus ta iseendalegi mannetuna, Acte silmis aga oli ta veelgi mannetum, ja naine ei saanud enam sugugi aru, kuidas see inimene temas nii suuri tundeid oli äratanud.

Ta oli juba valmis lahkuma, kui Nerole lõpuks vaim peale tuli ja mees end kokku võttis. Jah, see oli ehtsa Nero vaim. Ta tundis end keisrina, kes lahkub temale kunagi väga lähedasest, praegugi lähedasest inimesest. Kuid nüüd tahab tema, keiser, et neid lahutaks surm, millest teine veel midagi ei tea. Tumedalt ja salapäraselt hakkas ta rääkima oma nahkhiirtest. Rääkis sellest, kuidas Odüsseuse poolt tapetud kosilaste hinged nagu nahkhiired surnute saatjale Hermesele allmaailma järgnevad. Tsiteeris Homerost:

> Niisama kui nahkhiired, kes koobaste mustavas ruumis
> piuksudes lendavad, kui kivist kaarduva võlvi alt, kus nad
> kimbuna kõlkumas koos, neist äkki on üks maha langend –
> hingedki piuksudes nii nüüd lendasid. Ees aga hõljus
> neil pimesumbunud teil jumal Hermes, õnnede andja.

Tumedalt ja tähendusrikkalt naljatades arutles ta, kes nende ühistest surnud tuttavatest nüüd küll selles või tolles lõustlevas

loomas peitub. Seejuures vahtis ta Actele oma lühinägelike silmadega kurjalt, samaaegselt aga ka kurvalt ja õrnalt otsa, otsekui igaveseks hüvasti jättes. Ta mängis Nerot, kes teab, et tema ema Agrippina või et tema naine Octavia asub reisile, kust enam tagasitulekut ei ole. Ta armastab seda Agrippinat, seda Octaviat, seda Actet, sest et too on talle juba surnud, ja et ta naudib seda mõnu rääkida surnuga, kes arvab end veel elus olevat. Ta võib selle surnu vastu eriti armastusväärne olla, teades oma pahatahtlikku üleolekut. Ta on Acte vastu eriti armastusväärne.

Acte kohkus. Algul oli talle mees, kes oma taltsutatud nahkhiirtega mängis ja neid käest söötis, mannetuna tundunud. Nüüd hakkas tal õudne. Ta tundis seda Nerot. Tundis tema õudset põhjatut julmust. Tundis Nero kirge seda sorti kuratliku, peene mängu vastu. Jah, nüüd ta mõistis, miks see mees teda nii süga vasti oli liigutanud. Acte nägi tillukest, põlglikku, armastusväärset, läbinisti kurja joont tema suunurgas.

Terentiuses, kes mängis oma nahkhiirtega, tundis ta ära Nero, kes mängis allmaailma saadetud surnutega. Ta tundis ära Nero, ta tundis, et mees oli ta surma mõistnud. Ta tajus allmaailma külma hingust ning eemaldus, hirm südames.

Ei Nero, Trebonius ega Knops lasknud Varrol ega kuningas Philippil midagi märgata oma kavatsustest Acte suhtes. Nero teadis täpselt, et nood kaks teeksid kõik, et tema plaani teostamist takistada. Ent vastu Nero tahtmist olid mõlemad ikkagi sellest teada saanud, ja õige varsti pärast Acte hüvastijättu keisriga palus Varro Nerolt tungivalt audientsi.

„Olen kahjuks kuulnud," ütles Varro, „et Claudia Acte tahab meist lahkuda."

„Jah, mu Varro," möönis Nero sõbralikult, „me ei suutnud teda kinni pidada, ei teie ega mina."

„Kui teda kinni pidada ei saa," arvas Varro, „siis tuleks nii kaunile ja armastusväärsele daamile tema tagasireisi võimalust mööda kergendada."

„Jah," kostis Nero, „seda tuleks teha."

„Ma annan tema käsutusse ühe oma reisivankri," ütles Varro muuseas, „ja sajamehelise aueskordi."

„Te tulete kahjuks liiga hilja, mu Varro," kahetses keiser. „Ma andsin talle ise reisivankri ja kaitsemeeskonna."

Senaator tõmbus õige pisut kahvatuks.

„Ma oleksin Teie Majesteedile tohutult tänulik," sõnas ta, „kui mulle antaks eelis meie Claudia Actele seda väikest teenet osutada. Ma olen juba vanast ajast tema ees pisut võlglane, ja peale selle on Teie Majesteet," lisas ta kelmika, natuke salakavala fami-

liaarsusega, „nädalate kaupa meie Acte intiimses läbeduses viibinud."

Vihje pahandas Terentiust, aga ta ei lasknud oma pahameelt välja paista.

„Ei, mu Varro," naeratas ta seevastu ja patsutas Varrole õlale, mida ta senini iial ei olnud julgenud teha. „Sellest ei tule midagi välja. Selleks lühikeseks ajaks, mis on jäänud, tahame juba meie oma Actele viimast teenet osutada."

Tema sõnad kõlasid kogu armastusväärsusele vaatamata nii ähvardavalt, et Varro, kartes teda ärritada, ei söandanud vältida selle mehe vastikut puudutust.

„Ärge nõudke seda," palus ta pigem tungivalt. „See võib halvasti lõppeda," lisas ta, „kui minu laitmatult usaldusväärsed inimesed Actet piirini ei toimeta. Viimasel ajal ei ole maantee just ohutu."

„Kas te ei pea minu inimesi usaldusväärseks, Varro?" küsis Nero.

„Mina pean oma inimesi usaldusväärsemaks," vastas Varro.

„Te olete väga julge, mu sõber," ütles Nero ja manas oma keiserlikule näole tillukese tumeda pilve. „Kas arvate, et just sellised argumendid mind teie palve suhtes armulikumaks muudavad?"

Varro hoidis end vaos.

„Mõtelge sellele," palus ta veel kord, „missugust laimu, missuguseid ettenägematuid tagajärgi põhjustaks see, kui meie Actega teel õnnetus juhtuks. Kogu maailm ütleks, et Acte tundis meie Neros ära mitte majesteedi, vaid kellegi pottsepp Terentiuse. Cejoniusele ja Palatinuse inimestele oleks see tohutuks triumfiks. Meie Actega ei tohi midagi juhtuda," vannutas ta keisrit.

„Sellepärast ma andsingi talle kaitsemeeskonna," seletas Nero sõbralikult naeratades.

Nüüd aga ei suutnud Varro end enam pidada. Ta astus üsna Terentiuse ligi ja ütles talle otse näkku:

„See ei lõpe hästi, kui Acte sinu inimestega reisib, ka sulle ei lõpe see hästi, ja seda ei juhtu."

Ta rääkis tasa, kuid nii otsustaval ja vihasel toonil, et Terentius kohkus. Kuid Terentius ei tahtnud taibata, et oli Varro jaoks nüüd Terentius, mitte enam Nero, ja ta vastas:

„Kuidas saad sa seda takistada?"

„Enne kui ma luban," ütles Varro, „et Acte sinu lurjuste kätte satub, panen ta pigem ütlema, kes sina oled. Jah, enne ütleb ka teatud Caja, kes sa oled, ja ka Varro ise ütleb seda."

Terentius kahvatas. Kuid ta jäi Neroks edasi ega loobunud oma kergest toonist, keisri toonist, kes oma sõpra nokib.

„Varro erutub liialt," naeratas ta, „selle väikese tüdruku pärast. Ma pole teda veel iialgi nii erutatuna näinud. Kes oleks osanud arvata, et meie Varro suudaks veel nii armuda! Ma andestan armunule tema sündsusetuse. Aga sinu palvet ei saa ma seekord kahjuks täita," lõpetas ta veidi pilkavalt, veidi kahetsevalt, öelda: „Mitte sina, vaid mina annan Actele kaitsemeeskonna."

Terentius ootas, et Varro hakkab raevutsema, vihast vahutama, ta ootas purset. Ta oli selleks valmistunud, see lahing tuli kord maha pidada. Ta kartis seda, aga see tuli läbi teha. Actet vihkas ta väga ja Varrot vihkas ta väga, ning ta oli kindel, et see vihkamine annab talle jõudu tülis Varroga mehe eest väljas olla, Neroks jääda.

Kuid Varro ei ägestunud. Varro ei raevutsenud. Vastupidi, tema näolt kadusid viimased viha jäljed. Kaugelenägelik senaator taandus pisut, et teist paremini vaadata, tema suu tõmbus uskumatult ülbele, heatahtlikult põlglikule naeratusele, ja häält tõstmata, kuid oma sõnade mõjule ja sigitise kuulekusele kindel, heitis ta:

„Kuss, Terentius!"

Ja lahkus.

Terentius vahtis talle järele, üleni tardunud, liikumatu, kahvatu, moondunud näoga. Siis, õige varsti, pühkis ta kindlalt need kuulmatud sõnad enda teadvusest. Seda ei tohtinud olla, seda ei tohtinud ta kuulda. Oleks see olemas olnud, oleks ta seda kuulnud, siis oleks ta hirmsal, kujutlematul kombel kätte maksnud, oleks pidanud laskma Varrot, Actet, Cajat avalikult ennenägematul viisil piinata ja nad hukkama. Seda ta ei võinud. Veel mitte. Järelikult ei olnud ta Varro sõnu kuulnud, neid ei olnud olemas.

Claudia Acte reisis Varro antud kaitsemeeskonnaga ning jõudis õnnelikult Antiookiasse ja Rooma tagasi.

14

„OREOOL"

Keisrit ei paistnud Acte ärasõit häirivat. Ta mähkis end üha ligipääsmatumalt oma „oreooli", oma arvatavasse majesteetlikkusse.

Ta ümbritses end toreda esinduslikkusega, nagu seda Nero oli teinud. Raha oli olemas. Maksu maksid vallutatud Süüria linnad,

Hende kogukondade ja üksikisikute vara, kes olid end Tituse pooldajatena ja Nero vastastena kompromiteerinud, konfiskeeriti. Artaban, kuningas Philipp, teised Mesopotaamia ja Araabia vürstid, ülempreestrid ja šeigid annetasid rikkalikult. Nero võis endale oma kirele kolossaalsete ehituste vastu. Suurejooneliselt ehitas ta üleujutatud Apamea uuesti üles ning nimetas selle Neroniaseks. Rajas seal staadioni, teatri, templi oma geeniusele; ka jumalanna Taratele ehitas ta uue, toreda hoone.

Samaaegselt hakkas ta teostama oma lemmikunistust. Edessa kohal kõrguv kalju pidi muutuma tohutuks bareljeefiks, mis säilitaks vanade idamaa mälestussammaste kombel igaveseks keisri saavutused. Jumalustatud keisreid kujutati tavaliselt kotka seljas taevasse lendamas. Tema, Nero, dikteeris kujurile julgema motiivi. Ta tahaks lennata nahkhiirel, ühtlasi nõudis ta aga realistlikku kujutamist; tema enda jooni ei tohi pehmendada ja looma inetut, õudset lõusta, samuti tema ahvilikke küüsi tuleb edasi anda kogu ilustamata ilguses, kõik hiiglamõõtmeteni suurendatult.

Keisri nõunikud raputasid pead, leides selle sümboli olevat liiga julge. Ehkki suur osa elanikkonnast nahkhiires õnnetoovat märki nägi, sidusid siiski paljud seda allmaailma ja surmaga.

Nero naeris nende kõhkluste üle. Mis on surm, mis on allmaailm? Ebausk, mõttetus. Eks olnud ta, tolle klassiku sõnade järgi, „üdini keiser"? Tema mõtted ja tunded olid keiserlikud, jumalikud ideed, ja kui tema deemon tal käskis nahkhiirega motiivi valida, siis muutusid tema sisemise hääle ees kõik vastuväited nulliks.

Ta oli meeletuseni julge nagu Nero oma õitseajal. Ta laskis Partia suurkuninga eeskujul enda ees kanda tuld, „oreooli" märki, mida ei olnud senini söandanud ükski Rooma keiser. Seejärel laskis ta vermida kuldmündi, mis kujutas tema nägu kahekordse joonega, – julge vihje sellele, et ta on kahekordne Nero, surnud ja uuesti üles tõusnud, nagu jumal Osiris. Suure vaevaga suutsid ministrid keisrit keelitada mündi väljaandmist edasi lükkama, nad kartsid, et sellel kujutatud kahekordne Nero võiks esile kutsuda pilkehimuliste süürlaste kurjé nalju. Kuid Nero ise armastas oma kahekordse profiiliga münti ning silmitses seda sageli.

Nagu endine Nero Kreeka linnades, nii esines uus Nero avalikult Samosata, Larissa ja Edessa teatrites ning säras, kui auhindajad talle pärja määrasid. Rahvahulgad hõiskasid, nad olid õnnelikud, nähes oma keisrit laval, ja tema, innustatuna nende vaimustusest ja omaenda majesteetlikkusest, ületas iseenese.

Ta otsis nüüd meelega oma ohtliku sõbra-vaenlase, Varro seltskonda. Varro ei olnud muianud, kui ta talle oma koopa sala-

duse usaldas. Varro oli taltsas. Varro teadis, et temal, Nerol, on „oreool". Nero mängis temaga, tahtis üha uuesti kuulda, et mees temasse usub. Nero ärritas teda, torkis teda, et tema sõnadest tema käitumisest välja nuhkida midagi, mis lõhnaks mässu, mille vikule vihjamise järele. Kuid Varro jäi alandlikuks, jäi hoovkonnalaseks, kes on õnnelik, et majesteet oma palet laseb paista tema peale; toda „Kuss, Terentius!" ei ole iial olnudki. Nero vajas tal näpunäiteid, juhtnööre, kuidas siin või seal käituda. Varro andis talle diskreetselt nõu. Nero järgis seda; ainult Varro juurest kul mitte.

Nero muutus oma vihjetes üha jultunumaks. Kord leidis senator ta tolle kahekordse profiiliga kuldmündi vaatlemisse süvenenult.

„Ütelge avameelselt," küsis Nero väljakutsuvalt, „kas te ei pea seda joonistust liiga pretensioonikaks?"

„See on uhke, uljas sümbol," vastas Varro läbitungimatul ilmel, ja tema pilk libises lihast ja verest loodud pealt mõlemale kuldsele peale.

Nero-Terentius aga vastas unistavalt ja rahulolevalt:

„Jah, mu Varro, on tarvis nahkhiirte juurde laskuda, et ülen näidata niisugust tarka julgust."

15

JUMAL NAHKHIIREL

Kui kindlana Nero võim ka ei tundunud, kasvas sisemine vastupanu ikkagi. Nerole alluval territooriumil ei edenenud asjad sugugi hästi. Ehkki maal valitses kord, oli see surve ja puudus vili.

Linnade peaväljakuil seisid nüüd kivi- ja vasktahvlid kaunis kõlavate privileegidega, mis Nero oma äsja vallutatud maadele ja linnadele oli andnud. Esialgu aga olid need tühjad juriidilised vormelid. Esialgu ladus uue keisri olemasolu Mesopotaamia väike valitsustele koormisi, mis olid hulga kõrgemad kui senised tribuudid. Vürstid katsusid neid koormisi veeretada rentnikele ja ettevõtjaile, need omakõrda talupoegadele ja käsitöölistele, kes jällegi pigistasid orje; nõndaviisi said kõik uusi koormisi oma nahal tunda.

Ei edenenud ka kaubandus. Rooma valmistas raskusi Süüria piiril. Karavanid, mis Hiina siidi, Araabia vürtse, Punase mere

järle ja India tooteid Rooma riiki vedasid ning selle vastu keisririigi produkte vahetasid, otsisid uusi teid. Mesopotaamia peamised tuluallikad kuivasid kokku.

Nerolt oli oodatud õitsengut ja küllust, usutud, et kui maa rabaneb Rooma tollidest ja tribuutidest, saab igamees leiva asemel pirukaid ja vee asemel veini. Aga Neroga ei tulnud mingeid pirukaid, vastupidi, isegi leib jäi napiks, ja veinisse tuli üha enam vett lisada. Muidugi, kel oli vahetult Nero ja tema inimestega tegemist, see läks rasva, muutus kõrgimaks ja varakamaks. Neid, kel oli Neroga tegemist, polnud vähe: tema ametnikud ja hankijad, tema sõdurid ja politsei, need, kes talle ja tema inimestele lisse, maju ja tänavaid rajasid, need, kes õmblesid tema armeele mundreid ja sepistasid relvi. Neid polnud vähe, iga kümne hulgas üks. Ent pirukad ja praed, mida need paljud sõid, mida iga kümnes sõi, näpsati teiste, ülejäänud üheksa nina alt.

Rahulolematute nurin ei vaikinud. Tumedad tähendamissõnad Patmose Johanneselt, pühalt näitlejalt, kes end vana viisi kõrbes varjas, külvasid rahvahulkades üha rohkem rahutust. Enam ei tahtnud keegi uskuda, et tõepoolest kristlased Apamea linna voogudesse uputasid. Ka see, et Claudia Acte, rahva lemmik, ära sõitis, pani Neros kahtlema. Need, kellelt Knops ja Trebonius nende vara olid röövinud, või muidu kahjukannatajad ning alandatud vihkasid ja ässitasid, tapetutel oli sõpru ja poolehoidjaid, kes ei unustanud ja rahul ei püsinud.

Sellele lisandusid lõputud hõõrumised Treboniuse ohvitseride ning ametnike ja kohalike riigimeeste ning sõjaväelaste vahel. Juba ammust ajast olid rooma ohvitserid ülbelt oma idamaa võitluskaaslastele ülalt alla vaadanud, idamaa sõdurid olid „abiväed", ja nüüdki kohtlesid nad kohalikke kindraleid üleolevalt. Philipp ja Mallukh olid nördinud Nero suurusehullustusest, tema lähikondlaste omavolist ja jultumusest. Lõpuks olid ju nemad need, kes Rooma keisri võimule olid upitanud ja teda aitasid seal püsida. Südametäiega veendusid nad, et kelmid, narrid ja röövlid, keda nad olid pidanud appi kutsuma, et säilitada oma autoriteeti ja vanu valdusi, neil üle pea kasvasid. Kuidas nad teda ka väliselt ei toetanud, alustasid nad seestpoolt pikaldast, põrandaalust, idamaist kurnamissõda Nero vastu. Varro püüdis jõudumööda vastuolusid silúda, ent see ei õnnestunud tal hästi; vihkamine Läänе ja Ida ohvitseride ning ametnike vahel kasvas üha.

Nero-Terentius ei tahtnud ühtki neist raskustest märgata. Ta joobus sõnade „riik, võim, armee, rahvas, Ida" uhkest kõlast; tegelikult aga ei huvitanud teda poliitika ja majandus põrmugi ning kõitsid teda ainult siivõrd, kui nad andsid ainet sõnakõlksutami-

seks. Keiserlikkus, juhtimine tähendasid temale esindamist, rahva kogunemisi, paraade, ehitusi, hiilgavaid pidusid, võimu, nimbust ja eelkõige kõnesid, kõnesid. Poliitiliste ja majanduslike probleemide ees tõmbus ta üleolevalt pead vangutades oma „oreooli" varju, veendumuses, et kui tõsised raskused ähvardavad, kuluvad siis näitab tema sisemine hääl talle juba õige tee.

Tõsiselt võttis ta ainult üht: oma majesteetlikkuse säilitamist. Ta uuendas ja tugevdas majesteedi solvamise vastu antud seadusmis Flaviused olid tühistanud. Tema senat pidi selliste kuritegude eest karistama niisama rangelt kui Tiberiuse ja Caligula aegadel. Anti välja karmid dekreedid. Peale keisri ei tohtinud keegi kasutada smaragdi, et paremini näha. Keelatud oli keisri kuju ees vanduda ja röhitseda. Vähimagi eksimuse, isegi tahtmatu eest karistati. Öördamine õitses.

Majesteedi solvamise eest mõisteti lõpuks kohut ka vaibakaupmehe Nittai üle. Ta oli sportlikeks eesmärkideks palju raha andnud, oli oma villas tolle ilusa mänguõue sisse seadnud, kus Varro ja kolonel Fronto omal ajal vahetevahel kohtusid, oli ka kunste edendanud. Kord aga oli ta valel kohal kokkuhoidlik olnud: ühe kord, kui ta ülekulude tõttu keeldus Punase tänava vabrikust tellitud Mithrase kuju vastu võtmast. Nüüd tõsteti tema vastu kaebusta olevat loomuliku vajaduse rahuldamisel jätnud sõrmest võtmata sõrmuse kiviga, kuhu oli graveeritud Nero pea. Senat mõistis ta väljasaatmisele. Keiser rahuldus sellega, et konfiskeeris tema varanduse. Nero ja Knops naeratasid. Nüüd ei saanud vaibakaupmees Nittai enam kiusata ausameelseid pottseppi, kui närune summa, millega ta läbi ajada tahtis, ei olnud piisav.

Ka jutte oma impotentsusest võttis Nero kui tema „oreooli" solvamist. Kuna neid jutte keeldudega summutada ei saanud, püüdis ta seda teha teiste vahenditega. Ta käskis kõigi silme alt tulla oma magamistuppa kõrgest ja madalast seisusest naisi; seejärel aga kadusid need naised mõne päeva pärast. Kõikjal sosistati üksteisele kõrva, et jumalad, kadestades Nero õnne, ei luba vat talle armunaudinguid ja surmavat iga naise, keda ta on puudutanud. Kui taevas talle uuesti võimu andis, olevat keiser loonud, et ka see needus on talt võetud. Nüüd aga selgus, et see on ikka veel jõus. Sellepärast on keiser otsustanud lõplikult naistest loobuda. Kuna ta ei tahtnud, et see needus ka Claudia Actet tabaks, oli ta sõbratarist lahkunud ja tema armastusest hoolimata oma riigist minema saatnud. Oli neid, kes seda uskusid.

Nero tundis end julgena ja õnnelikuna, tema võim aga näis olevat talle igaveseks kindlustatud. Ta võttis vastu paraade, sõdu-

tid tervitasid teda hõisates. Eufrati ääres kerkis tema linn Neroonias, kõikjal tema maa linnades kasvasid tema valged ja kuldsed ehitused. Teda ümbritses „oreool", tema ees kanti tuld. Ei olnud enam kedagi, kes oleks kahelnud, et Labürint helendab, kui Nero seal viibib. Ta käis oma kunstlikus grotis, toitis oma nahkhiiri, pühendades hingi, kelle ta oli allmaailma saatnud, ajas nendega juttu. Ta silmitses täissöönuna ja õnnelikuna kuldmünti kahekordse näoreljeefiga. Sattus üha sügavamini oma kujuteldava majesteetlikkuse võrku.

Skirtose jõe kaldal Edessa linna kohal aga omandas kalju üha selgemini nahkhiirel ratsutava Nero piirjooned. Pealtvaatajaid kogunes hulganisti, et vahtida töömehi ja hiiglaslikku bareljeefi. Keisrile näis see ilusamana kui ratsutava Mithrase kuju. Rahvale võis see ehk sisendada hirmu, võib-olla ka põhjustada naeru. Seda ei teatud, sest kuju ees ei söandanud keegi rääkida, kartes Knopsi ja Treboniuse öördajaid.

Bareljeef aga edenes. Võis juba kindlaks määrata päeva, millal see avatakse ja sisse õnnistatakse: kahekümne esimene mai.

16

RADIKAALNE LAHENDUS

Knops istus nüüd sageli koos oma äiaga, pottsepp Gorioniga, ei temalt kuulda, mis rahvas Nerost arvab. Juba Gorioni üha suurenev, kohmakas familiaarsus oli Knopsile mõõdupuuks, mille järgi ta võis otsustada rahva kasvava rahulolematuse üle keisri suhtes.

Peagi on asi nii kaugel, et äi Gorion julgeb isegi häbitut kõnekäändu kolmest öökimapanevast K-st uuesti kasutada; vaimus kordas ta seda kindlasti juba ammu.

Ei, Knops ei pigistanud silmi ega kõrvu kinni päev-päevalt suurenevate raskuste ees. Kas ei olnud tema otsus Antiookia vallutamist ära oodata liiga julge? Kas ei oleks siiski targem enne, juba nüüd, Nero vankrist maha hüpata?

Kuid oli üks asi, mis teda tagasi hoidis. Tema tüdruk, tema naine, tema väike, priske, isuäratav Jalta oli rase. See, et ta saab endale seadusliku, vabana sündinud, jõuka poja, kavala, sitke Claudius Knopsi, kelle ees on lahti kõik teed, täitis teda pöörase rõõmuga. Rohmakalt kallistas ta oma Jaltat, selle tule-

vase Claudius Knopsi ema, ümbritses teda ihuarstide, sauna teenijate, toaneitsidega, vandus ropult, kui naine kurke või muud haput kraami nõudis, seevastu aga tõrkus söömast magusaid rammusaid mandli- ja okasnisukooke, mis tema tulevasele pojale oleksid andnud inimsilmale meeldiva välimuse. Ei, ta ei tohi jalga lasta. Tema kohus selle väikese Claudius Knopsi ees ka vastu pidada. Ta peab tegema veel viimase meeleheitliku jõupingutuse, et oma pojakest maailma ohtude eest kuldmõõgaga kaitsta. Vaibakaupmees Nittai konfiskeeritud varandusest oli ta saanud rikkaliku noosi, aga õngitsemiseks oli veelgi rasvasemaid kalu. Kõigepealt oli olemas keegi Hürkanus, maksurentnik, ihuskoi, kes oli keeldunud nõutud kõrget summat maksmast templi jaoks, mis püstitati Nero geeniuse auks. Eks ole see keeldumine tõendanud, et pururikka Hürkanuse raha vales taskus lebab. Tema, Knopsi kohus on see raha parematesse kätesse anda, oma tulevase poja, Claudius Knopsi tillukestesse, armsatesse käekestesse.

Ei, seni kui seda pole tehtud, ei tohi ta Nerost lahkuda. Kui ta aga Nero juures püsib, siis peab ta kiiresti rakendama abinõusid selle üha ähvardavamaks muutuva mässumeeleolu vastu. Teisest on abitud. Neil ei ole fantaasiat. Ei näe nad lähenevat ohtu kogu ulatuses, ei näe ka vahendeid selle vastu. Temast, Knopsist, oleneb õigete vahendite leidmine. Tema peas tärkas palju erisuguseid projekte. Lõpuks peatus ta ühel, mis võimaldas püüda kahe jänest korraga: päästa oma Nero ning püüda suur kala oma Claudius Knopsile.

Ta kaalus oma projekti igapidi. See oli hea, julge, radikaalne. Muidugi, kui ta Varrole ja kuningas Philippile mõtles, tundis ta end ebamugavalt. Neil on jälle kindlasti tuhat vastuväidet. Varroga oli tal nagunii ühtelugu hõõrumisi. Seda paremaga meelega on Trebonius tema plaaniga nõus. Kahju küll, et ta peab Treboniuse asjasse pühendama ja kaasa tõmbama. Ta oli kade Nero poolehoiule Treboniuse suhtes ja kapteni populaarsusele rahva hulgas; pealegi kannatas ta omaenda orjameelsuse all ning kadestas Treboniust, kes nii enesestmõistetavalt oskas käsutada. Kuid ta polnud päris kindel, kas ta suudaks üksinda Nerot oma projekti poole võita, ja eelkõige oli tal selle läbiviimiseks tarvis sõjaväeliselt koolitatud kindlakäelist meest, kes oskab autoriteetselt käskida, distsipliini nõuda ja ei karda verd.

Ei olnud raske Treboniusega kampa lüüa. Too oli juba ammu igatsenud korrata midagi „pussi ja pistoda nädala“ taolist. Ühes koos ilmusid mõlemad Nero juurde.

Knops alustas sellest, et põhiliselt armastab ju rahvas Nerot

Neerot niisamuti kui tema taasilmumise ajal. Näilises rahulolemises on süüdi käputäis kadestajaid ja virisejaid. Need on inimesed, kes Nero tõusuga kõrvale tõrjuti, või sellised, kes algul olid teda vaimustusega tervitanud, seejärel aga pettunud oma mõõtmatu ahnuse tõttu. Selliseid ässitajaid ei ole palju, kuid neil on suurepärased mõjuvõim, hääleõigus, raha. Kui need kõrvaldada, on taevas puhas. Pärast halbu kogemusi protsessil kristlaste vastu oleks soovitav seekord kiiresti tegutseda ning vastased ja virisejad ilma asjaviitava kohtupidamiseta üheainsa ööga likvideerida. Sellise lihtsalt läbiviidatud kohtupidamise juriidiline lubatavus on väljaspool kahtlust. Keiser on ülemkohtunik, ja sellisena on tal õigus, olles kord veendunud süüdistuse silmanähtavuses, ilma pikemata kaebealuseid süüdi mõista ja neid hukata lasta. Kui ta on armulises tujus, võib ta tagantjärele oma motiivid senatile selgeks teha. Kui energiliselt tegutseda, mädapaise viibimata katki torgata, lakkab rahulolematus maal üleöö, sõna otseses mõttes üleöö. Selle öö koledused mõjuvad tervendavalt neile rahulolematutele, kes üle jäävad, panevad järele mõtlema neid, kellel tuleb tuju levitada ümalaid, laimavaid väljamõeldisi režiimi vastu.

Ülavalt ja täpselt selgitas Knops oma projekti. Tema vilkad, säravad pruunid silmad jälgisid seejuures sõbralikult ja kavalalt Nerot ja Treboniust. Tema ettepanek lõbustas teda ilmselt ja ta ootas, et see ka neid lõbustaks. Nii oli ta juba Punases ümbruses plaane sepitsenud, kuidas ärikaaslasel nahka üle kõrvade tõmmata; tavaliselt olid need üsna tulemusrikkad plaanid.

Kõik kolm vaatasid üksteisele otsa, Terentius, Trebonius ja Knops. Ja veel enne kui Knops lõpetas, oli neile selge, et tema projekt oli suurepärane, Apamea üleujutuse autori vääriline. Nad istusid üsna rahulikult, isegi lärmakas Trebonius oli vait jäänud, pilgutas ainult kergelt Terentiusele silma, ja kõik kolm mõtlesid sügava rahuloluga ühte ja sama: „Uputada kogu see rahvarämps surre.“ Nero aga formuleeris seda mõtet veel täpsemalt: „Surnuks lüüa, kõik nagu kärbsed surnuks lüüa.“

Valjusti ütles ta:

„Tänan sind, mu Knops. Ma kannan sinu nõuandest ette jumalatele ja kuulan, mis minu sisemine hääl ütleb.“

Kuid mõlemad, nii Knops kui Trebonius teadsid, et see sisemine hääl oli juba rääkinud, pealegi täpselt samuti nagu nende endi sisemine hääl, ja mõttes koostas igaüks juba oma nimekirja.

17

KOLM KÄTT

Ja tõesti, juba samal ööl rääkis jumalate hääl Neroga, järgmisel päeval aga istusid jälle kolm meest koos, et plaani üksikasju [illegible] arutada. Sestpeale, kui nad võimu üle olid võtnud, oli pidanud surema juba üsna tunduv hulk nende vaenlasi. Kuid nood kolm olid kokku sada kolmkümmend neli aastat vanad, nad olid [illegible] elanud nii mõndagi ebameeldivat, neil oli hea mälu, oma [illegible] kolmekümne nelja aastaga oli neil palju vaenlasi kogunenud. Vaid lõigata veel üsna rikkalikku vilja.

Neile, keda nad kõige rohkem vihkasid, ei saanud või ei sõnadanud nad kallale tungida. Näiteks oleks olnud tore pigistada Patmose Johannese kõri, kustkaudu tema jultunud sõnad kuuldavale tulid. Kena oleks ka pitsitada sõrmedega Claudia Acte, selle hoora, selle äraneetu peenikest, uhket kaela, ja suurepärane oleks pealt vaadata, kuidas rögiseks Varro, see ülbe ja aristokraatlik kes nii viisakas on, kuid neid kogu hingest põlgab. Isegi väärikale Mallukhile oleks nauding pähe kopsata, ja oleks huvitav kindlaks teha, kas too peen, igivanadest kuningatest pärinev Philipp säilitaks oma head maneerid, kui tal tuleb oma neli jäset välja sirutada ja vedru välja visata. Ent jumalad on kadedad kõige paremat nad inimesele ei luba.

Ent jumalad lubasid neile siiski küllalt palju. Nad istusid kolmekesi koos ilusa väärispuidust laua taga, igaühel oli kribvel ja vahatahvlid, Knopsil peale selle tint ja paber. Nad kirjutasid, kustutasid, mõtlesid. Siis märkis üks mõne nime, teised naeratasid, nad olid juba sama nime kirja pannud, ja Knops kandis nime oma paberile, mis oli lõplik nimekiri. Mõnikord vaidles mõni vastu, siis tõmmati nimi esialgu maha, et asja hiljem otsustada, kuid selliseid vastuväiteid esines harva, Knopsi paber kattus nimedega. Nad ei rutanud, nood kolm, pikkamisi, vaheaegadega kõlasid nimed; kui üks või teine nimi lõplikku nimekirja kanti, tsiteeris Nero sel puhul sageli mõnd klassikut, meelsasti Sophoklest või siis Euripidest.

Viimaseid, tõelisi, isiklikke põhjusi, mistõttu nimed kirja pandi, nimetati harva; pigem esitati mõningaid poliitilisi argumente. Trebonius näiteks pani ette leitnant Luciuse. Ta ei suutnud noort isandat, kes Sura lahingus nii kiiret otsustusvõimet oli näidanud, sugugi taluda, sest et too oli väga elegantne ja väga [illegible] perekonnast ja sest et ta Frontot taga leinas ja et naised talle

[illegible] tegid. Ah, kui Fronto ise oleks elanud, oleks Trebonius palju [illegible] meelega tema peale kaevanud ja ta nimekirja jaoks esitanud. Küll on kahju, et see ülbe Fronto juba surnud on, too praalija; kes isegi surres veel oli pretendeerinud Sura lahingu võitja [illegible] mele, ehkki see oli hoopis tema, Trebonius; ja nüüd peab Trebonius kahjuks Luciusega leppima. Süüdistus, mis tal Luciuse [illegible] vastu oli esitada, ei kõlanud usutavalt, kuna ta pidi tõelistest põhjustest vaikima. Lucius, ütles ta, levitavat õelaid jutte, seletavat, et Nero olevat pööbli sõber ja jälitavat iga tõelist aristokraati vihkamisega. Knops ei näinud ühtki mõistlikku põhjust, miks [illegible] peaks noort, hiilgavat, armastatud ohvitseri hukkama; tal oli ebameeldiv tunne. Aga kui ta Treboniusele Luciust kätte ei anna, hakkab Trebonius tema, Knopsi, ja tema kandidaatide kallal [illegible] rima. Sellepärast pani ta Luciuse nimekirja ja Nero tsiteeris: „Kõik võitlused surm kindlalt lõpetab."

Knopsil omakorda polnud mingeid raskusi oma maksurentnikku Hürkanust nimekirja panna. Mõistagi ei iitsatanud ta sõnagi sellest, et tema arvates on Hürkanuse raha tulevase väikese Claudius Knopsi kätes palju paremini hoitud kui tema praeguse omaniku kirstudes, vaid mainis üksnes maksurentniku keeldumist ohverdada suuremat summat keisri geeniusele pühendatud templile ning et Hürkanus üldse režiimi finantsabinõusid saboteerib. Kuid sellest piisas küllaldaselt. Nero ja Trebonius noogutasid [illegible] nävõtmatult, Nero tsiteeris Sophoklest: „Jumalad vihkavad häbematut ülbust," ja juba oligi Hürkanuse nimi Knopsi kiire, [illegible] puhta käekirjaga nimestikku märgitud, ja Knopsi süda hõiskas [illegible] rõõmust.

Nad kirjutasid oma vahatahvlitele pikkamisi, mõtlikult, mänglevalt. Kui üks nimi oli lõplikult pärgamendile kantud, kustutasid nad selle korralikult oma tahvlitelt maha, et uuele ruumi teha. Kirjutas lihav, valge, kallitest salvidest ja veest lõhnav Nero käsi, kirjutas ahtake, kondine, nüride küüntega Knopsi käsi, kirjutas ka [illegible] vägev heledate karvadega kaetud punane Treboniuse käpp. Nad kirjutasid palju nimesid, enamasti aramea, kuid ka rooma, kreeka, araabia, partia, heebrea omi, meeste ja naiste, väga noorte ja väga vanade inimeste nimesid. Kirjas oli juba kolmsada nime.

See oli pikk istung, naudingurohke, kuid pingutav. Pidi usinasti oma mäluurgastes sorima, et kedagi ei unustataks; nüüd oli kerge igaüht kätte saada, hiljem oleks tarvis selleks palju rohkem pingutada. Sellepärast murdsid nad jõudu säästmata oma pead, otsisid, tuhnisid, nuhkisid, leidsid. Lõpuks langes viimane nimi. Heameelega kuulis Nero sule krabinat paberil ja tsiteeris

unistavalt: „Sündimata jääda on parim saatus.“ Oma [illegible] mas aga mõtles ta: „Surnuks lüüa, kõik nagu kärbsed surnuks lüüa.“

„Valmis?“ küsis Knops.

„Valmis,“ vastas Trebonius.

„Valmis,“ kinnitas Nero.

Kõigis kolmes hääles kõlas tasane kahetsus. Knops luges kokku: „Kolmsada seitseteist,“ teatas ta.

Nero tõusis, et istungit lõpetada.

„Kolmsada seitseteist valesõpra,“ nentis ta mornilt, vaatas mõlemale nukralt otsa ja võttis ohates nimekirja enda kätte.

Kui Knops ja Trebonius olid lahkunud, hakkas ta nimekirja uurima. Need olid neli pärgamendirulli. Pärgament polnud just parimat sorti ja nimed olid kirjutatud korratult läbisegi, mõned pistetud sinna, kus parajasti veel ruumi leidus, üles, alla, äärega loetavad olid nad kõik. Nero mõtles tollele piinarikkale nädalale Tarate templis, kus ta oli raskeid hetki veetnud, mõttes vaenlast märkides, et neid hävitada. Õrnalt silus ta pärgamenti, silmitses seda rahulolevalt, unistavalt, tema täidlased huuled naeratasid. Siis nummerdas ta Nero käekirjaga lehti – esimene, teine, kolmas, neljas – ja kirjutas igaühele peale: „Süüdimõistetute nimekiri.“ Siis võttis ta nimekirja number üks, otsis vaba koha ja kirjutas sinna väga hoolikalt: „Loetud, kaalutud, süüdi mõistetud.“ See aga ei paistnud talle olevat veel õige sõna, ja järgmistele lehtedele kirjutas ta: „Loetud, kaalutud, surma mõistetud.“ Siis kirjutas ta igale lehele alla: „Nero Claudius Caesar Augustus.“ Siis keeras ta neli pärgamenti üksteise sisse ja pistis nad oma rüü käisesse.

Sel päeval einestas ta kahekesi Varroga. Pärast sööki rääkis Varro poliitilistest ja majanduslikest raskustest. Ta oli nende raskuste ületamiseks põhjaliku programmi välja töötanud. Esijoones soovitas ta tõsta ametnike palka ja kehtestada eksportööridele moratoorium. Keiser kuulas teda tähelepanelikumalt kui muidu, ta oli pealtnäha heas tujus.

„Te olete väga virk, mu Varro,“ ütles ta, „ja te olete minu riigimeeste hulgas kindlasti kõige targem. Kuid lõppude lõpuks tagab poliitikas edu mitte mõistus, vaid vaist, ja viimase, kõige selgema ülevaate asjadest kingivad jumalad ainult oma väljavalitutele, majesteetlikkuse, „oreooli“ kandjatele.“

Varro võttis keisri sõnad sügava, tseremoniaalse kummardusega teatavaks.

„Sellegipoolest,“ vastas ta kuivalt ja väga viisakalt, „pean ma

vajalikuks esmalt tõsta ametnike palka ja kehtestada eksportööridele moratoorium.“

„Jah, jah,“ vastas Nero pisut igavledes. „Te olete seda kõike kindlasti väga targalt välja nuputanud. Aga uskuge mind, mu Varro, otsustaval tunnil on kasu ainult neist otsustest ja tegudest, mis lähtuvad „oreooli“ kandjalt. Tundku pealegi asjatundjad imelust selliste tegude ja otsuste halastamatuse ning sirgjoonelisuse üle,“ lõpetas ta tumedalt ja mõtterikkalt, „viimaks saab nende suurus ikkagi kogu rahvale selgeks, inimesed võtavad neid nagu jumalate läkitust, ja seda nad ka on.“

Varro kuulas aupaklikult.

„Tohin ma siis,“ küsis ta igasuguse vastuse asemel asjalikult, „moratooriumi ning ametnike palga tõstmise dokumendid esitada?“

Nero ei vihastanud senaatori peale, kes nii jultunult tema ütlusest üle oli libisenud. „Anna ainult aega, mu poiss,“ mõtles ta heatujuliselt. „Mõnel ei tule sinu moratooriumi ja sinu palgakõrgendust enam tarvis,“ ja mõnuga kompas ta läbi rüü hinnalist rulli.

Hiljem läks ta kunstlikku grotti oma nahkhiirte juurde. Laskis tõrviku seinale kinnitada, saatis kandja minema ja jäi loomadega üksi. Nad lendasid tema juurde, erutatult, piiksudes, tasa karjudes, täis ootust, et ta neid söödab. Nero aga võttis välja ainult oma rulli ja luges inetutele karvastele olenditele ette: „Süüdimõistetute nimekiri number üks,“ ja loendas siis nimed. Kuna Knops oli kirjutanud nimed üles selles järjekorras, nagu neid nimetati, siis andis see juhuslik koostamine valjusti lugemisel vahel veidraid heliefekte. See rõõmustas Nerot. Ta kordas üksikuid nimesid, mängis nendega, nautis neid, laskis neid täiel häälel kõlada. Siis deklameeris ta jälle nautlevalt oma armastatud Homerose värsse: „Niisama kui nahkhiired, kes koobaste mustavas ruumis piuksudes lendavad, hingedki piuksudes nii nüüd lendasid pimesumbunud teil.“ Ta lubas oma loomadele: „Teie vägi saab kasvama, mu sõbrad.“ Üheaegselt keerlesid tal mõttes sõnad: „Surnuks lüüa, kõik nagu kärbsed surnuks lüüa,“ ja vahel, peaaegu samal ajal: „Riigi heaolu – nurjatud, alatud vandeseltslased – ülemkohtunik.“ Just viimase sõna „ülemkohtunik“ juures süttis ta ja kuulis end juba seda sõna senati ees lausuvat, tõendades pikas kõnes verise nõ hädavajalikkust.

18

KEISER JA TEMA SÕBER

Ka Knops mõtles nimekirjale lakkamatult. Vaimus nägi ta juba arveteõiendamise ööd ning tema sügavale rahuldusele lisandus tilgake ebamugavust: ta ei võinud verd näha. Kuid talle valmistas lõbu kujutleda üllatust inimeste näol, keda nimekirja järgi õige voodist välja tiritakse.

Ta ei suutnud lakata mõtlemast nimekirjale. Ta lamas oma Jalta kõrval, katsus mõnuga tema ümarduvat kõhtu. Kindlasti tuleb tal siis, kui on juba liiga hilja, veel paar nime meelde, keda oleks pidanud nimekirja panema. Kahju, et sinna ei saanud kanda Varrot ega Philippi. Oma Jalta puusal kirjutas ta „Varro", kirjutas „Philipp". Ta naeris, kui naine tal tusaselt keelas teda kõdistada.

Järgmisel hommikul ilmus ta varakult Nero paleesse. Keiser oli veel voodis, kuid laskis ta otsekohe sisse. Nero oli ilmselt hea tujus, ta sirutas end mõnusasti, kui Knops sisse astus.

„See oli sul suurepärane idee, selle nimekirja suhtes," ütles ta, võttis kalli paberi peatsist ning rullis lehed lahti. „Kolmsada seitseteist," mõtles ta valjusti, kulme lühinägelike silmade kohal kokku tõmmates. „Vähe ja palju." Ta laskis silmad nimekirjast üle lennata.

Kuid sel hetkel, kui ta niiviisi lamas ja nimekirja luges, lakkas ta järsku olemast Nero. Tema näole tekkis tahtmatult arvestav maajandusmehe ilme; sellisel ilmel oli ta Punasel tänaval kontrollinud Knopsi koostatud arveid, mis näitasid hankija saadaolevat summat või mõne kliendi võlgu. Jah, murdosa hetkest oli ta jälle umbusklik pottsepp Terentius, kes kontrollib, kas tema ori teda ei riisu.

Ta tundis, et tema „oreool" on kaotsi läinud, ja kohkus. Kähku heitis ta põgusa kõrvalpilgu Knopsile, kas see midagi ei märganud. Knops seisis kavala, andunud ja aupakliku näoga nagu ikka, tema ilme ei olnud pealtnäha põrmugi muutunud. Kuid endamisi küsis Nero, mis õieti Knops oma hingepõhjas mõtleb? Knops teadis temast väga palju. Liiga palju. Ei ole head, kui keegi liiga palju oma ligimesest teab. Kas ei olnud näiteks Knops endale lubanud jultunud nalja, et kui rooma rahvas hakkab oma keisri luuletusi lugema, ei ole tal aega tööd teha? Üksnes too, kes liiga palju teab, võib endale sellist nalja lubada. Nero nördimus oma ebakindla „oreooli" üle muutus järsult nördimuseks ebakindla Knopsi vastu.

Enesestmõistetavalt ei reetnud Nero nägu ühtki neist mõtetest. Tema „oreool" oli juba ammu taastunud, Knopsi ees seisis endine rahulastunud, heatujuline Nero.

„Kolmsada seitseteist," kordas ta, nimekirja süvenedes, mõtlik ja rahul. „Hea nimekiri, aga mõne inimese oleme me siiski unustanud. Igatahes," naljatas ta ja viitas äärteni risti-rästi täiskirjutatud paberitele, „paberi oleme me tublisti ära kasutanud. Palju ruumi siin enam ei ole. Las ma vaatan! Vaevalt me siia enam mõne nime mahutame. Siin on veel vaba koht ja siin ka. Kaks nime mahuvad veel ära. Ja nad peavad olema lühikesed, muidu ei saa neid enam välja. Siis aga on paber tõesti täis. Las ma natuke mõtlen." Ta jäi mõttesse, pigistades alahuule hammaste vahele. „Käes," ütles ta lõbusalt. „Minu sisemine hääl sosistas mulle need kaks lühikest nime kõrva. Mõne kõrvalise juuresolekul räägib ta harva, aga seekord küll. Sina tahaksid muidugi teada," lisas ta rahutukstegeva kelmikusega, „mis nimed need on. Aga neid ma sulle ei ütle, ja ise sa kindlasti nende peale ei tule."

Paberid lebasid tema ees voodivaibal, ta sirutas end mõnusasti, rahulolevalt. Knopsil hakkas õudne.

„Anna mulle tinti ja sulge," käskis keiser. Virgalt, oma ebamugavast tundest hoolimata, tegi Knops, mis talt nõuti. Nero kohendas end voodis istuma, tõmbas põlved vaiba all kõrgele, et neid toena kasutada, ja käskis edasi:

„Too sealt alus ja hoia kinni, et ma saaksin kirjutada."

Ja ta lisas veel kaks nime.

Kirjutamise ajal aga hoidis ta sulge ja paberit nii, et Knops ei näinud, mis ta kirjutas, küll aga tema käe ja sõrmede liigutusi. Need olid tõesti kaks üsna lühikest nime. Esimesest märkas Knops üksnes seda, et keiser kirjutas selle kreeka tähtedega. Teine, ladina keeles kirjutatud nimi aga, seda nägi ta selgesti, algas C tähega. Veel enne kui keiser oli lõpuni kirjutanud, muutus Knopsi aimus veendumuseks, et see teine nimi kõlas „Caja".

Kergendusohkega keeras Nero nimekirja uuesti peeneks toruks, torkas rullid üksteise sisse ja pani nad oma padja alla. Heitis selili ning lobises mugavalt lamades tükk aega kõrgelennuliselt, kui palju ja raskeid ohvreid nõudvat „oreool" oma kandjalt.

Knops kuulas aupaklikult. Ent sellal, kui ta seisis ja alandlikult kuulas, kerkisid tema vaimusilme ette kaootiliselt, uskumatu kiirusega tuhanded pildid ja mõtted ning kadusid jälle. „Muidugi on see Caja," mõtles ta. „See, mis ta seal ohvritest räägib, võib ainult Caja kohta käia. Täitsa selge, et ta kirjutas „Caja". Aga Cajat on ju mõttetu tappa lasta. Just praeguste asjaolude juures ei või Varro sellele mõeldagi, et naist Nero kallale ässi-

tada. Teda tappa lasta on lausa narrus. Nerole teeb see ainult kahju. Caja on ju tõenäoliselt ainus inimene, kes teda armastab peale minu, kes ma oma lolluses kõigest hoolimata tema [illegible] ripun." Nii ta mõtles; kuid nende mõtete tagant, nende all kerkis erutavalt piinav küsimus: aga teine nimi, mis ta enne kirjutas?

„Suurim kingitus," ütles Nero vahepeal, „mida jumalad ühele surelikule teha võivad, on „oreool". Aga see on ka raskeim kõrrem. Ohvrid, ohvrid. „Oreool" nõuab ohvreid."

„See käib ikka veel Caja kohta," mõtles Knops. „Küll on ikka tema peakolus palju ogarust! Aga milline oli siiski teine, kreeka keelne nimi? Kui ta oma tobeduses Caja nime kirja pani, kas küll võis olla too teine?" Ehkki Knops hingepõhjas seda juba teadis, püüdis ta oma mälus kujutleda keisri valget, lihavat käsi ja kõiki selle liigutusi kirjutamise ajal. Ja ta nägi selle käe liigutusi. Nägi, kuidas käsi kirjutas kapa posti ja kaks viltust joont, nägi ja aimas lihtsat nüüd, paisuva kõhuga oomegat, konksjat, sakilist psiid. Kummalisel kombel ei olnudki ta nii väga kahjunud, kui ta sellest teadlikuks sai. „See ei võinud ju Knops olla," mõtles ta. „See on ju täitsa arusaamatu, miks peaks ta mind kirja panema. Just mina tegin temast selle, mis ta on, ja kui keegi teda võimul püsida aitab, siis olen see ju mina." Samas aga meenus talle too väike nali, mis ta endale tookord, pärast „Octavia" deklameerimist oli lubanud, et jäist meeleolu leevendada, toda rumalat nalja rooma rahvast, kes keiserlikke eeposeid lugedes enam töötada ei jõua, talle meenus, kuidas tal juba tookord oli tunne, et oli vea teinud; ta teadis korraga päevselgelt, kui raske viga see oli, ja ülitäpselt nägi ta kätt kirjutamas: kapa kolm pulka, lihtne nüü, paisuva kõhuga oomega, konksjas, sakiline psii. Valutegeva selgusega seisis tema ees Nero käega kirjutatud nimi: „Knops".

Nero omakorda, rääkides „ohvritest, ohvritest", mõtles tõesti Cajale, ja kui kahju on siiski, et naine peab surema. „Et ta mind armastab," mõtles ta, „seisab väljaspool kahtlust. Ja et ta pime ja rumal on ning oma ninast kaugemale ei näe, sinna ei saa ta midagi parata. Aga parata ei saa minagi. Võib-olla on see minust sõge, et ma Caja tappa lasen, võib-olla kahetsen ma seda kunagi. Aga ei, see ei ole sõge. Caja ei näe, et ma olen Nero. Ta ei mõista seda. Ta solvab minu „oreooli". Ta ei saa sinna parata, aga minagi ei saa sinna parata, et pean ta kahjuks tappa laskma. Selle, kes minu „oreooli" solvab, ja minu vahel ei tohi olla midagi ühist. Kes minu „oreooli" solvab, ei tohi ellu jäädagi. Ja kui see neetud Acte mul esialgu käest on lipsanud, siis on vähemalt Caja alles. Surnuks lüüa, kõik nagu kärbsed surnuks lüüa. Ometi on mul ka sellest kärbsest Knopsist kahju. Ta on [illegible]

ja kentsakas. Kui viisakalt ta minu ees seisab! Koeralikult andunud ja kaval pealegi. Aga ta lubas endale alatu nalja, ja jumalad ei taha, et inimene, kes endale sellist nalja on lubanud, ellu jääks. Pealegi teab ta väga palju. Ta teab praegusest Nerost niisama palju, kui praegune Nero Palatinuse Nerost teab. Seda on liiga palju. Aga kahju on mul temast siiski. Tarvis teda hoolega silmitseda. Peatselt näen ma teda jälle üksnes nahkhiire kujul. Surnuks lüüa, kõik nagu kärbsed surnuks lüüa."

Knopsi silme ees tantsiskles sellal ja jäi sinna peatuma tilluke, kuid oma väiksuses seda selgem ja ähvardavam sõna: „Knops".

„Muidugi oli see Knops," mõtles ta. „Aga miks ta seda ometi kirjutas? Põrgulugu, et just mina seisan selles nimekirjas, mille ma ise leiutasin. Misjaoks küll? Totrus. Põhjused ei lähe mulle tuhjagi korda. Nüüd on minu ainus ülesanne sellest nimekirjast välja pääseda. Kõige lihtsam on, et ma ei lase midagi märgata, ja niipea kui ma siit lahkun, kaon otsekohe. Uksest välja ja plagama, ning veel enne, kui Trebonius korralduse teeb, pole minust enam haisugi. Niipea, kui olen Edessa seljataha jätnud, saadan Jaltale läkituse, et ta mulle väikese Claudius Knopsiga järele tuleks. Pean ma ka Gorioni järele laskma tulla? See on ülemäärane koorem. Aga kui kõik viltu veab, oleks väikesel Claudius Knopsil hea, kui tal on vähemalt Gorion. Viltu küll ei vea, aga mis kindel, see kindel. Mis jama see on, et Gorion mul ühtelugu peas keerleb? Mul on nüüd, Herkulese nimel, tähtsamatki teha. „Kaaria, Kiliikia ja Kapadookia on, Zeusi nimel, kolm öökimapanevat K-d." Ei, Gorioni ei peaks siiski kaasa võtma. Mõtteetus! Lihtsalt võimatu, et ta mind tappa laseks. Nero ei lase oma Knopsi tappa. Ta armastab teda liialt. Oleks idiootlik, kui ma päanikasse satuksin ja sääred teeksin. Siis oleks ma ju ka rahast ilma. Ma ei saa ju väikese Claudius Knopsi raha saatuse hooleks jätta. See oleks lihtsalt kuritegu. Ma ei tohi närve kaotada. Kes siis kellel õieti peos on? Kas Nero Knopsil või Knops Nerol? Kummaline siiski, et ma teda isegi oma mõttes ikka Neroks nimetan. Ta on suur mees, isegi kui ta kurja nalja teeb. Aga kas ma ise kurja nalja ei tee? Ja kui ta suur mees ei oleks, ei nimetaks ma nüüd kindlasti teda Neroks. Ma armastan teda. Kuna ma teda armastan, siis saan ma teda ka ümber veenda. Ja ma veenan ta ümber."

„Kas ma sulle ütlesin," lausus lihav pea padjal, „et on juba otsustatud, missugusel ööl see aset leiab? See on ööl vastu viieteistkümnendat maid."

„Ööl vastu viieteistkümnendat maid," mõtles Knops. „Sinna on veel neli päeva. Aga nelja päeva ma oodata ei saa. Nüüdsama,

praegusel hetkel pean ma otsustama, mida teha. Kõige targem on, kui ma lihtsalt tõtt räägin. Mõnikord toob tõde kõige suurema kasu. Pean talle näitama, et ma teda tõesti armastan. Pean talle selgeks tegema, et tal ei tarvitse midagi karta, kui ta mu ellu jätab, kui ta aga mu kaotab, siis tuleb tal väga palju karta. Räägin temaga täiesti avameelselt."

Familiaarses, kavalas ja orjalikus poosis seisis ta Nero ees.

„Niisiis, ööl vastu viieteistkümnendat maid," alustas ta mõõdukult, „leiab aset suur puhastus." On loomulik, et niisuguse puhastuse juures paneb keiser põhjalikule proovile kõik, isegi lähedased seisjad, mõne Treboniuse või tema, Knopsi enda, seab ta nii-öelda kohtu ette. Tema, Knops, on omaenda südametunnistust kontrollinud, kas ei ole viimaks tema südamepõhjas kunagi mõnd mõtet tekkinud, mis võiks patustada keiserliku „orcooli" vastu. Tema, Knops, ei ole midagi leidnud. Aga ta on lihtlabane surelik, tema mõtted kohmakad, tema sissepoole pööratud pilk nüri ja mitte nii peen nagu jumalatest õnnistatud keiserlik pilk. Ta palub Nerot tungivalt talle öelda, kas ehk keiser ei ole temas midagi avastanud, mis viimast proovi välja ei kannataks.

Terentiuse täidlasil huulil mängles pehme, salakaval naeratus. Lihavana ja rahulolevana lamas ta, pea padjal, mille all oli väärtuslik nimekiri. Valgete sõrmedega silitas ta mõnuga voodivaipa. Pilgutas lühinägelikke silmi veel kõvemini kui varem. Siis laskis ta äkki laud ja kulmud lõdvaks, vaatas Knopsile ootamatult avalalt otsa ja lausus tasase, rahuloleva, ohtliku häälega:

„Sa tead liiga palju, mu Knops. Õieti tohib ainult keiser nõnda palju teada."

Knops oli küll kogu aeg kindel olnud, et see oli tema nimi, mille keiser nimekirja märkis, kuid nüüd, kus Nero seda nii otsselt ja keerutamata ütles, seisis ta nagu välgust rabatud. Sellegi poolest püüdis ta mitte kahvatuks lüüa, püüdis loogiliselt mõtelda. Kõige hullem oli, et Nero mainitud põhjus ei sõltunud Knopsi tahtest ega olnud temas endas, vaid oli seotud lihtsalt nende suhete sõltumatu, muutumatu iseloomuga. Samas aga leidis ta vastuväite, arvatavasti ainsa, mis võis Nero argumenti kõigutada.

„Kas ei saa siis," küsis ta alandlikult, „teadmist armastusega kustutada?"

Keisrit näis see vastus liigutavat, massiivne nägu padjal muutus mõtlikuks.

„Võib-olla saab," rääkis täidlane suu. „Küsimus on ainult selles, kas maksab keisril vaeva näha, et tegelda küsimusega: mis on suurem, kas teadja armastus või tema teadmine. Keisrile oleks lihtsam kustutada selle liigteadja eluküünal."

Talle valmistas sügavat meelehead mängida mehega, kes üle endale lubanud naljatada. Kuid nagu Knops nägi, ei olnud tema vastuväide päris mõjuta jäänud.

„Kas keiser ei vaja sõpra?“ käis Knops Terentiusele tormiliselt peale. „Kas ei ole sõber, kes keisrit juba tema varjamise päevil truult teenis, väärtuslikum kui mõni uus?“

„Ära päri liiga palju,“ kutsus Nero teda enesekindlalt korrates ja nautis Knopsi kadedat vihjet Treboniusele.

„Kuule,“ ütles ta äkki erutatult ja ajas end pooleldi püsti. „Mul tuli üks mõte. Ma küsin sinult midagi. Võid vastata kolm korda. Kui sa ka kolmandal korral õiget vastust ei taba, siis ei ole sa proovile vastu pidanud ning pole rohkem väärt kui nahkhiir.“

„Küsi, mu isand ja keiser,“ palus Knops alandlikult.

Nero nõjatus jälle tagasi. Haigutas kunstipäraselt. Ja äkki küsis ta otse:

„Kes ma olen?“

Knops mõtles hetke.

„Sa olid minu sõber ja käskija,“ vastas ta siis valjusti ja veendunult.

„Halb vastus,“ haigutas Nero, „nii oskavad teisedki vastata. Sinult ootan ma paremat.“

„Sa oled keiser Nero Claudius Caesar Augustus,“ kostis Knops sedapuhku ebakindlalt. See oli juba teine vastus kolmest lubatust.

„Veel halvem vastus,“ tähendas Nero põlglikult, „nii oskab vastata igaüks. Odav nagu peenraha.“

Sellega oli ta, võib-olla teadmatult, Knopsi jälile aidanud. Knops mõtles nimelt kahekordse kujutisega kuldmündile, ja andis seekord viivitamatult, peksleva südamega, kuid enesekindlalt oma kolmanda vastuse:

„Sa oled minu keiser Nero Claudius Terentius.“

Ent ta polnud veel lõpetanud, kui kohkus öeldu hulljulgusest. Kuid pea padjal naeratas, ning sellest naeratusest taipas Knops, et tema vastus oli olnud see, mida Nero-Terentius oli temalt oodanud.

Ja nii see oligi. Nero küll vaikis, kuid tema rahulolev naeratus süvenes. „See Knops teab tõesti väga palju,“ tunnistas ta. „Ta on taibanud, et ei ole väike asi olla Neroks sündinud, kuid veel suurem on end ise Terentiusest Neroks teha.“ Ta sirutas end ja ütles:

„Tule lähemale, Knops! Sul on õigus.“

Knopsi hing juubeldas ja hõiskas. Saatus oli talle esitanud raskeima ülesande ja ta oli selle oivaliselt lahendanud. Nüüd teab ta ka kindlalt koju suure kalasaagi: vana ihnsa maksurentniku

Hürkanuse raha on niisama hästi kui tema väikese Claudius Knopsi kätes.

Ta astus Nero voodile lähemale, süda tulvil andumust oma keisri ja isanda vastu.

„Kas sa armastad mind rohkem kui Treboniust?“ käis ta peale. „Teda sa nimekirja ei kandnud,“ märkis ta uhkelt. „Ta ei väärinud seda. Ütle, kas armastad mind rohkem?“

Nero patsutas vastuse asemel ainult tema kätt. Siis plaksutas ta käsi:

„Sina seal, mine, kutsu Trebonius minu juurde!“

Laisalt tõmbas ta nimekirja padja alt välja ja kriipsutas Knopsi nime maha nii, et Knops seda nägema pidi. Siis võttis ta, ikka Knopsi juuresolekul, vanni, laskis end masseerida, lobisedes tujukullaselt tühjast-tähjast.

Kui Trebonius tuli, saatis ta kõik minema peale Knopsi.

„Siin on teil nimekiri, mu Trebonius,“ ütles ta. „Siin on kolmsada üheksateist nime, üks aga on maha tõmmatud. Mahatõmmatud nimi ei loe. Jääb seega kolmsada kaheksateist. Nüüd ei mingit lisamist ega mahatõmbamist enam. Nendega, kes nimekirja on kantud, talitage, nagu kokku lepitud. Aeg on öö vastu viieteistkümnendat maid.“

Ta haigutas, keeras end külili, ja mõlemad lahkusid tasa, et teda mitte segada.

19

ÖÖ VASTU VIIETEISTKÜMNENDAT MAID

Öö vastu viieteistkümnendat maid oli soe, peaaegu lämbe, ja „Nero tasujad“, kel tuli süüdimõistetute nimekirjas seisjad likvideerida, higistasid parasjagu. Kuid nad tegid oma töö sõjaväelise põhjalikkusega.

Kui mehed Caja kinni võtsid, ei taibanud Caja, mis õieti lahti on. Ta uskus, et nüüd on käes see päev, mida ta kogu aeg oli kartnud, päev, kus pettus on päevavalgele tulnud ning tema Terentiusele ja tolle sõpradele, seega ka temale lõpp peale tehakse. Naine halises, et talle pole antud sel saatuslikul tunnil oma Terentiuse juures olla.

„Ärge minu Terentiusele midagi tehke, ärge minu heale, rumalale Terentiusele midagi tehke!“ nii hüüdis ta, mõtles ta, tundis ta, kui teda tapeti.

Muidu aga edenes sel ööl vastu viieteistkümnendat maid käik nii, nagu ette nähtud. Nimekirjas märgitud kolmesaja kahekse teistkümnest pääsesid vaid neliteist, ja juhtus üksainuke ära saamatus. Nimelt vahetati ära pottsepp Alkas, mees, kes kant nimekirja sellepärast, et oli kord pottseppade tsunfti peol mängu juhi Terentiuse korraldusi jämedalt kritiseerinud, samanimelise muusikuga. Eksitus oli muusikule niisama õnnetusttoov kui pottsepale õnnistusrikas. Valel Alkasel ei olnud põrmugi kasu kinnitamisest, et ta olevat ju muusik Alkas, sest Treboniuse mehed talitasid saadud juhtnööri kohaselt ning saatsid ta teise maailma. Kui Nerole arusaamatusest ette kanti, rõkkas ta valjusti naerda. Talle tuli meelde luuletaja Cinna, kes tapeti pärast Caesari mõrvamist Cornelius Cinna asemel. Selle luuletaja Cinna pidev ebaõnn aga oli lausa kõnekäänuks muutunud; kümme pikka aastat oli ta töötanud väikese värssnovelli „Smürna" kallal, ja ta tapeti eksikombel just hetkel, kui oli oma teose täiesti loetamatuks teinud. Teda meelde tuletades naeris Nero heatujuliselt ning kinkis õigele Alkasele elu.

Kui „Nero tasujad" Caja järele tulid, püüdis Varro asjatult neid takistada. Ta oli inimestele nördinult ja isandlikult peale käratanud, mees, kes oli harjunud käskima. Asjatult. Une pealt üles äratatud, korratult riides, vihane, asus ta teele Terentiuse juurde. Kuid tal ei õnnestunud tema juurde pääseda. Viisakalt, kindlalt ja korduvalt seletasid talle teenistuses olevad kammerherrad ja ohvitserid, et keiser töötab kõne kallal, mida ta homme senati ees peab, ja ta on andnud range käsu mitte kedagi, kes ta ka ei oleks, tema juurde lasta. End vaevu valitsedes oli Varro sunnitud lahkuma.

Esmalt vihastas ta iseenda peale, et oli seda sigitist nii halvasti silmas pidanud, et oli lasknud tal Knopsi ja Treboniuse kätesse sattuda. Alles siis haaras teda raev Terentiuse vastu. Tema suurim soov oli seda sigitist purustada. Aga olukorra groteskne iroonia oli selles, et kõik, mida ta omas, oli seotud selle sigitisega, ja kui ta sigitise purustaks, purustaks ta üksnes iseenda.

Tundide kaupa istus ta üksi, mõtles, juurdles, kirus iseennast. Kuid tema viha nõrgenes üha, ja lõpuks ei jäänud järele enam muud kui tühjuse- ja jõuetusetunne. Laekast võttis ta kviitungi kuuele tuhandele sestertsile ning vahtis üksisilmi lahtrit „Kahju". Ta oli väga palju kaotanud: oma väärikuse, kuuluvuse Lääne tsivilisatsiooni, oma sõbra Fronto ja tegelikult ka oma tütre Marcia, suurema osa oma varandusest, peaaegu kõik illusioonid. Õieti ainus, mis tal oli veel kaotada, oli tema ise.

Kui kuningas Mallukh veresaunast kuulis, tõusis ta üles, laskis end riietada ja läks purskkaevutuppa. Seal kükitas ta maha; rahulikult ja väärikalt konutas ta keset vaipu. Ent vaimus kuulis ta mahanotitavate karjeid, mida vaibad ja purskkaevu sulin ei summutanud. Oli veel öö, kui ülempreester Šarbil tuli ja vaikides tema kõrvale istus. Hommikupoole ööd ütles Šarbil ettevaatlikult, et kui keegi niisuguste vahendite järele kahmab, nagu see vereöö, siis on ta küll iseendale käega löönud. Ta vaikis sellest, mis ta õieti öelda tahtis, nimelt sellest, et oleks hea jätta saatuse hooleks mees, kes iseenese suhtes meelt heidab. Mallukh sai nendest ütlemata jäänud sõnadest väga hästi aru. Kuid ta säilitas oma väärikuse; isegi mõttes ei tahtnud ta kaaluda seda, mis ülempreester talle soovitas. Nõnda need kaks meest siis vaikides istusid, kuni hommik hahetama hakkas. Kui Šarbil oli niisama targalt minema läinud, süvenes Mallukhi melanhoolia veelgi. Tal oli rikkalik fantaasia; muinasjutt, mis ta oli oaasis tundmatutele jutustanud, muinasjutt pottsepast, kellest sai keiser, oli olnud täis ebaharilikke episoode; kuid nii sünget ja verist episoodi ei olnud ta ette näinud. Kaua viibis ta rõhuvate nägemuste vallas. Ta igatses oma kõrbe järele, kuid ei võinud praegu oma maad maha jätta. Tal oli suur isu ratsutamise järele, aga ta kartis sel hommikul Edessa inimeste nägusid näha. Ohates suundus ta oma haaremisse.

Kui kuningas Philipp veresaunast kuulis, haaras teda lausa õõkimapanev jälkus. Ta põgenes oma raamatukogu raamatute juurde. Luuletajate ja filosoofide teostes olid ilusad värsid, ülevad fraasid, sügava kõlaga sõnad: „Idamaa, sügavus, värvikus, humaansus, tarkus, fantaasia, vabadus." Aga need fraasid ei trööstinud teda. Tõelisuses olid kõik need mõisted seotud pori ja verega. Luuletajate uhked, lohutavad sõnad olid üksnes looriks, mille taha sai peita verd, pori ja mustust. Liiga õhuke loor: targa inimese pilk tungis sellest läbi.

20

MÕTISKLUSED VÕIMUST

Nero kutsus oma senati kokku, ja sel hetkel, kui ta pikas kõnes sellele senatile hukkamiste hädavajalikkust põhjendas, tundis ta võib-olla veel suuremat õndsust kui tookord, mil ta oli hukkuvat Apamead tornist vaadelnud ja temast laulnud, ja kui tookord, mil ta esmakordselt senati ees keiserlikku läkitust oli lugenud.

Ta rääkis aga rasketest kohustustest, mis võim oma kandjale peale paneb.

„Missugust vaeva," hüüdis ta, „see mul maksis nii paljusid inimesi surmata, sealhulgas neid, kes olid mulle sõbrad ja rohkem kui sõbrad. Aga ma mõtlesin keisririigi suurusele, sundisin oma südame vaikima, tõin ohvri, saatsin vandeseltslased teise maailma." Nero ägestus, joobus omaenda sõnadest, uskus, mida ta rääkis, uskus oma valusse ja oma ohvri suurusesse, süüdistas vihaselt kurjategijaid, usurpaator Tituse esindajaid, kristlasi bandiite. Ta vahutas, märatses, keeras end pahupidi. Ta pildus välke, raevutses, anus, valas pisaraid, tagus endale vastu rinda, vannutas jumalaid. Ta lõpetas:

„Ma ei kanna vastutust kellegi muu kui taeva ja oma sisemise hääle ees. Aga ma austan teid liialt, kutsutud ja seatud isad, et teie kohtu eest kõrvale hoiduda. Te teate, mis on juhtunud. Te olete kuulnud, miks see juhtus. Mõistke kohut! Ja kui mul pole õigus, käskige mul surra!"

Muidugi ei kästud tal surra, vaid korraldati tänupidusid jumalatele, kuna nad olid keisri ja riigi tohutust ohust päästnud.

Vereöö mõjus senatile ja rahvale täpselt nii, nagu Knops, Nero ja Trebonius olid eelnevalt arvestanud. Nero teguviis, välkkiire ja kole, tekitas õudust, aukartust ja imetlust.

„Paugupealt," oli Knops enda ja Nero talitusviisi nimetanud, ja sõna „paugupealt" etendas nüüdsest peale Süüria elanikkonna sõnavaras tähtsat osa.

Esimesest hirmust üle saanud rahvahulgad armastasid ja austasid oma Nerot nüüd veelgi rohkem tema energia ja sünge hiilguse pärast, ning nad unustasid keisri vägevust nähes oma kasvava puuduse. Alles nüüd tundsid nad, mis Nero oli nahkhiirel ratsutaja sünge sümboliga öelda tahtnud. Nahkhiir, see öine, inetu loom, oli ainus liikumisvahend, millel võim võis taevasse tõusta. Nad tundsid seda ja kiitsid selle heaks. Ja kui kahekümne esimesel mail, ettenähtud ajal, Edessa-lähedasesse kaljusse raiutud bareljeef sisse pühitseti, juubeldasid nad hardusest värisedes mehele, kelle jooned olid nüüd igaveseks hiiglaslikul ja väga reaalsel kujul kaljusse jäädvustatud.

Kogu maailmas tekitas vereöö jälestust. Kuid see ei kestnud kaua, sest kui jälestuse taga seisab võim, siis neavad küll inimesed jälkust, kuid unustavad selle peagi.

Keiser Titus oma Palatinuse palees ei mõtelnudki esialgu teda needa. Ehkki teda „inimsoo õnnistuseks" nimetati ja ta ise ka ennast nii nimetas, teadis ta ometi, et on võimatu inimestele õnne tuua ilma vägivalda kasutamata. Ta ise oli väepealikuna kahest

sõjast osa võtnud, oli ette valmistanud riigipööret, mis tema isa võimule aitas, oli lasknud paljusid hukata, ja inimelu ei hinnanud ta eriti kõrgelt. Sellest hoolimata moondus tema nägu vastikusest, kui ta tapetute nimekirja uuris. Ta leidis Caja nime, leidis teiste nimesid, kes olid surnuks löödud üksnes nimekirja autorite isikliku auahnuse ja kättemaksuhimu pärast. Selles, mis too väike närukael ja tema kamp seal Mesopotaamias olid toime pannud, oli ainult tühine osa poliitikat, suuremalt osalt oli see kuritahtliku hullumeelsuse purse. Keiser Titus lausus endamisi, sügava vastikustundega:

„Kuidas võib küll tilluke kala niiviisi haiseda!"

Tituse sekretär kandis need sõnad edasi. Ja sestpeale üteldakse, kui mõni väike vend rahvahulkade juhtimise enda kätte saab ja häda külvab, ikka:

„Kuidas võib küll tilluke kala niiviisi haiseda!"

NELJAS RAAMAT

LANGUS

1

HÄBITU LAUL

Kuid Nero-Terentiuse kaasaegsed ei näinud tema languse algust mõrvaöös, vaid palju vähem tähtsas, täiesti silmapaistmatus loos, ühe laulukese esilekerkimises. „Jumalad," konstateeris keegi kroonikakirjutaja, „lõid Maximus Terentiuse nimelist meest, kes end Neroks nimetas, tema enda relvaga. Oma kunsti läbi, mis seisis tema deklameerimis- ja lauluoskuses, oli ta tippu tõusnud, ja nüüd langes ta ühe laulukese läbi."

Kes selle laulu oli teinud ja kes teda esimest korda oli laulnud, seda ei teatud. Korraga oli ta olemas, jultunud lauluke, milliseid idamaal oli tuhandeid, melanhoolne, pilkav aramea kuplee, mida lauldi, õigemini jorutati viisil, mis oma kõrbest pärineva monotoonsusega poole häbitumalt ja irroonilisemalt mõjus. Sõnad aga olid järgmised:

Üks pottsepp värgi valmis treis,
nii suureks ta värgi treis,
et värk käib küll!
Siis ilmus Acte maale seal
ja heitis pilgu värgi peal':
see värk on null.
Tea, meister, Punane tänav sulle passib,
seal on sinu savimassid,
ei sobi sa härrasklassi!
Sest kui pottsepp unustab, kus on ta koht,
siis ähvardab teda karistusoht.
Küll keiser siis näitab tal vana ja uut,
et mehel saaks selgeks, mis väike, mis suur.
Seepärast, kulla meister, ole pai
ning, saba sorus, ringi käi,
et keiser võlla sind ei pooks,
et hinge ohvriks sa ei tooks.
Või muidu lauldud on su laul,
ning lõpp on sinu värgi aul!
Ja ripud puus!

Kõige efektsemalt mõjus laul tsitri ja tamburiini saatel, kuid ka ilma saateta oli ta hästi meeldejääv. Viis oli keerukas ja samal ajal lihtne, jorutamine araabia kombel, kuid tillukeste, häbiturkahemõtteliste pausidega, näiteks „värgi" ees; ja lõpp, mis melan hoolselt ja jultunult õhku rippuma jäi, tõi kõik nukra, viletsa hukkumisele määratu, mis laenatud keiserlikus hiilguses peitus palju ilmekamalt esile, kui seda oleksid võinud teha kõige veen vamad tõendid.

Trebonius võis keelata viieteistkümnenda mai sündmuste arutamise, võis veriselt nuhelda keisri vastu suunatud laimukõnede eest, aga ta ei saanud ju keelata näiteks seda tillukest, jultunud pausi „värgi" ees, ja ei saanud takistada, et see lauluke vähem kui kahe nädalaga kogu maa vallutas. Igaüks, rääkis ta siis aramea keelt või mitte, tundis selle laulu sõnu. Pruukis üksnes paar takti ümiseda, kui igaüks oli asjaga kursis, teadis, mis selle all mõeldi, muigas vihaselt, kurjalt ja mõtles oma mõtteid.

See laul sai populaarseks sellepärast, et olukord Mesopotaamias ja Nero poolt valitsetava Süüria osas üha halvemaks muutus. Viieteistkümnenda mai öö sündmused olid küll režiimi autoriteeti tugevdanud, kuid maa majanduslikku olukorda see ei parandanud. Leiba jätkus üha vähem ning pirukad kadusid hoopis. Lisaks kasvas aina viha Nero soosikute omavoli vastu, Treboniuse, Knopsi ja nende abiliste vägivallategude vastu, armulikkuse vastu, millega keiser kostitas väikest klikki kogu elanikkonna arvel. „Pottsepalaul" leidis vastukaja kogu rahva kõrvus ja südameis. Seda lauldi suurte linnade Samosata, Edessa, Palmüüra, Apamea ja Larissa tänavail. Seda laulsid laevamehed, kes Eufratil ja Tigrisel sõitsid, seda laulsid põllumehed ja orjad, kes külvasid, äestasid ja lõikasid, seda laulsid käsitöölised ja need, kes ettevõtjate manufaktuurides töötasid, pesunaised kaevul ja tänaval mängivad lapsed, seda laulsid ka beduiinid kõrbes, nii need, kes oma kaamelitel kaupu vedasid, kui ka need, kes killavoore varitsesid, et neid röövida.

See pottsepalaul oli väike lauluke, aga temas oli midagi säärast, mis tõsiselt Nero võimu aluseid õõnestas. Tõsi küll, keisrit võeti kõikjal hõisates vastu. Aga tähelepanelikult kuulates võis tabada läbi hüüete: „Oo, sa suur ja võimas keiser Nero!" jultunud värsse:

Tea, meister, Punane tänav sulle passib,
seal on sinu savimassid,
ei sobi sa härrasklassi!

Ning lõpp, mis nii nukralt, naljakalt, hädiselt ja kurjalt õhku rippuma jäi:

Ja ripud' puus!

2

KAETUD LAEGAS

Kuberner Cejonius ei olnud musikaalne. Kuid kullerit oodates, kes pidi talle äsja saabunud laevalt Rooma posti ära tooma, ümises ta siiski omaette pottsepalaulu. Kõrgetallalistes kingades ja raskes, purpurkandiga mantlis istus ta jäigalt kirjutuslaua taga ja trallitas jultunud, rumalat laulukest.

Cejonius oli muutunud. Viimaste kuude nüridus ja letargia olid kadunud. Kui ta tookord mõrvaööst teada oli saanud, oli ta end esmakordselt üle hulga aja sirgu ajanud. Pealaest jalatallani oli teda vallanud meeletu rõõm. Nii nagu idamaa vürstid, nägi temagi mõrvaöös meeleheitlikku tegu, mida võib korda saata üksnes see, kes tunneb lõppu lähenevat.

Sellest oli küll juba mõni aeg möödas, ilma et näilise Nero võimupiirkonnas miski oleks muutunud. Nero-Terentius oli Süürias isegi uusi osalisi võite saavutanud. Siiski oli Cejonius kindel, et Terentiuse loojang on käes, ja pottsepalaulu naiivne tekst leidis kinnitust Mesopotaamia siseolukorra kohta tehtud asjatundlikes ettekannetes. Mesopotaamia valitsejaid ja rahvast ei sidunud petisega enam armastus, vaid üksnes hirm; nad igatsesid temast vabaneda ja kergendatult hingates tõelise Rooma kaitse alla pugeda.

Cejonius oli targaks saanud ja vältis üleliigset optimismi. Ta ei oletanud, et Terentiuse võim kiiresti ja iseendast kokku variseb. Ta teadis, et Trebonius võib oma hästi relvastatud, distsiplineeritud armeega veel kaua Mesopotaamias võimul püsida. Aga petise režiim on sisemiselt vapustatud, ta on küps, ja esimesest välisest tõukest variseb ta kokku.

Ja see tõuge tuleb. Cejonius ootas enesekindlalt posti Roomast. Nüriduse, minnalaskmise aeg on möödas. Ta on oma armee puhastanud, ohvitserid ja mehed viimseni läbi uurinud, igaühe, keda kahtlustati sümpaatias niinimetatud Nero liikumise vastu, armeest välja kihutanud. Poole aasta eest pakkusid tema leegionid skandaalset vaatepilti, nüüd aga ei ole enam mingit ohtu, et võiks leiduda veel ohvitsere, kes laseksid end Varro või Treboniuse lubadustest meelitada.

Kuhu küll kuller jääb? Õieti peaks ta juba ammu kohal olema. Cejonius võttis käsile aktid, kuid ei suutnud neid lugeda. Kui tema tungivaid manitsusi sõjaministeeriumis kuulda võetaks, kui nad otsustaksid ära kutsuda Neljateistkümnenda leegioni, kes oli

sellest liikumisest kõige enam nakatatud, ja saadaksid selle ar- mele Üheksanda, siis on ta olukorra peremees, siis ei saa enam midagi juhtuda, isegi kui peaks minema partlastega sõjaks.

Või muidu lauldud on su laul,
ning lõpp on sinu värgi aul!
Ja ripud puus!

Cejonius jättis viisiotsa õhku rippuma, mitte eriti kunstipära- selt, õigupoolest isegi üpris valesti, kuid tema kõrvad ja sõna kuulsid selle õiget lõppu.

Kuller. Ometi kord. Keisri kirja avades värises Cejoniuse käsi tahtmatult. Ta laskis pilgu pikast kirjast üle lennata. Maksukäsi- mused. Halduskäsimused. Juhtnöörid jumal Mithrase kultuse kohta. Kuhu jääb siis peamine? Jah, siin: „Mis puutub teie esi- panekutesse, mu Cejonius, Meie Neljateistkümnenda leegioni väljavahetamiseks Üheksanda vastu, siis Me vaagisime seda, leidsime hea olevat ja andsime vastava käsu."

Kirja ta lõpuni ei lugenud. Üheksas, ta saab Üheksanda! Mis- sugune tohutu tunnustus tema tööle, missugune tore tasu! Tema sõjaväelised kubernerikohused olid teda alati kõige rohkem koor- nud. Mida ta nüüd kõike ei tee, kui tema käsutuses on Üheksas, see oivaline materjal. Cejoniuse peas keerlesid juba tuhanded plaanid. Ta tundis end reipana, nagu oma parimas nooruses. Nad võivad teda rahumeeli Hüpiknukuks nimetada, siin Antioo- ja kogu idamaal. See hüüdnimi on neil viimastel kuudel omand- danud teistsuguse mõtte, ja nüüd jõuab asi sinnamaale, et see- mida Varro oli talle omal ajal irooniliselt soovinud, täide läheb: Antiookia hakkab tema hüüdnime hääldama mitte pilkava vär- jundiga, vaid heatahtlikult, peaaegu hellitavalt.

Ei tohi hetkegi kaotada! Rõõmustada võib ta hiljem. Cejonius sirvib posti edasi. Siin on kiri tema sõbralt Paetuselt, kes tava- liselt teda Rooma sündmustega jooksvalt kursis hoiab. Selles, et tema sõpradel nii kaua aega kulus, et sõjaministeeriumis Nelja- teistkümnenda vahetamist Üheksanda vastu läbi suruda, kirju- tas Paetus, on eelkõige süüdi keisri kurikuulus otsustusvõi- metus. Kuid see takistus langeb peagi ära. Ihuarstilt, doktor Valensilt saadud otseste teadete järgi ei ole keisril enam aastatki elada.

Cejonius hingas kergendatult, nägu laiguline. Nii seal seisab, paar varesejalga: „Ei ole enam aastatki elada," otsekui: „Palju tervisi." Ja ometi on see lausa tohutu, rabav, armuline jumalate kingitus. Kui Titus tõesti sureb, kui tema asemel noor, energiline Domitianus troonile astub, saab pottsepalaul tõeks, siis on lõpp

sel värgi aul, siis tungib tema, Cejonius, Palatinuse kaitse all üle Eufrati, tirib need sellid välja ja poob risti.

Oleti peaks Cejonius oma kirjutuslaua taha istuma. Ta töötab meeleldi ja südametunnistuse järgi, pärast keisri kirja aga on tööd terve virn. Kuid praegu ei saa ta töötada. Ta peab liikuma, oma õnne seedima. Ta läheb ratsutama.

Cejonius läbib saali. Seal seisab kaetud laegas vaarisa vaha- kujuga. Ei, täna ta sellest mööda ei hiili. Ta isegi aeglustab sammu, lükkab õlad tagasi, sirutab end, ja kui ta sirgelt laekast möödub, noogutab ta sellele, naeratab. Ta võidab, lööb petise pihuks ja põrmuks. Ja kui ta on võitnud, palub ta endale oma tasu, – keisri ja senati nähes võtab ta laekalt katte.

3

KOHUSETRUU ISA

Seni kui Tituse valitsus Nero tõusu tegevusetult pealt vaatas, ei söandanud keegi Nero identsuses avalikult kahelda. Niipea aga, kui saabus teade, et Üheksas Süüriasse marsib, muutusid need hääled valjuks. Isegi need, kes senini olid Nerosse uskunud, leidsid, et on oma sangarlikus keisris eksinud.

Kuna valitsus visalt vaikis sündmustest sealpool piiri ja takistas usaldusväärsete teadete levikut, tekkisid kuuldused, mis nende vargsel edasiandmisel fantastilisteks kasvasid. Veidral kombel segunesid püha näitleja, Patmose Johannese ennustused teadetega relvastumisest Süürias ja kuberneri eelseisvast karistusekspedit- sioonist. Johannes nimetas Terentiuse, Treboniuse ja Knopsi triumviraati kolmepäiseks põrgukoeraks; see nimi muutus rahva- likuks. Herakles, räägiti, olevat teele asunud, et seda kolmepäist põrgukoera kinni püüda. Nero vastaste tegevus kasvas, nördinud, pilkavad kirjad müüridel rohkenesid, pottsepalaul oli kõigil suus ja kõigil südames.

Linnades aga paiknesid Nero väeosad. Nad marssisid, tugevad, hästi toidetud, hästi relvastatud; polnud mõeldagi, et põllumehed ja linnakodanikud, kui palju neid iganes olekski, oma distsipli- neerimatuse ja organiseerimatuse juures nendega võistelda suu- daksid. Elu kulges järelikult nagu ennegi. Kui mõni võõras Samo- satasse või Edessasse juhtus, võis ta maa sisemisest rahutusest vaevalt midagi märgata; talle jäi mulje, et rahvas on Nero valit- semisega rahul ja õnnelik.

Pärismaalastest vürstid ja suured isandad kinnitasid oma ametlikes teadaannetes aina oma rõõmu kõrge külalise viibimise üle. Kuid nad magasid halvasti ega varjanud Varro eest oma tusast nägu. Nad teadsid, et nende rahvaste hulgas kaob vab märkamatult hõõguv rahulolematus, nad nägid leiba, veini, pirukaid ja raha kahanemas, ning Terentiuse, Trebonius ja Knopsi ike koormas hullemini kui suure, kauge Rooma ike varem.

Nero nõunikest tundis Knops kõige selgemini, kuidas rõhitud põhialused vankuma lõid. Ta märkas seda juba oma vahetu ülemuse muutunud käitumisest. Tema äi Gorion läks isegi niikaugele, et julges tema juuresolekul oma kareda, ebameeldiva häälega pottsepalaulu venitada, ehkki Gorion Punases tänavas asuva vabriku omanikuna ja Knopsi äiana selle lauluga iseennast pilkas.

Knopsil tuli need häbematused alla neelata. Ta teadis, et selline radikaalne vahend nagu hukkamised ainult lühikeseks ajaks mõjub, ja ta oli kavatsenud kohe pärast mõrvaööd kaduda; ainult Hürkanuse raha, või õigemini tema tulevase väikese Claudia Knopsi raha oli tarvis veel kindlasse kohta toimetada. Ainuke, see raha, mis talle tema pojakese elu ja õnne tähendas, see imeline kollane, punane metall pidas teda kinni. Maksurentnik Hürkanus oli küll ööl vastu viieteistkümnendat maid kavakohaselt maha löödud, ent kahjuks ei olnud tema miljonid nii kergesti kättesaadavad, nagu Knops seda oli lootnud. Nad olid mahutatud arvukatesse, vähem või rohkem harunevatesse allettevõtetesse, koosnesid võlakirjadest, iga laadi pretensioonidest, olid ka osaliselt, maksude vältimiseks, maalt välja viidud või muidu hästi peidetud. Peale selle hoidis Varro Knopsil silma peal, ja Varro oli ebameeldiv vastane, kellega ei saanud kokku leppida. Knops pidi leiutama tuhat vigurit, et kadunud Hürkanuse väljanuhitud raha omaenda kotti ajada. See venitas tema ärasõitu. Ta tajus lähenevat ohtu väga hästi ning igatses julgeolekut. Ta ei olnud mingi vapper mees, ta teadis, et kui ta hilineb, sureb ta hirmsat, piinarikast surma; kui ta kuulis pottsepalaulu lõppsõnu: „Ja ripud puus!", siis hiilis hirm talle südamesse. Aga ta oli hea, kohusetruu isa, ta ei võinud oma poja raha saatuse hooleks jätta, ta surus hambad kokku ja jäi paigale.

4

SURNUD KAMRAAD

Feldmarssal Trebonius kõndis ringi kärarikkalt ja heatujuliselt nagu ikka. Saja tuhande hästi organiseeritud sõduriga ei olnud tema arvates põrmugi tarvis karta seda, mida peened isandad nimetavad „psühholoogilisteks raskusteks", ja ta irvitas ülbelt peente härrade üle, kelle „püksid sõeluvad püüli". Teda ei kohutanud ka Cejoniuse leegionide arvuline ülekaal. Sisimas oli tal küll ebamugav tunne teoreetiliste teadmiste ees, mida Cejoniuse ohvitserid oma sõjaväeakadeemiates olid tuupinud. Sellest seisukohast võttes ei olnud muidugi sugugi kasulik, et kolonel Frontot ja leitnant Luciust enam elavate kirjas ei olnud, ja feldmarssal Trebonius veetis nii mõnegi vaba tunni väsitava „Sõjakunsti õpiku" taga.

Leitnant Luciuse surm oli ebameeldiv ka teisest küljest. Vapra ja teeneka leitnandi mõrvamine, kes oli Nero võidu heaks nii palju ära teinud, viis armee tuju alla. Ohvitserid ja sõdurid ei suutnud lihtsalt uskuda, et nende kamraad Lucius võis reeta keisri, kelle eest ta elu kaalule pannes oli võidelnud. Kes võib ennast kindlana tunda pärast seda, kui isegi Lucius nii nurjatul viisil ja ilma kohtuta tapeti? Sõdurid kirusid, agiteerisid ja otsustasid seda õiguserikkumist mitte karistamata jätta.

Armee saatis oma esindajad feldmarssal Treboniuse juurde aru pärima, kas ta teadis Luciuse mõrvamisest ja nõustus sellega, milles seisis nende seltsimehe süü ja missugused olid süütõendid; kui aga tapmine on toimunud ilma tema nõusolekuta, siis mida mõtleb ta teha, et süüdlased saaksid karistuse.

Hetkeks vilksatas Treboniuse peas mõte need inimesed sõjakohtu alla anda. Kuid ta tundis sõduri hinge ning taipas kähku, et parem on mõrva mitte kaitsta. Sõdurile peab jätma tema armastuse ja tema vihkamise. Leitnant Luciust oli armees armastatud, järelikult oli ta süütu ja tema surm kuritegu. See, et ta oli selle mehe nimekirja pannud, oli olnud viga, ja ta pidi oma vea ebameeldivad tagajärjed alla kugistama. Niisiis mõistis ta leitnandi tapmise hukka ja lubas armeele hüvituse anda.

Ta läks Nero juurde. Too lesis parajasti diivanil, laisk ja halvas tujus. Tõsi, kui tema nõunikud talle Cejoniuse relvastumisest ja kasvavast meelepahast maal ette kandsid, näis neile, et Nero

ei reageeri, laseb peaaegu kõik kõrvust mööda; kui aga keisri üksi oli, süngestus tema lihav nägu ja alahuul pungitus veel tusasemalt kui tavaliselt.

Pottsepalaul tegi talle viha. Juudid uskuvat, oli talle öeldud, et nende jumal on Titusele kättemaksuks nende templi hävitamise eest kärbse pähe pistnud, mis ei lakka teda piinamast, ja see olevatki tema haigus. Nero peas sumises pottsepalaul nagu too Tituse kärbes, ta ei saanud sellest lahti, see kiusas teda, õõnestas tema „oreooli".

Treboniuse külaskäik oli talle teretulnud vahelduseks.

„Jumalad täna minuga ei räägi," ütles ta, „minu sisemine hääl vaikib. Selliseks nukraks päevaks peaks olema niisugune sell, nagu tubli pottsepp Terentius, kes mind omal ajal lõbustas. Nagu tuled vähemalt sinagi."

Trebonius ei teadnud õieti, mida keisri sõnadest arvata, nii see nüüd soodne või ebasoodne märk; see muidu tõesti mitte ära mees tundis ebamugavust. Nero oli talle ikka veel keisri jumal. Oli tõesti julge samm nõuda Nerolt seda, mida ta nõuda tahtis.

„Minu mehed," alustas ta, „võitlevad nüüd ägedamalt teatud häbitu laulu vastu. Üksnes Samosatas oleme me üheainsa nädala jooksul selle laulu pärast kolmsada kakskümmend neli inimest kohtu alla andnud. Nüüd aga on nad uue triki leidnud. Nad laulavad tolle hoora Claudia Acte rumalat vurrkannilaulu, kuid muu sõnadega."

„Missuguste sõnadega?" küsis Nero.

„Need on väga rumalad sõnad," vastas Trebonius vastumeelselt. „Pean ma nad tõesti ette lugema?"

„Loe," käskis Nero häält tõstmata.

Ja Trebonius luges. Tekst kõlas:

Su laul on lauldud!
Kas teeb sulle rõõmu tõik,
et on hoopis läbi kõik?
Kuid mulle küll!

Nero kuulas tähelepanelikult.

„Need on tõesti rumalad sõnad," kinnitas ta.

„Pean ma nad ära keelama?" küsis Trebonius kähku.

„Vurrkannilaulu sa keelata ei saa," vastas Nero asjalikult, „selle üle Roomas üksnes naerdaks. Tark ei olnud juba seegi, et me tolle teise, häbitu laulu keelasime. Laulu ei saa kohtu alla anda."

„Jah, see on raske," nõustus Trebonius murelikult. „Nad

laulavad viisi ilma sõnadeta; kui neid kinni võtta, ütlevad nad, et see olevat teine laul, ja nende kohta ei saa miskit tõestada."

„Ega see laulu jälitamine tõesti kerge ole," mõtiskles Nero. „Laulu nägu sarnaneb tuhandetele teistele, ja iial ei tea sa, kas sa tabad õiget nägu või mõnd teist samasugust."

„Kas ma siis laulu jälitama ei hakka?" küsis Trebonius alandlikult.

„Lollus," pahandas Nero. „Muidugi hakkad. Ta tuleb välja juurida. Aga sa ei suuda seda."

Trebonius neelas mõru pilli tõrkumatult alla.

„Sinu teenri Treboniuse käsi, majesteet," ütles ta, „on sulle ustav, kuid ta on kohmakas ja saamatu. Nüüd selgub kahjuks, et ma talitasin ebaõiglaselt, kui ma omal ajal soovitasin teatud nime teatud nimekirja märkida."

Nero kortsutas kulmu.

„Kuidas ebaõiglaselt?" küsis ta. „Mina kiitsin nimekirjad heaks; sellega on neis kõik õiglane."

Trebonius taandus kohkunult. Kuid ta oli oma sõduritele lubanud rahuldust anda, ja ta oli visa. Mõne aja pärast katsus ta uuesti.

„Armee armastas Luciust," lausus ta, „ja armastab veelgi."

„Lucius?" tuletas Nero meelde. „Kes on see Lucius?"

„See on mees, keda ma ennist mainisin," vastas Trebonius, ja kuna keiser ei vihastanud, võttis ta julguse kokku ning jätkas kiiresti: „Armee on keisri käsi. Kui keisri käsi on pisut haiget saanud, näiteks kriimustuse või millegi selletaolise näol, eks pea siis keiser mingit salvi peale panema?"

„Kui nüüd Nero kärsituks muutub," mõtles ta, „või vihaseks, siis loobun ma oma ideest. Mul on meestest kahju, aga siis saadan ma nad ikkagi sõjakohtu ette."

Kuid Nero ei muutunud kärsituks. Nero naeris. Siis rääkis Trebonius edasi:

„Keiser ei ole oma sõdureid juba kaua enam kõnega austanud. Armee januneb keisri sõna. Üks sõbralik sõna keisrilt kahekordistab armee jõudu."

„Mis siis sinu Luciusega lahti on?" küsis Nero armuliselt. Nüüd seisis Trebonius oma ülesande raskeima osa ees.

„Oleks hea," arvas ta ettevaatlikult, „kui keiser oma sõduritele jutustaks nende kamraadist Luciusest, kui ta oma armeele selgeks teeks, et ka tema seda Luciust heaks ohvitseriks peab ja kahetseb, et teda enam elavate kirjas ei ole."

Nero silmitses Treboniust läbi oma smaragdi ülalt alla.

„Hm," sõnas ta, „mina pean siis sinu surnuid matma. Kas sa tead ka, Trebonius, et oled väga jultunud?"

Kuid need sõnad ei kõlanud eriti ähvardavalt. Ta jäi mõtlema ja Treboniusel oli selge, et selle mõtlemise kestel võetakse vastu otsused, mis võivad oluliselt mõjutada tema populaarsust armees. Ta vahtis tähelepanelikult keisri näkku, põnevusega oodates sõnu, mis Nero huulilt langevad. Nüüd see suu avanes, nüüd hakkab keiser rääkima, talle vastama. Trebonius kuulatas ootusrikkalt. Kuid see, mis keisri huulilt tuli, ei olnud mingi vastus, see oli pooli hääli ümisetud laul, väike, neetud, häbitu pottsepalaul. Trebonius ei olnud musikaalne ja ajas sageli viisid segi. Seekord aga ei võinud ta eksida, see oli too laul, ja Trebonius kohkus südamepõhjani.

Keiser aga oli vahepeal järsku laulu katkestanud, naeratas ja ütles:

„Tegelikult ei ole see sugugi vastumeelne ülesanne vapra sõduri surma leinata, ja ma arvan, et selline leinakõne võiks olla heaks lisandiks minu teoste kogus."

Ja jälle, sellal kui ta ilmselt juba oma kõne fraaside kallal töötas, ümises ta masinlikult seda laulu. Trebonius aga lahkus, tahtekem rõhutud kui õnnelik.

Nero kutsuski ohvitseride eliidi oma väikesesse erateatrisse. Esmalt laskis ta neile ette kanda kangelasooperi, kus suur Aleksander tapab viinauimas Klituse, mehe, kes oli ta elu päästnud. Pärast seda sümboolset etendust vabandas Nero end pikas, kohati liigutavas, kohati pateetilises kõnes leitnant Luciuse tapmise pärast. Ta kiitis mehiste sõnadega ohvitseri vaprust ja sõjatarkust. Siis aga hakkas ta rääkima distsipliinist, meenutas, et praegu on sõjaaeg, on käimas raske võitlus usurpaatori vastu, ja sõjas on distsipliin esimene nõue. Lucius aga on mitmel korral usaldusväärsete tunnistajate, nii roomlaste kui ka kohalike juures olekul vandeseltslaslikke kõnesid pidanud, levitanud rumalaid valesid, et keiser olevat madalat päritolu ning soosivat ilmselt madalast soost isikuid. Vande all antud tunnistused näitavad seda. Protokollid on feldmarssal Treboniusele ja teistele kindralitele tutvumiseks valmis pandud. Võimalik, et leitnandi rumalad, mässulised kõned olid vaid tühipaljas poisikeselik loba, ja rahuajal oleks võinud seda talle andestada. Kuid mitte sõjas. Tema, keiser, kontrollis asja, kaalus ja mõistis mehe süüdi. Tal polnud kerge kohtuotsust langetada, sest ta armastas noort ohvitseri nagu isa oma poega. Ent samuti nagu isa Brutus oma poegade üle kohut mõistis, nii pidi lõpuks temagi alluma jumalate käsule ja leitnandi surma mõistma. See oli raske ohver, üks raskemaid pal-

jude ohvrite hulgas, mis on toodud riigi ja armee hüvanguks. Kuid ta loodab, et armee näitab oma tulevaste tegudega, et ta ei ole leitnandi verd asjatult valanud, ja et see veri lisab sõduridistsipliinile uut mahla.

Ta oli heas vormis: nuuksatas õigel ajal kaunikõlaliselt, müristas seal, kus tarvis oli, ja vaimustus omaenda sõnadest. Jah, see kummaline inimene, Nero-Terentius, oli kõneldes ausalt õnnetu selle vapra sõduri surma pärast. Kuid ohvitserid, kellest teatrisaal oli tulvil, kuulasid teda ebamugavusega, pigem piinlikult puudutatud kui vapustatud. Nii mõnigi küsis endalt, kas ei oleks siiski targem ja austavam seista Eufrati teisel kaldal kamraadide juures, kelle vastu nüüd peagi võidelda tuleb, kui siin, selle komödiandi lahingulippude all. Ja ohvitser, kes paleest lahkudes oma mulje keiserlikust esinemisest kokku võttis sõnades: „Kaks superit järjest on juba liig!", väljendas küll vist paljude arvamust.

Trebonius ise, kes seda kõnet keiserlikus loožis kuulas, oleks pidanud õigupoolest rõõmustama; ta oli raske ülesande lahendanud, oli Nerot veennud armee ees vabandama. Ent temagi tundis pigem hämmeldust kui rahuldust. Ülespuhutud sõnade tagant kuulis ta keisrit pottsepalaulu ümisemas, laul summutas kõrgelennulised sõnad, ja Nero ei olnud enam Nero, vaid ainult pottsepp Terentius.

5

TEGUTSEDA JA MITTE MEELT HEITA

Varro sel etendusel ei viibinud. See oli ülearune tõrksus ja seega ebamõistlik, kuid ta ei suutnud jagu saada oma vastikusest Knopsi ja Treboniuse vastu. Varem oli ta mõlemaid liialt põlanud, et neid vihata. Nüüd aga sai tema abitustundest üha tugevnev vihavaen.

Ta ei võinud ütelda, et hukkamiste idee oleks halb olnud, kuid teda tõukas eemale teostamise rumal, pööbellik viis. Varro ei olnud sentimentaalne, kuid ta eraldas isiklikud tunded poliitilistest. Poliitika segiajamine isiklike kättemaksuaktidega näis talle niihästi diletantlikuna kui maitsetuna. Arveteõiendamine selliste inimestega nagu näiteks Caja või leitnant Lucius oli lihtsalt idiootsus, seega veel rohkem kui kuritegu.

Ta ei tohi neid tegelasi lasta üle pea kasvada, ta peab nad kahjutuks tegema. See polnud just lihtne. Vägivallatsev Trebonius

oli populaarne, Knops südametunnistuseta, leidlik ja kaval. Varro värbas agente, et nende vastu materjali koguda. Laskis akte koostada, millest paljude üksikasjade najal selgus, kuidas Knops ja Trebonius oma võimu kuritarvitasid, et isiklikele vastastele kätte tasuda ja rohmakalt rikastuda. Varrol endal ei puudunud ruumilase terve omakasupüüe, ta ei haletsenud põrmugi riisutuid ja rõhutuid ning oli omal ajal pikemalt mõtlemata tervelt provintsilt kümme nahka koorinud. Kuid seda, mis tema peenel ja energilisel viisil korda oli saatnud, tegid nood kaks jämedalt ja kohmakalt. Ausas veendumuses põlgas Varro nonde kahe meetodeid.

Kulus aega ja vaeva, et Knopsi ja Treboniuse kukutamist ette valmistada. Raske ja keerukas haldamine nõudis palju jõudu. Oli tarvis leiutada üha uusi vahendeid, kuidas elanikkonna kasvavat rahulolematust vältida ja raha muretseda, mida oli vaja armee hädatarvilikuks suurendamiseks. Ja Varro töötas, töötas palju, töötas kirglikult. Väsimatu, peaaegu raevuka tegevusega püüdis ta end kaitsta sünge lootusetuse vastu, mis teda tihtipeale painas.

Kui töö ei aidanud, oli tal üks teine, viimane pelgupaik. Sest peale kui Claudia Acte Edessas oli käinud, ei olnud Marcia enam niisuguse hirmuga isa eest kõrvale hoidnud, ja see usaldus ei kadunud ka Acte ärasõidu järel päriselt. Marcia võttis teda vastu, kui ta tema juurde tuli, ja käis mõnikord ka ise isa juures. Varro istus siis tundide kaupa temaga koos, kõndis istuva Marcia ees edasi-tagasi ja rääkis oma südame puhtaks. Ta mõtles valjusti, kui sõge ja ülbe see on, kui üksikisik arvab, et võib muuta maailma ajalugu. Kas ei olnud isegi kõige võimsamate käitumine üheksal juhul kümnest tingitud olukorrast? Tema, Varro ise, ei olnud oma tegudes rohkem vaba kui tema Nero. See ei olnud tema, Varro, riigitarkus, mis ta plaanile niipalju edu tõi, vaid „konjunktuur", temast sõltumatute olukordade õnnelik kokkusattumine. Kus üldse peituvad poliitilise edu otsustavad tegurid? Enamikul juhtudel hoopis eemal, sfääris, mida tegutsev isik, kes antud poliitilise protsessi ämblikuvõrgus rabeleb, kaugeltki ei mõista. Kuidas saab ta siis suuri poliitilisi sündmusi tõhusalt mõjutada? Millest näiteks sõltub tema ettevõtte, tema Nero ja tema enda tulevane saatus? Muidugi mitte Mesopotaamia rahvaste meeleolust või Cejoniuse relvastumisest. Nii võivad uskuda lühinägelikud, need, kes oma ninast kaugemale ei näe. Kas Titus sureb täna või alles aasta pärast, kas Artaban rasketes lahingutes, mis ta kaugel Idas peab, võidab või mitte, – sellistest asjaoludest sõltub tema ja ta Nero saatus, ja need on asjaolud, mille kulgu vaevalt keegi saab takistada või kiirendada, mida keegi ei oska ette arvata või koguni sisse kalkuleerida. Tema, Varro, on teinud,

mis ta suutis, et sündmusi oma kasuks pöörata, ja ta teeb, mida suudab. Kuid see, mida ta võib vaekausile lisada, on tühine, ja ta oleks narr, kui arvaks, et sel on tähtsust.

Seda laadi mõtteid väljendas ta vaikselt istuva Marcia ees. Tütar jälgis teda pilguga, kui ta edasi-tagasi kõndis, aga Varro ei teadnud, kas Marcia teda kuulab, ja kui kuulab, kas ta siis mõistab. Kord kui ta Marciale taolisi mõtteid avaldas, vastas tütar:

„Sa peaksid kord meie Frontoga selle üle rääkima. Ta on väga tark ja teab neist asjust palju."

„Frontoga?" küsis Varro jahmunult.

„Jah, Frontoga," vastas Marcia lihtsalt.

„Kust ma tema leian?" küsis Varro ettevaatlikult.

„Muidugi peavad," vastas Marcia mõtlikult, „olema head silmad, et teda näha. Paljud ei tunne teda ära ja peavad teda Neroks. Oleks sa mind Vesta neitsiks andnud, kallis isa, nagu ma tahtsin, siis oleksin ma teda arvatavasti alati näinud."

Marcia ütles seda siiski naeratades, ilma kibeduse või kurtmiseta. Jahmunud Varro ei osanud midagi vastata ja lahkus peagi.

Mõnd aega vältis ta jutuajamisi Marciaga. Siis aga tundis ta neist vestlustest suurt puudust, ehkki nad olid ühepoolsed, ja otsis Marcia üles nii sageli kui võimalik. Üha enam püüdis ta end tema ees arutlustega õigustada.

„Lausa imeväärne," võttis ta näiteks kokku, „mis me siin nii lühikese ajaga korda oleme saatnud. Me oleme loonud tugeva, löögivalmis armee, me oleme muutnud isegi kohalikud väeosad rooma drilliga paremaks materjaliks ja oleme liidus Artabaniga oma seljataguse kindlustanud. Kõikjal Mesopotaamias näevad linnad hoopis teisiti välja, nad on korralikumad, haldus ei ole enam nii lohakas kui varem, ta on õigesti organiseeritud. Siinseid roomlasi ja kreeklasi oleme me õpetanud idamaalastele teistsuguse pilguga vaatama kui seni, neid paremini kohtlema. Ialgi varem ei ole selle taeva all Ida ja Lääne suhted olnud nii sõbralikud kui praegu. Oleks väga kurb, kui kõik jälle kokku variseks, ja ta ei varisegi kokku. Rahulolematus, mis maad on võtnud, kaob jälle. Las ma ainult kihutan minema selle kamba, selle Knopsi ja Treboniuse ja kes nad kõik on. See, mis me siin teeme, on hea ja mõttekas ning lõpeb hästi."

Sedapuhku kuulas Marcia teda silmanähtavalt, tema ilus, valge nägu naeratas, nagu Varrole tundus, mõistvalt ja nõusolevalt. Aga kui ta lõpetas, ei vastanud Marcia midagi. Ta ainult ümises midagi omaette. Kui Varro õigesti kuulis, oli see pottsepalaul.

6

SAATUSLIK VANN

Neljandal septembril sõitis keiser Titus oma mõisasse Cutilia lähedal, nagu ta seda igal aastal oli teinud. Juba lühikese reisi ajal oli ta kurtnud rõhuva iivelduse üle; kohale jõudnud, heitis ta otsemaid pikali ega tõusnud sestpeale enam. Kolmeteistkümnendal septembril, kui palavik ähvardavalt kerkis, kirjutas ihuarst Valens keisrile ette lumevanni. Selles lumevannis, üksnes arsti ja juut Flavius Josephuse juuresolekul, oli keiser Titus surnud.

Paljud rääkisid, et ihuarst Valens olevat keisrile saatuslikku lumevanni ette kirjutanud vastupidiselt oma paremale äranägemisele, olles ära ostetud kellegi isanda poolt, kes oli huvitatud uue keisri troonileasumisest. Kui palju selles kuulduses tõtt oli, jäi selgusetuks. Doktor Valensit peeti keisririigi vilunuimaks arstiks; oli väga raske õigesti doseerida, kui kaua patsient lumevannis viibima peaks. Siin võis eksida parimgi arst.

Kuidas ka asjalood ei olnud, aga keiser Titus oli oma lumevannis surnud, neljateistkümnendast septembrist saadik oli ta jumalus, ja keisriks sai tema vend Domitianus.

Teade sellest sündmusest levis kogu maailmas. Uskumatu arusaamatu kiirusega lendas ta üle mere, Süüriasse, Antiookiasse.

Kui saabus kuller kurjakuulutava märgiga – sulg kepi küljes – taipas Cejonius juba enne, kui mees sai avada suu, mis tal teatada oli. Kuberner lükkas tahtmatult õlad tagasi, sirutas end, jalatal last pealaeni Hüpiknukk. Kannatamatult, võimukalt viipas ta kullerile, et see eemalduks. Siis andus ta üksi olles täielikult oma kuulmatule õnnele.

Tal oli pisut piinlik, tol lojaalsel ametnikul Lucius Cejoniusel, kes oli Titusele truudust vandunud, et ta ei tundnud vähimatki leina oma keisri ja käskija surma puhul. Ent ta ei suutnud sinna parata, ta tundis ainult tohutut rõõmu. Titus oli end rahukeisriks nimetanud. Rahu on suur asi, aga kui rahu eest tuleb maksta – nüüd, kus keiser on surnud, tohib Cejonius nõnda mõtelda – niisuguse argusega, niisuguse teotuse ja alandusega, siis hukutab ja mürgitab see rahu ümberringi kõik. Nüüd on sel pettekujutlusel lõpp. Minerva, mõistuse jumalanna, võtab maailma uuesti oma tugevatesse, rahulikesse kätesse, tema, Cejonius, on selles maailmajaos Minerva asemik, ja ta on oma töö hästi teinud. Tema armee seisab valmis, löögivõimas, ja selle armeega seab tema, vabastaja, nüüd oma maailmajaos jalule tõelise rahu.

Ta naeratas. Ta mõtles Varro siledale, lihavale, iroonilisele näole. Jah, nüüd naeratab t e m a, mitte Varro. Nii palju kuid oli tundunud, et peale jääb see rikutud mees, aga lõpuks oli siiski kõigest hoolimata võitnud tema ja temaga koos kohusetunne, distsipliin, Rooma, mõistus.

Mesopotaamias oli teade Domitianuse troonileastumisest põhjustanud pahaendelisi kuuldusi. Räägiti, et Cejonius kavatsevat tulla üle Eufrati kahesaja tuhande hästi väljaõpetatud sõduriga, et Mesopotaamia linnu julmalt nuhelda; nimetati isegi sissetungi kuupäeva, kõneldi ultimaatumist, mille tähtaeg olevat kümnes oktoober.

Niisama „paugupealt" nagu Nero teod – Apamea uputamine, kristlaste jälitamine, hukkamised – talle pööbli imetluse olid kinkinud, pöördusid nad nüüd, kus tema võim näis vankuvat, tema vastu ning tegid Nero veelgi põlatavamaks ja vihatavamaks. Nero oli Nero, senikaua kui temasse usuti. Hetkel, mil temas kahtlema hakati, muutus ta Terentiuseks. See, mis oli olnud ülev, seni kui Nero seda oli teinud, muutus jõledaks ja alatuks, kui seda tegi Terentius. Veelgi enam. Kui seniajani tema teod olid tõestanud, et ta on Nero – ainult keiser on võimeline nii südametult ülevaid tegusid toime panema –, siis nüüd tõestasid samad teod, et ta peab olema Terentius: ainult jätis, vabakslastu, võib laskuda nii metsikute julmusteni.

Meeleavaldajate hulgad marssisid läbi Samosata ja Edessa tänavate, lauldes valjusti kooris pottsepalaulu. Puhkesid rahutused. Trebonius kuulutas pikema jututa välja piiramisseisukorra, seadis raudselt ja veriselt Nero autoriteedi uuesti jalule. Aga ta ei suutnud takistada, et Nero Süüria võimupiirkonnas paljud garnisonid Domitianuse poole üle läksid. Mehed lõid Nerole ustavad ohvitserid maha, kiskusid keisri kujutised lahingulippudelt ning läkitasid saatkonnad Cejoniuse juurde, et kuulutada oma kahetsust, tagasipöördumist, allaheitlikkust.

7

SIGITIS HAKKAB ISESEISVAKS

Kui Nerole sõnum toodi, et Titus on surnud, istus ta söögilauas. Ehkki paljud seal juures viibisid, ei õnnestunud tal seekord enam ükskõikset teeselda. Ta rebis sõnumi tükkideks, tõukas laua ümber, virutas klaasid puruks ja käskis jämedalt oma külalistel lahkuda.

Kuid juba järgmisel hommikul oli ta rahu tagasi saanud. Ta kui talle edaspidi poliitilisest olukorrast ette kanti, oli ta endiselt blaseerunud, tüdinud. Kord kui Trebonius talle teatas, et [illegible] lasknud väeosas, mis ei osutunud usaldusväärseks, iga kümnendat mehe hukata, noogutas Nero lihavat pead ning ütles pehmelt ta maialt:

„Seda tegid sa hästi, mu Trebonius. Jätka samas vaimus! Sul nuks lüüa! Kõik nagu kärbsed surnuks lüüa!"

Siis tuli teade, et ka Sura on jälle Flaviuste kätte langenud. Nero võttis selle rahulikult teadmiseks. Kuid päev hiljem kutsus ta enda juurde kellegi Lyde-nimelise naise, keda tunti Sõnera parima mürgisegajana, ja nõudis temalt kiiresti ja valutult mõjuvat mürki. Naine tõi talle pulbri kuldses kapslis, kuid see kapsel ei olnud Nerole küllalt hea, tuli kaua otsida, enne kui talle sobiv toos leiti.

Nüüdsest peale andus ta üksi olles üha sagedamini süngetele eelaimustele. Ta tsiteeris endamisi Homerose värssi, kus surnud Achilleus Hadeses surnute saatust kaebab:

> Liht sulaspoisina rohkem mul meeldiks orjata maa peal
> ka mehe kehvima juures, kel ep ole endalgi miskit,
> kui et olla siin vürst üle võibunud varjude kõigi!

Ta hakkas juurdlema. Millal õieti tema õnnetus oli alguse saanud? Ta ei tarvitsenud kaua vastust otsida. Ise oli ta endale õnnetuse kaela tõmmanud, ja ta teadis täpselt hetke, jah, isegi murdosa silmapilgust, millal ta seda tegi. See oli siis, kui ta võttis sule, et Caja nime kirja panna. See oli olnud hea nimekiri. Tema ise oli selle oma tohutu veaga rikkunud, jumalaid vihastanud ja nende kättemaksu osaliseks saanud. Viimse pisiasjani meenus talle see saatuslik hetk: kuidas ta oli põlved kõrgele tõmmanud, kuidas Knops talle aluse oli ulatanud, kuidas ta sulge oli vedanud. Ei olnud need jumalad, kes tookord tema sulge juhtisid. Ei olnud see tema jumalik olemus, kes nime kirja pani, see oli Terentiuse sõge, andetu käsi, mis selle sinna kirjutas.

Nüüd, kus kurjad jõud tema ümber koondusid, tundis ta valuliselt, kui rõhuv on üksindus sestpeale, kui Cajat enam elus ei ole. Üksnes naise olemasolu oli andnud talle kindluse, et on olemas viimane pelgupaik, kuhu ta võib põgeneda, kui kõik kokku variseks, ja sellest kindlusest oli ta ammutanud oma keiserlikku enesekindlust. Nüüd, kus Caja oli manalasse saadetud, muutus Nero äkki tagasi Terentiuseks; kuid Terentiuseks ilma Cajata, vaeseks, kaitsetuks orjaks, kes on end täis puhunud.

> Sest kui pottsepp unustab, kus on ta koht,
> siis ähvardab teda karistusoht.

Caja oli olnud nagu villane särk talvel; karune, aga soe. Kui veider see ka polnud, aga nõiduslik kindlus, mis võimaldas tal nii rahulikult keisrina elada, oli lähtunud Caja karmist ligiolekust. Ja tema ise, lollpea, oli Caja manalasse tõuganud, lummuse hävitanud.

Ta läks oma nahkhiirte juurde. Hirmuga uuris ta nende ineluid nägusid. Missugune võiks küll Caja olla? Ta katsus loomi silitada, kuid nad lendasid tema juurest vastiku piiksumisega minema. Nad vihkasid teda. Caja on neile jutustanud, mis ta oma rumaluses on teinud, ja nüüd nad vihkavad teda. Caja ei jää enne rahule, kui on teda sundinud enda juurde alla tulema, tema juurde, kellega ta lahutamatult on seotud. Nahkhiirte karjetes kuulis ta kähedat ulumist, millega Aischylosel fuuriad Orestest taga ajavad: „Püüa, püüa, püüa, võta kinni," ja need lühikesed, katkendlikud, teravad karjed käisid talle närvidele.

Tal oli endast väga kahju. Kõiges oli siiski süüdi Caja. Ta ei olnud temasse uskunud. Oleks Caja uskunud, ei oleks tema ilalgi seda rumalust, seda kuritegu teinud, et Cajat tappa lasta. Miks ei olnud Caja temasse uskunud? Vist sellepärast, et ta mehena oli kimpu jäänud. Ja kimpu oli ta jäänud sellepärast, et vajas oma jõudu kunsti ja rahva jaoks. Ta oli oma kunsti ja inimarmastuse ohver.

Ohver, jah, ohver on ta ka ajaloolisest vaatepunktist. Kimpu ei jäänud tema, vaid teised. Talle on jumalaist määratud hiilata, kõnesid pidada, „oreooli" paista lasta. Leiba, veini, raha rahvale jagada, see pole tema, vaid tema nõunike asi. Nemad on kimpu jäänud; tema on teinud ja andnud, mida tema kohus oli teha ja anda.

Ainult ühe asja oli ta valesti teinud, ja see maksab nüüd talle kätte: Cajat poleks ta tohtinud nimekirja kanda.

Mõnikord, eriti öösiti, kui ta voodis lamas, poolunes, külastasid teda äärmiselt ebakeiserlikud pildid ja mõtted. Tema isa, pehmesüdameline mees, oli teda pigem hellitanud kui rangelt kasvatanud. Ühte aga ei lubanud ta talle. Müügiruumis, kus seisid kujud, ei tohtinud väike Terentius käia muidu, kui täiskasvanute saatel. Isa kartis, et poiss võiks mõne kuju katki teha. Ehkki isa oli harilikult nii sõbralik ja õrn, andis ta poisile siiski kere peale, kui ta teda üksi müügiruumis märkas. Väikesel Terentiusel aga meeldis kangesti ikka jälle üksi keelatud ruumi tungida; teda huvitasid savikujud, ta pidi neid segamatult uurima. Ta katsus neid, koputas nende vastu, et kuulda meeldivat heli. Selle heli juures fanta-

seeris ta sageli. Kindlasti oli igaühel oma heli, mehe kuju kõlas teisiti kui naise oma. Kahjuks olid nad ridade kaupa üles seatud. Mithras Mithrase kõrval ja Tarate Tarate kõrval, nii et meeste ja naiste kujusid vahetult üksteise järel koputada ja kuulata ei saanud. Ühel päeval aga, kui väike Terentius jälle kord märkamatult müügiruumi oli hiilinud, tegi ta südame kõvaks, haaras ühe Tarate kuju ning katsus seda Mithrase juurde tassida. Kujud olid üsna rasked ja tal oli nendega tükk tegemist. Ta oli juba peaaegu sihil, kui viimasel hetkel Tarate ta käest maha kukkus ning tõstetud käsi tamburiiniga küljest ära murdus. Väike Terentius ehmus kohutavalt. Kohe tuleb isa, nuhtleb teda, lööb ta surnuks, sest ta on kuju katki teinud. Teda haaras kirjeldamatu hirm, sisikond vajus lõdvaks, ta tundis juba ette lööke, mis ta saab, ja need olid palju hullemad kui tõelised löögid. Ja nii aimas Nero-Terentius ka nüüd oma poolune nägemustes tulevast hädа, nägi, kuidas sissetungiv rahvahulk tema kallale sööstab, teda peksab, surnuks trambib. Ja tal oli hirm öö ees, hirm eelkõige selle veerandtunnilise poolune ees, mis unele eelnes.

Sageli ei suutnud ta enam vahet teha, kes ta oli: Terentius, kes ootab tundi, millal ta oma tõelise kuju, Nero kuju omandab, või Nero, kes ootab tagasipöördumist oma õigesse kesta, Caja tiiva all oleva Terentiuse kesta. Ta kandis kaht nahka: kumb oli ehtne?

Väike, tühine sündmus näitas talle selgesti, kumb ehtne oli. See sündmus sundis teda enda algatusel, mitte teiste nõu järgi talitama, pani kõnelema tema tõelise, sisemise hääle, Terentiuse hääle, ja tegutsema mehe, kes polnud Nero.

Juhtus järgmine lugu. Möödujad silmitsesid ikka veel aupaklikult ja tasase judinaga nahkhiirel ratsutava keisri hiiglareljeefi. Ühel päeval aga hakkasid paar noormeest valju häälega pilkama mälestussammast. Kuna neid ei takistatud ja seda rahuloleval ilmel isegi heaks kiideti, muutusid nad üha ülbemaks, ja lõpuks viskas üks neist kivi kuju pihta. Sellele järgnes teine, palju kive. Suurt kahju nad hiiglaslikule reljeefile teha ei saanud. Kuid seal ronis juba keegi üles, kang käes. Ta virutas keisrile vastu nina, lõi ühe tüki lahti. Teised ronisid järele, neid sai üha rohkem, viha ja lõbuga, kivide ja kangidega püüdsid nad kuju hävitada. Palju nad ei saavutanud. Kivi oli kõva, ja peagi tulid Treboniuse sõdurid ning tegid ulakusele lõpu.

Mõnedes linnades oli toimunud hulga tõsisemaid meeleavaldusi, ja keiser ei olnud neile kuidagiviisi reageerinud. Kuid oma mälestussamba lapsikust teotamisest kuuldes kaotas ta ootamatult igasuguse enesevalitsemise. Ta varises kokku, nuuksus, ulus taltsu-

matult oma jahmunud sekretäride, kammerhärrade, lakeide juuresolekul.

Lõpuks, ikka veel pisaraist luksudes käskis ta kõiki eemalduda, heitis pikali ja kuulas oma sisemist häält. See ütles:

„Marss, minema! Ära siit! Minema Edessast! Pane plehku! Põgene! See on viimne märguanne. Ära! Ära siit!“ See hääl rääkis aga Caja toonil ning tema sõnadega, ja Terentius lebas nagu sõvikuju, kuulates, kuidas naine tema peale käratas:

„Marss, minema! Ära siit! Pane plehku! Põgene!“

Nii lebas ta kaua, üleni hirmukil. Lõpuks ajas ta end suuri jõupingutusi püsti. Istus mõtlikult. Siis plaksutas ta käsi, et teenrid ilmuksid, käskis Knopsi kohale saata.

Knopsi ootel sammus ta raskel sammul mööda tuba, endamisi pomisedes, väga süvenenult, vahel kuulatades, piiludes, kas nad ei ole juba seal, need vaenlased, et talle kallale tungida. Lõpuks tuli Knops. Otsekohe, ilma sissejuhatuseta, tegi Nero talle ettepaneku põgeneda, salaja ja ümberriietatult, juba sel ööl, Ktesifoni, suurkuningas Artabani juurde.

Knops kuulas Nero tõtlikku juttu vaikselt ja tähelepanelikult, kuid tuba, terve maailm keerles tema ees ringi. Südamepõhjas oli ta muidugi teadnud, et ta isaarmastusest õige hetke maha oli maganud, ja et tal nüüd, pärast Domitianuse võimuletulekut, enam ühtki võimalust ei ole jäänud Nero allamäge kihutavast vankrist maha hüpata. Nüüd aga tundis Nero ise, kes muidu hullumeelse õndsas muretuses ringi käis, et lool on lõpp, ja see tabas Knopsi nagu välk.

Nero käis talle vahepeal hirmuga sõnaohtralt peale, et nad üheskoos põgeneksid.

„Marss, minema!“ ütles ta. „Ära siit! Me peame põgenema. Me peame plehku panema.“

Knops kuulas teda ainult poole kõrvaga, täis põlgust selle tobeda mehe vastu. Põgenema? Milline totrus! Tee Artabani juurde on pikk, ja niipea, kui Nero Edessast lahkub, puhkevad kõikjal avalikud ülestõusud, ja ta ei pääse iial terve nahaga kaugpiirini. Siin Edessas on tal vähemasti oma tugev, usaldatav ihukaitse.

Knopsi aju töötas Nero jutu ajal automaatselt ja täpselt edasi. Üks põhimõtetest, millele Knops oma heaolu oli rajanud, kõlas, et ligimese lollusest võib alati kasu lõigata. Kus on kasu, mis ta Terentiuse tobedusest lõigata võib? Ta arutles teraselt ja selgelt. Juba tekkiski plaan, väljapääs oligi leitud.

Jah, ta võtab Terentiuse ettepaneku vastu, põgeneb temaga koos. Aga mitte Artabani juurde. Mitte üksnes sellepärast, et pikk

reis partlaste juurde läbi mässava Mesopotaamia on täis ohu, isegi kui tal õnnestuks Ktesifonini tungida, mis ootaks teda seal? Kukutatud, vaevu talutava mehe vilets oleskelu; sest suurem osa tema varandusest asub Rooma ja Mesopotaamia territooriumi milleni ta Partias ei küüni. Ei, parem juba astuda julgelt reisi samm. Ta ei vii oma Nerot üle Tigrise Artabani juurde, vaid pigem palju lühemat teed mööda üle Eufrati roomlaste juurde, annab ta Rooma võimudele välja. Siis võib ta mõningase kindlusega armuandmisele loota.

See vilksatas tal peast läbi välkkiirelt Nero jutu ajal. Kui keiser oli lõpetanud, ei pööranud ta hirmunult silmi Knopsi suunas ja ta tundis ilmselt suurt kergendust, kui Knops pärast mõne sekundilist kõhklust „jah" ütles. Ta ei ütelnud mitte üksnes „jah", kogenud mehe kiiruse ja otsustavusega võttis ta põgenemisplaani teostamise otsekohe enda hoolde. Ta lubas muretseda laia, lihtsa mantli ja peakatte, et keisrit üleni sisse mässida, ütles, et talle talle veerand tundi enne kesköödjärele ja hoolitseb, et kaguväravas neid paar usaldusväärset saatjat ootaksid.

Mõnes teises olukorras oleks muidu nii tundlik Nero vahest ehk märganud, et Knops kogu oma otsusekindluse juures kõnleb pisut sunnitult ja nõutult. Ent kord paanikasse sattunud, ei taibanud ta, mis nõu Knops oma sisimas pidas. Ehk ei tahtnudki ta seda taibata, ei tahtnud – nüüd, kus Cajat enam elavate kirjas ei olnud – ka veel seda oma vanimat sõpra kaotada. Ta klammerdus tema külge ja tänas teda rõõmsal meelel.

8

TERENTIUS NÄITAB OMA SISEMUST

Veidi enne kesköödnagu kokku lepitud, tõi Knops Terentiuse ära, ja mähituna tumedatesse mantlitesse, asusid nad teele üsna kauge kaguvärava suunas. Tänavad olid peaaegu tühjad, vahetevahel oli märgata patrulle, kelle eest Nero end müüri vastu liibudes varjas.

Paistis poolkuu, majad olid üle kallatud piimja, kiiskava valgusega, tühjal väljakul, kust neil tuli üle minna, magasid koerad; meeste lähenedes koerad liigutasid, urisesid. Nero tundis hirmus tema täht oli päike, mitte kuu.

Kaikuvad sammud. Kes on seal tänava teises otsas? Kas siin linnas polegi enam muud kui sõdurid? Asjatult veenas teda

Knops, et kaardiväelastele võib loota. Nero ei kuulnud paanikas rema sõnu. Meest haaras sama hirm nagu tookord Palatinusest põgenemisel. Kui relvastatud sõdurid teda märkavad, on ta kadunud.

Nad on viletsal tänaval kristlaste linnaosas, väikese, lagunenud ja pealtnäha mahajäetud maja ees. Nero surub end vastu ust, see annab järele. Knops tahab teda kinni hoida. Nero kisub end lahti, jätab mantli Knopsi pihku, jookseb majja, virutab ukse kinni, toetub kogu kehaga selle vastu; seal on suur puuriiv, ta lükkab selle ette.

Niiviisi, nüüd on ta pimedas ja relvastatud meeste eest varjul, vähemalt mõneks minutiks. Tal on hea meel, et ta sellest neetud kuuvalgusest lahti sai. Ja et ta Knopsist lahti sai. Ta põeb peitu ühte nurka, igatsetud pimedusse, sinna, kus see on kõige tihedam. Seisab seal peksleva südamega.

Väljast kostab relvade klirinat. Nähtavasti on neil tegemist Knopsiga. Nad seisavad kaua, terve igaviku. Lõpuks nende sammud eemalduvad.

Nõnda. Nüüd võib ta hinge tõmmata. Vaikus. Aga ei. Keegi rassib ukse kallal. Maja on maha jäetud, lagunev, puuriiv ei pea vastu. Esialgu peab siiski, väljasseisja näeb ilmaegu sellega vaeva. Võib-olla on see Knops. Nüüd hüüab ta vaikselt. Jah, see on Knopsi hääl. Peab ta tema sisse laskma? Knops on liiga julge. Äärepealt oleks ta Knopsi süü läbi relvakandjatega kokku põrganud, ja siis olnuks ta kadunud. Ta seab endale märgi. Kui Knops ukse lahti saab, siis usaldab ta teda edasi, kui mitte, siis asub ta ise teele suurkuninga juurde. Väljast kostavad ikka veel tasased, tungivad kutsed. Veel kaua. Lõpuks vaikivad nad. Asi on otsustatud. Nero jääb üksi.

Ta konutas oma nurgas. Rahul. Pikkamööda aga – see oli üks esimesi sügisöid – hakkas tal külm. Ta tõusis püsti, vehkis kätega vaheliti, kuid põrandalauad naksusid ja tal hakkas hirm. Nurgas krabises miski, see võis olla rott. Ta kükitas uuesti nurka maha, hõõrus surnud liikmeid, needis Knopsi, et too oli tema mantli võtnud. Caja ei oleks talt iial mantlit võtnud. Ah, kui Caja jälle temaga oleks!

Kuidas nii, Caja? On tal siis Cajat tarvis? Ta on ju Nero. Või ei ole ta seda? Luges ju tema tookord senati ees läkitust, ülistas Apamea tornis uputust, õigustas suures kõnes hukkamisi. Või oli ta und näinud?

Kindel on, et ta on olnud kord Nero, kord Terentius. Selgelt kuni üksikasjadeni nägi ta end kõnelemas senati ees, oma vägede ees, pottseppade tsunfti ees, nägi end suurena ja esinduslikuna

rahva ette astumas, valitsuse dokumentidele alla kirjutamas ja Mithrase kujudega kauplemas. Kõik see oli. Aga enam ei ole. Teda ei ole enam. Mis ta nüüd on? Ei Terentius ega Nero.

Ta heidab põrandale pikali, tõmbub kõverasse, põlved kõhu sus. Nüüd jääb ta magama. Ta loeb sajani, viiesajani. Tsiteerib masinlikult endamisi päheõpitud värsse. Ja korraga on ta lapse kes on müügiruumi helisevate kujude juurde hiilinud ja Tarase katki teinud, ning sealt ööst tuleb tema isa, et talle kere peale anda, ja kui tegemist on kujudega, kaotab isa enesevalitsuse ja lööb ta maha.

Ei, selle külma käes ja sellel kõval põrandal ei saa magada. Siin võib üksnes kangeks jääda. Võib saada reuma, nohu, kopsupõletiku, aga see pole küll sugugi väärikas surm.

Ta hõõrus jälle oma liikmeid. Siis tundis ta käe all midagi kõva, kandilist, mürgikapslit. Kas võtta mürki? Muidugi tuleks võtta. Ent kes teab, kas see on vääriline surm? Ta nuusutas pulbrit – sel polnud mingit lõhna. Ta oli kuulnud inimestest, kes pärast mürgi võtmist öögivad ja jäledalt surevad, vingerdades, sinistena, krampides, omaenda okse sees. Sellepärast ei võtnud ta mürki, lösutas hoopis nurgas edasi ja ootas oma saatust.

Tema saatus tuli. Uuesti kohmitses väljas ukse kallal kellegi käsi, seekord asjatundlikum. Mis Knopsil rohke vaevaga ei õnnestunud, läks tollel otsekohe korda. Ta avas ukse. Kostsid sammud.

Sissetulija tundis end siin ilmselt kodus. Ta astus jõulisel, kindlal sammul. Hakkas tuld üles võtma. Terentius surus end kõige kaugemasse nurka, hoidis hinge kinni, et mitte enda olemasolu reeta. Paiskusid sädemed, süttis leek. Terentius vahtis, hirmust poolsurnud. Ta nägi meest laias kollakasvalges viltmantlis, nagu neid beduiinid kandsid. Siis piidles ta tema profiilis nägu, kortsus nägu. Terentiuse süda jäi seisma. Ta tundis selle näo ära veel enne, kui teda üleni nägi. See oli nägu, mida ta praegu kõigist kõige vähem kohata oleks tahtnud, Patmose Johannese nägu.

Johannes on tagasi pöördunud. Tal oli tulnud kaua rahulduda sellega, et tema hääl kaugelt kõrbest siia kostis, nüüd aga on ise käes. Antikristuse võim on kokku varisemas, ja tema, Johannes, tuleb sellele viimast hoopi jagama.

Terentius vahib oma nurgast üksisilmi sünget, oliivikarva nägu. Habe on nüüd veel metsikum, mandlisilmad sagris kulmude all veel ähvardavamad. Terentiust haarab nimetu õud, üliinimlik hirm, ta on üdini üksainus hirm.

Ja nüüd märkab teda Johannes. Murdosa sekundist on ta jahmunud, tõmbub kössi. Siis ta vaatab. Näeb meest, Terentiust,

Nerot, Antikristuse ahvi, kahejalgset Valet, lihakssaanud Kurjust. Johannes ajab end sirgu. Tema karmide kortsudega habemes nägu tundub nurgas kükitavale mehele koletult suurena, hiiglaslikuna. Kuid ta ei saa pilku sellelt mehelt pöörata, ta peab vaatama neisse hõõguvatesse silmadesse sagris kulmude all, ehkki ta neisse vaadates kümme korda sureb.

Johannes tõuseb püsti. Ta ei ole väikest kasvu, kuid igatahes mitte sugugi ebatavaliselt suur; Terentiusele aga tundub ta hiiglasena. Ja nüüd tõstab ta jala, hiiglajala, ja astub tema poole, piinava aeglusega; kahe sammu vahel on terve igavik.

Jah, Johannes naudib oma samme. Nüüd on siis see mees tema kätte antud, ootamatul kombel, see Antikristus, tema enda ja inimkonna vaenlane, kes on tapnud ta poja. Johannes tunneb metsikut iha nüüd ise tappa, kägistada, sellele vaenlasele kätte maksta. Ja pikkamisi, et seda iha mitte nii kiiresti välja valada, astub ta samm sammu järel.

Lõpuks aga on tal see pikk, see lühike, see nauditav tee siiski seljataga ja ta seisab Terentiuse ees. Too kükitab kägaras oma nurgas, tema lihav nägu, kust higi ojana alla voolab, on pööratud Johannese poole, kahvatu, pundunud, hirmust tardunud. Johannes tõstab käed, suured, pruunid, tugevad. Kui tore on nendega teise kõri kinni pigistada. Johannes mõõdab pilguga rasvast kaela. Kui ta seda kõri pigistab, pigistab ta kõige kurja kõri, ja ta naudib selle kaela puudutamist juba ette.

Terentius sureb nende lõputute hetkede kestel kümme korda hirmust. Tema sisikond on lõtvunud, ei suuda oma sisu enam pidada, ta ei märka seda. Nagu Johannes, tunneb ta juba käsi enda kaela ümber, see on jube segu valust ja ihast. Jah, ihast, sest juba igatseb ta seda kümme korda ette läbi elatud kägistamist, ta ei suuda enam ootuspiinu taluda, palvetab, et lõpp oleks juba käes. Ja nüüd on see niikaugel. Nüüd on pruunid, võimsad kämblad üksnes küünra kaugusel tema kaelast, nüüd, järgmise hetke jooksul pigistavad nad seda.

Ja siis pääseb äkki tema kõrist hääl, mida Terentius pidas tardunuks, tungib esile, kõneleb. See ei ole Nero ilus, hoolitsetud hääl, see on vaevaline, kogelev lalin, ja ilma et Terentius seda tahaks, jah, ilma et ta seda õieti teaks, muutub see sõnadeks, kokutab:

„Ma olen ju ainult pottsepp Terentius."

Johannes kuuleb armetuid sõnu ja peatub. Taipab. Kas see on Antikristus? See seal? See ei ole muud kui hädiselt lotendav liha. Ta tänab jumalat, et see on õigel ajal teda nägijaks teinud. Seda seal pühkmehunnikusse heita – see ei ole mingi tegu, see

pole võit, see on raipenülgija amet, mitte prohveti, püha näitleja töö.

Ta taipas. Ja nüüd tundis ta ka haisu. Ta laskis käed langeda, pööras end sellest inimesest ära ja istus jälle oma tule äärde. Silmitses Terentiust. Seda, kes seal nurgas lömitas, seda elmiskit, seda hädist, katkutud varblast oli ta pidanud suureks kurjategijaks, maailm aga kotkaks. Ta vangutas vägevat pead. Tema hinnud habemepuhmastikus kõverdusid. Ta naeris. Naeris täiest, sügavat, peaaegu heasüdamlikku naeru – nii suur oli tema põlgus.

Terentius oma hirmus ei taibanud. See nägu polnud üksnes Johannese oma. Ta ühendas kõiki, kes talle eales elus hirmu peale olid ajanud, tema isa, Cajat, Nerot, Varrot. Teda haaras määratu imestus, kui see nägu tagasi tõmbus, väiksemaks muutus, eemaldus. See oli juba ammu läinud, aga Terentius jõllitas teda ikka veel, midagi mõistmata, ta ei suutnud sellelt pilku pöörata.

Kestis lõputu aja, kuni ta söandas end liigutada. Nägu oli teda ilmselt rahule jätnud, see ei varja tema eest enam maailma, ta tohtis välja pääseda allilma vanglast. Terentius ajas end püsti, talle tundus, nagu oleks tal tuhat koormat turjal, ta seisis, vankudes, imestades, et ta püsti seisab. Ta komberdas ukse poole, küürus, vaevaliselt jalgu vedades, pilk naelutatud hirmsa inimese näkku. Kõige hullem oli, kuidas temast mööda pääseda? Aga see õnnestus, ta hiilis mööda, pea õlgade vahel, silmis ikka veel surmahirm. Siis jooksis ta ruttu ülejäänud maa ukse juurde, hirmust täis, et nüüd raksatab Johannese rusikas tema kuklasse, või, mis veel hullem, haarab tal kaelast ja kägistab.

Kuid ei juhtunud midagi, ei olnud rusikat, ei haaret ega lööki, ei midagi. Oli üksnes Johannese naer, sügav, põlastav, tasane naer. Ja Terentius oli ääretult hämmastunud, kui ta takistamatult uksest välja pääses, Johannese naer kõrvus kumisemas.

9

RAHVA HÄÄL

Nero uisapäisa põgenemine Edessast tegi tema üritusele rohkem kahju kui seda võinuks teha kõige hullem lüüasaamine. Tema pooldajad tundsid end naeruväärsena, sissevectuna, julmalt petetuna, nende entusiasm muutus äkkvihaks. Nero kujud kisti alustelt maha ja peksti puruks. Mitme tuhande pealine rahvahulk

kogunes Skirtose jõe äärsete kaljude juurde ja hakkas nahkhiirel ratsutaja bareljeefi purustama. Õelad naljad ja pöörane naer saatsid hävitustööd, ja kui varisevad rahnud paar inimest surmasid, siis see pigem suurendas kui rikkus üldist lõbu. Bareljeefi lõhkumine muutus tõeliseks orgiaks. Inimesed kaelustasid üksteist, pühitsesid vabanemist võõra despoodi ikke alt, laulsid, hõiskasid, jõid end uue vabaduse auks maani täis.

Seejärel, ilma kokku leppimata, otsekui kellegi käsul, liikus rahvahulk Knopsi maja ette. Niisama „paugupealt", nagu tema populaarsus oli tekkinud, kadus see nüüd, ja rahvas nägi temas Nero ja tema ürituse paha vaimu.

Kui Knops nägi erutatud, ohtlikku rahvahulka oma maja ette kogunemas, saatis ta sõna oma sõbrale Treboniusele, et too abi saadaks. Kuid enne kui abi saabus, oli rahvahulk väravavahtidest jagu saanud. Knops pidas õigemaks sissetungijatele vastu astuda. Ta võttis neid vastu joviaalsete naljadega, et neid mõistusele tuua, kinni pidada. Oma sisimas lõdises ta hirmust. Ta oli juba öösel tahtnud põgeneda, kohe pärast seda, kui tema vemp Terentiust välja anda ei õnnestunud; kuid Jalta, kes oli juba mahasaamisel, tundis end väga halvasti, arstid olid teda tungivalt keelitanud mitte reisida, Knops oli viivitanud, ja just nüüd, kus hakati end juba teele seadma, oli see pööbel tal kaelas ja takistas Knopsil teenitult ohutusse paika pääseda. Ta pidas inimestega läbirääkimisi, vaatas heatahtliku ükskõiksusega pealt, kuidas nad röövima hakkasid, andis neile veini. Kindlalt, lausa heatujuliselt kõndis ta nende hulgas ringi. Kuid oma sisimas oli ta morn. Ah, ka oma sõbrale Treboniusele ei võinud ta kindel olla. Tema näeks vist küll üsna hea meelega, kui see rahvahulk tujuküllaselt ja naljade saatel Knopsi tükkideks kisuks.

Knops ei olnud Treboniuse vastu õiglane. Juba klirisevad relvad, juba ilmuvad sõdurid, politseinikud. Ei, kahjuks oli ta siiski Treboniuse vastu õiglane. See ei ole Treboniuse politsei, see on küsitav abi, need on kuningas Mallukhi sõdurid. Nad küll vabastasid ta rahvahulga küüsist ja kaitsesid teda, kuid üksnes selleks, et ise teda oma valdusse saada ja vahi alla võtta.

Knops oli õigesti arvanud. Tema sõbral Treboniusel ei olnud sugugi kiiret talle abi saatmisega; talle oleks teretulnud, kui see abi liiga hilja või hoopis hilja oleks kohale jõudnud. Et aga Mallukhi mehed end asjasse segasid, muutis olukorda. See oli juba kurjast. Kui pärismaalastest sõdurid julgevad Nero isandate vastu välja astuda, kuhu siis niimoodi jõutakse? Et rahvas tõstab märulit, oli ette näha. Neile antakse vastu päid-jalgu ja rahu on jälle majas. Aga kui sõdurid, kui Mallukhi ametnikud tigedaks

lähevad, siis ei tohi kaua pealt vaadata, peab otsekohe võimu maksma panema. Trebonius unustas, et oli ise asja nii kaugele viinud, ta tundis solidaarsust Knopsiga. Vihaselt, relvade tärinal asus ta teele, et kuningas Mallukhilt aru pärida.

Mallukhi juures kohtas ta ülempreester Šarbili. Too oli juba mitu korda viimaste nädalate jooksul, kui Nero võim nii silmanähtavalt vankus, kuningale mitte üksnes vihjanud, vaid ka üsna ühemõtteliselt selgeks teinud, et oleks aeg Cejoniusele nimetatud Nero väljaandmist pakkuda ja selle eest *status quo* säilitamist nõuda. Kuid Mallukhil, araablasel, olid kindlad vaated külalislahkuse puutumatuse suhtes, ja ta oli oma ülemkantsleri selged sõnad niisama väärikalt ja liikumatult kõrvust mööda lasknud, nagu omal ajal, ööl vastu viieteistkümnendat maid, tema vihjed kuulmata jätnud. Neil viimastel nädalatel hakkas talle pealegi tunduma, et tema korrektsus tasub end ka poliitiliselt. Kaugelt Idast oli tulnud usaldusväärne teade, et Artaban olevat saavutanud otsustava sõjalise võidu oma vastase Pakori üle. Niipea, kui suurkuningas jälle küllaldase hulga vägesid oma läänepiirile saab koondada, mõtlevad Rooma kindralid ka pärast Domitianuse troonileastumist enne mitu korda järele, kui üle Eufrati minna. Järelikult olid nad teinud hästi, et Nero poole hoidsid ega astunud ühtki ennatlikku sammu. Nüüd aga purustas Nero uisapäisa põgenemine igaveseks kõik lootused. Pärast rahva niisugust stiihilist vihapurset ei saanud Nerot enam Mesopotaamias pidada.

Sellel rahva vihapurskel oli siiski ka üks hea külg. See, et viha kõigepealt Knopsi vastu pöördus, andis Mallukhile ja Šarbilile oodatud võimaluse seda meest oma võimusesse saada. Nüüd oli ta peos, ja see on rõõmustav. Sest kui Artaban, nagu paistab, kaugel Idas lõplikult võidab, hakkab Rooma igal juhul läbirääkimisi pidama, enne kui üle piiri marssida, ja siis saab Roomale oma hea tahte näitamiseks vähemalt Nero kantslerit pakkuda. Kuna tegemist oli põlgusväärse orja Knopsiga, siis ei tundnud kuningas Mallukh, kui vankumatud tema vaated külalislahkusele ka ei olnud, mingeid süümepiinu.

Seda olidki kuningas ja ülempreester parajasti arutanud, kui Trebonius klirinal sisse marssis. Pärast petise arga põgenemist tundsid nad end tema soosikute ees väga kindlana ning käitusid sellepärast lärmaka, tulivihase kapteniga veel jäigemalt ja auväärsemalt kui muidu.

Šarbil vastas Treboniuse kaebusele, et ohvitser, kes Knopsi vahistas, ei ole oma volitustest üle astunud, vaid on talitanud valitsuse teadmisel ja ülesandel. On arusaadav, et Edessa rahvas on Knopsi ahnusest ja paljudest omavoliaktidest nördinud ega taha enam taluda enda mõnitamist pärast seda, kui keiser Nero ise põgenemisega oma ametnikud saatuse hooleks on jätnud.

Alles nüüd sai Treboniusele päris selgeks, kuivõrd Nero põgenemine teda ennast ohustas. Trebonius oli tulipäine mees, ent siiski küllalt sõdur, et silmapilkselt sõjalisi šansse hinnata, ja ta teadis, et tal ei ole mingeid väljavaateid tänavalahingus Edessa elanikkonna ja Mallukhi vägede vastu.

„Kui te niiviisi arvate, ülempreester," ütles ta väljakutsuvalt, kuid seesmiselt valmis järele andma, „siis võite te lõpuks lasta mindki areteerida."

Rauk vaikis ja pööras oma linnupea, nagu Treboniusele näis, muiates kuninga poole. Too aga avas esmakordselt pärast Treboniuse saabumist suu ja lausus:

„Ära karda, kapten! Sind me ei areteeri."

Ta ütles seda rinnahäälel, kannatlikult, ilma pilketa. Kuid Treboniusele tundus, nagu oleks talle pähe virutatud. Kõige rohkem rabas teda, et kuningas ei nimetanud teda enam „marssaliks", vaid „kapteniks". Ei olnud lihtsamat ega mõjusamat viisi, kuidas asju uuesti oma õigele kohale seada. Trebonius muutus hetkel, mil kuningas Mallukh teda kapteniks nimetas, kõikvõimsast feldmarssalist jälle alamastme ohvitseriks, täpselt nagu keiser Nero oli oma põgenemise tõttu uuesti saanud orjaks, kellena ta oli sündinud; Mallukh aga oli kuningana sündinud. Trebonius ei julenud ägestuda, puudus vähe, et ta oleks kuningat tänanud. Ta vaikis.

Pärast lühikest pausi selgitas Šarbil Mallukhi sõnu. Edessa kuningas, seletas ta, võimaldab kapten Treboniusel oma meestega kantsi tõmbuda, ja ta annab talle selleks kolm tundi aega. Kuningas ei taha, et rahvas Treboniusega samuti käituks kui Knopsiga. Kapten kasutagu seega aega, mis tema käsutusse on antud.

Küürus, jahmunud, asjade käigust rabatud, lahkus Trebonius kirudes ja alistunult.

10

HÜVASTIJÄTT EDESSAGA

Ainus inimene Edessas, kes ei võtnud Nero põgenemist tema režiimi kokkuvarisemisena, oli senaator Varro. Artabani edu kaugel Idas oli tema peaaegu kustunud lootused uuesti lõkkele puhunud, ja ta ei tahtnud tõdeda, et tema sigitise sõge temp need

eelised hävitas, mida Artabani võit tema ettevõttele oli toonud. Vastupidi, ta pidas Nero ajutist kadumist kasulikuks, sest sellega sai ta Knopsist ja Treboniusest jäädavalt lahti.

Ta ei mõtelnudki Edessa elanikkonna ülestõusu tõsiselt võtta. Niipea, kui Artabani võit üldteatavaks saab, pole mingit raskust rahvahulki veenda, et Nero ei ole üldsegi põgenenud, vaid keiser tahtis ainult üles otsida suurkuningat, et temaga nõu pidada, kuidas saaks suurt võitu Idas kasutada niisama otsustavaks lõpp-giks Läänes.

Valjusti mõtteid mõlgutades kõndis ta Marcia ees edasi-tagasi. Ta astus üsna tütre juurde, võttis tema valge pea oma lihavate käte vahele, painutas pea pehmelt tagasi, heitis ka ise pea kuklasse, et Marciat paremini näha.

„Sa ei ole end asjatult sellele sigitisele ohverdanud," kinnitas ta tütrele. „Nüüd täitub ometi see, mis ma sulle lubasin: sa asud Palatinusesse elama."

Muutunud olukorraga kohanedes oli ta vaimus oma ettevõtte keskpunkti Edessast Ktesifoni, Artabani pealinna kandnud, ja sellest Ktesifonist vaadatuna nägi ta oma ettevõtet uues valguses, suurena ja õitsvana.

Jah, arutles ta Marcia ees, nüüd lahkub ta sellest viletsast Edessast ja viib oma residentsi üle Ktesifoni. Mitte sellepärast, nagu tunneks ta end siin Edessas ohus olevat, nagu mõni Knops või Trebonius, vaid asi on selles, et nüüd lõpuks peab ta isiklikult Artabaniga koos töötama. Õieti on see tema hooletus, et on nii kaua viivitanud kohtumast kuningaga silm silma vastu. Pead läbirääkimisi saadikute, ministritega, kuid suurkuninga isikust endast ei tea sa kõige vähematki, ei tunne teda isegi nägupidi. Varro tahab seda nägu näha. Ta loodab, et saab suurkuninga silmi nii mõneski suhtes avada ja talle mõnesugust kasulikku nõu anda.

Mis sigitisse puutub, siis hulgub too nähtavasti kusagil stepis ringi. Täpsemaid andmeid veel ei ole, aga Terentiuse-taoline jõmm juba surma ei saa, selleks on ta liiga tühine; nii tühiste olendite vastu jumalad huvi ei tunne, ja Varro usub liiga kindlalt oma õnnetähte, et hetkekski uskuda sigitise hukkumist. Kindlasti maandub meie Terentius pärast mõningast ekslemist tervena ja vigastamatuna suurkuninga hoovkonnas. Oleks hea, kui Varro teda seal isiklikult vastu võtaks ja tal jälle tõsisemalt silma peal hoiaks. Jah, Nero põgenemine, mis kõik tema teised pooldajad paanikasse viis, andis talle, Varrole, uut hoogu. Ta hakkas otsekohe pihta, et oma ülekolimist suurkuninga hoovkonda ette valmistada. Kuid ta ei tahtnud, et tema ärasõitu Edessast põgenemisena tõlgendataks. Seepärast teatas ta endast kuningas Mallukhile, et temaga enne Edessast lahkumist avameelselt ja rahulikult jutelda.

See oli julge samm. Kui optimistlikult Varro oma ettevõttele tervikuna ka ei vaadanud, nägi ta siiski ohtu, mis peitus üksikutes olukordades. Eksisteeris võimalus, et kuningas Mallukh püüab teda kinni pidada kui vahetusobjekti läbirääkimisteks Roomaga. Kuid selle ohuga pidi Varro riskima. Ta ei võinud ilmuda Artabani õukonda kui põgenik. Ta pidi Edessas enne selge pildi looma.

Niisiis istusid nad kord jälle kolmekesi, Mallukh, Šarbil ja tema, purskkaevuga toas. Räägiti, nagu kombeks oli, tühjast-tähjast, ning ei Varro ega idamaa isandad meenutanud seda, mis neil kõigil meeles mõlkus ja suus sügeles – Nero põgenemist. Viimaks, kui ettenähtud aeg oli möödas, alustas Varro:

„Ma palun oma nõbu ja suurt kuningat anda mulle puhkust. Keisri eemalviibimine sunnib ka mind mõneks ajaks Edessast lahkuma."

Tekkis pikk vaikus. Šarbil vaatas kuningale otsa, oodates, et too kõneleks. Lõpuks avas kuningas suu, ja tema sõnad kõlasid pigem kurvalt kui irooniliselt:

„Nimetad sa seda eemalviibimiseks, mu nõbu?"

Ja Šarbil lisas oma kilava, kurja raugahäälega:

„Me oleksime väga tahtnud, et see eemalviibimine ei oleks alanud nii järsku, ja et meile, kes me keisrile nii kaua kaitset ja sõprust pakkusime, oleks sellest õigeaegselt teatatud. Ei oleks paha, kui me hoolitseksime, et Õhtumaa meeste nii äkilised otsused meid tulevikus enam ei üllataks."

Ja Šarbili kaval, kondine pea oli Varrole ähvardavalt lähedal.

Varro ei taganenud.

„Kas see tähendab," küsis ta, „et te tahate mind siin kinni hoida?" Ta pööras pikkamisi oma pilgu kuningale.

Too aga vastas kurvalt, vaevaltmärgatava pilkega:

„Sa eksid, Õhtumaa mees ja minu külaline."

Šarbil aga, kes ilmselt pigem muud oleks tahtnud, pidi oma isanda sõnu selgitama.

„Sa mõistad suurt kuningat valesti. Mis ma sulle ütlesin, ei pea tähendama, et me sind kinni hoiame. See olgu vabandus, et me ei saa külalise lahkumissoovile ägedamalt vastu seista. Sest me ei taha sinu eest varjata: oleme isegi rõõmsad, et sa ära sõidad. Nimelt pole pärast seda, mida sa nimetad Nero eemalviibimiseks, suurel kuningal sugugi kerge tulevikus sinu unerahu tagada. Me oleme kaugel sellest, et võrrelda sind nii tuhmide kujudega nagu

Knops ja Trebonius. Kuid rahva pilk on nüri, ja üks Õhtumaa nägu on talle niisama hea kui teine. Eales ei ajaks kuningas sind oma kolde eest ära; ent nüüd, kus sa ise seda soovid, ei pea ta sind kinni."

„Ei, ma ei pea sind kinni," lisas tasa, tõsiselt, peaaegu kurvalt oma rinnahäälel kuningas Mallukh.

Varrole sai Mallukhi sõnade ajal selgeks, et Edessa isandate vaatevinklist on tema Nero üritus armetult äpardunud, ja et neil oleks olnud õigus, kui nad teda, kes ta nad kaasa oli tõmmanud sellesse avantüüri, jõuga kinni oleks pidanud. Nemad aga laskside tal minna ning palusid veel lisaks vabandust vähese viisakuse pärast. Kus võis veel leida niisugust suuremeelsust, kui mitte selles seletamatus Idas? Varro ei olnud sentimentaalne, kuid see liigutas teda, ning ta kummardus sügavasti ja tänulikult, käed idamaa kombel rinnal risti.

Šarbil alustas pärast pikka vaikimist uuesti:

„Kuhu siis, oo mu Varro, tahad sa minna? Ei ole palju teid, mis sulle valla oleksid."

„Kuna minu keiser Nero on teel suurkuningas Artabani juurde," vastas Varro, „pean ka mina õigeks Itta minna."

„On ta siis teel sinna?" küsis ülempreester pilkavalt; tema kollane, pärgamentkuiv laup tõmbus rohkem kortsu kui muidu, tema mustaks värvitud kolmnurkne habe rippus otsekui elutult kuivade huulte ja kullatud hammaste ümber. Kuningas Mallukh aga ütles:

„Seda teed sa targasti, et lähed Itta. On parem nii sulle kui ka mulle, et keiser Domitianus nõudmise sinu väljaandmiseks Artabanile esitab ja mitte meile; sest suurkuninga residents on Antiookiast kaugemal kui minu oma, ja temal on tihedam eesriie, mille taha sind peita, kui minul. Ma annan sinu käsutusse saatjaskonna ja kaitsemeeskonna, et sind ohutult suurkuninga hoovkonda toimetada. Võib-olla ei ole sinu teekond nii ohutu, kui sa oletad."

Varrol oli kuningat kuulates niisugune tunne, mida ta juba ammu polnud kogenud, midagi harduse taolist. Kui väärikaks ja üllaks muutis see idamaa kuningas lahkumise, mida tema, Varro, nii proosalistel põhjustel taotles. Idamaa inimesed olid paremad kui roomlased, inimlikumad, kultuursemad. Varro astus sammukese tagasi ning vaatas kuningale ja ülempreestrile suuri silmi otsa. Nägi Mallukhi rahulikku nägu pehmete, punnis silmadega ning lihava kongninaga, nägi Šarbili kortsulist pead, mis oli terava preestrimütsiga otsekui kokku kasvanud.

„Ma tänan sind, oo mu nõbu ja suur kuningas," ütles ta siiralt,

südamlikult, „ja sind, ülempreester, et te minu peale viha ei kanna minu nõuande pärast tolle Nero asjas."

Mallukh aga vaatas talle otsa samasuguse avameelse pilguga ja vastas:

„Ma ei pea mingit viha."

Ja aupaklikult, küünarnukist kõverdatud käsivarsi ettepoole pööratud peopesadega tema poole sirutades, kummardusid kuningas ja Šarbil oma külalisele, Õhtumaa mehele, kes nüüd neist võib-olla igaveseks lahkus.

Varro aga võttis laeka dokumentidega, oma tütre Marcia ja rändas kagusse, et Artabani hoovkonda jõuda.

11

SUURKUNINGAS

Ktesifonist, partlaste lääneresidentsist Varrot enam edasi ei lastud; tal kästi oodata, kuni suurkuningas oma võidukalt lõppenud sõjakäigult tagasi pöördub.

Varro jäi ootama. Istus ministrite kabinettides, rääkis oma Nerost, näitas toda kirja Partia surnud valitsejalt, suurelt Vologaseselt, milles too oma imetlust ja tänu väljendas tarkuse eest, mida Varro oli üles näidanud, et lõpetada sõda Rooma ja Partia vahel. Ministrid aga pidasid kogu viisakusele vaatamata tema asja palju vähem tähtsaks, kui ta oli lootnud. Üksnes pikkamisi taipas Varro, et tema ettevõte kaotas Ktesifonist vaadatuna oma tähtsuse. Ta oli harjunud rahvaste tunglemisega Roomas, kuid Ktesifonis nägi maailm välja avaram, partlased suhtlesid rahvastega, keda Varro vaevalt nime järgi tundis, ja kelle nimesid ta eales hääldama ei õpi. Sküüdi, Alaani, isegi Hiina saadikud ootasid, et suurkuningale oma soove esitada. Varro mõistis, et isegi ehtne Rooma ei olnud Ktesifoni hoovkonnale maailma keskpunkt, rääkimata Nero kunstlikust Roomast. Vahel tundus ta endale tähtsusetu provintslasena, ja tema Ktesifoniga seotud plaanid näisid talle lootusetud.

Kui aga suurkuningas tagasi saabus, anti talle palutud audients üle ootuste kiiresti.

Tseremoonia oli imposantne, eesriie eraldas osa vägevast troonisaalist. Piki seinaääri olid rivistatud kuninga ihukaitsjad; aukandjad, näod eesriide poole pööratud, moodustasid suure poolringi. Siis teadustas hääl:

„Tema Majesteet, kuningate kuningas on troonile istunud."
Eesriie avanes, suurkuningas sai maailmale nähtavaks.

Ta istus kuldsel, kalliskividest säraval troonil, preestrid ümber ringi; tema kõrval põles püha tuli. Raskelt ja jäigalt langesid tema kuningarüü voldid. Kroon, mis rippus lakke kinnitatud jämedate nööride otsas, hõljus tema pea kohal. Tema nägu oli suurelt osalt kaetud vägeva, kunstipäraselt palmitsetud, kullatolmuga ülekülvatud habemega.

Aukandjad olid pärast teadustamist silmili langenud, laubaga maad puudutades; ka Varro oli maha põlvitanud. Ta andis üle oma kirja. Artaban laskis selle ette lugeda ja vastata, et ta mõtleb sisu üle armuliselt järele. Siis sulgus eesriie uuesti ning ida maa majesteedi kuldne ilmutus kadus, enne kui Varro isegi tema häält jõudis kuulda. Audients näis olevat lõppenud.

Kuid nii see ei olnud. Varro, kes oli juba pettunud, et suurkuningas talle isiklikult vähemalt paari sõnagi öelda ei võinud, oli meeldivalt üllatatud, kui talle teatati, et Tema Majesteet talle otsekohe teise, eraviisilise audientsi annab.

Õukondlased ja ihukaitsjad eemaldusid. Varro jäi hiiglasaali üksinda.

Ootamatult astus eesriide tagant esile väike isand. Tal oli ümarik pea; tema habemetu nägu tintmustade juuste all oli silmatorkavalt valge. Varro tundis suurkuninga ära üksnes kuningarüü järgi.

Too oli koos krooni ja habemega endalt heitnud majesteetlikkuse ja tseremoniaalsuse ning ilmutas meeldivaid, seltskondlikke maneere. Pikema eeskõneta läks ta otsemaid teema juurde, „eksperimendi" juurde, nagu ta Nero üritust nimetas. Artabani kreeka keel oli halb, tihtipeale pidi ta õiget sõna otsima, ent sellest hoolimata väljendus ta varjundirikkalt. „Eksperimendi" ebaõnnestumises oli tema arvates peamine süü Nero „oreooli" ebakindlusel.

„See „oreool"," seletas ta irooniaga pooleks, „ei näi vahel täitvat oma otstarvet. Minu ülemmaag kinnitab küll, et see olevat võimatu. Aga tal pole õigus. Teie Nero näide tõendab seda. Kui teie Nero sai hakkama tolle vereööga või põgenemisega, siis pidi ju ometi tema „oreool" teda hülgama. Teie, mu Varro, kui kogenud riigimees, oleksite pidanud õieti selle eest hoolitsema, et teie Nero neil minutitel, kui tema „oreool" teda hülgab, mingeid otsuseid ei teeks."

Varrol ei olnud just meeldiv kuulda neid veidraid poliitilisi ning teoloogilisi seletusi; ta tajus nende taga tugevama varjatud pilget. Ei olnud mõnus tunda, et see kuningas, kui kaugel ta ka

neist sündmustest ei olnud, oli tabanud peamise vea, mis tema, Varro, oli teinud, ja mida ta ise iial ei oleks tahtnud tunnistada. Oma väiklasest isiklikust vihavaenust Knopsi ja Treboniuse vastu oli ta peamise silmist kaotanud: sigitise, tema muutumised ja tundeliigutused. Ta oli mõistmatus pimestuses unustanud, et isegi omaenda ideedeta ja isiksuseta inimene hetkel, kui talle võim kätte antakse, olemuse ja sisu omandab. Valitsemise funktsioon muudab võimukandja olemuse.

Võim, krediit, kuulsus kingivad individuaalsuse ja näo ka neile, kellele seda looduse poolt ei ole antud. Seda oleks ta pidanud teadma, seda oleks ta pidanud endale tunnistama. Seda aga ta ei teadnud või ei olnud tahtnud teatavaks võtta. Kui sõbralikult pehmed, kui lilleliselt teoloogilised ka suurkuninga seletused ei ole, näitavad nad ometi, et Artaban on tema, Varro, viga ja tema andeksandmatut hooletust selgesti mõistnud.

Tema aga oli edevalt ja suurustlevalt arvanud, et siin partlaste õukonnas aina oodatakse tema õpetusi! Ja seda kuningat, kel oli inimeste ja poliitilise tegelikkuse suhtes palju terasem pilk kui tal endal, oli ta tahtnud „õpetada", temal oli ta tahtnud „mõneski suhtes silmi avada ja mõnesugust kasulikku nõu anda"!

Kuid Varro oli vähemasti mees, kes ei pea pikka aru, kui ta midagi valesti on teinud. Oleks olnud mõttetu ebamääraselt edasi lobiseda, rumalaid õigustusi otsida. Põiklematult tunnistas ta, ilma et oleks püüdnud end puhtaks pesta:

„Teil on õigus, majesteet. Teie laitus on õiglane."

Artabanile ilmselt meeldis see asjalik ülestunnistus. Ta jättis piinliku teema ja küsis Varrolt sõbralikult:

„Nõnda, mu kallis Varro, ja nüüd ütelge mulle kord, millisteks peate te nüüd oma Nero šansse pärast seda, kui ta Edessast plehku pani?"

Ta ütles „plehku pani", ta tarvitas rahvalikku väljendit, mis kõlas tema viletsas kreeka keeles veidralt.

See „plehku pani" lõi Varrol täielikult jalad alt. Millisesse rumalasse olukorda on ta end mässinud? Seal ta istub, ninatark, kutsumata sissesadanud roomlane, ja tahab sellele asjatundlikule kuningale ette puhuda, et Partia riik olevat tõsises ohus, kui ta ei ohverda tohutul hulgal raha ja verd, et Nerot võimul hoida. Kuidas seda öelda? See on lihtsalt rumal ja täiesti lootusetu. Kuid „siin on Rhodus, siin tuleb hüpata".

Ta sai niisiis endast jagu ning kõneles Artabanile üht-teist sellest, mis ta oli ette valmistanud ja millest ta oli Partia õukonnale paljudes ettekannetes kirjutanud. Vastupidiselt Flavius-

tele peavad Nero ja tema Rooma hästi mõistetavatel välistel ja sisemistel põhjustel ausalt kinni sõpruslepingust partlastega. Nad teavad, et ainult ühiselt partlastega saab tsivilisatsiooni põhjapoolsete barbarite eest tõhusalt kaitsta. Ta kõneles entusiasmita; tal oli piinlik kuninga ees nii odavate fraasidega laiutada.

Artaban katkestaski õige pea tema lobisemise viisaka, kuid kindla käeliigutusega.

„Mu armas Varro," ütles ta, „need üldised seisukohad on mulle teada. Teada on mulle ka kõik see, mis pärast teie Nero puuduva „oreooli" tõttu tehtud vigu selle vastu räägib, et teie üritusse veel vägesid ja raha matta. Päris selgusel ei ole ma ainult ühes asjas: mis peaks veel praegu rääkima selle kasuks, et ma teie üritust edaspidi toetaksin? Seda tahaksin ma teilt kui Nero esindajalt kuulda."

Nii kaine probleemiasetuse ees tundis Varro end koolipoisina, kes ei ole oma tükke selgeks õppinud, ja delikaatsus, millega suurkuningas tema veast mööda oli läinud, ei teinud talle vastamist kergemaks. Siin aitas ainult ausus ja asjalikkus. Kuivalt ja ilustamata möönis ta, et ta ise on pärast seda, kui oli lasknud keisri põgenemisel sündida, loobunud oma esialgsest arvamusest, et Nero võim võiks levida Palatinuseni. Ent veel praegu usub ta, et on võimalik ühendada väikeriigid Tigrise ja Eufrati vahel, lisaks veel tunduv osa territooriumist sealpool Eufratti suureks puhverriigiks, ühe valitseja alla, kes Nero nime prestiižiga ühendaks südamliku ustavuse suurkuningale.

„Jah," vastas Artaban, „täpselt nii näen ka mina tekkinud olukorda. Parimal juhul võiksin ma saavutada oma mõju tugevnemise Mesopotaamias. See tähendab," selgitas ta, lahke tooniga selle järelduse teravust pehmendades, „ja teie tunnistate seda samuti, et võttes enda kanda ohvrid ja riski, mis on seotud teie Nero aktiivse toetamisega, saavutan ma parimal juhul võidu, mis ei seisa nende tohutute kuludega mingis mõistlikus vahekorras."

Varro ei vastanud midagi. Mida võiski sellele järeldusele vastata! See oli õige. Varro on kaotanud. Mäng on läbi.

„Pean ma nüüd Edessasse tagasi minema?" küsis ta, ja tema kustunud nägu oli veidras vastuolus selle järelduse loogilisusega.

„Ärge mängige mul siin sangarit!" vastas suurkuningas peaaegu vihaselt. „Te teate ju täpselt, et tagasipöördumine Edessasse tähendaks teie väljaandmist ja kindlat hukkumist. Mõistagi on mul hea meel näha õukonnas meest, kes on ära teeninud minu suure eelkäija Vologasese tänu ja kes tunnustas mind, kui ma

olin alles nõrk ja tähtsusetu. Teie ja teie Nero on mulle külalistena teretulnud. Ainult ma pean kahjuks seda külalislahkust juba ette piirama. Kui see peaks ähvardama minu riigi rahu, ei saa ma sellest kinni pidada."

„Ons selline juhus mõeldav?" küsis Varro pisut mõistmatult.

„See on täiesti mõeldav," vastas Artaban tõsiselt. „Kui Domitianus on tark, pakub ta mulle korralikke kaubalepinguid ega seisa vastu sõjaliste küsimuste mõistlikule reguleerimisele Mesopotaamias. Juhul aga, kui ta selle reguleerimise peaks sõltuvaks tegema tingimusest, et ma taganeksin teist ja teie Nerost, siis ei ole mul õigust seda tagasi lükata. Ei saa lasta kahesaja miljoni inimese rahu üksikisiku heaolu pärast ohustada. Mees nagu Lucius Terentius Varro peaks sellest aru saama."

Jah, Varro sai sellest aru. Suurkuninga arutlused olid niisama sirgjoonelised ja selged, nagu tema kreeka keel konarlik. Siiski leidis Varro, et see tark, mõistlik ja humaanne kuningas nõuab talt liiga palju. Ta tahab teda mitte ainult välja anda, vaid nõuab ka, et Varro ise selle väljaandmisega päri oleks.

Vaikselt istuva Marcia ees püüdis ta oma muljetes selgust luua.

„Mul jääb üle lootus," ütles ta nukra, iroonilise naeratusega, „et meie Hüpiknukk lollusi teeb ja sellega Artabani sunnib meie Nero üritust uuesti üles võtma. Ent kahjuks olen ma ise paljus Hüpiknukku õpetanud vähem lollusi tegema."

Siis tuletas ta meelde oma ettevõtte, „eksperimendi" algust, ja heitis endale ette, et oli talitanud liialt läänelike, mitte idamaiste mastaapide järgi. Ta oli alati uskunud, et on ettenägelikum kui teised, tegelikult aga ei osanud ta tõelise, piiratud roomlasena iial näha kaugemale keisririigi piiridest. Õigupoolest on ta käitunud natsionalistina, kes kõrgilt arvas, et maailm peaks olema rõõmus, kui Rooma teda soosib. Nüüd märkas ta liiga hilja, kui suur on maailm ja kui väike Rooma.

Ja juba ärkas selles vankumatult elujõulises mehes uuesti mängija-vaatleja rõõm.

„Inimene õpib, kuni elab," lõpetas ta. „Mina õpetasin Hüpiknukku, nüüd õpetab tema mind. Kui me Roomas mõne kirjaniku asumisele saatsime, Musoniuse või Dio Prusast, siis oli sõna „asumine" mulle alati tühi mõiste. Nüüd, kus Hüpiknukk mind emigreeruma on sundinud, hakkan ma aru saama, et maailma keskpunkt ei ole seal, kus sünnitakse, vaid maailmas on niisama palju keskpunkte kui elanikke.

12

PÕGENIK

Nero-Terentius, üks selline elanik ja keskpunkt, vantsis vahepeal oma pikka teed. Ta oli juba Johannesega kohtumise ööl teele asunud ja kaugele steppi jõudnud. Päev otsa konutas ta redus, järgmisel ööl aga läks uuesti edasi, ikka kagusse, samuti ka kolmandal ööl. Ta oli rõõmus, et sai üksi olla. Kõrbe üksinduses aitas tal oma tublisti kannatada saanud „oreooli" taastada. Kolmandal päeval piinas teda kõvasti nälg ja janu; kuid sel kolmandal päeval oli ka tema „oreool" täiesti taastatud, nii et ta tundis end selles kui soomusrüüs. Ta ütles endale, et üksnes temast kiirgav valgus oli metsikut Johannest takistanud teda puudutamast, ja et saatus ei lase tal kindlasti hukkuda. Ja päev hiljem korjati ta tõepoolest beduiinide poolt ülikurnatuna üles.

Need olid ebasõbralikud inimesed. Kui ta seletas, et tahab minna suurkuninga juurde, küsisid nad umbusklikult, mis ta seal otsib, ja kui nad vastuseks kuulsid pikki, tumedaid kõnesid, pidasid nad teda petiseks, ärakaranud orjaks või millekski taoliseks, ja käskisid tal kõige alandavamat ja raskemat tööd teha. Tema aga, oma „oreoolist" teadlikuna, ei pidanud neid isegi vastuväidete vääriliseks, pööras lihtsalt selja, astus paar sammu ja kükitas maha. Nad peksid teda, mees aga osutas visalt vaikivat vastupanu. Pikapeale avaldas tõsidus ja ülevus, millega ta peksu ja viletsust talus, beduiinidele muljet. Tõsi küll, kui ta juhuslikult väitis, et ta olevat keiser Nero, muigasid nad üksnes kergelt ja põlglikult. Salajas aga võrdlesid nad tema nägu mehe omaga, kes oli müntidel kujutatud, ja lõid kartma, kas ei ole nad mitte suure lolluse teinud. Nad müüsid oma tülika vangi teisele suguharule.

Nero suhtus sellesse ükskõikselt. Just õnnetuses nägi ta oma pretensioonide tunnustamist jumalate poolt. Et täielikult tunda, mis on keiserlikkus, et olla Nero lõpuni, pidi ta ka Nero languse läbi elama, mitte üksnes tema tõusu ja sära. Nõnda oli kõik hall, mis temaga juhtus, niisama teretulnud kui hea, ja ta leppis ilma seesmise protestita sellega, et tema käsi teise beduiinide suguharu juures põrmugi teisiti ei käinud kui esimese juures. Ka tema uutele isandatele mõjus pikkamööda mehe vaikne, pidev vastupanu, nad hakkasid teda pidama pigem hulluks kui petiseks, ja kuna nad hulle niihästi põlastusväärseks kui pühaks pidasid, siis pilgati ja austati teda ühekorraga. Neile ei meeldinud see kunmaline suuresõnaline lobiseja sugugi, ja nad olid rõõmsad, kui avanes juhus teda kaotada, õigemini, nad jätsid ta kõrbesse maha.

Nii algas Nero pikk, piinav rännak läbi kõrbe. Palju kordi oli ta jõud otsas, kuid just see kohutav ekslemine tegi ta lõplikult Neroks. Ta sai tunda äärmist kurnatust ja alandust ning see tugevdas tema usku, et ta on „üdini" kõige täiuslikum inimkonna esindaja – keiser.

Pärast mitmesuguseid õnnetuid ja naeruväärseid seiklusi jõudis ta lõpuks peaaegu janusse surnuna maa all asuvasse kõrbelinna Homasse. Kui ta kohale jõudis, olid seal üksnes naised, raugad ja lapsed; mehed olid oma iga-aastasel röövkäigul. Homas veedetud nädalad polnud Nerole sugugi halvad. Siingi ei teadnud poisikesed ja naised, kas teda tuleks pidada petiseks, hulluks või õnnetusse sattunud suureks isandaks. Ent ta meeldis neile; kui ta vaikides oma koopas istus, kiirgas temast väärikust, leebust ja üllust. Lapsed, raugad ja naised kogunesid tema ümber ja vahtisid teda kaua ujeda uudishimuga. Mõnikord, kui teda väga paluti, avas ta suu ja jutustas. Ta jutustas suurepäraselt, nagu parimad muinasjutuvestjad. Homa linna elanikud kuulasid oma imeväärset külalist ja pidasid teda meelsasti ülal, kuni mehed tagasi tulevad ja tema edasise saatuse otsustavad.

Kuid veel enne, kui mehed tagasi jõudsid, saabusid suurkuninga saadikud. Kui Artaban oli otsustanud Nerot esialgu endist viisi tunnustada, oli ta saatnud välja oma parimini koolitatud maakuulajad ja agendid, et põgenik üles otsida, ja neil õnnestus see, mis Varro inimestel ei õnnestunud, nad olid põgeniku üles nuhkinud. Nii ilmusid nad siia ning viskusid Homa linna elanike suureks imestuseks võõra ees põrmu, puudutades laubaga maad, ning tervitasid teda kui läänemaailma isandat.

Nero ise ei olnud raasugi üllatunud, kui suurkuninga saadikud tema ees põrmu kummardusid. Üksi ja armetuna oli ta Edessast lahkunud. Toretsevalt ja keiserliku saatjaskonnaga saabub ta Ktesifoni. Nii oli see sünnis ja midagi imestamisväärset seal polnud. Maailm oli hästi korraldatud, ja kõik, mis temaga juhtus, osutus mõttekaks. Jumalad tahtsid, et maailmale ilmuks uus, seni varjus olnud Nero, täiuslik Nero, ja sellepärast juhtuski, mis juhtuma pidi. Nüüd on ring täis. Nüüd on tema hing, nagu keisrile kohane, soomustatud nii hiilguse kui viletsuse kiusatuste vastu. Ta on oma saatusega rahul, ta on selle mõtet taibanud, miski ei suuda enam teda tasakaalust välja viia.

Kannatlikult ja suurima rahuga laskis ta Artabani saadikutel end toredasti riidesse panna ning pidulikus rongkäigus Ktesifoni

toimetada. Tervel pikal teekonnal sai ta sügavaima austuse osaliseks. Kogu rahvas tajus majesteedi hingust lähtuvat mehest, kes endassesulgunult, blaseerunult ja samal ajal väärikalt Ktesifoni suundus. Arvutud inimesed heitsid põrmu, kui ta möödus, ning peksid laupa vastu maad, nagu suurkuninga ees.

Isegi Varro oli üllatunud Ktesifonis oma Nerot kohates. See Nero oli viimaste kuude sisemiste ja väliste vintsutuste tõttu kõhnunud, tema nägu ei olnud enam nii lihav, tema punakasblondidesse juustesse oli siginenud esimesi valgeid karvu ning sageli mängles tema huulil leebe, väsinud, jumalikult üleolev naeratus. Sellele naeratusele oli raske vastu seista. Nerost õhkus kerget hullumeelsust, mis oli nagu õhust kootud soomus. See ei olnud enam „sigitis", ja oli küsitav, kuivõrd õnnestub Varrol isegi kogu oma tahet ja kavalust rakendades seda uut Terentiust talitsutada.

Nero kõneles vähem, aeglasemalt, targemalt. Väga harva tõstis ta silma ette smaragdi. Ta ei olnud enam uudishimulik; ta oli näinud kõike, mis inimene võis näha, ja tal ei olnud enam tarvis eriti silmitseda, et midagi või kedagi ära tunda. Tema uhkus oli vähem pahur, tema ligipääsmatus oli pigem tingitud teatud heasoovlikkusest. Teda, kes kõik kõrgused ja sügavused läbi oli käinud, ei üllatanud enam miski, keegi ei saanud talle enam kahju teha.

Nüüd ei hirmutanud teda ka põrmugi enam eelseisev kohtumine suurkuningaga, millest ta varem nagu katkust eemale oli hoidnud.

Kui ta Artabani troonisaalis seisis, hakkas tema „oreool", tõsi küll, pisut tuhmuma. Saali seinu kattev friis, mis vanade pärsia kuningate tegusid kujutas, oli tehtud – seda pidi Nero salajas tunnistama – hiiglamõõtmetest hoolimata peene maitsega ning kuninglikumalt kui kõik muu, mis ta iganes oli näinud. Veel enam imponeeris talle tohutu kuppel, mille mosaiik kujutas hiiglasuurt ratsutavat Mithrast, kes tapab kurja deemoni. Nero tõmbus selle kupli all üsna kössi, teda valdas piinav armetustunne ja talle meenusid Mithrase kujud, mis olid Punase tänava keraamikavabriku erialaks olnud.

Siis hakkas peale too pikk, suurepärane tseremoonia, mis oli määratud selleks, et sisendada igaühele idamaa valitseja ainukordsust, jumalikkust. Eesriie avanes kahele poole, kroon hõljus, kuldse habemega preestrid seisid pidulikult, „oreooli" tuli helendas, hiilgavais rõivais aukandjad olid langenud kummuli. Nerol polnud kerge nende põrandale silmili heitnud võimumeeste hulgas püsti jääda, ja tema kõrvus helises kauge laul:

Tea, meister, Punane tänav sulle passib,
seal on sinu savimassid,
ei sobi sa härrasklassi!

Aga kui Artaban alla tuli, et omaenda suu läbi sõbrale, Lääne keisrile vastata, kustus pimestav ülevus, mille ees isegi Nero oli pidanud silmad langetama. Ei, nii kaine, ebasarmika, kuiva hääle omanikul puudus majesteetlikkus. Sügava rahuldusega nägi Nero, et selles maailmas oli ta ainuke, kes omas tõelist „oreooli".

13

ÕIGLUS ON RIIKIDE VUNDAMENT

Cejonius säras. Terentius ja Varro olid põgenenud, Philipp ja Mallukh olid „valmis läbirääkimisi pidama", see tähendas, et nad pakkusid looritatud, lillelistes fraasides oma truualamlikkust. Üle jäi küll veel võidukas Artaban. Kuid Cejonius oli endast jagu saanud ning kavatses oma varasemat otsust revideerida ja Artabani tunnustada. Oma löögivalmile armeele toetudes lootis ta suurkuningalt selle tunnustamise eest kõikvõimalikku välja pressida, muu hulgas Varro ja Terentiuse väljaandmist. Talle valmistas rõõmu neid viimasest peiduurkast välja tirida. Kuid ta talitses end, et oma positsiooni võimalust mööda tugevdada. Ta hakkab Artabaniga läbirääkimisi pidama alles siis, kui see teab, et tal on Roomalt volitus hädakorral peale tungida. Rõõmsa, poisikeseliku kannatamatusega ootas ta kiirteadet Roomast.

See kõlas teisiti, kui Cejonius oli oletanud. Keiser Domitianus andis talle küll korralduse armee sissetungiks Mesopotaamiasse marsivalmis seada. Kuid: „Edasisi ülesandeid," seisis teates, „me teie jaoks ette ei näe. Vastupidi, niipea kui olete armee marsivalmis seadnud, käsime teil ametimärgid – kirved ja vitsakimbud – üle anda uuele kubernerile, kelle Meie saadame oma Süüria provintsi haldama. Pärast insigniate üleandmist ootame teid Rooma."

Hüpiknukk varises sõna tõsises mõttes kokku. Oli säravhele kevadpäev, kuid temale oli maailm kustunud. Kui ta viimastel kuudel oli viie aasta võrra noorenenud, siis sel hetkel vananes ta kümne aasta võrra. Tema peas tärkasid meeletud plaanid. Tema, kuiv, kohusetruu ametnik, mõtles pilguks sellele, et ise mässajatega ühineda, Varro ja Nero poolele üle minna. Ent juba

siis, kui need fantaasiasünnitised tema peas keerlesid, teadis ta, et see on tühi jamps, ja tükk aega istus ta täiesti laastatuna. Keerle, vurrkann! Uus isand viib armee, tema armee, mis ta oli nii suurejooneliselt välja drillinud, üle Eufrati ja triumfiga tagasi Antiookiasse. Tema, Cejonius, aga kükitab Roomas oma kaetud laekaga, vananev mees, keda keegi ei vaja, ning kõik, mis idamaal temast järele jääb, on lõbus naer ja tema hüüdnimi Hüpiknukk.

Cejoniuse elu oli kaotanud mõtte. Kuid ta oli kohusetruu ametnik ja täitis oma kohust edasi.

Juba mõne nädala pärast saabus uus kuberner. See oli Rufus Atilius, noorepoolne isand, kelle näolt ei saanud midagi lugeda, väga rahuliku loomu ja laitmatute maneeridega mees. Ta tunnistas asjalikult ja jahedalt Cejoniuse teeneid armee organiseerimisel ning palus teda mitte rutata insigniate üleandmisega, kuni ta on tema, Rufus Atiliuse põhjalikult ning kiirustamata oma ametisse pühendanud.

Need olid piinavad nädalad. Cejonius istus ikka veel oma palees, veel olid tal võimutunnused. Kuid keisri ja senati korraldused saadeti teisele, nooremale, silmapaistmatule, tõelisele võimukandjale, ja kogu maailm teab, et ta on maha võetud. Ta oli kimpu jäänud, oli põhjustanud suure virvarri, ja tema asemele tuli saata teine, kes pidi õgvendama seda, mis ta oli kõveraks käänanud ja rikkunud. Tema aga peab edasi esindama, vastu võtte korraldama, allkirju andma.

Igatsusega ootas ta päeva, mil ta laevale astub, merele jõuab, idamaa mõnitavatest nägudest lahti saab. Kuid ta oli kasvatatud stoikute õpetuste vaimus, surus hambad kokku ning täitis oma kohust. Soosivalt kirjutas Rufus Atilius Rooma, et ta saab Hüpiknukuga hästi läbi; too on korralik ametnik.

Ühel päeval aga kaotas see korralik ametnik äkki oma muidu nii hoolega säilitatud korrektse hoiaku. Ja seda ilma nähtava põhjuseta. Rufus Atilius päris talt ainult, mil viisil saaks ta parimini, ilma diplomaatilisi komplikatsioone põhjustamata, Varrole teatada senati otsusest. Seepeale Cejonius punastas ja küsis end vaevu valitsedes, kas ta tohiks teada, milles asi seisab. Muidugi tohib ta seda, vastas Rufus Atilius ja rääkis. Senat on langetanud otsuse Varro kaebuse asjas, mis too oli tõstnud tema arvates ebaõiglaselt sissenõutud inspektsioonimaksu pärast. Senat otsustas, et kaebus on õigustatud, antud juhul on tegemist kahekordse maksustamisega, riigikassa on kohustatud Varrole nood ebaõiglaselt sissenõutud kuus tuhat sestertsi tagasi maksma. Roomas pannakse rõhku sellele, jätkas Atilius, et ka see kohtuotsus,

nii nagu süüdistus riigireetmises, Varrole igati vormikohaselt kätte toimetataks.

Ja siis juhtus midagi ennekuulmatut. Cejonius, stoik, kellest räägiti, et ta olevat nii mõnegi saatuselöögi märkimisväärse meelerahuga vastu võtnud, ahmis mitu korda õhku, kraapis sügavas erutuses sõrmeotstega teise käe peopesa, ja kui Atilius, et meest aidata vapustusest üle saada, talle midagi tühist ütles, kargas Cejonius äkki püsti, pahvatas: „Vabandage," ja tormas toast välja.

Rufus Atilius vangutas pead. Tähendab, oli ikka terake tõtt jutus, et idamaa isegi kõige mõistlikuma ametniku närvid ära sööb ja mõistuse röövib.

14

REAALPOLIITIKA

Juba enne, kui Rufus Atilius insigniad üle võttis, alustas ta läbirääkimisi Artabaniga. Kahtlused Artabani seaduslikkuses, kirjutas ta, on kõrvaldatud tema võidu läbi, mis näitab jumalate tahet, ja Rooma on põhimõtteliselt valmis temaga kui Partia riigi tunnustatud valitsejaga traditsioonilist sõpruslepingut uuendama. Enne aga tuleks likvideerida lahkhelid, mis on viimasel ajal mõlema riigi vahel tekkinud. Rooma on Pakori tunnustamisega, Artaban aga petise Terentiuse tunnustamisega vastastikuseid häid suhteid rikkunud. Uus kuberner loodab, et Artaban selle petise niisama energiliselt endast ära tõukab kui Rooma pretendent Pakori. Ta palub seepärast suurkuningat võtta sellelt isehakanult varjupaigaõigus ning anda see mees, samuti ka endine senaator Varro välja sõbralikule Roomale.

Artaban vastas põiklevalt. Ta on valmis kaaluma mehe väljaandmist, keda paljud seaduslikuks keisriks peavad; enne aga peaks Rooma võtma endale kohustuse, et ta ei maksa mingil viisil kätte temaga, suurkuningaga, liidus olevatele Mesopotaamia vürstidele ja isandatele, kes tema eeskujul Nerot tunnustasid.

Selle kirjavahetuse põhjal aga algas pikk kauplemine. Rufus Atilius kuulutas, et on valmis kindlustama Mesopotaamia vürstidele karistamatuse, aga nõudis seevastu volitusi, et tugevdada Rooma garnisone nende linnades. Seepeale nõudis Artaban mööndusi omaenda strateegilistele positsioonidele Mesopotaamias.

Kumbki pool teadis, et vastaspool ei lase läbirääkimisi ummikusse joosta, kumbki püüdis teist üle kavaldada ja kumbki ei läinud selle õnge, kumbki oskas oodata.

Kulus nädalaid, enne kui leping hakkas lõplikku kuju omandama.

Lõpuks oldi ka sellega valmis, ja nüüd oli küsimus ainult päevas, millal ürikuid vahetada.

Kui oldi niikaugel, palus Artaban Varro enda juurde. Varro teadis – suurkuningas oli teda ette hoiatanud –, et Artaban ei taha, et teda ähvardaks sõda Roomaga üksnes sellepärast, et päästa teda ja Nerot, ta teadis muidugi ka läbirääkimistest, ja et nende lõppemine tähendaks tema, Varro, väljaandmist. Seega oli ta ette valmistatud kõige halvemaks ja oli oma otsuse teinud. Ta rippus elu küljes ega pidanud suuremat oma „väärikusest", ent sellegipoolest ei jääks talle lepingu jõusseastumisel muud üle, kui neelata kullaplaadikesi või avada veenid. Ta mõistis ja kiitis heaks suurkuninga hoiaku, kuid sellest hoolimata nägi ta temas, kui ta tema palge ette astus, üksnes kohtunikku, timukat, vaenlast, ning muidu nii julge mehe kõrri kerkis painav iiveldus ja ta põlved lõid nõrgaks.

Suurkuningas jutustas oma asjalikul kombel läbirääkimistest, ulatas talle lepingu projekti, palus teda see rahulikult läbi lugeda ja oma arvamus öelda.

Ning Varro luges ja Varro nägi. Kokkulepe, mis korraldas mõlema riigi vahelised sõjalised, poliitilised ja majanduslikud suhted kõigis üksikasjades, oli koostatud kahe mehe poolt, kes mõlemad olid veendunud, et vastastikune mõistmine on parem kui sõda, mõlemad valmis selle vastastikuse mõistmise pärast natuke rohkem andma, kui olid sunnitud, ja natuke vähem võtma, kui nad äärmisel juhul saada oleksid võinud. See oli tark ja aus kokkulepe, ettenägelik, mitte liiga jäik ega liiga paindlik, selle kokkuleppe põhjal võis Rooma ja Partia vahel püsida aastaid kestev rahu. Muidugi oli selles targas ja mõistlikus lepingus ka punkt, et suurkuningas kohustub Rooma võimudele välja andma Maximus Terentiuse ja Terentius Varro.

Lepingu ürik oli mahukas, paljude lisadega. Varro luges seda kaua, suurkuningas istus vaikselt kõrval ega seganud teda. Varro võttis lehti ükshaaval, pilk tema pruunidest kaugelenägelikest silmadest võimsa lauba all, tarmuka kongnina kohal liikus tähelepanelikult vasakult paremale ja siis ruttu paremalt vasakule tagasi, realt reale. Nii istus ta sundimatus poosis, jalad ristis, ja luges. Ta luges hoolega, jättes meelde iga üksikasja. See pani teda imestama, sest vahepeal mõtles ta nii mõndagi. „See on

siis minu surmaotsus," mõtles ta näiteks. „See on väga mõistlikult põhjendatud kohtuotsus, ja oleks mõttetu selle üle kaevata. Pean ma nüüd kullaplaadikesi neelama või veenid avama? Süda peksleb mul väga kõvasti. Kas kuningas seda märkab? Pean katsuma rahulikult ja ühtlaselt hingata, et ta ei kuuleks. Pole mingit mõtet talle näidata, kui ärevil ma olen; see teeks mulle ainult kahju. Ja miks ma õieti ärevil olen? Ma teadsin ju seda kõike ette."

Seda laadi mõtted vilkusid ta peas, aga ta oli õppinud end valitsema, ja tal õnnestus asjalikult vastata:

„See leping on kõige targem neist, mis roomlaste ja partlaste vahel sõlmitud, sestpeale kui mõlemad rahvad omavahel kokkuleppeid sõlmivad."

„Jah," ütles Artaban, „oleks hullumeelsus ja kuritegu, kui ma selle nurja laseksin ajada."

„See oleks hullumeelsus ja kuritegu," vastas Varro.

Nüüd aga suunas Artaban oma esiletungivad, kavalad ja mõtlikud silmad temale ja arvas:

„Te meeldite mulle väga, mu Varro, ja te olete palju ära teinud rahu heaks partlaste ja roomlaste vahel. Ma ei tahaks teid kuidagi välja anda."

„Mida ta tahab?" mõtles Varro. „Tahab ta mu surmaotsusele mett peale määrida? Ta ei ole neid mehi, kes sõnu kõlksutavad. Parem kui ma midagi ei ütle." Ja ta piirdus õlakehitusega.

Saabus lühike vaikus. Siis alustas Artaban uuesti, pikkamisi:

„Te näitasite mulle kunagi üht kirja, mu Varro, kus minu suur eelkäija Vologases teile oma tänu avaldab teie jõupingutuste eest taastada rahu Rooma ja Partia vahel. Ma tahaksin seda kirja oma arhiivi jaoks omandada. Ma pakun teile vahetuskaupa: teie jätate mulle selle kirja, mina aga annan teile võimaluse, enne kui ma siin sellele lepingule alla kirjutan, minu hoovkonnast lahkuda ning minu riigi idaossa põgeneda."

Varro oli kiire taibuga mees. Kuid seekord, ehkki ta oli tähelepanelikult kuulanud, ei taibanud ta või ei julenud taibata: nii mässasid temas veri, mõtted, tunded. Lõpuks – oli möödunud võib-olla kaks sekundit sellest, kui suurkuningas oli vaikinud, talle aga tundus see igavikuna – taipas ta. Ta oli olnud niisama hästi kui surnud; nüüd tuli keegi ja ütles talle: „Tõuse üles ja ela," keegi, kel oli võimu seda ütelda.

Oli tal võimu? Kas ei hakka ta kõhklema? Kas ei võta ta oma otsust tagasi? Kindlus ja kahtlus kerkisid Varro sisimas kõrgele ja paiskusid sügavusse nagu tormi käes oleva laeva ahter ja vöör.

Seekord ei õnnestunud tal oma häält rahulikuks sundida, pigem oli see ebakindel kogelemine, kui ta vastas:

„Andestust, Majesteet, ma ei saa teist hästi aru. Kui ma teie hoovkonnast lahkun ja Itta lähen, nagu Teie Armulisus mulle soovitab, kas olen ma siis rohkem võitnud kui pisut ajapikendust?“ Ta katsus aralt naljatada: „Te ülehindate meid, Lääne inimesi. Me oleme väga põhjalikud ja väga kättemaksuhimulised. Ma ei usu, et Rooma, kui te sellele paberile kord alla olete kirjutanud, teid ja mind rahule jätaks, seni kui ma veel päikest näen.“

Vaevumärgatava naeratusega vastas idamaa käskija omas viletsas kreeka keeles:

„Te eksite, mu Varro. Ma tunnen teid, Lääne inimesi. Aga teie ei tunne minu kauget Idamaad. Minu piiridel, seal kus algab India, on palverändajaid ja munki, kes ilma tarviduseta ringi rändavad ja endale hulkurielu on valinud. Neil meestel pole nime, nad tulevad ja lähevad, nad on üksteise sarnased. Kui te saate üheks neist, ei aleia teid keegi üles, isegi osavaim Lääne agent mitte.“

Varro pea töötas kiiresti. Ta oli kuulnud neist meestest, kellest suurkuningas rääkis. Nad kandsid ookerkollaseid mantleid, kõndisid paljajalu ning korjasid suure võõramaa puuvilja koorde toiduaineid, mis neile annetati. Varros ei jõudnud veel vaibuda erutus järsu pöörde puhul, veel värises ta ülimast rõõmust: „Ma ei sure,“ kui temas juba kerkis vastikus sellise viletsa kerjuseelu vastu. Samaaegselt aga tärkas temas isu seda elu proovida. Kas ei olnud nende viimaste nädalate mõte olnud rikastuda uute kogemustega, näha maailma teisest keskpunktist? Kui ta nüüd veel sügavamale Itta kandub, siis on see üksnes loogiline jätk. Nii kaua oli ta elanud elu keerises, oli „tegutsenud“. Kui saatus teda nüüd teisele kaldale, „vaatlejate“ juurde paiskab, siis ei ole tal põhjust kaevata, vaid tänulik olla. Muidugi ei mõtle ta eluga lõpparvet teha, nagu nood ookerkollased. Ta ei segune nendega nagu inimene, kes seisab sealpool soove ja tahtmisi, vaid nagu inimene, kes on tulvil neid soove ja tahtmisi. Kui niiviisi asjale läheneda, siis ei ole tema eelseisev elu sugugi eemaletõukav, vaid hoopis ahvatlev. Teisel kaldal seista. Mitte siinpool, vaid sealpool. Mitte üleval, vaid all. Talle tuleb kasuks, kui ta saab üheks neist, keda ta ei tunne, üheks rahva hulgast, keda ta seni oli ainult ülevalt näinud.

Vahepeal aga Artaban jätkas:

„Need kodutud ei pärine üksnes alamkihist. Nende hulgas on, vastupidi, ka seesuguseid, kel enne seda, kui nad – vabatahtlikult – kodutu elu valisid, oli pea kohal väga korralik, jah, võib-olla isegi kuldne katus, nende hulgas on endisi prefekte, vürste, väejuhte, meie andmetel on nende hulgas olnud isegi kuningaid.“

Varros, kes Artabani kuulas, ärkas alateadlikult ka teine tunne. Ta pole veel vana, ja on nii mõnegi muutuse läbi elanud. Elu Idas, mida suurkuningas talle nii kiitis, ei jää Varro viimaseks faasiks. Kindlasti pääseb ta oma „hulkurielust“ jälle välja, pöördub tagasi „teoinimeste“ maailma ning hakkab talitama oma soovide järgi, tundes maailma rohkem ja paremini.

Kuningas aga tõlgendas Varro vaikimist valesti ja kartis, et Varro võiks teha süngeid otsuseid, mis koormaksid tema, kuninga, südametunnistust. Ja toonil, mis pidi olema kerge, ent kõlas siiski pisut sunnitult, jätkas ta:

„Olen kuulnud ja ka ise näinud, et roomlased teie olukorras kergelt elust loobuvad ning vabasurma valivad. Mulle valmistaks südamevalu ja pettumust, mu Varro, kui te seda teeksite. Mul on õige ebamäärane aimdus, kuidas roomlane sealmaailma kujutab. Mis minusse puutub, siis ma olen skeptiliselt meelestatud ja kardan, et see on must eimiski.“

Ja nagu inimene, kes tahab teist keelitada loobuma halvast tehingust ja soovitab talle paremat, hakkas Artaban kerge, ebakuningliku, naerusuise ohkega teda veenma:

„Minule oleks kõige mugavam lasta teil oma stoikute õpetuse järgi talitada ja surra. Aga teie väärite paremat ja te meeldite mulle. Olge mõistlik, mu Varro!“

Varro jäi kuulatama. Kas polnud see imenaljakas? Teine mitte üksnes ei pakkunud talle võimalust surma vältida, vaid ka palus tal seda võimalust kasutada. Kas ei olnud asi nüüd, ilma tema kaasabita, sellise pöörde võtnud, nagu teeks tema, Varro, kuningale meelehead, kui ta ellu jääks? Heasoovliku saatuse õnnestunud nalja lustilisus lõbustas ja tiivustas teda. Kuid ta hoidus seda kuningale näitamast ja ütlemast, kuidas lugu tegelikult oli; ta tahtis tekkinud olukorda lõpuni nautida. Sündiski, mis ta oli tahtnud. Artaban jätkas pärast lühikest pausi usalduslikul toonil ja lausa kelmika naeratusega:

„Muide, hulkurielu vorme on mitmesuguseid. Olla kodutu suurkuninga heatahtlikkuse kaitse all, olla kodutu ja soojendada end pisut „oreooli“ säras, on näiteks suhteliselt mugav hulkurielu vorm.“

Varro pidi end tagasi hoidma, et mitte kisendada pöörasest rõõmust, mitte hõisata ja vaimustuses vastu reisi taguda. Nüüd oli ta siis saavutanud, et see kuningas, idamaa käskija, mitte üks-

nes talle peale käib, et ta tema kingi vastu võtaks, vaid tahab peale selle ka hulkurieluga seotud preestriametit ketserlikult kergendada. Varro sai oma vana, ülemeeliku kindluse lõplikult tagasi ning küsis tehtud kõhkluse ja niisuguse familiaarsusega, mida viimastel aastatel vaevalt keegi suurkuninga suhtes oleks endale lubanud:

„Kas siis on vahendeid teatamiseks Teie Majesteedi võimudele kaugel Idas, et mulle osaks saab pisut teie „oreoolist", nagu te ütlete?"

Ja Artaban, rõõmus, et tema vestluskaaslane lõpuks nähtavasti paremale arusaamisele on jõudnud, vastas elavalt:

„Muidugi annan ma oma piiriprovintsi kõrgematele võimukandjatele mõista, et teatud kerjusmunk Läänest ei ole lihtne kerjusmunk, vaid suurkuninga kaitsealune."

Ja alles nüüd otsustas Varro suuremeelselt vastu võtta seda, mis talle tund aega tagasi oli tundunud uskumatu õnnena, ja ütles tagasihoidlikult, kuid nii, nagu täidaks ta teise palvet:

„Ma ei julge Teie Majesteedi soovile vastu seista."

Artaban aga vastas tolle vaikse, õnnestava viisakusega, mis oli toonud talle rahva armastuse, südamlikult:

„Tänan teid teie otsuse eest, ja mulle valmistab alati rõõmu vaadata kirja, mis suur Vologases teile kirjutas ja mille te lahkelt mulle jätate. Külalislahkus on mulle meeldiv kohustus, kahekordselt meeldivam teie suhtes, ja ma ei oleks teda kuidagi rikkuda tahtnud. Aga ütelge ise, mu Varro, kas ma ei oleks pidanud, kui te poleks mõistlikult käitunud, siiski külalislahkust rikkuma, kuna tegemist on nii suure üritusega nagu rahu säilitamine?"

Ja Varro, õnneliku lahenduse pärast sisimas särades, kinnitas talle õilsalt:

„Siinkohal võib nii Läänes kui Idas olla üksainus arvamus: oleks kuritegu niisuguses olukorras külalist säästa. Ma imetlen Teie Majesteedi armulist tarkust, mis leidis pääsetee."

Kuningas ei püüdnud oma rahulolu varjata.

„Jah," lõpetas ta rõõmsalt, „on tore, et me oleme siiski ühe vahendi välja nuputanud, kuidas poliitilise tarkuse seadusi külalislahkuse seadustega kooskõlla viia."

Ta ütles „välja nuputanud", ja see rahvalik väljend kõlas tema vaevalises kreeka keeles veidralt. Varro aga naeris sõbralikult ning heatujuliselt, ja ei puudunud palju, et ta oleks suurkuningale õlale patsutanud.

15

VARRO KAOB ITTA

Järgmisel päeval pärast seda jutuajamist toodi Varrole erikulleriga senati otsus vastuseks tema kaebusele kahekordse maksustamise pärast. Mees oli talle kaasa toonud ka pitseeritud koti kuue tuhande sestertsiga, kuuekümne kuldmündiga. Varro luges, ülimalt rõõmustades, avas koti, libistas münte läbi sõrmede. Siis küsis ta mehelt, kas ta ei tahaks kaasa võtta kirja, et seda tagasiteel Antiookias kuberner Cejoniusele üle anda, ja ulatas talle koti müntidega jootrahaks.

Varro istus maha ja kirjutas oma viimse kirja Läände:

„Eks ole me mõlemad, mu Cejonius," kirjutas ta, „oma viiekümnele eluaastale vaatamata käitunud nagu rumalad poisikesed? Mäng on läbi. See oli sõge mäng, me kaotasime mõlemad. Võitsid teised.

Ma kaon, ja teie, mu Cejonius, saate igaveseks lahti mehest, kes ristis teid hüüdnimega Hüpiknukk. Oleks vale, kui ma ütleksin, et kahetsen seda; jah, veel nüüdki, enne kadumist pean ma muigama, mõeldes teile ja hüüdnimele.

Meie mäng läks mulle kalliks maksma. Selle kirja lisas leiate täpse arve, kui palju. Te näete, et see on peaaegu kõik, mis mul oli. Siia ei jäta ma maha muud midagi kui oma tütre Marcia. Seisundis, milleni olen teda viinud, ei kujuta ta endast mingit meeldivat daami. Aga ta ei armastanud idamaad eales, ja ma palun teid väga, mu Cejonius, tema eest hoolitseda ja ta Itaaliasse tagasi viia. Mind lohutaks väga, kui te seda teeksite. Lõppude lõpuks oli meil mängus kuus tuhat sestertsi, ja formaalselt olete teie need kaotanud.

Ma ei ole teid iialgi vihanud, mu Lucius, ja ma usun, et põhiliselt ei olnud teilgi midagi minu vastu. Võtke vastu viimane naeratus ja siirad soovid teie Varrolt."

Kirjale lisas ta kviitungi kuuele tuhandele sestertsile, mille tagaküljel olid lahtrid „Kasu" ja „Kahju". Viimase sissekandena lahtris „Kahju" kirjutas ta: „Varro kadunud."

Siis hakkas ta valmistuma hulkurielu vastu.

Viimast korda, Marcia ees, puistas ta südant Lääne inimesele. Ta jutustas kahvatunäolisele ja sirgelt istuvale tütrele, et Marcia on Artabani hea, kindla kaitse all. Kui ta aga tahaks Läände, Rooma tagasi pöörduda, siis võib ta sedagi; raha eest on muretsetud, kindlasti tullakse tema järele ja viiakse ta ära.

Siis andis ta Marciale laeka dokumentidega, mis oli Varro elu sisu.

„Näib nii," jätkas ta, „et minu mäng on lõplikult kaotatud. Süüdi on selles minu vaene lollike Terentius, kes üksainus kord oma elus iseseisvalt tegutses, ja muidugi valesti. Kuid ma ei kanna tema peale viha, ja kui sa juhtud teda nägema, enne kui nad ta Antiookiasse toimetavad, siis ütle talle edasi, et Varro laseb teda tervitada ja soovib talle kerget surma. Kui keegi sulle ütleb, et minu ürituse põhjustas tüli Hüpiknukuga, siis ära vasta midagi. Ent ma loodan, sa tead, et see on absurdne. Ma ei ole teab kui suur idealist, aga ilma ideeta poleks ma tegutsenud. Ma olin pooleldi tahtlikult, pooleldi tahtmata idee teener. Keegi pidi tulema ja püüdma Nero riiki taastada. Kui mina poleks seda Nerot teinud, oleks teinud mõni teine mõne teise Nero: võib-olla mõni isekam kuningasepitseja mõne halvema Nero."

„Ma olen," lõpetas see kergemeelne, optimistlik mees, „ehkki lõpp mind ilmselt ei kiida, põhiliselt õigesti ja mõistlikult talitanud. Ida ja Lääne vastuolude kõrvaldamise idee on nüüd maailmas sügavam ja tugevam, ning sellesse olen ka mina oma panuse andnud. On loogiline, et ma nüüd täielikult Hommikumaaga ühte sulan. Ma ei kahetse seda."

Marciat haaras selle ühepoolse jutuajamise jooksul kujutluste ja mõtete kaos. Et tema isa idamaa mõttetult kirevasse merre sukeldub, oli tema sõgeda, häbitu elu loogiline lõpp. Ja Marcia rumal üksindus oli tema elu niisama järjekindel lõpplahendus. Nii peab hukkuma naine, kes oli algul määratud Vesta neitsiks, siis mõne preetori, konsuli või kuberneri abikaasaks, ja kes selle asemel oma parimad aastad idamaa inimelajate seas ära on raisanud, seejärel aga saanud impotentse petise ja orja naiseks. Selle punktini mõtles ta veel selgesti. Sealtmaalt aga algas tema mõtete ja tunnete kaos, algasid lootusetult segiaetud kujutlused elust ja surmast, Vesta neitsist ja hoorast, Nerost, Terentiusest ja Frontost, ja need pildid, mõtte- ja tunderäbalad segunesid rõvedate sõnadega, mida Fronto oli armastanud kasutada kire hetkil. Varro viimaste lausete ajal oli ta hakanud oma veidral, nõdrameelsel kombel naeratama ja endamisi tasapisi ümisema, ja kui Varro lõpetas, ümises ta veel; pottsepalaulu viisil, nagu see Varrole näis, kuid omaenda loodud arusaamatute sõnadega. Need sõnad, kummaline monotoonne jorutus ja salapäraselt naeratava Marcia kuju olid viimne, mis Varro oma hulkuriellu kaasa viis.

Mõned päevad hiljem tõmbas suurkuningas selga oma raske ja särava kuningarüü, pani ette kuldse habeme, istus eesriide taga troonile, laskis krooni oma pea kohale riputada ning vahetas

Rooma kuberneri saadikuga lepinguürikud, milles olid kirja pandud tema riigi ja roomlaste vahelise pikendatud sõpruslepingu tingimused.

Cejonius oli juba pakkuläinud Varro palvet lugedes otsustanud seda täita. Kuid otsustada oli kergem kui täita. Marcia keeldus Rooma sõitvale laevale astumast enne, kui talle antakse kaasa urn Fronto põrmuga. See urn aga asetses Edessas ja oli seal suures aus. Kuningas Mallukh ei tahtnud hea meelega välja anda külalise põrmu, kellele ta oli tänu võlgu. Šarbil pidi talle korduvalt, tungivalt selgeks tegema, kui väga ta end kompromiteeriks, kui ta nüüd veel Fronto põrmu kaitseks, enne kui kuningas selle välja andis. Nüüd lõpuks võis kuberner Cejonius Marciaga Rooma purjetada. Rufus Atilius tahtis kummalist paari viisakalt laevale saata, kuid Cejonius tänas ja loobus.

Vaevalt oli ta Rooma jõudnud, kui keiser ta enda juurde audientsile kutsus. Selle audientsi juures ei viibinud kedagi, kuid oli teada, et noor valitseja armastas kaitsetute partnerite üle kurja nalja heita. Arvatavasti polnud see eriti meeldiv tund kubernerile, kellel oli nii õnnetu käsi. Nood, kes teda pärast väga kaua kestnud audientsi nägid keisri töökabinetist välja tulemas, rääkisid, et ta olevat tuikunud nagu joobnu.

Lucius Cejoniuse, keiserliku Süüria provintsi konsuli ja kindralkuberneri ning Marcia Terentia, mõnd aega Nero Claudius Caesar Augustuse nime kandnud Terentius Maximuse abikaasa edasisest elust ei ole midagi teada.

16

JUMALATE KADEDUS

Kogu oma elu jooksul ei olnud Nero-Terentiusel ilusamat aega kui see tema neljakümne viienda eluaasta suvi. Suurkuningas oli temale residentsiks määranud ilusa lõbulossi Eufrati kanali kaldal, tunni tee kaugusel Ktesifoni linnast. Ta oli tema käsutusse andnud ka märkimisväärse õukonna – kammerhärrad, joogikallajad, lauaülemad, kõikvõimalikud teenrid, ja Nero nägi suurt vaeva, et kreeka-rooma ja partia õukonnatseremooniat ühte sulatada.

See, et ta oli oma riigi kaotanud, rõhus teda. Kuid see polnud tema, vaid Varro ja Artabani asi, talle see riik tagasi anda. Et see oli tema kätte langenud siis, kui Artaban veel oma rivaali

Pakoriga raskeid lahinguid lõi, pidi nüüd, kus Artaban on võitnud, olema poole kergem seda tagasi võita.

Ta tundis küll teinekord puudust oma endistest nõunikest, kuid ta leppis selle kaotusega kiiresti. Knops oli tagasi kohkunud tol ööl, kui ta Edessast lahkus, ja Trebonius oli hakanud temas kahtlema; seda oli Nero selgesti tajunud. Tehku nad, mis tahavad. Varro oli Ktesifonis viibimise esimestel päevadel teda vahel külastanud; viimastel nädalatel aga eemale hoidunud. Nerot tegi see murelikuks, kuid ta ei küsinud. Edessas oli ta vajanud sellise riigimehe abi, nagu Varro, siin Ktesifonis teenindab teda palju võimsam isik, suurkuningas ise. Kord kuus tegid hommikumaa ja õhtumaa käskija teineteisele riikliku visiidi.

Kokkuvõttes oli Nero siiski rahul, et teda nüüd endiste nõunike asemel külastab kammerhärra Vardan, umbes iga kahe nädala tagant, et suurkuninga ülesandel selgesõnaliselt olukorrast ette kanda. Nero ei armastanud reaalseid asju, ja talle oli teretulnud, kui teda enam edaspidi poliitiliste probleemidega ei tülitatud.

Nende kuude lõbusas rahus sündis ootamatult rõõmustav asi. Teda oli alatasa häirinud, et ei osanud puhtalt hääldada kreeka ja aramea th-häälikut. Aastakümneid oli ta taotlenud selle neetud th laitmatut hääldamist; vahel oli see tal õnnestunud, enamasti aga ei läinud see tal korda, ja iial ei olnud ta seda häälikut valitsenud nii nagu nende keelte teisi häälikuid. Kui peaks tekkima kahtlusi tema ehtsuses, siis üksnes selle tõrksa th tõttu. Nüüd lõpuks, sel suvel, õnnestus see tal. Tal tarvitses ainult keelt hammaste vastu suruda ja juba tuli see sisinal, nagu reegel nõudis, kõikudes t, s ja v vahel. Nüüd võis ta puhata sõnade juures, mida ta varem oli alati pidanud vältima, sõnade juures nagu „meri“ ja „surm“, mis kõlasid kreeka keeles „thalatta“ ja „thanatos“. „Thalatta, thalatta,“ hääldas ta omaette palju kordi, nautides selle sõna kõla. Kui Xenophoni kümme tuhat meest pärast sõjaretke Sise-Aasiasse, mis oli olnud täis hädaohte, uuesti koduranda nägid, ei võinud nad suurema õndsusega hüüda:

„Thalatta, thalatta!“

Kaunis suvi lähenes lõpule. Ja ühel päeval pillas kammerhärra Vardan oma ettekandes nagu möödaminnes märkuse, mis pidi keisri rahu häirima. Roomlased, ütles ta, ähvardavad suurkuningat sõjaga, juhul kui ta ei loobu neile peale surumast keisrit, keda nad ei soovi. Kammerhärra Vardan oli pidanud kaua juurdlema, enne kui leidis selle sõnastuse, ja sellise arvestusega, et Nero hakkaks temalt üksikasju pärima. Tema kavatsus oli keisrile ettevaatlike sõnadega selgeks teha, et tal tuleks Ktesifonist kaduda. Artaban tahtis nimelt tema väljaandmisega viivitada

ning uskus, et kui Nero kaob, siis õnnestuks tal roomlasi pikemat aega tagasi hoida otsustavaid samme astumast. Inimlikud suhted on muutlikud. Nad võivad lühikese ajaga sedavõrd muutuda, et mõne Nero käepärasus võiks osutuda jälle kasulikuks. Aga kuningas ei tahtnud lepingut rikkuda. Mingil juhul ei tohtinud kammerhärra, seda oli ta mehele käskivalt rõhutanud, Nerole selgesõnaliselt põgenemisettepanekut teha. Vastupidi, kammerhärra Vardan pidi väljenduma ähmaselt ja delikaatselt, nii et Nero ise põgenemismõttele tuleks.

Vardan oli selleks otstarbeks õige mees. Ta valis leebeid, kaudseid, aupaklikke väljendeid; ent igaüks, kes oleks tahtnud nende sõnade taha tungida, oleks taibanud, et olukord muutub ähvardavaks. Nero muidugi mõistis, et suurkuningal on Roomaga raskusi ja ta annab märku põgenemiseks. Kuid talle ei meeldinud neid raskusi tõsiselt võtta. Katsugu Artaban ise pead murda, kuidas sellest olukorrast välja tulla. Tema, Nero, asi on „oreooli“ kiirata, muu ei lähe talle korda. See oli suurkuningast jultumus vihjata, et Nerol tuleks kaduda. Ta ei mõtlegi suurkuningale seda meelehead teha.

Sel õhtul uinus ta rahumeeli. Öösel aga nägi ta und. Allmaailma niitudelt kerkis üks kuju; rässakana ja otsusekindlana kõndis see üle viirastuslike, kahvatute, ähmaste niitude, ja heldimusega, põnevil, uudishimulikult ja rõõmsalt tundis Nero ära oma Caja. Naine rääkis temaga nii nagu alati.

„Ära tee lollusi, idioot!“ karjus ta mehe peale oma tarmukal häälel. „Niipea, kui sind hetkeks üksi jätta, teed sa totrusi. Nüüd aga aitab. Tõuse üles, lollpea, ja lase jalga! Viimane aeg.“

„Marss, minema!“ ütles ta veel, nagu omal ajal Roomas ja hiljem Edessas. Naine muutus seda öeldes üha viirastuslikumaks; oli veider, hirmus naljakas näha seda rässakat, äärmiselt kehakat naist üha viirastuslikumaks muutumas, see oli paks, robustne viirastus, kogukas vaim, ja lärmakalt, mahlakalt kõlas paksu vaimu tarmukas, argipäevane hääl:

„Marss, minema!“

Kuid üsna tasa, pilkavalt ja ähvardavalt saatsid tema kutset keelpillide ja tamburiinide helid, ning Caja rääkis õigupoolest värssides, mis kõlasid:

Või muidu lauldud on su laul,
ning lõpp on sinu värgi aul!
Ja ripud puus!

Nerot see unenägu ei hirmutanud, see pigem lõbustas teda. Naine ei olnudki siis nahkhiireks muutunud, vaid jäänud tema

heaks, vanaks Cajaks, ja see ei olnud talle põrmugi kahju teinud, et mees ta varjude riiki oli saatnud. See rõõmustas Nerot, ja ta ei pannud Cajale pahaks, et ta teda endiselt tühiseks mehikeseks pidas. Näha, et ka varjude riigis inimene targemaks ei saa. Naise hoiatus ajas teda ainult naerma. Oli veel nii palju tegemata sellest, mis jumalad olid tal käskinud; arvutud pidamata kõned, mängimata osad, valmisehitamata hooned ootasid teokssaamist. Jumalad ei luba mingil juhul, et hukkuks mees, kelle nad olid valinud niisuguseks missiooniks. Tema Caja sõnad: „Marss, minema!", olid lihtsalt koomilised.

Vähem naljakas oli pottsepalaul, mis oli tulnud koos Cajaga. Viimasel ajal oli see kärbes talle rahu andnud; tegi tuska, et ta on jälle tagasi. Südametäiega hakkas ta lauluga vaidlema, pilkas teda. „Või muidu lauldud on su laul!" – milline jama! Aastate eest, kui ta alles Roomas oli, peeti talle samuti jutlust, et olevat hilja th-hääliku õiget hääldamist õppida; kui seda ei õpita lapsena, siis ei õpitavat seda enam iialgi. Noh, ja nüüd? Kas on tal see õpitud või mitte? Ja kahjurõõmsalt, valjusti, puhtalt ja ilusasti paiskas ta õhe: „Thanatos, thanatos."

Sedapuhku ei lasknud kammerhärra Vardan nii palju aega mööduda kui tavaliselt, vaid oli Nero juures juba järgmisel hommikul. Uuesti rääkis ta sõjast, millega roomlased tema isandat ja kuningat ähvardavad, kui ta Nerot tunnustamast ei loobu. Vardan rääkis viisakalt, aupaklikult, kuid tungivamalt kui eile. Nero aga sulges oma kõrvad sellele, mida ta kuulda ei tahtnud.

Mõni päev hiljem ilmus jälle suurkuninga käskjalg ning kutsus pidulikult Nerot Artabani lossi, et kuningas saaks oma õukonna juuresolekul mõningad avaldused teha.

See kutse tegi Nero rohkem rahutuks kui kammerhärra Vardani vihjed ja Caja hoiatused. Äkki sai talle selgeks, mis mängu mängiti. Jutt ähvardavast sõjast Roomaga oli ainult ettekääne. Tegelikult tahab suurkuningas temast lihtsalt lahti saada, kuna ta kardab, et tema, Nero, „oreooli" kõrval võiks Partia majesteedi enda vilets valgus tuhmuda. Tõenäoliselt palub ta teda mõnesse kaugemasse residentsi üle kolida, Suusasse või kuhugi mujale, ta annab talle väiksema õukonna või sokutab isegi mõnesse oma kaugel Idas asetsevasse lossi, kus teda ümbritseksid tsiviliseeritud inimeste asemel värvilised. Kui üks valitseja teise valitseja „oreooli" kadestab, võib temast kõike uskuda.

Nero jäi mõtlema, kuidas suurkuningat veenda loobuma oma ebakuninglikust ettevõttest. Ta leidis vahendi. Audients leiab aset kogu õukonna juuresolekul. Ta peab kõigi nende toretsevate aukandjate ees kõne, mis Artabani sunnib oma alatust plaanist

loobuma, ta meenutab Partia valitsejale mõõdukate, ent ometi vastupandamatute sõnadega külalislahkuse kohustusi.

Otsemaid hakkas ta kõnet ette valmistama. Panna kurja plaanitsevat kuningat humaansuse suurtest kohustustest uuesti kinni pidama oli raske, kuid ülev ülesanne, mida võis lahendada ainult Nero. Ta töötas tulise ägedusega. Kirjutas, deklameeris, lihvis, jättis meelde, harjutas. „Kõne külalislahkusest" tuli meisterlik. Kui tema, Nero oleks otsustanud mõnd teist kõrvaldada, ja too säärase kõne peaks, tõmbaks ta oma vastase heldimusega rinnale ning paluks talt vabandust ja sõprust. Oma pargi üksinduses oma tühjas vastuvõtusaalis harjutas ta seda kõnet. See muutus üha selgemaks, kõlavamaks, tähendusrikkamaks, liigutavamaks, hoiatavamaks. Ta oli Artabanile peaaegu tänulik, et too oli andnud talle soodsa juhuse selleks kõneks.

Ja nüüd seisis ta Ktesifoni troonisaalis, pidulikult erutatud, kuid siiski närvilisem kui muidu. Saali ümbritseval friisil saavad vanad pärsia kuningad, kupli mosaiigil ratsutav Mithras tema meisterlikku kõnet pealt kuulata.

Eesriie avanes, kroon hõljus suurkuninga pea kohal. Artabani kõne ei olnud pikk.

On tekkinud kahtlused, ütles ta, mehe ehtsuses, kes on pöördunud tema külalislahkuse poole. Ka varem on juhtunud mõndagi, mis selliseid kahtlusi on äratanud. Jumalad on lubanud mitte üksnes seda, et mees, kes end Neroks nimetas, sai lüüa, vaid ka seda, et ta kuulsusetult Edessast, oma residentsist pidi lahkuma. Need argumendid lükkas vahepeal ümber Varro, mees, kes omal ajal oli võitnud suure Vologasese usalduse ja sõpruse. Nüüd aga on Varro kadunud, oletatavasti meelehärmist, et on näilise Nero isikus pettunud, ja koos Varroga on kadunud ka usk selle Nero ehtsusse. Õhtumaa mehed teatavad seepeale otsustavalt ja üksmeelselt, et nad ei tunnusta seda Nerot iialgi oma keisrina, ja ähvardavad teda, suurkuningat, isegi sõjaga, kui ta seda isehakanut veel edaspidi soosib. Kõigist neist kaalutlustest lähtudes on ta sunnitud meest, kes end Neroks nimetab, maa piirile saatma. Edasise jätab ta jumalate hooleks. Kui mees on tõesti Nero, siis tõendavad seda ka jumalad.

Kui Nero Artabani esimesi sõnu kuulis, rõõmustas ta, et suurkuninga kõne on nii kuiv ja kaine, suurepärane taust tema enda kaitsekõnele. Kõne kestel aga hakkas tal ebamugav. See, mis ta oli ette valmistanud, ei olnud mingi vastus suurkuninga argumentidele; need olid paljalt eetika ja humaansuse küsimuste tõlgitsused. See oli ju esmajoones humaansuse küsimus, kas suurkuningas tohib keelduda teda kaitsmast või ei. See Artaban paistis ole-

vat selles suhtes kurt. Ta kõneles eranditult poliitikast, sellest tühisest poliitikast, mille tema, Nero, oli alati jätnud oma nõunike hoolde, tollest alamat sorti distsipliinist, mille pärast keisril ei sobi muretseda.

Ja äkki – Nero süda jäi hirmust seisma – talle turgatas pähe, et võib-olla on tema väljaandmine tõesti ainuüksi poliitika küsimus, võib-olla elab Artaban reaalses maailmas, tema ise aga unistuste maailmas. Ta tõrjus need mõtted otsekohe eemale. Ei, ei. Nii see ei või olla, nii see ei ole, nad ei või teineteisest niiviisi mööda rääkida. Lõpuks on Artaban sündinud kuningas, idamaa käskija, tal on järelikult „oreool" ja peab Nerost aru saama.

Aga kui ta temast siiski aru ei saa? Ei, Nero ei tohi lasta end sellistest mõtetest segadusse viia. Niisuguste kahtlustega võib ta ainult oma kõne rikkuda. Ta lihtsalt ei kuula enam, mis Artaban seal räägib, neid „niisiis" ja „järelikult" ja „sest" ja „kuna". See on puhas loogika, sõnademulin, targutamine, tema, Nero, aga tahab koputada südametele.

Ta püüdis mitte enam kuulata. Kuid tahes-tahtmata kuulis tema kõrv Artabani sõnu, mis talle ajju tungisid. Paar asjalikku, proosalist argumenti oleks ta vist pidanud oma kõnesse põimima. Dio Prusast, Quintilianus, kõik nad olid kasutanud ka proosalisi teese, mida nad oma kõnekunstiga ehtisid. Ta tusatses, et polnud seda teinud. Salamisi piilus ta aukandjate nägusid. Nood kuulasid suurkuningat andunult, ilmselt avaldas kõne neile muljet. Nendele nägudele peab tema, Nero, oma kõnega teise ilme andma. Kas see õnnestub tal?

Järsku, nagu välguvalgel, taipas ta enda olukorda. Need õukondlased olid ju puha vaenlased, suurkuningas tema põlisvaenlane, tema sõnad aga lausa nooled. Tema, Nero, ise süütu ja puhas, on ilma soomusrüüta tulnud oma vaenlaste keskele, ja nüüd on ta kadunud. Ta istus ja kuulas tähelepanelikult, kuid tema süda peksles metsikult, tema käed leemendasid higist.

Siis aga oli suurkuningas lõpule jõudnud ning käes oli Nero kord.

„Ma ei tea," algas tema kõne kavand, „kuidas pean ma sind kõnetama, Hiilgus. Pean ma ütlema: põrmust kerkib mu alandlik hääl sinuni, jumalate poeg? Või pean ma veel ütlema: laena mulle oma kõrv, mu vend?"

See oli hea algus, ja ta oli põhjalikult selgeks õppinud kohmetu naeratuse, millega need fraasid tuli lausuda. Nende mõjule võis ta olla kindel, ta tarvitses end ainult koondada, ja nüüd ta alustab.

„Ma ei tea," lausus ta. Aga mis see on? Oli see tema, kes neid sõnu ütles? On see tema kõri, kust kostab see kähisev sosin, mis suures troonisaalis neeldub, enne kui lähedalseisjadki seda kuulevad? Ta köhatas, alustas teist korda, üleni paanikas.

„Ma ei tea," sõnas ta. Kuid see oli veel hullem kui esimesel korral, üksnes kare, kõlatu narin. Artaban istus vaikselt oma troonil, kuulates, viisakalt oodates. Aukandjad vahetasid pilke, muutusid rahutuks. Kolmandat korda alustas ta:

„Ma ei tea . . ." Ei mingit arusaadavat häält, üksnes inetu kraaksumine.

Ta seisis nagu inimene, kelle ümber kõik variseb. Tema südames ja ajus kõlas see võrratu kõne. Ta teadis, et kui ta ainult seda pidada suudaks, hakkaksid kõik need tõsised, vaenulikud näod tema ümber särama, selle jäiga, poliitilise suurkuninga süda, kõigi partlaste südamed lendaksid tema poole, ja nad haaraksid tema kaitseks relvad. Kogu oma neljakümne viie eluaasta jooksul oli see hääl ainult kahel korral tõrkunud, ja just tänase päeva, selle otsustava tunni olid jumalad valinud, et karistada teda kähedusega, hukutada ta. Ainsa hetkega oli ta Rooma keisrist kõige viletsamaks ja naeruväärsemaks surelikuks muutunud.

Seal ta seisis, kuningarüüs. Kuid selles rüüs peitus vaene, Rooma võimude poolt jälitatav, oma elunatukese eest värisev Terentius. Ja troonil istuva mehe ilmest, preestrite ja aukandjate ilmest luges ta, millest pinises kärbes ta peas:

> Tea, meister, Punane tänav sulle passib,
> seal on sinu savimassid,
> ei sobi sa härrasklassi!

17

KOLMEPÄINE PÕRGUKOER

Karavan, mis Nerot Artabani ülesandel piirile toimetas, oli väga uhke, nii et ta pigem sarnanes mõne vürsti rongkäiguga kui vangitranspordiga. Piir, kus Nero Rooma võimudele üle anti, kulges üle väikese kõrgendiku, ja sellelt kõrgendikult, oma olemasolu eelviimaselt tipult, vaatas Terentius, sellal kui Rooma ametnikud tema üleandmise akti vormistasid, alla Eufratile, mis oli alles hiljuti tema jõgi olnud, ja linnale, kes teda vähem kui aasta tagasi vaimustusega vastu oli võtnud.

Kubetner Rufus Atilius ei olnud julm, aga ta pidas kohaseks Terentiust viimseni alandada, et keegi ei tuleks mõttele seda meest siiski keiser Neroks pidada. Sellepärast kisti talt kõigi silme all otsekohe tema toredad riided, seoti ta käsist ja jalust ning veeti räpastes kaltsudes hästi pikka teed mööda läbi linnatänavate, kus teda pilgati ja poriga loobiti, talle peale sülitati; lõpuks aga heideti ta ühte kantsi keldrisse.

Terentius oli sel päeval veel üsna lihav, ja paljude poriplekkide vahel valendas tema prink kahvaturoosa nahk. Tema lai nägu oli veel sile ning enam-vähem hästi raseeritud, ning müksud ja näpistused ei olnud veel tema parimate õlidega võitud ning hoolikalt laubale kammitud lokke rikkunud. Kõik juhtunu tekitas temas pigem ääretut imestust kui kohkumist. Urgas, kuhu ta tõugati, oli niiske, pime ja kubises rottidest. Sellegipoolest uinus ta pärast seda erutusrohket päeva, ja kahtlematult oli tema vangisviibimise esimene ööd parem tollest ööst, mil Nero tapeti, või tollest, mil ta Tarate templis lamas, või tollest, mis ta Johannese majas veetis.

Järgmisel hommikul toodi talle seltsiks teine vang, seegi räbalais, kõhn kaltsakas, üleni vermeis ja armiline, Knops. Mallukh oli tema lõpuks, pärast pikka keerutamist, välja andnud, kuid tema teekond Rooma piirile oli olnud vähem meeldiv kui Terentiuse oma. Saatemeeskond oli rahvast pahatahtlikult talle ligi lasknud, ja ta oli roomlaste juurde jõudnud üsna katkutuna. Süüa oli talle antud õige kesiselt, ta kannatas nälga ning tema haavad valutasid; sellest hoolimata ei olnud ta eriti rõhutud. Juba Edessas oli ta usaldusväärsetest allikatest kuulnud, et tema Jalta olevat linnast terve nahaga pääsenud. Rohkem muidugi talle teatada ei saadud. Jalta pidi nüüd olema juba ammu maha saanud, kuid sellekohast teadet ei olnud. Kõige tähtsam oli, et need lurjused tema Jaltat kinni polnud püüdnud. Nüüd on tema väike Claudius Knops kindlasti ammu sündinud, ja halvasti tal nüüd küll ei lähe. Isa Gorion teab, kuhu Knops oma raha laiali on paigutanud, ja see mees oskab selle juba välja õngitseda. Näljas ja paljas tema pojake küll ei ole, teda kaitseb hea, kullast soomus. Tema väike Claudius Knops läheb temasse, tõuseb kõrgele, kõrgemale kui rist, millest saab tema, Knopsi, elu viimne kõrgpunkt; tema poeg sigitab uusi Knopse, tema soost inimesi, kavalaid, osavaid, kes tahavad ja on võimelised teiste inimeste rumalusele oma heaolu rajama. Knops ei olnud mingi uljaspea, ta värises hirmust selle ees, mis tal ees seisis. Kuid teadmine, et kõik, mis ta oli teinud ja mis tal veel kannatada tuleb, oma väikese pärija ja poja pärast juhtus, niisiis õilsal eesmärgil, andis

talle jõudu, hoidis tema vaimu reipana ning pani teda vana viisi väledat, kurja nalja heitma.

Poolhämaras vangikeldris tundis ta oma endise isanda ja keisri kiiremini ära, kui see tema. Ta lohistas end oma ahelais hästi lähedale, silmitses teda, kompas tema keha niihästi kui sai ja konstateeris:

„Noh, Punahabe, teil paistab ju veel nii mõndagi alles olevat. Kehast pole te esialgu veel kõhnemaks läinud. Aga ma kardan, et kauaks neid kauneid vorme enam ei ole. Teil seisab ees veel nii mõndagi. Ja lõpuks läheb teil see liigliha kalliks maksma. Ükskõik, kas teid ristile seotakse või naelutatakse – paksul mehel on raskem rippuda kui kõhnal, ja tema kannatused on suuremad. Tõsi küll, paksul on ka paremad närvid."

Ta tonksas Terentiusele oma ahelatega kõhtu. Ta tundis sügavat vimma selle mehe vastu, kellel nii ennekuulmatult oli vedanud ja kes oli siis oma tobeda põgenemisega endal ja oma kambameestel kõik ära rikkunud.

Terentius ei vastanud midagi. Ta tundis küll nälga, veel rohkem aga kannatas ta vanni ning juuksuri puudumise tõttu. Kuid ta oli mässitud enda „oreooli". Ta oli pärast esimest langust uuesti üles tõusnud, ta oli kõrbe koobastest jälle päevavalgele ilmunud, ta elab üle ka selle languse. Lähedase lõpu toores reaalsus, nagu see nüüd Knopsi teravates, kilavates sõnades tema ette kerkis, muutus tema teadvuses otsekohe millekski kõrgemaks. Ta ei näinud endas alatut, risti löödud suurpetturit, vaid tragöödia kangelast, keda saatus on endale vastaseks valinud. Ja Knopsi jutud ei suutnud talle midagi teha.

Päev hiljem toodi vangikoopasse veel kolmas külaline. Kapten Trebonius aga tuli teisiti kui Knops, ahelateta, rühikas, puhas, hästitoidetud ja tulvil muutumatut raevukat huumorit. Ta oli Edessa kantsi viimase hetkeni kaitsnud. Õieti oleks ta pidanud pärast vangivõtmist mõõga otsa viskuma. Kuid kapten Trebonius leidis, et ta on küllalt sageli näidanud, et ta pole mingi argpüks, ja ohvitser peab olema küll kangelane, kuid sealjuures kaugeltki mitte mõni rumal stoik. Ta ei mõtelnudki oma kurjale saatusele seda meelehead teha, et kärvata enneaegselt. Ta oli üllatavaid pöördeid läbi elanud, oli lahinguid kaasa teinud, kus ootamatud, imeväärsed sündmused olid päris vältimatu hukkumise äärel pääsmise toonud. See pole kellegi sõdur, kes oma õnne ei usu; ilma selle usuta ei saaks ühtki sõdurit lahingusse viia.

Antud hetkel aga oli ta igatahes siin vangikojas, ja ta lõi aega surnuks, irvitades laginal mõlema õnnetuskaaslase üle. Nood lamasid ahelais, hädised ja viletsad, tema aga, armee lemmik,

oli isegi vangina veel populaarne ja temaga käituti sellele vastavalt. Õigusega. Nood ülejäänud kaks, orjad, on väljaheidetud ning nad lüüakse teenitult risti. Temal, vabana sündinul, armastatud kapten Treboniusel on kaitsevaim, ning rahvas ja armee lihtsalt ei talu seda, et temaga arveid õiendataks.

Vangikongi hämaruse täitis tema lärmakas hääl, tema lihalikkus elustas seda viirastuslikku videvikku, tema tugev hingamine, tema lõhn hajutas allmaailma läheduse. Ta ajas rotte taga ning heitis valvuritega läbi müüride sõbralikku, jämedakoelist nalja. Siis laulis ta jälle valjusti, ebamusikaalselt, oma käriseval, katmata häälel pottsepalaulu ning põrutas seejuures Nerole taktis õlale, reiele või vastu kõhtu. Nagu kogu rahvas, oli ka Trebonius valekeisriga petta saanud, ja, nagu kogu rahvas, maksis ta nüüd paljastatud ja kukutatud mehele oma kergeusklikkuse eest kätte.

Ka Knopsile tasus ta tagasi selle eest, et oli nii kaua pidanud temasse suhtuma kui võrdsesse. Kuid Knopsi enesetunne paranes just vana kambamehe ja sõbra juuresolekul tunduvalt. Ehkki Treboniusega paremini ümber oli käidud, ehkki kapten võis teda karistamatult igati õrritada ja piinata, tundis ta nüüd veel selgemini enda üleolekut kui varem. Tema ei ole mingi ninakas lollpea nagu Trebonius, ta näeb asju tõelises valguses. Nad hukkuvad mõlemad, tema ja Trebonius. Kuid Treboniusest, kui ta kord risti puuakse, ei jää midagi järele, tema, Knops, aga elab edasi oma väikeses pojakeses, ja järelikult on ta Treboniusest üle.

Muidugi oleks targem neid tundeid endale pidada. Kuid Trebonius on liiga jultunud, Knops peab talle nina pihta andma. Kord, kui Trebonius oli jälle kogu oma ülbuses tema kallal, ei suutnud Knops enam keelt hammaste taga pidada.

„Ära loodagi, vana," torkas ta. „Sinu feldmarssallik raibe visatakse samuti pühkmehunnikusse, nagu minu riigisekretärlik, ning samad koerad õgivad meie liha luudelt. Aga just siis selgub, kes oli targem, kas sina, kes sa mulle soovitasid oodata senaatoritütart Roomas, või mina, kes ma oma Jaltale õige poja valmis tegin. Sinust ei jää midagi järele, kapten Trebonius. Minust aga jääb midagi maailma kestma, korralik Claudius Knops ema tugevate kontide, isa nutika pea ja hunniku rahaga."

Trebonius istus oma naril, kuulas, mõtiskles, muigas. Talle meenus täpselt, et Knops pandi kinni siis, kui tema Jalta oli alles rase. Trebonius tundis idamaa kombeid ja teadis, et siin rakendati kõiki vahendeid, et vangidel välismaailmaga suhtlemine võimatuks teha. Natukese aja pärast küsis ta Knopsilt tagamõttega, tigeda leebusega, kas tal olevat häid teateid oma Jaltast ja nende võsukesest. Knops vaikis ja Trebonius teadis, et ta ei olnud

midagi kuulnud. Ja ta hakkas Knopsi jultunult ja laiutavalt nöökama:

„Jajah, meie Knopsil on nutti. Aga kas jumalad seletasid sulle unes, mis sinu Jalta üsast välja on roninud? Või oskad sa muna järgi öelda, kas sellest saab kukk või kana? Kas nad ei öelnud sulle, sa armetu loru, et sinu Jalta tõi ilmale plikaniru, hädise, tillukese roti nagu ta isagi?"

Knops oli kindel, et kapten valetab nagu viimane koer. Ometi tabasid need sõnad märki. Iga kord kui Knopsil oli pähe turgatanud, et Jalta võis talle sünnitada tüdruku, oli ta selle mõtte otsemaid eemale peletanud. Ta kahetses, et oli end lõdvale lasknud ja Treboniusega rääkinud. Suud pidada. Mitte näidata sellele alatule koerale, kui valusasti see teda oli haavanud. Ent ta ei suutnud end taltsutada; arglikult ja paluvalt kõlas küsimus:

„Tead sa midagi lähemat, Trebonius? Tead sa tõesti midagi? Palun, ütle mulle, Trebonius!"

Trebonius aga rõõmustas. Ta jutustas valvesõduritele Knopsi lootustest ja kartustest, ning päeval ja ööl kõlasid nüüd Knopsi kõrvus nende mahlakad naljad tema järelkasvu üle.

Terentius hoolis teiste juuresolekust vähe. Kui nad teda rahule jätsid, konutas ta, kuivõrd ahelad seda lubasid, oma nurgas, omaenda mõtetesse süvenenult. Kord ütles ta teiste üllatuseks väga viisakalt:

„Oleks väga kena, kui te vähem käratseksite."

Endiselt kannatas ta nälja, veel enam aga mustuse käes; see kuulus küll osa juurde, mida ta saatuse tahtel pidi mängima. Ent kindlasti ei kuulunud sinna igatsus Caja järele, mis teda iga päevaga rohkem piinas. Oh, kuidas oleks ta nüüd tahtnud, et naine öösiti unes talle ilmuks, kui tänulik ta temale oleks nende toorevõitu hoiatuste ja sõimlemise eest! Oma sisimas hüüdis ta teda, hädaldas, et naine talle süüa annaks, teda vannitaks.

Hulk päevi veetsid vangid keldris, ilma et midagi oleks muutunud. Siis astus tõrvikute valgel nende kongi mees, kes pidi vangide viimaseid nädalaid täielikult täitma, andmata nende silmadele ja kõrvadele puhkust isegi unes: kapten Quadratus. Nimelt oli kuberner Atilius, kes tahtis Vale-Nero hukkamist rahvahulkadele vaatemänguks muuta, usaldanud sellele Quadratusele hukkamise läbiviimise. Oli ju see kapten kuulus oma tooruse ning rahva- ja sõdurihinge tundmise poolest, teda armastas armee ja elanikkond, ning ta pretendeeris Treboniuse järglase kohale.

Quadratus ei olnud pikka kasvu, kuid laiaõlgne ja lihaseline. Keha oli tal uskumatult karvane, kuid pealael ilutses mustadest

salkudest pärjatud lage koht; see pea koos ninaga, mis meenutas pardinokka, istus pisut grotesksselt lühikese kaela otsas.

„Ole tervitatud, sa suur ja võimas keiser Nero," esitles kapten Quadratus end Terentiusele.

Ta ütles seda ilmetul, flegmaatsel häälel, virutas aga seejuures Terentiusele niisuguse laksu vastu tagumikku, et see hädakisaga tagasi põrkas. Ülejäänuid tervitas Quadratus täpselt samal kombel. Tema kardetava, kuiva heatujulisusega võrreldes olid Knopsi naljad lapsemäng ning Trebonius kaotas mõnuleva võistleja ees kiiresti oma reipuse.

Kapten Quadratus tahtis, nagu ta väljendas, saada esmalt pildi oma „hoolealuste" kehalistest võimetest ning laskis neid sel eesmärgil harjutusi teha. Knops muutus nobedasti kuulekaks ning sooritas hüppeid ja kükke, nagu Quadratus käskis. Kuid Nero oma „oreoolile" ja Trebonius oma jõule uhke olles ei kuulanud käsklusi ning avaldasid visa, passiivset vastupanu. See valmistas flegmaatsele Quadratusele rõõmu. Tal oli aega ja vahendeid seda vastupanu murda. Ta murdis selle. Algul Terentiuse ja siis Treboniuse oma. Õige varsti kaotas Nero nahk oma sileduse, tema habe pulstus ja luitus, ning hüüdnimi „Punahabe" ei tahtnud talle enam kuidagi sobida. Ka Trebonius kaotas ruttu oma meheliku uhke välimuse, ja tema keha katvad pruunid karvad omandasid räpase, kollakasvalge värvuse. Peagi ei kaalunud nad kolmekesi rohkem kui varem kahekesi.

Kui kapten Quadratus oli end küllalt kaua nende arvel eraviisiliselt lõbustanud, hakkas ta rahvale organiseerima vaatemängu, mida kuberner temalt ootas. Ühel päeval viidi nood kolm õue, kus seisid mehed laudade, höövlite ja saagidega.

„Noh, feldmarssal," sõnas Quadratus Treboniusele, „nüüd oled sa oma hüppamised hüpanud."

„Teie, kulla riigisekretär," pöördus ta Knopsi poole, „võite nüüd jälle oma proovitud viisil rahvahulkade vaimustust äratada."

„Ja teie, majesteet," kõnetas ta Terentiust ikka selsamal ärritavalt aeglasel ja kuival viisil, „olete mulle kindlasti tänulik. Nüüd saate te eriti toreda võimaluse rahvale oma kunsti näidata."

Mehed saagisid ja hööveldasid neile valmis puukrae, mis oli tehtud nii, et nende kuklad peaaegu kokku puutusid ja nende näod erinevas suunas vaatasid. Siis pandi nad kolmekesi kärule, aheldati selle külge, kaela asetati suur puukrae, nende kehad aga ümbritseti puidust ja kipsist rüüga, nii et puukraest vaatas välja üksnes kolmepalgeline pea. Rüül aga oli istuva koera kuju, ja sellele naelutati kunstipäraselt nii palju koeranahku, kuni kõigest

sellest sai hiiglasliku kolmepalgelise koera fantastiline, ent samal ajal reaalne kujutis.

Selle hea idee oli Quadratusele andnud väljendus kolmepäisest põrgukoerast, millega Johannes oli kristlaste protsessil märgistanud Terentiuse, Treboniuse ja Knopsi triumviraati.

Igaüks, kes seda puitu ja kipsi pistetud kolmikut nägi, mõistis sedamaid, mida sellega öelda taheti. Valvurid tagusid endale vastu reisi, kogu linn käratses rõõmust ning kapten Quadratus, kellele see hiilgav idee pähe oli tulnud, sai suurte kiiduavalduste osaliseks.

„Kolmepäist põrgukoera" veeti kärul läbi kogu maa – keisrit, tema marssalit ja tema kantslerit. Kapten Quadratus ei valinud otseteed, ta sõitis oma vooriga ringi, siksakiliselt idast läände, põhjast lõunasse, läbi kogu provintsi. Sestpeale, kui kakskümmend aastat tagasi oli suurejooneliselt läbi maa sõitnud armeenlaste kuningas Tiridates, teiste hommikumaa kuningate saatel, et Rooma keisrile visiiti teha, ei olnud Süüria provints nii huvitavat vaatemängu näinud. Tohutult rahvast sagis käru järel, sai pöörast nalja, ja oli neid, kes ei piirdunud ühekordse vaatamisega, vaid järgnesid kolmepäisele veel järgmisse, isegi ülejärgmisse asulasse.

Kõikjal muutus kolmepäise saabumine rahvapeoks. Linnad pakkusid etenduseks oma staadioni, tsirkust, suurimat väljakut. Ja oli tõesti, mida näha. Kapten Quadratuse kolmepäine oli hoopis midagi muud kui Patmose Johannes seda oli kujutanud, hulga lõbusam ja hulga jubedam. Kolm nägu, millega see põrgukoer rahvast vaatas, olid vanade meeste omad, räpased, kortsulised, hädised näod, sassis habemesse kasvanud, pealegi nii piinatud, tigedad ja loomastunud, et paljud, ehkki kolmepäine oli aheldatud ning hästi valvatud, ei julenud lähedale tulla; lapsed klammerdusid hirmunult emade sappa, naised langesid hüsteerikasse.

Kes aga lähemale astus, see ei kahetsenud. Oli lubatud nende nägusid katsuda, habemest tirida ja neile kõrvakiilu anda. Kapten Quadratus oli ka vahelduse eest hoolitsenud. Ta oli lasknud puurüüsse augud saagida, ja soovijad võisid kolmepäisel käskida käppa anda. Kolmepäine pidi ka haukuma, kui tal kästi. Kui ta seda ei teinud, torkisid valvurid oma odadega läbi aukude.

„Auh-auh," karjus rahvas. „Haugu, Punahabe, haugu, feldmarssal, anna käppa, veevalaja!" Nii nimetati Knopsi Apamea uputuse mälestuseks.

Nero ise pidas end vaikselt ülal, tema hallid, põletikulised silmad olid enamasti suletud ja temaga sai nalja vähe. Kõige

kentsakam oli kapten Trebonius. Ta vahetas mahlakaid pilkesõnu oma vastase ja vangivahi Quadratusega. Tema peamiseks pilkeobjektiks oli kapteni hääl ja tema pardinokaga sarnanev nina. Sellise prääksuva, unise häälega, pilkas ta, ei võida too iialgi autoriteeti armees, liiatigi veel naiste juures; sest see hääl laseb aimata veel teatud muidki asju. Kui läheduses oli lapsi, kutsus Trebonius neid Quadratuse pardininale istuma ja seal ratsutama. Eriti virgutas Treboniust see, kui talle naljaviluks viina anti. Siis hüüdis ta naistele soolaseid rõvedusi, kutsus lärmakalt neid kolmepäisega amelema, kui neil jätkuvat südidust ja tahtmist, ning ümberringi oli kriiskamist ja naeru.

Knops omaltpoolt tegeles rohkem lastega. Oma kärme pilguga uuris ta neid väga põhjalikult, peamiselt kõige pisemaid, nii ahne õrnusega, et emad vahel ehmusid ja lapsed eemale tõmbasid. Ta ei pannud ilmselt pahaks ka seda, kui lapsed teda narrisid, tema habet sasisid või oma tillukeste sõrmedega teda torkisid ja näpistasid. Kord aga, kui üks naine oma kahe- või kolmeaastast poissi üsna tema näo ees hoidis, et see talle kooki suhu topiks, hammustas ta poisile kogemata sõrme.

Pikki tunde, peaaegu terved päevad, pidi kolmik veetma oma koletu veidras kestas, üksteise külge aheldatult. Kui nad päid küllalt püsti ei hoidnud, nööris puukrae neil kõri, köied, ahelad ning kips- ja puurüü sundisid neid oma keha jäigalt hoidma, tirisid pea, kaela ja õlad valusasti tagasi.

Pealtvaatajaile oli see üksainus pea, mis koerakeha kohal põrnitses. Kuid sel peal oli kolm palet, ta mõtles kolme ajuga ja istus kolme keha otsas. Kolm kelmi kuulusid ühte sellest hetkest, kui nad üksteist nägid, ja olid sellest hetkest peale olnud sõbrad ning vaenlased korraga. Nüüd olid nad seotud tihedamini kui ükski teine maailmas, pidevas kokkupuutes, niivõrd ühes, et igaüks pidi piinarikkalt teise loomulike vajaduste rahuldamist taluma, ja nad muutusid üksteisele väljakannatamatuks.

Nende kuus sõõret hingasid ühte ja sama õhku, kuus silma nägid ühte ja sama vaatepilti, kuus kõrva kuulsid ühte ja sama kära. Nende ajud mõtlesid paratamatult ühte ja sama. „Kui kaua veel?" mõtlesid nad, ja: „Millal me ometi Antiookiasse jõuame?" ja „Neetud sead!" Seejuures aga mõtles igaüks oma mõtteid: „Minu pojake," mõtles Knops, „Minu Caja," mõtles Terentius, „Minu kaitsevaim ja minu õnnetäht," mõtles Trebonius.

Nad haukusid ja andsid käppa, nad needsid maailma ja iseennast, nad ulusid jõuetus raevus ning lohutasid end, igaüks vihkas kaht teist, näitas teistele hambaid ja tundis end siiski nendega rohkem seotud olevat kui kellegi muuga, sest neid ühen-

das sisemine sugulus, õnn, tõus, kuritegu, langus ja eelseisev hukkumine.

Kõike seda aga tegid nad üksnes esimestel päevadel. Siis langesid nad apaatiasse, ja neid tuli torgete, näpistuste ja vopsudega sundida elumärki avaldama. Ka lakkasid nad üksteist vihkamast või armastamast. Nad ootasid üksnes veel ööd, mis neid ahelaist vabastaks.

Hulk nädalaid kestis see rännak mööda Süüriat. Päev päeva järel irvitati Nero ja tema käsilaste üle, sülitati neile näkku, loobiti poriga. Nad ei tundnud seda enam. Nad ei näinud enam rahvahulga kahjurõõmsaid ja vihkavaid nägusid, märkasid vaevalt ka kapten Quadratust. Nad kuulsid vaevalt pealtvaatajate hüüdeid ja karjumist ning vaevalt ka omaenda haukumist. Ainus, mis nende teadvusse veel vahel tungis, oli pottsepalaulu viis, too lihtne ja ometi keerukas viis lühikeste, häbitute, küüniliste pausidega, ja kord hakkas isegi ebamusikaalne kapten Trebonius haukumise asemel masinlikult ja kähedalt lõugama: „Ja ripud puus!"

KA TEMA TEENIS MÕISTUST

Antiookias hakati neid kolme turgutama, et nad hukkamisel liiga viletsad välja ei näeks. Kestis kaks nädalat, enne kui nad jälle kosusid.

Hukkamispäeva varahommikul piitsutati neid kõigepealt kohtusaalis ning lasti kombe kohaselt pealtvaatajail nende üle irvitada. Nerole tõmmati jalga kõrge tallaga keiserlikud kingad, määriti tema kärisenud rõivad purpurkandi asemel tema piitsahaavade verega, riputati talle kaela tahvel pealdisega „Claudius Nero Caesar Augustus", smaragdi asemel pisteti talle silma klaasitükk, pea krooniti ööpotiga ning ta asetati kõrgele järile. Knopsile, kelle igatsust oma pojakese järele kõik teadsid, pistsid valvurid kätte õlgnuku, ja nii pandi ta oma Nero jalge ette istuma. Treboniusele aga õmblesid nad paljale rinnale plekitükid, mis pidid kujutama tema aumärke, ja asetasid ta teisele poole Nero jalge ette. Siis hüüdsid nad: „Ole tervitatud, sa suur ja võimas keiser Nero," ning lõbustasid end üliväga.

Antiookia ristilöömispaik asus linna põhjaosas, tüki maad eemal; see oli paljas küngas, mida prügimäena kasutati; koha

nimi oli Rebasemägi. Kolmikut veeti läbi uhke peatänava, mida palistasid sammaskojad. Tänav oli tulvil inimesi; nad seisid kõigil katustel ja majanukkidel, et Nerot ja tema käsilasi näha, kuidas nad piitsutamisest ja mõnitustest kurnatuna, veristena oma ristide jaoks määratud põikpuid Rebasemäele tassisid.

See oli ilus päev, oktoobri algus, jahedavõitu, kuid kolmik kannatas palavust ja janu. Kärmas jalakäija oleks selle tee tunni ajaga katnud: neil aga, kes oma risti pidid tassima, kulus selleks kolm tundi. Juba linna piires varises kokku Knops, natuke aega hiljem Terentius. Neid tuli müksude ja jalahoopidega üles ajada ning edasi kihutada. Rahvahulk ümberringi lõugas vaimustusest ja laulis pottsepalaulu.

Sel tunnil, kui sigitis oma viimasel teekonnal asus, viibis Varro kauge idamaa taeva all. Kell oli üheksa hommikul, kuid seal, kus tema oli, seisis päike juba kesktaevas. Ta puhkas tolmuse maantee ääres puu varjus ning sõi. Tema eine koosnes kausitäiest riisist ja väikesest vintskest lambalihatükist. Ta sõi isuga. Ta oli oma eluga rahul. Ta oli mõndagi uut näinud ja elab läbi veel rohkem uut. See oli rahvarohke maantee, ja tal polnud kuhugi kiiret. Ta sõi rahuga ning jäi veel kauaks istuma. Möödaminejad kõnelesid mingi võõra keele rasket dialekti, ta kuulis ainult sõnakatkendeid ja taipas sellest vähe. Siiski pani kuuldu teda mõtlema. Tema metoodilise mõtlemisega harjunud mõistus korraldas sõnu ja seadis nad järjekorda. Ta mõtiskles selle üle, kuidas sõna võõra kõlaga muutub ka tema mõiste, ja kordagi ei meenutanud ta minevikku, tunnil, kui Antiookias tema „eksperimendile" kriips alla tõmmati.

Oleks ta aga teadnud ja mõtelnud, et praegu tema Nerot risti puuakse, oleks ta äärmisel juhul rahuldusega konstateerinud, et saatus laseb halvemal, vähem süüdi oleval mehel maksta parema mehe, suurema süüdlase eest, ja see on sõna kõrgemas mõttes õiglane.

Sügava erutusega ja sugugi mitte mängleva irooniaga meenutas Nerot sel tunnil kuningas Philipp oma Samosatas. Rõhutult uitas ta mööda oma raamatukogu ilusaid saale; temas mässasid segased tunded ja mõtted. Ta poleks tohtinud end lasta Varrost eksitada. Tema pole mässajaks sündinud. Ta ei teadnud, kas see, mis juhtus, oli hea või halb; igatahes oli ettevõte teisiti lõppenud, kui ta oli kavatsenud. Artabani pingutustest hoolimata oli kuberner Rufus Atilius Kommageene kuningriigi suveräniteeti veel rohkem kitsendanud. Võib-olla oli see ka hea; tegutsemine on labane, üksnes vaatlemine on hea. Hingepõhjas igatses kuningas Philipp neid aegu, kus brutaalne, valitsemiseks loodud Rooma

temalt krooni hoopis ära võtaks ning ta saaks vabalt anduda mõtetele ja unistustele, oma ehitustele ja raamatutele.

Ka kuningas Mallukh mõtles sel tunnil Terentiusele. Temal oli Nero poolele asumisest rohkem kasu olnud. Ülempreester Šarbil oli näidanud end rasketes läbirääkimistes Roomaga visa ja paindliku riigimehena, ja Edessa kuningriik oli Artabani tõhusal toetusel Mesopotaamia ümberjagamisest tugevamana ning iseseisvamana välja tulnud. Mallukh kuulas purskkaevu sulisemist ja mõtles, et nüüd on muinasjutt pottsepast, kelle tähejumalad mõneks ajaks keisriks tegid, ilusa, rahuldava lõpu leidnud. Edessa oli suurem kui enne, ja Terentius kadus maailmast, ilma et kuningas Mallukh oleks tarvitsenud oma südametunnistust külalislahkuse rikkumisega koormata.

Nero ja tema sellid aga jätkasid vahepeal oma okkalist teed. Linna serval, kus algas tõus Rebasemäkke, seisid naised ning ulatasid neile valuvaigistavat, tuimendavat jooki. See, kes hukkamõistetuid selle joogiga kosutas, pidi oma tegu tunnistama ja valjusti oma nime ütlema. Naised aga ütlesid:

„Selle joogi ulatame me teile Marcia, Terentius Varro tütre nimel."

Lõpuks jõuti Rebasemäele. Küngast kattis tihe peademeri, jalamilt tipuni. Kapten Quadratus oli kaua järele mõtelnud, kas tuleks nood kolm risti külge siduda või naelutada. Kui naelutada, siis oleks piin suurem, kuid lühem, sest haavapalavik kiirendaks surma. Kui aga inimest ainult risti külge siduda, siis juhtus, et ta veel teisel, isegi kolmandal päeval elas. Quadratus otsustas oma „hoolealused" risti külge siduda. Sõdurid kiskusid neilt riided seljast, sidusid nende laialisirutatud käed põikpuu külge ning naelutasid selle ristipuule. Ahnelt sirutusid tuhanded kaelad, et näha, mis neile närvikõdi pakkus, ja tõusis tohutu kisa ja juubeldus, kui lõpuks Nero, tema kantsler ja tema feldmarssal korralikult rippusid, nagu pottsepalaul seda oli ennustanud. Sõdurid aga heitsid, nagu pruuk ette nägi, täringut surmamõistetute rõivaste pärast, ja paljud tunglesid võitjate ümber, et Nerost jäänud asju üles osta, kogumiskirest, naljaks, ebausust, mõned aga ka pieteedist, sest ei võinud ju teada, kas mitte ristipoodu siiski keiser Nero ei olnud.

Nõnda nood kolm siis rippusid. Rebasemäelt avanes ilus väljavaade. Ristipoodud nägid oma jalge ees Orontose jõge ja tema saari, samuti ka ilusa Antiookia linna arvukaid paleesid, sammaskodasid, mälestussambaid, villasid ja aedu, linna, kuhu nad alles hiljuti olid lootnud triumfiga sisse marssida. Nüüd mõtles sellele üksnes Trebonius; ka ristil ei kaotanud ta seda lootust. Sellal,

kui teised sõdurite ja rahva naljadele vaevalt reageerisid, vahetas ta ristilt kapten Quadratusega, oma võistlejaga, soolaseid pilkekõnesid. Tal oli tohutu elutahe, ta lihtsalt ei tahtnud uskuda, et ta peaks surema.

Seda, et teda ei oldud ristile naelutatud, vaid üksnes seotud, pidas ta heaks märgiks; sest nii oli tal veel aega. Pilkav kiri, mis nad tema puule olid maalinud, „Feldmarssal Trebonius", ei riivanud teda, ta veel õigustab seda nimetust, ja rinnale õmmeldud plekist aumärgid kihelesid ja põletasid vähem, kui ta mõtles sellele, et teenib veel kolmandat korda ära „Müürikrooni". Ei, temast nad jagu ei saa. Oma ristilt sirutas ta pead ning vaatas Rebasemäelt alla, kas ei tule ometi sõnumitoojat, et armee ülesandel armastatud kaptenit ristilt maha võtta.

Päike tõusis. Tuimendusjoogi mõju kahanes, ning varsti pärast seda, kui nad ristile seoti, tundsid kolm meest kõikides liikmetes seda kangestust ja krampi, mis oli neile juba kolmepäise põrgukoera päevist hästi tuttav. Nende piin kasvas õudse kiirusega. Esimesena sulges silmad ja laskis pea küljele rippu Nero, siis Knops ja lõpuks Trebonius. Nii nad rippusid valgete, kuivade huulte, allavajunud lõualuuga, verised, apaatsed. Kaitsetuid kimbutasid kärbsed. Meeste jalad olid sinakad, nende nahk kibeles valuliselt, lihased ja närvid kiskusid krampi, aju tantsiskles. Janust tursusid nende suulagi ja keel. Aeg-ajalt kaotasid nad teadvuse, ent ainult lühikeseks ajaks.

Pealtvaatajate hulgas veeti kihla, kes kolmest esimesena kärvab, ja kas nad ei heida hinge juba enne päikeseloojakut. Enamik oletas, et Terentius ja Knops ei ela päevagi üle, küll aga tugev Trebonius. Mõned katsusid üha uuesti neid kõnelema sundida. Treboniuse puhul see vahel õnnestus, teised aga jäid vihastamisväärselt tummaks.

Päike tõusis ja päike loojus, kolm meest aga rippusid oma köidikuis, ripakil lõualuuga pead küljele vajunud, muutudes üha liikumatumaks. Kui aga päike peaaegu loojumas oli, läbistas neid värin ning nende kangestunud liikmetesse voolas uut elu. Asjatundlik kapten Quadratus oli seda oodanud. Et neid veel rohkem elustada, laskis ta neile pika ridva otsas ulatada vee ja veiniga immutatud käsna. Käsna hoiti nende huultel, et ristipoodu võiks jahedat niiskust imeda, ja pühiti sellega nende nägu puhtaks.

Nero imes käsna, väristas pead. Pea põles otsekui tules. Elustava käsna mõjul taipas ta, mis see tähendab: täie teadvuse juures läbi selle tule minna on tema viimne keiserlik ülesanne.

Kui sõdurid nägid, kui ahnelt Terentius käsna lakkus, tõmbasid nad selle eemale, hoidsid seda uuesti tema nina all, tõmbasid

aga jälle eemale. Neile valmistas see lõbu; Nerole aga oli see langemine vaimustusest piina, uus lend, uus langus. Ta ei tohi oma ülesannet unustada. Ta peab minema läbi tule, peab päikese neelama. Nad tahavad teda takistada, aga tema saab ikkagi oma tahtmise. Päike oli juba väga madalal, juba oli ta sellest suurema osa neelanud, nagu Nerole kohane. Kui nad talle veel kord käsna annavad, siis suudab ta seda, siis neelab ta selle hoopis.

Kuid nad ei andnud talle käsna.

„Käsna," tahtis ta ütelda, ja „ma olen keiser." Ta avas huuled. Aga sõnad muutusid ta suus, ja Terentius oli rahul, et nad muutusid; sest sõnu, milleks nad muutusid, armastas ta väga, need olid tema sõnad. Ta uskus, et lausus neid sõnu väga valjusti, ent need seal all ei kuulnud muud kui tasast viginat. Oleks pidanud kõrva hoidma väga Nero huulte lähedal, et sõnadest aru saada. Siis aga oleks võidud kuulda, et need olid kaks sõna, ja et Nero neid väga ilusti ning teatava ekstaasiga ütles. Need olid sõnad „thanatos" ja „thalatta", kreekakeelsed sõnad, mis tähendasid „surm" ja „meri", ja kuna temale nüüd unistus ja selle täitumine üheks olid saanud, sulasid tal kindlasti ka mõlemad sõnad kokku üheks mõisteks. „Thanatos" ohkas ta, ja „thalatta", ja ta oli oma tüki nii hästi ära õppinud, et isegi surmatundidel kõlas tema th kõigi reeglite järgi.

Sedamööda, kui Nero vaikseks jäi, muutus kapten Trebonius kärarikkaks, nüpea kui talle anti käsna lakkuda. Täie jõuga hakkas ta kõigi rõõmuks uuesti vanduma, sõimas pealtvaatajaid, sõdureid, tema kõrval rippuvaid kaasosalisi. Valvurid leidsid, et ta on täitsa poiss ja oma hea kuulsuse armees kindlasti ära teeninud. Nüüd oli niisama hästi kui kindel, et ta peab kõige kauem vastu, et elab veel öö üle, ja kes on vastupidiselt kihla vedanud, võib minna koju, sest ta on kaotanud.

Kõige ägedamalt võttis Trebonius käsile oma rivaali Quadratuse.

„Seltsimehed," hüüdis ta valvuritele, „kui te peaksite mõne ümberpiiratud linna müüridele ronima ja see Quadratus teid oma roostes, vana veskirattahäälega käsutab, siis ei saa te ju naeru tõttu paigastki!"

Quadratus aga vastas veel kuivema ja ükskõiksema häälega kui eales varem:

„Lase aga käia, vana Trebonius, aja aga rohkem sappi välja, enne kui sa kõnged, et koertele sinu sisikond nii kibe ei maitseks, kui nad sind raipehunnikul õgivad."

Trebonius aga võttis oma jõu kokku. Suure pingutusega kogus

ta kõik sülje, mis tema kuivanud suus veel leidus, sihtis ja sülitas hoogsalt ning täpselt Quadratusele keset kiilaspead.

Rahvas ulus vaimustusest. Isegi sõdurid naersid, vaadates, kuidas Quadratus pealaelt sülge pühkis. Quadratus ise oli rõõmus, et Trebonius hukkamise vaatemängu elustas, ta mõistis nalja, isegi kui seda tema arvel tehti. Trebonius võis oma tulemusega rahul olla.

Keset üldist lõbusust aga vajus tema suur pea ootamatult rippu rinnale, ja mees ei rääkinud ega liigutanud enam.

Quadratus oli pettunud. Kas tõesti on mees juba valmis? Ta laskis Treboniuse külge odaga kõditada – mees ei liigahtanud. Ta laskis tal sääreluud murda; miski ei aidanud, asi oli tõesti niikaugel, Trebonius oli hinge heitnud. Armastatud kapten, kes oli nii tugevana ja vägevana oma eluteed käinud, osutus nõrgemaks kui kuivetu Knops ja lodev Nero ning pettis neid, kes temale kihla olid vedanud. Quadratus kahetses oma rivaali kiiret lahkumist mitmel põhjusel. Kord oli ta tema vastu kõigest hoolimata kamraadlikkust ja lugupidamist tundnud, pealegi oli ta oodanud oma vastase suremisest kestvamat naudingut.

Saabus lõplikult öö. Taevas seisis vaid kitsas kuusirp, ja seegi oli juba loojumas. Kapten Quadratus laskis süüdata tõrvikud. Ta oli kurb, et Trebonius teda niiviisi oli petnud. Ehk saaks ergutada vähemalt Knopsi, et ta mõne oma kuulsa teravmeelsuse lendu laseks. Ta käskis Knopsile veel kord käsna ulatada.

Kuid ka Knops ei täitnud lootusi, vaid jäi tummaks. Tema peas keerlesid küll igasugused mõtted, kuid vaevalt oleksid need mõtted Quadratust ja teisi pealtkuulajaid lõbustanud, isegi kui need oleksid saanud kuuldavaks. „Nüüd on öö," mõtles Knops, „aga mina pole ikka veel surnud. Kole, kui palju jõudu ja visadust nii nõdras kehas peitub. Aga see on ka hea. Minu väikesest Claudius Knopsist saab tugev mees. Kus oled sa, mu pojake, ja oled sa üldse olemas? Ah, kui ma sind näeksin, võiksin ma otsekohe rahus surra."

Ja äkki haaras teda viha ning vimm Treboniuse vastu, kes oli temalt röövinud kindla usu pojasse ja pärijasse. Uskumatu pingutusega püüdis ta kärbestega kaetud pead sinnapoole pöörata, kus Trebonius rippus, ja oma raevu talle näkku kisendada. Kuid Knopsi kaelalihased olid liiga nõrgad, keel, hambad ja huuled ei kuuletunud, üksnes üle tema hallikasrohelise, metsikute tüügastega kaetud näo jooksis hädine värin.

Kas pidi see olema tema lõpp, kas pidi tema jõuetu raev Treboniuse vastu tema viimne elusäde olema? Korraga kostis läbi öö hüüe, mitte vali, kuid siiski väga selge ja arusaadav:

„Rahu sulle, Knops! Sure rahus! Sul on poeg, kes sind meeles peab, terve, elus poeg."

Knopsi nägu enam ei liigahtanud, ja keegi ei võinud teada, kas ta seda häält veel kuulis, sest kui kapten Quadratus tal nüüd jalaluud murda laskis, selgus, et nüüd oli ka tema surnud. Ent kui maailmas oli häält, mis võis talle veel viimasel hetkel kõrvu ja südamesse tungida, siis oli see hüüdja hääl, Patmose Johannese koolitatud, energiline hääl.

Jah, Patmose Johannes oli Edessast lahkunud ja Antiookiasse tulnud, et Terentiuse ja tema mõttekaaslaste surma pealt vaadata, ja nüüd ta kükitas Rebasemäe tipul maas ning vahtis üles kolme risti poole. Kogu päeva oli ta seal istunud, oli näinud ja kuulnud. Mõned olid ta ära tundnud ning teda kõnetanud, tema aga polnud vastanud. Ta oli vaikinud kõik need tunnid järjest; üksnes Knopsile oli ta paar valelikku lohutussõna hüüdnud.

Nüüd oli siis öö, ja kuna kihlveod selle kohta, kes esimesena ja kes viimasena sureb, olid otsustatud, lahkus enamik pealtvaatajaist. Tõrvikuid hõõgusid, kuu oli loojunud. Quadratus ja tema mehed olid maha heitnud, purjutasid, viskasid täringuid ja vahtisid tuimal pilgul Terentiuse suremist.

Johannes, nähes Terentiust ristil surmaga võitlemas, tundis samaaegselt lõbu ja südantlõhestavat kaastunnet. Hakkas külm. Johannes lõdises, aga ta mähkis end kõvemini mantlisse, tõmbus rohkem küüru ja jäi paigale. Ta peab selle armetu Terentiuse surma täielikult ja kõigis üksikasjades endasse ahmima. Ta tundis, et ta seeläbi jõuab kõige lähemale suure, piinava küsimuse lahendamisele: kust tuleb kannatus ja kurjus, ja milleks on nad maailmas? Kui ta tahab truult jäädvustada oma ilmutust, püha läkitust, mis tal meeles mõlgub, peab ta viibima selle Terentiuse suremise juures.

Sest ka selle kurjategija suremine on osa suurest passioonist.

Kas ei ole see jumalateotus, mis ta seal mõtleb? Ei, see on osa ilmutusest. Selgesti nägi ta end „Viienda pitseri ajastu" inimesena, neetuna ja õnnistatuna, elavana ja samaaegselt surnuna, ja viies pitserimärk, mis talle senini kinni oli, võeti lahti. Ka see vaene Nero ahv, kõlas läkitus, teenis mõistust, ka tema tõus, tema tipp ja tema passioon tõid riiki headusele lähemale.

Nii nagu üksikinimene peab kurja lõpuni maitsma, et tõeliselt hea olla, nii peab ka inimkond kurjuse riigi läbi käima, enne kui headuse riik tulla saaks. Ilma saatanata, ilma Antikristuseta ei ole Kristus mõeldav, ilma patu ja patukaristuse tuhandeaastase riigita ei saa lubatud lunastamine sündida. Sellepärast oli Nero ja tema ahvi riik hädavajalik ja mõttekas.

Johannes hakkas aru saama tollest juudi õpetlaste tumeda ja hirmuäratava läkituse tähendusest: „Sa pead jumalat teenima ka kurja tungiga." Ta tunnetas, et ka kuri tung on üksnes selleks, et mõistust, headust edendada.

Nood, kes selle viletsa Terentiuse taga seisid, olid tahtnud mõlemaid maailmapooli oma alatutel ja madalatel eesmärkidel ühendada. Kuid mis neist ja nende haledast tööriistast järele jäi, oli ainult ühendamise idee, mitte kuri, ainult messianistlik. Lõpuks, ülevalt vaadatuna, teenib iga üksikhullus mõistust, mis aega korraldab ja edasi viib.

Ilma pimeduseta ei oleks valguse mõistet. Selleks et valgus iseennast omaks võtaks, peab tal olema silme ees tema vastand, pimedus.

Johannesele sai selgeks püha läkituse mõte, mida ta oli kutsutud kuulutama, ja ta leidis algussõnad:

„Alguses oli Sõna, Püha Vaim ja Mõistus. Kõik on tekkinud tema läbi, ja ilma temata ei ole tekkinud midagi, mis on tekkinud. Temas on elu, ja elu on inimeste valgus. Ja valgus paistab pimeduses, ja pimedus ei ole seda võtnud omaks."

Terentius oli elus veel kogu öö läbi. Alles aovalguses suri Maximus Terentius, kes oli paljudele miljonitele inimestele olnud palju aastaid järjest keiser Nero.

Kindla tasu eest oli lubatud hukatute laipu osta ja maha matta. Hilisem pärimus väidab, et Terentiuse laip olevat teatud summa eest Rooma võimudelt ära ostetud, ristilt maha võetud, pestud ja ära põletatud. Urn aga olevat Rooma saadetud.

Kindel on, et Claudia Acte säilitas oma pargis Appia teel Roomas peale Nero urni veel teist urni auga oma elu lõpuni, urni tundmatu põrmuga, ilma pealdiseta.

Teateid Vale-Nerost ja viiteid temale võib leida Tacitusel, Suetoniusel, Dio Cassiusel, Zonarasel ja Xiphiliniusel, peale selle Johannese ilmutusraamatus ning sibülla neljandas raamatus.

JÄRELSÕNA

Üheksa muusa hulgas, keda vanad kreeklased austasid, oli ka Clio – ajaloo muusa. Ja kui ajalooline teos oli igav ja lame, ilma poeetilise tuleta, öeldi tema autorile ettcheitvalt: „Clio on ka muusa." 1952. aastal ütles Lion Feuchtwanger, et on „nõus kahe käega sellele alla kirjutama" (järelsõna romaanile „Rebased viinamäel"). Järelikult võib ajalugu ka meie päevil olla ja peab olema kunstilise kujutamise objektiks, – nii ütleb kirjanik, kes on kolmkümmend aastat pühendanud ajaloolistele romaanidele, kirjanik, kelle esimesed edusammud andsid sellele žanrile tagasi lugeja kaotatud armastuse.

Hiilgav erudiit, attika draama ja keskaegsete kroonikate tundja Feuchtwanger elustas oma romaanides paljusid ajastuid ja maid: Rooma oma provintsidega I sajandil, saksa ja hispaania keskaeg, Prantsuse revolutsiooni ajastu – kõik see köitis erinevatel perioodidel tema tähelepanu. Kuid alati otsis ta ajaloos vastust küsimustele, mis tema ette kerkisid kaasajal. Feuchtwanger rääkis sellest ise põhjalikult 1935. aastal Pariisis, kultuuri kaitseks peetud kongressil, kus ta pidas kõne „Ajaloolise romaani mõttest ja mõttetusest". Selles kõnes kirjanik ütles: „Olen endale tihtilugu esitanud küsimuse: kas on ajalugu ja mütoloogia olnud suurtele teostele eesmärgiks omaette? Kas ei ole siin autorid lasknud end ahvatleda lihtsalt miljöö ja kostüümide toredusest, või on neisse kostüümidesse rüütatud tänapäeva ideed? . . . Ma ei suuda ette kujutada, et tõsine romaanikirjanik, kes töötab ajaloolise materjali kallal, võiks ajaloolistes faktides näha midagi muud peale kunstilise teema, mis võimaldab tal õigemini väljendada end, omaenda elutunnetust, oma aega, oma maailmakäsitust." Samal ajal andis Feuchtwanger mõista, et ajalooline materjal aitab tal kergemini orienteeruda neis tänapäeva küsimustes, mis pole talle veel päris selged. Selleks aga püüdis ta leida „rahvaid liikuma panevaid jõude", mis „on jäänud muutumatuks sestpeale, kui eksisteerib kirjapandu l ajalugu", mis „määravad tänapäeva ajalugu niisamuti kui määrasid mineviku ajalugu" (samast järelsõnast).

Mis jõud need siis on? Juba oma esimestes romaanides „Inetu hertsoginna" ja „Juut Süß" annab Feuchtwanger sellele küsimusele ühemõttelise vastuse. Sellisteks jõududeks on kirjaniku arvates igavesti teineteisega heitlevad mõistus ja barbaarsus. Ühe või teise võidud ja lüüasaamised on üksnes ajutised, mõistus ja barbaarsus on jäädavalt tasakaalus. Maksab Inetul hertsoginnal oma maad mõistlike abinõudega tugevdada, kui tema petlikult ilusal vastasel Agnes von Flavonil, kes sümboliseerib barbaarsuse ja rumaluse jõude, õnnestub purustada Inetu üritust. Rahvas selles võitluses, nagu Feuchtwanger noil aastail arvas, on passiivne ja kaldub isegi pigem barbaarsusele. Sellepärast on see, kes mõistuse nimel välja astub, paratamatult üksildane. Nii jäi romaanides „Juudi sõda" ja „Pojad" üksi Josephus Flavius, kes mõistes oma rahva ajaloolist missiooni – sulatada ühte Ida ja Lääne kultuur –, reetis

selle idee ja läks üle roomlaste poolele, kuid ei leidnud mõistmist sealgi. Sellepärast on kõige targem loobuda tegutsemisest, võitlusest, jõuda passiivsuse, „india maailmavaate" juurde, nagu nimetas Feuchtwanger seda seisukohta samas kõnes, tuginedes muistsele buda õpetusele nirvaanast. Seda tarkust taipas kannatuste hinnaga Süß, olles kaotanud kõige kallima, mis tal oli – oma tütre –, ja nähes, et tema kättemaks hertsogile ei viinud kuhugi.

Neis ebaajaloolistes, väljamõeldud ideedes – mõistuse ja pimeduse igavesest võitlusest, Ida ja Lääne kultuuride ühtesulamisest, võitlusest loobumisest – leidsid oma üldistuse ja kajastuse humanisti-intelligendi ajalookogemused, kirjaniku kogemused, kes oli kaugel uutest, revolutsioonilistest jõududest ega olnud vabanenud paljudest kodanliku ratsionalismi illusioonidest. Neile ideedele püüab Feuchtwanger alistada tegelaste paigutust, nende käitumist, süžeed. Mõningates romaanides, näiteks „Inetu hertsoginna", on seda skeemi selgesti tunda, vaatamata ajalooliste detailide küllusele ja täpsusele. Teistes, näiteks „Juut Süß", saavad elav, täisvereline pilt ajaloolise mineviku kohta ja kujude psühholoogiline tõde skeemist jagu, muudavad selle vähem märgatavaks. Kuid meetod jääb ikka sellekssamaks, nii nagu ei muutu ka kirjaniku eksikäigud.

Aeg aga esitas seejuures kirjanikule uusi küsimusi. Tema kodumaal, Saksamaal, tulid võimule fašistid. Algas verine terror. Rünnakrühmlased, kes tungisid Ameerikas viibiva kirjaniku korterisse ning rüüstasid selle, hävitasid lõpetatud ajaloolise romaani „Pojad" käsikirja. Pagendatud Feuchtwanger pöördus selle romaani ja üldse ajaloolise temaatika juurde tagasi alles pärast seda, kui oli kirjutanud oma kõige tugevama ja halastamatuma antifašistliku teose „Oppenheimi perekond". Hiljem, 1936. aastal, Prantsusmaal elades, pöördus ta uuesti kaasaegse teema, fašismi teema juurde – seekord a j a l o o l i s e, rooma materjali põhjal, mis oli talle lähedaseks saanud romaanide „Juudi sõda" ja „Pojad" kirjutamisel – ning lõi romaani „Vale-Nero".

Feuchtwangeri romaani „Vale-Nero" tegevus on dateeritud väga täpselt: see areneb aastail 80–81. Kodusõjad I sajandi lõpul e. m. a., kus ainuvalitsusele pretendeerijad pidasid verist võitlust vana vabariigi poolehoidjatega ja üksteisega, olid roomlastele juba ajahõlma vajunud. „Õnneliku ajana" meenutati esimese keisri Octavianus Augustuse valitsemist, kes püüdis säilitada näiliselt vabariiklikku korda. Ent ikka veel tegid valu ja viha mälestused Caligula (aastad 37–41), Claudiuse (aastad 41–54) ja eriti Nero (aastad 54–68) verisest režiimist, mis hävitas isegi petlikud vabariiklikud vabadused ning toetus avalikult armeele.

Juba Nero eluajal alustasid rahulolematud väejuhid, kes seisid provintsides asuvate armeede eesotsas, võitlust võimu pärast. Roomast väljakihutatud keiser teeb endale otsa peale oma vabakslastu villas. Sellal sai kõigile selgeks, et „sõdurid on saanud võimu tappa ja luua keisreid", nagu kirjutas ajaloolane Dio Cassius. Kahe aasta jooksul pärast Nero surma jõuavad valitseda kolm keisrit provintsides ja Roomas, kes välkkiirelt üksteist troonilt tõukavad; nende kõrval kerkivad üles pisemad pretendendid, kelle hulgas on mitu Vale-Nerot. Alles pärast kaheaastast sõda Roomas valitseva Vitelliuse pooldajatega istub troonile jämedakoeline, tark Vespasianus, provintsi andamitekoguja poeg. Karmi säästlikkuse ja halastamatute maksudega, ratsionaalse administreerimise ja julmade arveteõiendustega sõnakuulmatute rahvaste kallal õnnestub temal ja tema järglasel Titusel tuua Rooma riik välja kriisist, kuhu teda oli tõuganud Caesari ja Augustuse viimaste järglaste isevalitsuslik kord ning uus kodusõda. Kuid täit rahu keisririik ei saanud, sest jätkusid sõjalised kokkupõrked põhja- ja idapiiridel, ilmus uus Vale-Nero.

Seda episoodi kasutaski oma romaani faabulas Feuchtwanger. Raamatu

lõpus viitab ta rooma ajaloolastele Tacitusele (umbes aastad 55–120), Suetoniusele (umbes aastad 75–160), Dio Cassiusele (umbes aastad 160–235), Zonarasele Bütsantsist. Kuid me otsiksime neilt asjata üksikasju pottsepp Terentiusest, kes kuulutas enese Neroks. Tacituse „Ajaloo" säilinud osas räägitakse kellestki mehest, kes ütles enda olevat hukkumisest pääsenud keisri, ja koondas tunduvaid jõude Kitnose saarel Egeuse meres; kuid komandörid Rooma laevadel, millega isehakanu tahtis Aasiasse sõita, andsid ta välja, ja ta hävitati. Tõsi küll, Tacitus kirjutab edasi, et see oli üksnes esimene Vale-Nero, ja lubab jutustada ülejäänutest; kuid need osad tema tööst ei ole meieni jõudnud. Dio Cassius teatab üsna lühidalt näilise Nero ilmumisest, kes peagi kinni võeti ja surnuks piinati. Suetonius, kes koostas kaheteistkümne Rooma keisri elulood, meenutab Nero eluloo lõpus isehakanut, kes leidis varjupaiga partlaste juures ning anti vastu tahtmist Roomale välja. Ja üksnes Johannes Zonaras, bütsantsi XI–XII sajandi ajaloolane, kes kirjutas antiikallikate najal, räägib veidi üksikasjalisemalt: „Tema (Tituse) ajal ilmus Vale-Nero, Aasiast pärit, Terentius Maximuse nimeline, kel oli Nero välimus ja hääl ning kes oskas ka mängida tsitrit. Ta võitis enda poole aasialasi ning jõudis Eufratini välja; peagi sai ta väga populaarseks, kuid lõpuks põgenes ta partlaste kuninga Artabani juurde. Too oli Tituse peale vihane, võttis Vale-Nero vastu ja kavatses teda Rooma valitsema panna." Selle loo lõppu Zonaras ei teata.

Neist nappidest andmetest lähtuski Feuchtwanger. Romaani Vale-Nerost kirjutab ta mitte sellepärast, et teda huvitaks see tühine episood temale hästi tuntud Vespasianuse järglaste ajastust, vaid sellepärast, et tunneb jälle „vajadust rüütada ajaloolistesse kostüümidesse tänapäevast sisu" (samast kõnest). See sisu aga on: Hitleri tõus, võimuletulek ja tollal alles aimatav langus.

Ebaausal teel tuleb võimule tühine inimene. Tema nimi on Terentius; talle on antud täielik väline sarnasus Neroga (kõik detailid Nero kirjeldusest on autor võtnud Suetoniuselt). Kuid veel ilmekamalt sarnaneb see vilets komödiant teise võimul oleva komödiandi – Hitleriga. Erakordse psühholoogilise meisterlikkusega paljastab Feuchtwanger oma kangelase peamist vastuolu – vastuolu tema sisemise alaväärtuslikkuse, vaimse nüriduse ja selle vahel, et ta on maniakaalselt kindel omaenda suuruses, oma näilises „ajaloolises missioonis". Poos, vale, koletislik julmus, kuriteod – need on selle inimliku nõmeduse, barbaarsuse, pimeduse väärilise esindaja „eneseteostamise" vahendid. Egas muidu leia Terentius oma „majesteetlikkuse" alles Labürindi pimeduses, egas muidu lase ta end kujutada ratsutamas hiiglaslikul nahkhiirel – pimeduse kehastusel. Need sünged sümboolsed detailid näitavad selgesti, missugusele poolele jõudude igaveses võitluses asetab Feuchtwanger oma kangelase ja tema ajaloolise prototüübi – märatseva füüreri.

Kuid isehakanu ei võinud tõusta iseseisvalt, tema karjäär on vaid „siinse maailma vägevate" – Feuchtwangeri poolt välja mõeldud Varro, Cejoniuse, kuningate Philippi ja Mallukhi – huvide keerulise põimumise vili. Terentiusega liitub armee – nii tark sõjateoreetik Fronto, keda tegelikult vähe huvitab, kelle eest ja mille nimel sõdida, tähtis ainult, kuidas sõdida (sellisena tundusid Feuchtwangerile paljud Schlieffeni ja Moltke kasvatatud Saksa kindralstaabi ohvitserid), kui ka toores Trebonius, kellele on sõda ainsaks omaenda loomalike instinktide rahuldamise ja karjääri vahendiks. Treboniusele omistab Feuchtwanger ilmselt paksu riigimarssali Göringi jooni. Vale-Nero juurde valguvad kokku igasugu jätised, kes sarnanevad nendega, kelle hulgast teisel ajastul Hitleri rünnakrühmlased värvati. Neid juhib Knops – tunduval määral kurikuulsa „doktor" Goebbelsi karikatuur. Isehakanut toetatakse välismaalt, temast on huvitatud „suurriik". Ja mõni aeg käib ninapidi veetud rahvas tema järel. Analoogia on täiesti läbipaistev; kuid ei tule unustada, et Feuchtwanger pühendab oma romaani – olgugi formaalselt – kauge mineviku sündmustele; see annab talle võimaluse vältida selle nähtuse sotsiaalsete põhjuste mistahes analüüsi. Ta näeb siin lihtsalt oma lemmikskeemi kinnitust: rahvas asus seaduspäraselt ajutiselt barbaarsuse poolele. Ega muidu tugine rahvahulkade petmiseks mõeldud Knopsi projektid „inimlikule rumalusele". Ega muidu iseloomustata valeneerolikkust (loe: fašismi) romaani lehekülgedel korduvalt „joovastusena".

Kuid mitte üksnes üldine psühholoogiline atmosfäär ja üksikute tegelaste kujutus ei pidanud andma pilti fašismi valitsemise esimestest aastatest (niisugusena, nagu seda subjektiivselt tajus Feuchtwanger). Paljud sündmused, mis kaasnesid Vale-Nero tõusuga, on Hitleri võimu esimeste aastate peamiste sündmuste kajastus. Apamea uputus ja kristlaste süüdistamine on minevikku kantud provokatsiooniline Riigipäevahoone süütamine ning sellele järgnenud kommunistide süüdistamine. Protsess kristlaste vastu, nende moraalne võit on Leipzigi protsess ja Dimitrovi moraalne võit, keda muidugi ei saa kuidagi ära tunda kristlikus prohvetis Patmose Johanneses. „Pussi- ja pistodanädal" taastab fašistlike pogrommide laine, mis veeres üle Saksamaa pärast Riigipäevahoone süütamist; see pilt on detailselt täpne (näiteks klassikaliste kirjandusteoste hävitamine). Lõpuks omaenda pooldajate mahanottimine, mille korraldas Terentius ööl vastu viieteistkümnendat maid, on rahulolematute rünnakrühmlaste massiline tapmine eesotsas Röhmiga, mille organiseeris Hitler 30. juunil 1934. Selle arveteõiendamise ajal oleks peaaegu hukkunud Röhmi pooldajaks arvatud Goebbels (meenutame Knopsi kandmist hukkamõistetute nimekirja). Isegi lahkhelid Terentiust ümbritsevate jätiste ja „aristokraatide" vahel on muistsesse Edessasse ja Samosatasse üle kantud fašistlikust Berliinist, sellest vaenust tingitud leitnant Luciuse tapmine aga vihjab Saksa armees populaarse kindrali Schleicheri kõrvaldamisele hitlerlaste poolt.

Maskeerimata oma romaani sisu akuutsust, hävitab Feuchtwanger tihtipeale jutustuse „rooma" koloriiti. Ta muudab kangelaste psühholoogia keerukamaks, moderniseerib teadlikult paljusid rooma olustiku detaile. Nii nimetatakse ratsanikuseisust (roomlastel teine seisus pärast senaatoreid) tihtilugu aadliseisuseks. Legaatide (leegioni komandöride), sõjatribuunide ja tsentuuriote asemel tegutsevad romaanis kolonelid, kaptenid, leitnandid; selleks et selgemini Göringile vihjata, annab autor Treboniusele feldmarssali aukraadi, ehkki Rooma armees ei olnud vastavat aukraadi olemaski. Provintsi ei halda prokonsul, vaid „kuberner". Sageli viib Feuchtwanger sisse tänapäeva poliitilisi ja eetilisi mõisteid: tema kangelased räägivad „propaganda" mõjust, maa „majanduslikest ja kultuurilistest võimalustest", „sõjalisest ja administratiivaparaadist", vaidlevad „šantaaži", „avantürismi", „humanismi" üle.

Kõikvõimalike vahenditega püüab Feuchtwanger siduda oma kauget minevikku käsitlevat romaani kaasajaga. Võib ütelda, et meie ees ei ole „ajalugu", vaid „ajalooline maskeraad", et rooma toogadesse on rüütatud meie sajandi kolmekümnendate aastate inimesed. Milleks oli siis kirjanikul seda „rüütamist" tarvis, eriti pärast seda, kui ta oli juba loonud kaks selge sotsiaalse karakteristikaga ilmekat romaani tänapäeva materjali põhjal – „Edu" ja „Oppenheimide perekond"?

Asi on selles, et ajalooline (seda enam aga pseudoajalooline) materjal võimaldas kirjanikul uuesti sisse viia oma lemmikideed – seekord seoses fašismi teemaga. Me juba rääkisime, et valeneerolikkus (s. o. fašism) tundus Feuchtwangerile kui barbaarsuse ja pimeduse ajutine võit; siin kõlas uuesti üks tema varasemate ajalooliste romaanide juhtmotiive. Ent kõige tugevamini avaldusid tema vanad eksiarvamused Terentiust võimule aidanud isikute kirjeldustes. Kuningas Mallukh ja preester Šarbil on romaanis mingi tingliku, eksootilise,

uduse idamaa esindajad; samal ajal aga on need teoinimesed. Neile on vastandatud kuningas Philipp, kes kannab enda turjal juba vana hellasliku, s. o. euroopaliku, lääneliku tsivilisatsiooni koormat. See on passiivne humanist, vaatleja, esteet, kellele praktiline tegutsemine on võõras, apoliitiline tüüp, vaatamata oma kuningatiitlile ja kohustusele maad valitseda. Just need kohustused sunnivadki teda loobuma vaatlevast tegevusetusest, hakkama tegutsema, ja seejuures asuma barbaarsuse poolele, mis on tegelikult talle endale vaenulik. See iseenda reetmine, nii nagu „passiivsuse suure tarkuse" reetmine põhjustab tema lüüasaamise. Peamine tegelane aga, kes kindlustab isehakanu tõusu, on Terentius Varro, Nero lähikondlane, roomlane, kes on omaks võtnud paljud idamaa kombed, tavad ja harjumused. Kõik algab pealtnäha tühisest asjast, väiklasest solvumisest ebaõiglase maksustamise üle summaga, mis moodustab kõigest kuus tuhat sestertsi. Feuchtwanger kirjeldab meisterlikult Varro intriige, näitab, kuidas ta ise omaenda ämblikuvõrku kinni jääb, toob sunnitud ohvreid, teeb kompromissi iseendaga . . . Mille pärast? Kas tõesti kuue tuhande sestertsi pärast? Muidugi mitte. See ilmekas, kirjaniku poolt nähtava sümpaatiaga kirjeldatud inimene hellitab sedasama „autori" unistust: sulatada Ida Läänega. Kuid oma võitluses selle teostamise eest teeb ta panuse barbaarsuse jõududele, inimeste kõige tumedamate instinktide vallapäästmisele – ja kaotab. Ning siin jätab Feuchtwanger talle oma lemmikväljapääsu: passiivsuse, tegevusest, võitlusest loobumise. Nagu Süß, nii ka Terentius Varro „võtab omaks india maailmavaate" – nirvaana; seda omaksvõttu on romaanis näidatud materialiseeritud metafooriga: alama brahmiini näol kaob Varro Partia kuningriigi idaossa, India piiri äärde. Nii sunnib Feuchtwanger oma romaanile peale neidsamu vanu skeeme, rikkudes niihästi ajaloolist tõde Roomast, kui ka ajaloolist tõde kaasajast.

„Ajaloolist maskeraadi" vajas Feuchtwanger veel ühel eesmärgil: see võimaldas näidata Vale-Nero langemist. Kuid see jagu on romaanis kõige nõrgem. Kõnes „Ajaloolise romaani mõttest ja mõttetusest" rääkis kirjanik sellest, et mõned momendid tema raamatuis „jäävad jutustuseks ega muutu pildiks". Just seda juhtuski viimase osaga romaanis Vale-Nerost. Me ei näe põhjusi, miks rahvas kaotab usu isehakanusse, miks levib kõikjal pilkelauluke, hävitades Vale-Nero näilise majesteetlikkuse. Autori napid sõnad rahva materiaalse olukorra halvenemisest asja ei päästa. Lugeja ei usu, et rahvas on joovastusest kainestunud, sest ta ei näe raamatus mõistuse jõudude esindajaid. Muidugi ei saa selleks pidada Cejoniust tema kitsa, tiivutu praktitsismiga. Kuid ka Patmose Johannesesse on raske uskuda. Tema kuju on kahepalgeline: ühest küljest on ta humanist, hellase kultuuri parimate külgede, hellase helge, elujaatava kunsti pärija. Just humanistina saavutab ta võidu protsessis kristlaste vastu; humanistina paljastab ta ka põlatud „vaeseid, kes tahavad saada rikkaks, ja orje, kes püüavad saada peremeesteks", s. o. neid, kes läksid Vale-Nero järel. Ent samal ajal on Johannes prohvet-müstik, sünge ilmutusraamatu „Apokalüpsise" legendaarne autor, oma maailmalõpu-nägemustega. Ja autoril ei õnnestu veenda lugejat, et see ilmutusraamat on olnud mõistuse relvaks võitluses barbaarsusega.

Kõik need romaani nõrgad küljed ei ole juhuslikud, sest 1936. aastal kirjanik võis veel hellitada vanu illusioone, kuulutada mõistuse võitu, konkreetselt kujutlemata, kuidas see võit tuleb. Sellepärast on romaani positiivne külg palju nõrgem tema kriitilisest, satiirilisest küljest. Ajalugu näitas, et fašismi võib purustada ainult tohutute pingutuste hinnaga. Kogu nende raskuse võttis enda kanda nõukogude rahvas. Kuid Feuchtwangeri „Vale-Nero" jääb üheks väga huvitavaks tõendiks võitlusest, mida pidasid fašistliku joovastuse vastu mõistuse ausad pooldajad Läänes.

Bergel Õšerov

Фейхтвангер Лион
ЛЖЕ-НЕРОН
На эстонском языке
Оформление Х. Ларетея
Издательство «Ээсти Раамат»
Таллин, Пярнуское шоссе 10

*

Toimetaja A. Kerge
Kunstiline toimetaja A. Raja
Tehniline toimetaja V. Kann
Korrektorid A. Kiho ja E. Toots

Ladumisele antud 22. III 1966. Trükkimisele antud 23. V 1966. Paber 54×84,1/16. Trükipoognaid 19,75. Tingtrükipoognaid 16,6. Arvestuspoognaid 19,6. Trükiarv 24 000. Tellimise nr. 907. Trükikoda „Ühiselu", Tallinn, Pikk tn. 40/42. Trükipaber nr. 3 – M. Gorki nim. Paberivabrik nr. 1, Leningrad.

Hind rbl. 1.11.

7–3–4

Üksteist aastat on möödunud Nero surmast. Rooma asevalitseja Cejonius on kaine ametnik, kes end idamaa kirjus maailmas hästi ei tunne. Seda paremini mõistab idamaad tema vastane, senaator Varro, äärmiselt auahne ja osav diplomaat, kes mängib välja oma suurima trumbi – „Nero" tagasituleku. Nerot kehastab väliselt temaga igati sarnane pottsepp Terentius. Nero-Terentiuse ümber koguneb trobikond kelme, kes tahavad sellest avantüürist kasu saada.

Poliitilise seikleja Terentiuse tõusu ja languse loos maalib Feuchtwanger grandioosse pildi võimutaotlusest antiikmaailmas, kuid ei piirdu ainult sellega ... Romaan, mis ilmus 1936. aastal, on hiilgav satiir omaaegsete olude kohta fašistlikul Saksamaal.

Rbl. 1.11